

De Hooge Bank van het Veluwsche Landgericht te Engelanderholt

<https://hdl.handle.net/1874/256521>

DE HOOGE BANK

VAN HET

VELUWSCHE LANDGERICHT

TE ENGELANDERHOLT.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

RECEIVED

BY HOOVER BARR

ALFRED W. R. J. AUGER

PHYSICS DEPARTMENT

DE HOOGHE BANK
VAN HET
VELUWSCHE LANDGERICHT
TE ENGELANDERHOLT.

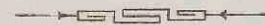
ACADEMISCH PROEFSCHRIFT
NA MACHTIGING VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS
DR. J. I. DOEDES,
GEWOON HOOGLEERAAR IN DE GODGELEERDE FACULTEIT,
MET TOESTEMMING VAN DEN ACADEMISCHEN SENAAAT
EN
VOLGENS BESLUIT DER RECHTSGELEERDE FACULTEIT,
TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD
VAN
DOCTOR IN HET ROMEINSCH EN HEDENDAACSCH RECHT
AAN DE HOOGESCHOOL TE UTRECHT,
TE VERDEDIGEN

op Vrijdag den 20sten Februari 1874, des namiddags ten 3 ure,

DOOR

THEODORUS HELENUS FRANCISCUS VAN RIEMSDIJK.

GEBOREN TE MAASTRICHT.

UTRECHT,
J. L. BEIJERS.
1874.

VERBODEN TOEGANG

TOEGANG VERBODEN

VERBODEN TOEGANG

TOEGANG VERBODEN

VERBODEN TOEGANG

VERBODEN TOEGANG

TOEGANG VERBODEN

VERBODEN TOEGANG

TOEGANG VERBODEN

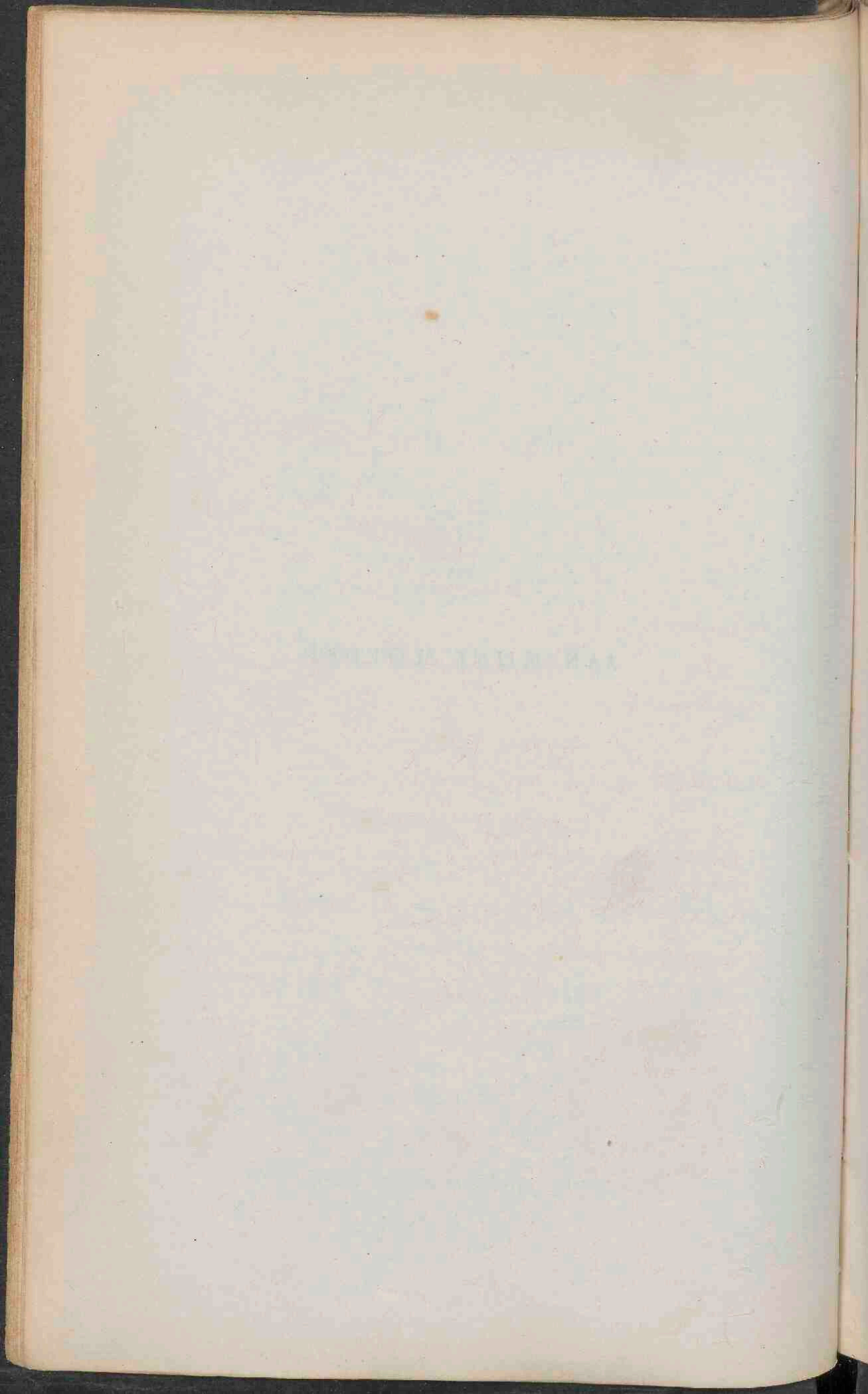
VERBODEN TOEGANG

VERBODEN TOEGANG

VERBODEN TOEGANG

AAN MIJNE MOEDER.

INHOUD.

INLEIDING.

De Veluwsche Klarboeken	Bladz. 1
-----------------------------------	----------

EERSTE HOOFDSTUK.

Het Rechtswezen en de Gerichten op de Veluwe in de XV ^e eeuw	9
---	---

TWEDE HOOFDSTUK.

De Hooge Bank van het Veluwsche Landgericht	60
---	----

DERDE HOOFDSTUK.

De Rechtspleging door hooger Beroep in het Veluwsche Landgericht gedurende de XV ^e eeuw	109
--	-----

VIERDE HOOFDSTUK.

De latere Veluwsche Klaringen	151
---	-----

VIJFDE HOOFDSTUK.

De Gerichtsplaats te Engelandersholt	190
--	-----

AANHANGSEL	200
----------------------	-----

BIJLAGEN	1
--------------------	---

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN	53
--	----

INDEX

Faint, illegible text, likely an index or table of contents, with several lines of text and some small markings.

INLEIDING.

DE VELUWSCHE KLAARBOEKEN.

Nog voor korten tijd heeft een onzer voornaamste geschiedschrijvers ¹⁾ op de onvruchtbaarheid van algemeene beschouwingen gewezen wanneer zij strekken moeten om ons een denkbeeld te geven van toestanden en instellingen, die onder eene vroegere maatschappelijke inrichting zijn ontstaan. De juistheid dier beweesing werd inzonderheid in betrekking tot de middeneeuwen aangetoond. Bij de rijke verscheidenheid, die dat tijdperk oplevert, is het zaak, niet het geheel te omvatten, maar door een op zich zelf staand feit of eene enkele instelling met de grootste nauwkeurigheid te beschrijven, eene voorstelling te geven, hoe men zich het geheel dier feiten of het algemeene karakter van zoodanige instellingen te denken heeft. Van de waarheid dezzer stelling overtuigd en verlangend om een dieperen blik in onze vaderlandsche rechtsgeschiedenis te slaan, heb ik mij bij mijn onderzoek tot de geschiedenis van eene Veluwsche rechterlijke instelling bepaald. Naar het mij voorkwam, was hare ontwikkeling voor eene behandeling, zooals hier wordt bedoeld, dan ook uitnemend geschikt. In de Veluwe toch zien wij binnen grenzen, door de natuur zelve aangewezen, eene landstreek van betrekkelijk grooten omvang aan het gezag van eenen landsheer onderworpen en onder een afzonderlijk bestuur en eigen rechtsbedeeling geplaatst. Overal ontwikkelen zich daar de rechtstoestanden op eene gelijkmatige wijze en daarop wordt eigenlijk slechts door het ontstaan der stederechten inbreuk gemaakt, die echter, omdat zij alle

1) Dr. R. Fruin in het laatste Aprilnummer van de Gids.

op dezelfde leest zijn geschoeid, onderling groote overeenkomst en analogie vertoonen. Bovendien is de Velu-wenaar gehecht aan het »old gebrueck'', dikwijls zelfs, zoude ik haast zeggen, om geene andere reden dan omdat het recht, waarop hij zich beroept, van ouder tot ouder in gebruik is geweest. Dit ging verandering en wijziging aanhoudend tegen en maakt dat wij in eene latere eeuw eenen toestand waarnemen, die ons beter dan in andere gewesten van den vroegeren eene juiste en nauwkeurige voorstelling geeft.

Met dat al is nog menige oude rechtsbron der Veluwe bepaaldelijk met het oog op hare vroegere rechtspraak en rechtspleging onbewerkt gebleven. Thans wensch ik tot de kennis der laatste eene bijdrage te leveren in eene schets van de hooge bank van het landgericht binnen dat gewest, een onderwerp, waarover door de »Twee Schetsen van Geldersche Klaar-banken van 't hooge Gerigt van Veluwe en Veluwen-zoom aan Engelandcr-holt bekend gemaakt door Mr. Gerard van Hasselt, Arnhem 1805'' slechts onvoldoend licht is verspreid. Mijne hoofdbron bestond in de zoogenaamde Veluwsche Klaarboeken, een viertal folio-registers in perkamenten omslagen in het archief der provincie Gelderland. Die hss. bevatten in volgorde meer dan 400 gedingen, gedurende een groot gedeelte van de XVe eeuw voor de lage banken van het landgericht gevoerd, waarin tegen een of meer der daarin gewezen oordeelen wederspraak was geschied, en bovendien onder iedere wederspraak de aantekening op welke wijze aan den hierdoor vernieuwden rechtstrijd een einde is gemaakt. Meestal geschiedde het laatste door het *klaren*, het wijzen van een eindoordeel in de hooge bank, welke gerichtsvergadering deswegens gewoonlijk *klaring* werd genoemd. Hierdoor laat zich de naam van klaarboeken begrijpen en ook hun gewicht voor de kennis van de toenmalige rechtspleging door hooger beroep en van den aard van de hooge bank van het Veluwsche landgericht.

Uit de gerichtboeken van het Veluwsche richterampt kan de verhouding van de klaarboeken worden nagegaan tot de signaten of gerichtboeken, waarin voor ieder richterampt van alle gerichtelijke handelingen, de inhoud en de loop der gedingen, tot de lage bank behoorende, werd aantekening

gehouden. Benevens een viertal van de jaren 1481—1483, 1506, 1544—1547 en 1550—1552 zijn daarvan acht in het archief van Gelderland bewaard gebleven, namelijk over de jaren 1418 tot 1458, evenwel niet in eene doorlopende volgorde daar die van 1437—1440, 1448—1450 en 1453—1455 zijn verloren gegaan. Bij onderlinge vergelijking ontwaart men, dat uit de gerichtsboeken de gedingen, waarin wederspraak was geschied, in het klaarboek werden overgeschreven, hetzij geheel, hetzij bij gedeelten, altijd voorzoover hunne inhoud op het wedersproken oordeel betrekking had. De dagteekening der terechtzitting, de namen der gerichtslieden en verdere omstandigheden van weinig aanbelang werden voorbijgegaan, maar de dingtalen, het oordeel en de wederspraak woordelijk in het klaarboek herhaald. Verder werd van het lot, dat het wedersproken oordeel onderging, niet in het gerichtsboek maar alleen in het klaarboek aanteekening gehouden.

De klaarboeken vangen aan met het jaar 1423. Het is waarschijnlijk dat er oudere hebben bestaan, maar reeds in de XVIe eeuw kende men slechts de bovengemelde, welke toen in de koninklijke rekenkamer te Arnhem werden bewaard. Dit blijkt uit de memorie tot toelichting van de bewijsstukken voor de supplicatie, die den 17 April 1564 namens de landschap aan de landvoogdes werd overgegeven zoowel als uit de bewijsstukken zelve, waaronder de afschriften van een dertigtal gedingen uit de vier klaarboeken voorkomen ¹⁾. In dien tijd, waarin men het in onbruik geraakte klaringsgericht zocht te herstellen, werd meer dan eens de inhoud der klaarboeken aan onderzoek onderworpen. Ook was dit het geval toen het kwartier besloot in het gereformeerd landrecht van 1593 op het stuk der appellen zekere veranderingen aan te brengen. Eenige oude Geldersche juristen hebben het belang dier oude geschriften ingezien en daarvan meer dan eens gebruik gemaakt, bepaaldelijk de opsteller van de »Rechten der Vrije goederen en persoonen" onder de Stucken bij den Codex Gelro — Zutphanicus van Mr. Johan Schrassert, Frederik van den Sande in zijnen Commentarius in Gelriae et Zutphaniae consuetudines feudales en Arend van

1) In landdagrees n°. 3 in het archief van Arnhem.

Slichtenhorst in zijne onuitgegevene »Aenmerkingen over het Landtreght van Veluwen en Veluwezoom» hoewel de laatste zich daarbij van aantekeningen van Van den Sande kan bediend hebben. Later echter werd op hun bestaan slechts ter loops door Van Spaen 1) en Nijhoff 2) opmerkzaam gemaakt totdat eindelijk Mr. L. A. J. W. baron Sloet een belangrijk geding in zijne verhandeling over de Marken op de Veluwe opzettelijk behandelde. Daarna werd door denzelfden in den Hof te Voorst meer dan eens van de klaarboeken gebruik gemaakt en zelfs een zestal daarin voorkomende gedingen als bijlagen uitgegeven.

Het oudste klaarboek bevat 62 bladen, welke even als die in de andere klaarboeken met eene oude hand genomerd zijn. Tusschen blad 55 en 56 zijn twee bladen ingevoegd, in de lengte gevouwen, die het procesverbaal behelzen van eené landkonde, namens den hertog tengevolge van een wedersproken en geklaard oordeel in het jaar 1438 gehouden, zoodat dit stuk hier niet op zijne plaats is. Het handschrift is in een perkamenten omslag ingenaaid, die echter in een ontredderden toestand verkeert, terwijl de eerste 30 bladen aan de onderzijde sterk beschadigd zijn. Gelukkig dat er onder en naast het geschrevene een tamelijk breede rand wit gelaten was, zoodat slechts 4 à 5 gedingen voor een gedcelte onleesbaar zijn geworden. Het schrift is duidelijk en de gedingen zoowel als de aantekeningen daaronder zijn van dezelfde hand hoewel de laatste blijkbaar later zijn aangebracht. Dit is ook doorgaans in de andere registers het geval.

Op den omslag staat: »*Clairboick anno xiiiij^e ind xxiij^e incepto*» en tot op blad 56 is op iedere zijde het jaartal aangegeven, waarin de oordeelen wedersproken waren geworden. Den inhoud moet men op de volgende wijze en onder de volgende rubricken splitsen:

1. »*Anno xxiij^e op sente Seueryns auont angainde*» staat op blad 1. Volgen de gedingen van het ampt van Veluwé en twee van Harderwijk. Boven blad 26 is aangeetekend: »*Sint der cluringe Anno xxiij^e van Wolter Gruter,*» waaronder slechts het geding van Wolter Gruter,

1) Oordeelkundige Inleiding tot de Geschiedenis van Gelderland dl. IV. bl. 279.

2) Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland dl. V. bl. XXI. noot 8.

tegen Henrick ten Have te Heerde gevoerd, gevonden wordt. Er is dus in of omstreeks 1426 klaring gehouden, waarin de sedert 1423 wedersproken oordeelen in behandeling zijn genomen. De hertog begaf zich met dat doel op Zondag Judica van dat jaar naar het in de nabijheid van Engelandersholt gelegen Beekbergen en keerde eerst in den avond van den volgenden dag naar Rozendaal terug 1).

II. »Anno *xxvj*^o nae der vurledenre Claringe angainde op Jubilate syn dese ordele geworden als hyer nae beschreuen volgt.» blad 27. Volgen de wedersproken oordeelen van het ampt van Veluwe tusschen de jaren 1426 en 1432. Evenals tusschen blad 58 en 59 bestaat er ook in weerwil van de pagineering eene gaping tusschen blad 55 en 56, terwijl met het laatste blad de gedingen van het ampt van Veluwenzoom een aanvang nemen. Een weinig verder, boven blad 59 staat: »In Veluwenzoem tot Velp Anno *xxx.*» Van de wedersproken oordeelen van genoemd ampt is dus afzonderlijk aantekening gehouden en deze werden blijkbaar met die van het Veluwsche gericht van deze afdeeling in de op die van 1426 volgende klaring aangeboden. Deze was die van Zondag na S. Gallendag 1432, waarin de hertog op dien dag en op den volgenden tot den avond toe tegenwoordig was. 2)

Op den omslag van het tweede klaarboek staat: »Clairboick a^o 1432 incepto vt apparet.» Het bevat 116 bladen en is in de volgende rubrieken afgedeeld:

I. »Item dit syn wedersproeken ordele synt der leste Claringe Angainde der manendaijes nae sente Lucas evang. ij^o van den Ampte van Veluwen,» op de binnenzijde van den omslag. Volgen 32 bladen met de wedersproken oordeelen van het Veluwsche richterampt. Dezen, blijkbaar met 1432 aanvangende, werden zeker in 1438 geklaard, want kort na dat jaar werd voor de lage bank proces gevoerd over de einduitspraak van de klaring in een geschil, dat in of kort na 1432 door de lage bank was beslist. 3)

1) Van Hasselt, Rozendaal bl. 172, 173. Vgl. bl. 188 en het geding van Peter van Egmont in N. Bijdr. voor Regtsg. en Wetgeving N. R. dl. I. bl. 68.

2) Van Hasselt t. a. pl. bl. 174, 175.

3) Clairb. II. f°. 78. Vgl. f°. 7. Van Hasselt, Klaarb. bl. 9 vermeldt deze klaring van Zondag post Valentini blijkbaar ten onrechte op 1437.

II. »Anno xxxvij angainde des Sonnendaigs post Valentini oeuermids Casyn van Oldenbarnevelt Richters van Veluwen van wedersproeken ordelen hier nae volgende." blad. 33. Tot blad. 86 volgen de wedersproken oordeelen van het ampt van Veluwe, daarna een geding te Arnhem en vervolgens:

»Anno xxxvij Angainde des Sonnendaigs post Valentini oeuermids Aernt Gruter Richter tot Arnhem ende Amptman van Veluwenzoem van wedersproeken ordelen hier nae volgende," de gedingen van het ampt van Veluwenzoom.

III. »Claringe tot Engellanderholt Anno xliij," blad 91. Tot blad 103 v°. de wedersproken oordeelen van het ampt van Veluwe en daarna die van Veluwenzoom.

IV. Wedersproken oordeelen van de gerichten te Scherpenzeel, Harderwijk, Hollanderbroek en Hattem; blad 106—114.

Uit de vergelijking van de gedingen in de afdeelingen II en III blijkt dat er na 1438 en vóór 1443 eens klaring moet zijn gehouden, want uit die onder rubriek III is op te maken dat in de klaring van 1443 uitspraak werd gedaan over geschillen, die na 1438 voor de lage bank ahangig gemaakt en na uitspraak van ridders en knechten op nieuw bij haar aangebracht waren geworden. Dit strookt met hetgeen over de rechtdagen der hooge bank ergens in de klaarboeken is aangeteekend, namelijk dat zij op S. Marcusdag 1442 en op Zondag post Remigii 1443 gehouden werden ¹⁾. Toch kunnen niet alle gedingen in afdeeling II in de klaring van S. Marcusdag 1442 behandeld zijn geworden, want een dezer werd kort na Zaterdag na S. Margareta van dat jaar voor de lage bank gevoerd.

Er bestaat ook eenige onzekerheid over de vraag, in welke klaring de gedingen in afdeeling IV in behandeling zijn genomen. Een der oordeelen werd op maandag na beloken paaschdag 1442 wedersproken, een ander op S. Andreasdag 1438. Zij kunnen op de klaring van 1442 aangeboden zijn geworden.

Het derde klaarboek met het opschrift: *Clairboick a^o 1444 begonnen*" heeft ± 290 bladen.

1) Zie het aangehaalde geding van Peter van Egmont.

I. »Item dit is die Claringe die myn ghenedige here van Gelre gecluert hefft mit synen Ritteren ende knechten van Veluwen die geschyet is des manendages nae sente Victoirdach anno &c. xlix durende thent des donredages op sente Gallen dach dair na neest volgende" 1), blad 1—70 v°. de wedersproken oordeelen van het ampt van Veluwe.

II. »Item dit is die claringe die mijn ghenedige here van Gelre mit synen Ritteren ende knechte geclaert hefft van Veluwen des manendages nae sente Johans dach te midsomer anno lij dair mede geseten hebben jnder claringe Ot here tot Bronchorst Joncker Sweder van Rechteren Henrick here tot Wysch here Wynant van Arnhem Claes van Aller Jan van Aller Jan Bentyck Aelbert van Deten Briue Michariss. van Oldennyel Gerselis vanden Gruythuys Gysbert van Mekerem Willem van Aller Henrick Pannekoeck Reyner Janss. van Wedinchem Gelys jngen Nuwelant Willem van Doernynck Goessen vanden Gruythuys Steuen van Brienem Gerselis van Aller Gysbert ter Hoeven Gijsberts Steuen Ploech Jan van Broichusen," blad 71 v°. Aanvangende met het jaar 1449 volgen de gedingen van het ampt van Veluwe. Het laatste echter dezer reeks is hier niet op zijne plaats maar moet in eene volgende klaring behandeld zijn geworden daar het de voortzetting is van een geding, dat onder deze rubriek op blad 82 voorkomt, en wel op de wijze die na gedane wederspraak door de uitspraak der ridders en knechten was vastgesteld.

III. »Claringe vanden wederspraken ordelen die geschiet is des manendages nae sente Victoirdach anno xlix thent des Donredages toe dair na", blad 115 verso en volgende, met de wederspraken in het ampt van Veluwenzoom.

IV. »Dyt syn die wederspraken ordelen synt ter laester claginge (sic) die was, des manendages nae sente Johans dach te midsomer a° lij°." blad 139. Volgen de gedingen van het ampt van Veluwe, blijkbaar voor de klaring van 1457 bestemd.

V. »Dyt syn die wederspraken ordelen synt ter laester Claringe die was, des manendages nae sente Johans dach te midsomer Anno &c lvij° thent des manendages nae sente

1) Dezelfde dagteekeningen ook bij Van Hasselt Arnh. Oudh. dl. II. bl. 57 en in Bijlage C hierachter.

Victoirs dach Anno lxxj^o." blad 176 v°. Volgen de gedingen van het ampt van Veluwe.

VI. Eene reeks van gedingen van het gericht van Veluwenzoom blad 266—271 v°. In een dezer (blad 268) treedt de gedaagde op krachtens een machtigingsbrief van S. Catharijnenavond 1452. Zij werden dus vermoedelijk in de klaring van 1457 behandeld.

VII. »*Dat synt die wederspraken ordelen synt ter laester Claringe die was na sente Johans dach te midtsomer* 1) *Anno &c. lviij^o thent.....* blad 272. Volgen de wederspraken van Veluwenzoom, die met de Veluwsche onder rubriek V in de klaring van 1461 zullen zijn gebracht.

Op de buitenzijde van het vierde en laatste klaarboek is te lezen: »*Clairboick de xiiij^e lxxj.*" Het bevat 123 bladen en op het eerste is geschreven:

»*Dyl syn die wederspraken ordelen synt ter laester Claringe des was des manendages na sente Victoirs dach Anno &c lxxj* 2) *thent des manendages op sente Remeysdach jnden jair van lxxen* 3). Tot blad 48 v° volgen de gedingen van het ampt van Veluwe: blad 49—52 die van Veluwenzoom en blad 54—123 weder die van Veluwe. Hiermede sluit dit klaarboek. Blijkens de onderschriften is het duidelijk dat deze gedingen aan de klaring werden onderworpen, blijkbaar aan die welke in 1470 gehouden werd.

1) Dezelfde dagteekening als in Van Hasselt Kron. v. Arnhem bl. 33. Bijlage W vermeldt eene gerichtelijke handeling op Dinsdag S. Peters en Pouwelsavond 1457 in de klaring gedaan.

2) Clairb. IV f°. 35 geeft nog de volgende dagteekening over het houden dezer klaring: »... seyt Jan ten Hane Die helenynghe is geschiet Anno &c lxxj^o des woensdages na sente Victoir nader claringe na vytwysinge des seluen brieffs die Jan van Doernick den gericht hier getoent heft Ende die claringe myns ghenedigen heren is geschiet des manendages ende des Dynxdages voirden seluen Woensdach voirs. so en sal Jan ten Hane dat niet hynderlich wesen"

3) Op dien dag word klaring gehouden, zooals blijkt uit f°. 255 van Landdagrees n°. 3 in het archief van Arnhem: »Extract wytter rekenboeck der Stat van Arnhem van dem Jaer viertienhondert vnd tsoentientich. — Item des Manendaechs in die Remigij ons Burgermeisteren Zweder van Angeren, Henrick Bentinck, Wynandt van Arnhem, Herman van Wy, Johan van Brienen, Henrick van Doerninck, Bertolt van Zallandt &c tsamen genaren vnd greden tot Engellander holt, op die claringe die ons Genedige Heer mitten Ridderen ende knecht aldair vytelaerden."

EERSTE HOOFDSTUK.

HET RECHTSWEZEN EN DE GERICHTEN OP DE VELUWE IN DE XV EEUW.

Onder de vierendeelen van het Geldersche hertogdom bevond zich dat van de Veluwe wel het meest in eenen toestand van afhankelijkheid van het gezag des hertogs. Verschillende omstandigheden hadden daartoe het hare bijgedragen.

Oorspronkelijk werd de Veluwe door de graven van Gelre, die het eerst in betrekking tot haar als advocati van het kapittel van S. Marie te Utrecht genoemd worden ¹⁾, slechts als een graafschap bezeten dat met dubbele leenplichtigheid was bezwaard. Gerard, zoon van graaf Hendrik van Gelre, bezat het omstreeks 1178 als een leen van den hertog van Brabant, in weerwil echter van Baldewijn bisschop van Utrecht, die den hertog van het graafschap vervallen had verklaard, omdat deze hem voor hetgeen hij van hem in leen hield geene hulde had gedaan. Keizer Frederik trad wel is waar in het geschil tusschen beiden en wees het Gerard en den hertog van Brabant toe, maar toch werd na den dood van Gerard, toen diens broeder Otto zijn vader Hendrik als graaf van Gelre was opgevolgd, de Veluwe op nieuw het voorwerp van aanhoudende twisten en oorlogen met den bisschop van Utrecht waarin ook de hertog van Brabant betrokken bleef. Eerst in 1196 schijnt voor goed hieraan een einde te zijn gekomen toen keizer Hendrik VI besliste dat de hertog van

¹⁾ Sloet, Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutphen dl. I. no. 216, 314 Van Spaen, t. a. pl. dl. IV. bl. 160.

Braband en zijne erfgenamen, hetzij zonen of dochters, het graafschap als leen van den bisschop zouden bezitten ¹⁾. Hoewel in de uitspraak van den Gelderschen graaf geene melding wordt gemaakt, kan men het als zeker aannemen, dat hij en zijne opvolgers de Veluwe als onderleen zijn blijven bezitten en wel tot op het jaar 1311, toen Reinald graaf van Gelre rechtstreeks door den bisschop werd beleend, omdat de hertog nagelaten had binnen den behoorlijken tijd zijne Stichtsche leengoederen te verheffen en opdat de graaf uit dit verzuim geen nadeel zoude ondervinden. Sedert treedt de bisschop nog eenige malen als leenheer van de Veluwe op, maar na de helft der XIVe eeuw treft men daarvan geen voorbeeld meer aan ²⁾.

Het verslappen en wegsterven van dien leenband zal wel voor een groot deel toe te schrijven zijn aan de vermeerdering van politieke macht, die het grafelijk gezag inmiddels had verkregen. Niet minder rusteloos dan hunne tijdgenooten hadden de graven van Gelre gestreefd naar het verkrijgen der landvorstelijke hoogheid om die in gelijke mate aan te kunnen wenden op de landstreken, die hun onder verschillende titels onderworpen waren en die zij slechts langzamerhand tot een geheel hadden vereenigd. In vele opzichten hadden zij die hoogheid en andere kroonrechten sedert lang uitgeoefend, toen zij door het verkrijgen der hertogelijke waardigheid in 1339 in hunnen geheelen omvang eindelijk rechtens werden bevestigd. Hunne landen waren door dit streven langzamerhand in een staat van onderworpenheid gekomen en zoo daalde ook de Veluwe van een afzonderlijk graafschap, zooals zij nog in 1213 werd aangeduid ³⁾, tot een onderdeel van het groote vorstendom af, waarover de hertog als een erfgoed kon beschikken ⁴⁾.

Gemakkelijker dan elders had zich de vorstelijke oppermacht over het platteland van de Veluwe ontwikkeld. De

1) Sloet, t. a. pl. dl. I. no. 351, 370, 384, 386.

2) Nyhoff, Gedenk. dl. I. bl. LIV, LV en de aldaar aangehaalde oorkonden.

3) Sloet, t. a. pl. dl. I. no. 435.

4) Zoo beschikte graaf Reinald II over zijne *terra quae Velua dicitur* behoudens den Stichtschen leenband als over een stamgoed door het vruchtgebruik daarvan aan zijne bruid Alianora te verzekeren, welke na zijnen dood dan ook als Vrouw van de Veluwe voorkomt.

onvruchtbaarheid zijner hooge zandgronden, die aanvankelijk alleen eene veilige schuilplaats aan zijne bewoners boden, verhinderde dat zich daar een geestelijk gesticht van eenige beteekenis vestigde of er eene bloeiende bevolking ontstond, welke in staat waren een voldoende tegenwicht aan de steeds aangroeiende macht van den vorst in de schaal te leggen ¹⁾. Bovendien was het grondbezit zeer ongelijk verdeeld. Een voornaam gedeelte was hertogelijk domein. Geheele landstreken waren in het privaateigendom van aanzienlijke buitenlandsche gestichten of van eenige bijzondere heeren. Een groot deel der bevolking bewoonde en bebouwde die uitgestrekte goederen, was daaraan onafscheidelijk verbonden, was daarnaar hoorig en loodig aan den grondheer. Het viel den landsheer dus licht om zijnen invloed te doen gelden op de weinig ge-goede klasse der oorspronkelijk volkomen vrijen, die nu voor het meerendeel in de betrekking van leenmannen, dienstlieden en tijnsplichtigen tot hem waren getreden.

De maatschappelijke toestanden, welke zich onder die omstandigheden onder de bewoners van de Veluwe hadden ontwikkeld, hadden bij hen rechten en verplichtingen doen ontstaan, welke zeer verschillend waren naar gelang van den stand der personen en den aard der goederen, waarop zij gevestigd waren. Hunne verhouding, hetzij onderling, hetzij jegens den landsheer of de grondheerlijke rechten uitoefenende corporaties en personen, was grootendeels door het gewoonterecht geregeld, maar de verscheidenheid dier betrekkingen had een aantal bijzondere rechten doen ontstaan, die hetzij al of niet in schrift gebracht naast de meer algemeene land- en stadsrechten eene voorname plaats innamen. Die bijzondere rechten hadden tevens bijzondere gerichten in het leven geroepen, die tot hunne naleving en instandhouding strekten en daar deze menigmaal met het landgericht in aanraking kwamen en ons dit bovendien een dieperen blik in de Veluwsche toestanden der XVe eeuw zal doen slaan, acht ik het wenschelijk op deze de aandacht te vestigen voordat ik onderneem het laatste meer opzettelijk en in bijzonderheden te behandelen.

¹⁾ Sloet, De marken op de Veluwe, in Nyhoffs Bijdragen N. R. dl. I. bl. 6.

Over de Veluwe lagen vele leengoederen verspreid. Sommigen waren leenroerig aan bijzondere heeren of geestelijke gestichten, welke in of buiten de Veluwe woonachtig of gevestigd waren. Zoo bezat de heer van Putten eene eigene leenkamer, waren goederen te Wilp leenroerig aan den proost van Deventer en hielden eenige personen leenen ten Zutfenschen rechte van de abdij van Paderborn. De meeste echter waren onmiddellijk leenroerig aan den hertog, waaronder sommige van eigen rechtsgebied voorzien waren. Dorenweerd was zelfs eene hooge heerlijkheid. De rechtsbetrekkingen, die het bezit van leengoederen deed ontstaan, werden beheerscht door het eigenaardige recht, waaronder men zich ten opzichte van die goederen verbonden had. Vandaar dat leengerichten werden gehouden door den leenheer met mannen van leen, die in denzelfden leenband stonden als het goed waarover hunne uitspraak werd verlangd. Voor deze gerichten geschieden de verheffing en de overdracht van leengoederen en de behandeling van alle rechtsvragen, welke tusschen hen, die hun recht van denzelfden heer afleidden, een leengoed kon doen ontstaan, of tusschen leenheer en leenman over hunne wederzijdsche uit het leenrecht voortvloeiende rechten en verplichtingen. Het gericht moest volgens Geldersch leenrecht gehouden worden op het eigendommelijk goed van den leenheer of, indien de gerichtshandeling een onderleen betrof, op het goed dat de leenheer van zijn overleenheer in leen hield. 1) De meeste hertogelijke leengoederen op de Veluwe zullen wel ten Zutfensche rechte hebben gestaan. De rechtspraak daarover geschiedde onder den eikenboom op 's Greven hof te Zutfen.

De bijzondere gerichten der dienstlieden ga ik voorbij daar ik op dat onderwerp terugkom.

Vele grondbezitters waren tyns verschuldigd uit hunne goederen. Aan den hertog vooral kwam een zeer groot aantal dier erftynsen toe. De goederen, waaruit deze betaald werden, waren onder verschillende ambachten of ampten (*columpnae* of *officia*, zooals zij in de oude tynsboe-

1) Smits, Een Geldersch leenrecht in N. Bijdr voor Regtsgeel. en Wetgev. dl. XXI. bl. 377.

ken aangeduid worden) gebracht, die weder in kloften waren afgedeeld. ¹⁾ De tynsen werden jaarlijks betaald op eene in het ambacht daartoe aangewezen plaats, doorgaans eenen hof des hertogs. Met het innen daarvan waren 's hertogen gemachtigden, in de eerste plaats de rentmeester van Veluwe, belast en onder zijne leiding hadden gerichtelijke handelingen over tynsgoed plaats. ²⁾ Daartoe behoorden de vervreemding en splitsing van zoodanige goederen, waarvan in de tynsboeken aantekening werd gehouden. Over nalatigheid in het opbrengen van het verschuldigde, de natuur van het tynsgoed en andere zaken, welke het tynsrecht aangingen, sprak de rentmeester op den tynsdag of in het erfhuis recht volgens de wijzing der tynsgenooten. ³⁾

Zooals ik reeds ter loops vermeldde waren er op de Veluwe een aantal goederen, die door eene bepaalde klasse van lieden bewoond en bebouwd werden, welke aan hunne grondheeren in een bijzonden staat van afhankelijkheid, dien der hofhoorigheid verbonden waren. Vele, omstrecks een 800tal, behoorden tot het vorstelijk domein en hunne bezitters stonden aan den hertog en den hof, waaronder zij behoorden, in de hoedanigheid van eigene, wastynsige, keurmeedige en vrijlieden in een hooger en of lageren graad van onderworpenheid. Behalve eenige bijzondere heeren bezaten vooral aanzienlijke buitenlandsche gestichten goederen van dien aard op de Veluwe, welke door amptlieden of rentmeesters, op zekere hoofdhoven gevestigd, bestuurd werden ⁴⁾. Sedert het midden der XIVe eeuw, toen hertog Reinald III eene schaar van wakkere krijgers aan zich verbonden had door een aantal zijner Veluwsche hoorigen te vrijen, waardoor de strijd tegen zijn broeder Eduard het karakter van

1) Sloet, Marken op de Veluwe bl. 11, 12.

2) Nyhoff, Gedenk. dl. IV. n°. 465.

3) Schrassert, Codex Gelro-Zutphanicus, Stucken, bl. 512 en v. Idem, Harder-
vicum antiquum dl. I. bl. 123.

4) Een dergelijke hof was die te Voorst van den abt en het convent van S. Salvatorsmunster te Prume, die te Brummen en die te Appel onder Nykerk van de abdy van Elten en die te Putten van de abdy Abdinghof te Paderborn. Ook de proost van Werden, wiens goederen in 1492 in pandschap en eindelijk in 1551 in het eigendom van Abdinghof overgingen (Sloet, Oorkondeub dl. I. bl. 47), de kapittels van S. Maarten en S. Marie te Utrecht en dat te Deventer bezaten dergelijke goederen op de Veluwe

een »vrijenoorlog» had aangenomen, openbaarde zich bij alle Veluwsche hoorigen zucht tot grootere vrijheid. Vandaar hunne pogingen van verzet tegen de hofheeren, veeltijds met goeden uitslag bekroond, die eene regeling van de daaruit ontstane nieuwe verhouding noodzakelijk maakten. Aan die oorzaak is het toe te schrijven dat de meeste hofrechten in dit tijdvak werden in schrift gebracht ¹⁾).

De rechtsbetrekkingen, tusschen hofhoorigen onderling uit hofhoorig goed en tusschen grondheer en hoorige uit den band van het hofrecht ontstaande, vereischten eene eigenaardige rechtspleging. Vervreemding en bezwaring van hofhoorig goed mochten niet buiten den heer om geschieden. Zij hadden dus plaats ten overstaan van den amptman des grondheeren en de huis- of hofgenooten. 's Hertogen hofhoorige goederen ²⁾ waren als domeingooderen onder diens rentmeester voor de Veluwe gesteld. Op zijn gezag geschieden dus zoodanige gerichtshandelingen welke die goederen betroffen. De richter van Veluwe mocht dan ook niet over dezen, zoomin als over de hertogelijke tynsgoederen, »staen» of »segelen» maar moest den rentmeester in het beheer en toezicht slechts behulpzaam zijn ³⁾. In den hof der abdij van Prume te Voorst werd jaarlijks op den dag, waarop de tynsen werden opgebracht, hofdag gehouden om de goederen, die buiten echt en hofrecht bezeten werden, en de hoorigen, die afgedwaald waren, te »bebuessemen» d. i. terug te brengen tot den boezem, den hof, waaruit zij gekomen waren ⁴⁾. Iets dat hiermede veel overeenkomst had was het zoogenaamd hofgericht van twee echten, dat namens

1) Sloet, De Hof te Voorst bl. 43, 44. Voorbeelden van zoodanig verzet treft men aan bij de hoorigen van het kapittel van Deventer in 1357, Bijlage A; bij die van den proost van Werden in 1368, Van Spaen, Inl. dl. IV. C. D. no. XXIV; bij de eigenlieden der abdy van Elten, Schrassert, Codex, Stucken bl. 44. Ten gevolge van zoodanig verzet werd bij verdrag van 1417 het hofrecht der hoorigen te Voorst vastgesteld. Reeds in 1396 waren dergelijke bepalingen door den abt van Paderborn met zijne hoorigen te Putten gemaakt. Sloet t. a. pl.

2) Zij werden, vooral in latere tijden, als heeregoederen aangeduid in tegenstelling met de Eltensche, Paderbornsche enz. die vrouwen- en abtsgoederen genoemd werden. Zie J. Copes v. Hasselt, De usu atque auct. jur. civ. Rom. in Gelria Diss. editio altera fol. 7.

3) Nyhoff, Gedenkw. dl. IV. n°. 465.

4) Sloet, De Hof te Voorst Bijl. VI.

den hertog door diens rentmeester en richter om de 8 of 10 jaren in diens hoven gehouden werd om de verduistering van de natuur der daaronder behoorende goederen en personen tegen te gaan ¹⁾).

Ook bij geschillen, die naar hofrecht behoorden te worden beslist, werd eene bijzondere behandeling in acht genomen. Dezelfde vrees voor verduistering noopte den hertog die ten aanzien van zijne goederen met zijne raden in zijne kamer af te doen ²⁾. In den landbrief van 1532 werd alle inmenging van het landgericht strengelijk verboden ³⁾. Men vindt dan ook in de klaarboeken zoo goed als geen voorbeeld dat de rentmeester van Veluwe eenen wederspannigen hoorige daarvoor betrok om hem tot onderwerping aan de bepalingen van het hofrecht te noodzaken. Minder zeldzaam komen echter gevallen voor, waarin het landgericht uitspraak deed in gedingen tusschen hen, die hun recht op een hoorig goed van den hertog als hofheer alleidden, maar van den anderen kant ontbreekt het niet aan voorbeelden dat zoodanige rechtszaak naar 's hertogen kamer werd verwezen wanneer zij door wederspraak voor de klaring was gebracht, ook dan zelfs wanneer slechts eene partij voorgegeven had met het goed aan den hertog hoorig te zijn ⁴⁾. De geestelijke grondheeren lieten daarentegen in geschillen over hun hofrecht en hofhoorig goed uitspraak doen in hun hofgericht, uit den amptman en de huisgenooten samengesteld. Uit de rechtsbronnen der XVe eeuw, inzonderheid de klaarboeken, bemerkt men echter

1) Schraassert, Codex, Stucken bl. 330. Daarop wordt gedoeld wanneer het in 1443 van den rentmeester en richter heet dat „sy die lude van hoer echte corrigierden.” Van Hasselt, Roozendaal bl. 322.

2) Schraassert, Codex, Stucken bl. 22 vgl. Sloet, De Hof te Voorst Bijl. IV. en het volgende in Cl. III. fo. 199 v°. „Item Elbert Meussa... seyt op anspraeke Pelen voig. . . . dat guet dat een eygen guet is myns ghenedigen heren van Gelre . . . dair en sal hy van dien eygen guede hier niet te rechten staen off antwerden Ende dat sal myn ghenedige here berichten jn synre kameren.”

3) Groot Gelders Placaetboek dl. II. aanh. I. kol. 148.

4) „Item want dit drecht an myns heren horigen luden to beyden syden ende an syn horige guyt soe behelt hy dit an hem seluen ende wil dat mit synen raede jn synre kamer seluen claren.” Cl. I fo. 52. — „Item myn ghenedige heer wil dat ordel jn synre gnaden kamer claren.” Cl. II. fo. 30. — „Item die Ritteren ende knecht claren dat myn ghenedige here dit van deser saken jn synre kameren claren ende berichten sal mit synen hogen Raden wanttet van synen hoffeygenen guede herecompt.” Cl. III. fo. 48.

dat rechtszaken, die daaronder behoorden, zeer dikwijls voor het landgericht werden aangebracht. Ten opzichte van die, welke tusschen hofheer en hoorige waren ontstaan, meen ik dit uit de onvoldoende rechtsmacht dier hofgerichten te moeten verklaren. De betrekking tusschen den landsheer en de geestelijke heeren en goederen op de Veluwe was die der erf- of oppervoogdij, door welke hij verbonden was dezen zijn steun en bescherming te verleen^{en} 1). Die gaf hij blijkens het verdrag van 1457, waarin dit punt nader geregeld werd, aan den abt van Paderborn in het hofgericht zelf. Beider amptlieden zaten daarin voor en aan den eerste kwam als erfvoogd $\frac{1}{3}$, aan den laatste als erfheer $\frac{2}{3}$ der breuken toe 2). Oorspronkelijk was dit ook in het hofgericht der abdij van Elten het geval zooals uit het hofrecht is op te maken, dat vóór het einde der XIVe eeuw in schrift werd gebracht. Bij opvordering van het aandeel der abdij in het versterf van eenen volschuldig eigene verscheen de plaatselijke richter in het hofgericht zoodra de gedaagde zich wederspanning betoonde 3). Later echter werd die steun in het landgericht gezocht. Dit blijkt uit den weg, die door den amptman der abdij werd ingeslagen wanneer de hoorige onwillig was het versterf uit te keeren of niet verkoos zich aan de uitspraak zijner huisgenooten te onderwerpen 4). Het landgericht vulde dus, zooals uit dit voorbeeld blijkt, bij vorderingen van den hofheer in alle gevallen de hofgerichten aan, waarin hunne rechtsmacht te kort was gesloten.

Eene inrichting, welke eene nadere beschouwing overwaardig zoude zijn, is die der markegenootschappen, om-

1) „Want myn here die oeerste vaigt is van allen luden die den krommen staff vuerden jn synen landen.” Cl. II. fo. 43. — De hertog van Gelre „die eyn oeerste vaigt is van allen geistliken gueden in Veluwen gelegen.” Cl. I. fo. 57.

2) Schrassert, Codex, Stucken bl. 3. Eene herinnering aan de oppervoogdij ligt ook in de verplichting van den hofrichter te Voorst om de bank te spannen in naam van den hertog van Gelre en als een gemachtigd hofrichter der heeren van Prunc. Sloet, De Hof te Voorst, Bijl. V.

3) Kist, Het necrologium en het tynsboek van het adelijk jufferenstift te Hoog Elten in N. Archief voor Kerk. gesch. bl. 175.

4) De gedingen in de klaarboeken, reeds die onder Bijl. XIII, XII door Sloet in den Hof te Voorst uitgegeven, stellen dit in het licht.

dat zij ons den grondvorm vertoont van de eerste ontwikkeling onzer voorouders tot eene gevestigde maatschappij. Door het kiezen van eene vaste woonplaats werd de uitgestrektheid van den bodem beperkt, waaruit zij aan hunne behoeften hadden te voldoen. Dat grondgebied was ten algemeenen nutte voor de bewoners eener zelfde buurschap, hetzij het uit akkerland, uit bosschen of uit heidevelden bestond. Alleen zij, die hun recht aan het erf ontleenden, dat zij bewoonden, de geërfdcn, de gewaarden, waren gerechtigd, een aandeel in den gemeenschappelijken markgrond te gebruiken. Op de Veluwe werden die door het gemeene grondbezit in het leven geroepen vereenigingen doorgaans met de benamingen van marken, maalschappen, buurschappen aangeduid. Zij verschilden in vele opzichten van die, welke elders gevonden werden. Of dezulke, welke men in de XVe eeuw daar ter plaatse aantreft, haar aanzijn aan de bovengemelde oorzaak, dan wel aan de uitgifte van hertogelijke domeingoederen te danken hebben, is eene strijdvraag, waarin ik niet wensch te treden.

Alle geërfdcn eener mark hadden het recht hunne aangelegenheden ten opzichte van den gemeenen grond te regelen. Zij kwamen daartoe op bepaalde dagen te zamen onder het voorzitterschap van een hunner, den marke- of holtrichter, die daartoe door hen werd aangesteld of die waardigheid erfelijk bezat, omdat zij aan het bezit van het oudste of aanzienlijkste erf was verbonden. Op zoodanige buurdagen, mei- of holtspaken werden de besluiten genomen over de huishouding, economie en policie der mark, welke, in een afzonderlijk register ingeschreven, dikwijls aan de gewoonten werden toegevoegd, die, door het lange gebruik gewettigd, opzettelijk verzameld en te boek gesteld waren geworden. Dan veranderde de wetgevende vergadering ook in een gericht, waarin naar de rechten en gewoonten der mark of maalschap uitspraak werd gedaan over geschillen, in den boezem der gemeenschap ontstaan, of de markerichter, bijgestaan door ondergeschikte ambtenaars, schutters of vorsters genaamd, de breuken invorderde, welke op de overtreding der gemaakte verordeningen stonden. De rechtsmacht van zoodanig gericht kon soms zeer uitgestrekt zijn en voorbeelden ontbreken er niet dat men

met panding zich recht verschaffen mocht en lijfstraffen konden worden opgelegd ¹⁾).

Reeds vroeg zullen de streken op de Veluwe, voor landbouw en veeteelt geschikt, voor watervloeden en overstromingen zijn beveiligd. Oorspronkelijk zullen wel de hooge zandgronden een toevluchtsoord voor mensch en vee zijn geweest, maar langzamerhand zullen ingezetenen eener buurschap zich hebben vereenigd om door het graven van eene wetering of het leggen van eene kade het water van hunne landen af te leiden of te keeren. Het onderhoud en bestuur dier dorpsolders zullen wel bij gemeen overleg zijn geregeld en de heer Sloet ²⁾ heeft de groote overeenkomst van dien oorspronkelijken toestand met dien der marken met bewijsgronden gestaafd. Die toestand was echter hoogst gebrekkig en onvoldoende om den gemeenschappelijken vijand met vrucht te bestrijden. Vandaar dat, toen de Geldersche vorsten, als uitvloeisel hunner landsheerlijke macht, tot het gezag over wegen en stroomen waren gekomen, zij de regeling van de waterschapsbelangen aan zich trokken en voor aangrenzende polders algemeene verordeningen gaven, die in dijk- en andere voorrechtsbrieven werden omschreven ³⁾. Krachtens die voorschriften, op het recht tot het aanleggen van dijken en weteringen, de wetgeving over de dijkplichtigheid en het bestuur van het dijkwezen betrekking hebbende, werd aan de polderschappen veel van haar vroeger zelfbestuur ontnomen. Dat bestuur werd nu aan een college van heemraden opgedragen met eenen dijkgraaf aan het hoofd, welke in den regel zijne benoeming van den hertog ontving, terwijl de eersten hetzij door de ingelanden, hetzij door eenige hunner daartoe in het bijzonder aangewezenen gekozen werden. Met het beheer ging de rechtspraak in dijkzaken ⁴⁾ hand aan

1) Zie b. v. Sloet, Marken op de Veluwe bl. 178 en De Meester, Veluwsche bosschen in Nijhoffs Bijdr. dl. VII. bl. 305 noot.

2) Over het zinnebeeldige in de oud-Geldersche water- en dijkregten in dl. IX van Nijhoff's Bijdragen.

3) Dergelijke bepalingen voor de ingezetenen van het Oldebroek in 1320, van het Nijbroek in 1328, de geërfden in de Erekededen in 1356 en voor de kerspelen van Ter Wolde, Nijbroek, Oene, Heerde en Vorchten in 1370 bij van Spaen. t. a. pl. dl. IV. Cod. dipl. bl. 44, Nijhoff, Gedenk. dl. I. n°. 221, dl. II. n°. 175. Gelders Placaetboek, aanh. I. kol. 158 e. v.

4) Voor dit onderwerp is niet onbelangrijk bij Schraessert, Consultatien, ad-

hand en de bevoegdheid om op driemaal 's jaars te houden schouwen aan de nalatige dijkplichtigen boeten op te leggen, die door een eigen peinder konden worden ingevorderd. In twijfelachtige gevallen heegde de dijkgraaf het dijkgericht en vroeg het oordeel aan een der heemraden, inzonderheid bij dijkverlating, wanneer het plichtige erf zoozeer gesplitst en verbrokkeld was geworden, dat de onderhoudskosten van het dijkvak, waarmede het bezwaard was, niet meer konden worden ingevorderd. Dan werd ten overstaan van het dijkgericht, op het verlaten dijkvak vergaderd, tot de inboezeming en dijkgabe overgegaan. Zeven dijkgeslaagden (die op de Veluwe ook in dubbel getal voorkomen), vier beneden en drie boven het verlaten dijkvak, brachten de deelen tot het vroegere geheel en den oorspronkelijken eigenaar terug, zoodat het weder aan den dijk kon »gegeven» worden.

In aangelegenheden, welke de inrichting der kerkelijke macht en het geestelijk recht aangingen, maakte de Veluwe een onderdeel van het Sticht van Utrecht uit en was zij aan het geestelijk oppergezag van den bisschop van Utrecht onderworpen. Behalve de kerspelen Wilp, Twello, ter Wolde en het Nijbroek, die onder het archidiakonaat van Deventer behoorden, stond zij geheel onder het aartsdekenenschap, dat aan den proost van S. Pieter was opgedragen ¹⁾. In die hoedanigheid kwam hem de rechtspraak toe over geestelijken en wereldlijken in kerkelijke aangelegenheden en in zaken, welke tot het geestelijk recht behoorden, inzonderheid bij vergrijpen tegen de kerkelijke tucht, waarvan in het sendgericht moest worden kennis genomen ²⁾. Behalve een officiaal stond hem een landdeken, de deken van de Veluwe ³⁾, als ondergeschikt ambtenaar ter zijde, op wiens schouders wel de grootste last van zijne werkzaamheden zal gedrukt hebben, daar in dien tijd de aartsdekens zich weinig met hunne ambtszaken inlieten. Daar naar het kanonieke recht alle zaken, waarin men eene godsdienstige strekking meende te zien,

vysen ende advertenties dl. II. bl. 517 e. v. het advies over de vraag:
„Hoe verre sig uitstrekt het recht des Dijkstoels van de Arkemheen.”

1) Van Spaen. Iul. dl. IV. bl. 205.

2) P. Nijhoff. Tijdr. register op het archief van Hattum. bl. 5.

3) Aanhangsel op de Kerkel. oudh. van Nederl. bl. 350 e. v.

voor het geestelijke gericht konden gebracht worden, was uit den aard der zaak de competentie van dat gericht eene zeer uitgebreide. Het schijnt echter dat de Gelderschen en hun landsheer den grooten invloed der geestelijkheid steeds hebben zoeken tegen te gaan. Bepalingen tegen het bezit in de doode hand getuigen dit en wat de rechtsbedeeling aangaat, hertog Arnold kwam in 1441 met de ridderschap en steden der vierendeelen van Nymegen, Zutfen en Arnhem overeen, dat de ingezetenen elkander met den geestelijken ban niet wegens schade of schuld zouden aanspreken »vytgenomen drye puncten, als geistliken leenen ende prauenden, hylis saken, ende geistliken testament, anruerende, die men mit geistliken recht vurderen mach, soe men des van aldts hier in den lande gewoinlich is geweest 1).” De leer, van oudsher door de kerk gehuldigd, dat personen of lichamen, tot hare wijding behoorende, niet voor het wereldlijk gericht, maar voor haar zelve terecht moesten staan, werd ook in Gelderland gepredikt 2). Zij werd echter niet onvoorwaardelijk in toepassing gebracht, want aan de voornaamste geestelijke gestichten 3) was het voorrecht verleend, dat zij niet voor den lageren rechter zouden mogen worden aangesproken, maar in 's hertogen kamer terecht zouden staan.

Daar de grenzen van de rechtsmacht van het Veluwsche landgericht eigenlijk slechts door die gerichten van bijzonderen aard worden aangewezen, welke daarmede op het platte land in aanraking kwamen, zoude eene beschouwing van de gerichten in de Veluwsche steden overbodig mogen heeten. Immers de stadsvrijheden hadden haar ontstaan juist aan de omstandigheid te danken, dat zij aan het gebied van het landgericht onttrokken waren geworden en daarnaast eene geheel zelfstandige plaats hadden ingenomen. Wij zullen echter later zien, dat zekere rechts-

1) Nijhoff. Gedenk. dl. IV. n°. 198.

2) Bondam. Charterboek dl. I. afd. III. n°. 142 C. X—XIII.

3) Zooals aan het klooster te Redinchem in 1408. Hist. ofte Beschr. van 't Utr. Bisdom bl. 407; de ridders van de D. O., welke eene kommanderij te Dieren bezaten, in 1395 en op nieuw in 1426; het kapittel van S. Walburg te Zutfen in 1432; het klooster Monnikhuizen in 1493. Nijhoff, Gedenk. dl. III. n°. 204, IV. n°. 41, 97, VI. st. I. n°. 80. Deze gestichten waren op de Veluwe gevestigd of bezaten er aanzienlijke goederen.

betrekkingen, hoewel binnen het gebied der stadsvrijheid ontstaan, niet onbepaald tot de kennisneming der stedelijke rechtbank behoorden en hoe hare berichtiging deze zelfs aan de hoogste rechtbank van het landgericht kon onderwerpen. Het is derhalve hier de plaats om een oogenblik bij de Veluwsche steden, hare rechten en rechtspleging stil te staan. Komt mijne voorstelling gebrekkig voor, zoo meen ik dit voor een groot deel aan de karigheid van uitgegeven bronnen en van hare onvoldoende bewerking toe te mogen schrijven.

In den aard en de ontwikkeling der Veluwsche stadsrechten merkt men eene groote onderlinge overeenkomst op, het gevolg van eenen gelijkvormigen oorsprong en van de gemeenschap der bron, waaruit bij onzekerheid in het recht door iedere stad moest worden geput. De wijze van rechtspleging was evenwel niet overal dezelfde en, wat de rechtsmacht der schepengerichten aangaat, schijnen plaatselijke en staatkundige omstandigheden van grooten invloed op deze te zijn geweest. Daar de Veluwsche stedelijke rechten alle op de leest geschoeid waren van die, welke aan Zutphen waren verleend, en deze stad de eerste was, welke door de Geldersche landsheeren met stadsvrijheid begiftigd werd, is het van belang, de rechtstoestanden en de rechtspleging in de Veluwschesteden in verband te beschouwen met die, welke golden in eene plaats, welke in velerlei opzicht als haar aller hoofdstad mag worden aangemerkt.

Het oppidum Zutphen, gelegen binnen het gebied der door de Geldersche graven van het geslacht der Zutphensche dynasten aangeërfde landen, verkreeg in 1190 met eenige andere voorrechten van Otto, graaf van Gelre en Zutphen, stadsvrijheid (*libertas cum integritate rerum suarum*), welke in dier voege omschreven werd, dat binnen de muren der *civitas* geene willekeurige belasting mocht worden opgelegd, terwijl er een lichaam van twaalf schepenen werd ingesteld, aan wier beleid het bestuur der stad werd toevertrouwd met de bevoegdheid om hetgeen ongeordend was te regelen en te verbeteren. Hierdoor werd aan de stad het recht toegekend, om binnen haar gebied door hare schepenen de rechtspraak uit te oefenen, en bovendien om door vonnissen, keuren en andere middelen, die haar ten gevolge van hare autonomie ten dienste stonden, het bestaande

recht te bevestigen en te wijzigen of met geheel nieuwe rechtsregels te vermeerderen. Zij verkreeg bovendien het groote voorrecht, dat de boeten of breuken voor overtredingen en misdrijven (*excessus et forefacta*) niet aan den graaf of diens amptman, maar aan haar zelve zouden toekomen ¹⁾.

Uit de vergelijking met andere voorname voorrechtsbrieven, de stedelijke willekeuren en de latere stadsrechten heeft men zich het volgende denkbeeld van de rechtspleging binnen die stad in de XVe eeuw te maken. Binnen de muren der stad en daarbuiten binnen de grenzen der stadsvrijheid, was de rechtspraak over de burgers en de overige ingezetenen aan de twaalf schepenen toevertrouwd, ook het gewone of althans het oorspronkelijke getal, dat men in de meeste Veluwsche steden aantreft. Aan het hoofd der schepenbank stonden de »scepene richters,” de latere »richters inder tijdt”, namelijk een der oudste en een der jongste schepenen, die slechts gedurende korten tijd dit ambt bekleedden, om weder door anderen te worden opgevolgd, en wel in dier voege dat binnen het jaar alle schepenen op hunne beurt paarsgewijze deze betrekking vervulden ²⁾. Zij oefenden de jurisdictie uit in het geval dat kort en onvertoegen recht werd verlangd, zaten vermoedelijk in de schepenbank voor, wanneer deze gespannen werd, en vorderden namens de stad de breuken in ³⁾. Het stadsgericht handelde met geheele uitsluiting van den hertog of van diens vertegenwoordiger en zijn gezag was geheel onbeperkt, want overeenkomstig den stadsbrief vorderde het ten behoeve der stad de landsheerlijke breuken in, die dan ook in de willekeur werden vastgesteld zonder dat het aandeel of het recht des hertogs werd voorbehouden. Alleen zaken, die den bloedban aangingen, die eene veroordeeling aan lijf of leden ten gevolge konden hebben, werden niet door de schepenbank, maar door den hertog zelve bericht, die tot het houden van

1) Sloet. Oorkondenb. dl. I, n°. 376.

2) Tadama, Geschiedenis der stad Zutphen bl. 126 e. v. Stadtrechten van Zutphen 1638. tit. I en II.

3) Sloet, Dat Koudichboek der stad Zutphen in dl. VII van de Ned. Jaarb. voor Regtsgel. en Wetgev. bl. 436 noot 4, vgl. Stadtrechten van Zutphen 1638 tit. II art. 4. Handschrift over rechten der stad Zutphen, vermoedelijk het zoogenaamde „Valeboeck”, in afschrift berustende onder den hoogl. de Geer f°. 87 v°.

zijn hoog gericht, denkelijk voor het geheele land van Zutten, tweemaal des jaars te dier stede ten heemaal moest zitten ¹⁾. Tot bescherming van de rechten, welke hij zich als uitvloeisels zijner landvorstelijke hoogheid had voorbehouden, had de hertog een eigen scholt te Zutten, aan wien ook het rechtsgebied was toevertrouwd over de kerspelen, welke, afgescheiden van de stadsvrijheid, het scholt-ampt van Zutten uitmaakten. Die scholt »binnen en buiten Zutten,» zooals hij veelal genoemd wordt, zat in den regel sedert 1432 te Zutten te gericht met twee gerichtslieden of keurnooten, welke meestal schepenen waren ²⁾. Zooals ik in het vervolg hoop aan te toonen, strekte zich de competentie van dat scholtengericht ook over zekere soorten van rechtszaken uit, die binnen de grenzen der stadsvrijheid waren ontstaan.

Harderwijk was de eerste plaats, die op de Veluwe tot den rang van eene stad verheven werd. Zij verkreeg in 1231 van graaf Otto stadsvrijheid en wel met de bepaling, dat deze civitas haar op dezelfde wijze uit zoude oefenen als de civitas Zutten ³⁾. Hij werd echter geacht door deze verleening de perken van zijn landsheerlijk gezag te buiten te zijn gegaan, want op een rijksdag te Spiers in 1310 werden de stadsbrieven, door hem en zijn zoon Reinald geschonken, alle nietig verklaard. Wat als eene aanmatiging gold werd toen evenwel als een recht verleend. Graaf Reinald verkreeg van den Roomschkoning Hendrik de macht om de door zijne voorzaten geschonken stedelijke voorrechten te herroepen en te hernieuwen. Wel is waar werd dientengevolge twee jaren later aan Harderwijk hare vrijheid ontnomen en kreeg het »oppidum in Herderwike» haar slechts in beperkten zin terug, zonder dat er van eene gelijkheid met de Zutfensche meer sprake was, maar in 1348 wist het voor grof geld het verlorene »Zutfensche recht» terug te ontvangen ⁴⁾.

In dezelfde mate als beider stadsbrieven overeenstemmen

1) Van Slichtenhorst, Geldersse Geschiedenissen bl. 567, 568, De Rhoer, Het Hyemael, in dl. I van de Verhandelingen van het Groning. Genootsch. Pro excollendo jure patrio bl. 425.

2) Tadama, t. a. pl. bl. 126.

3) Bondam, t. a. pl. dl. I afl. III. n°. 4.

4) Nijhoff Gedenkv. dl. I. bl. LI, LII, n°. 142, II n°. 29. Schrassert, Harderv. ant. dl. I bl. 132 e. v.

merkt men bij het stadsgericht te Harderwijk eene gelijke onafhankelijkheid als te Zutfen op. Het stedelijk bestuur bestond van ouds, vóór 1528, uit achttien personen, van welke zes raden, de overige twaalf schepenen waren. Aan het hoofd der schepenen stonden ook hier twee hunner als »richters inder tijt,” die hier tevens het ambt van burgemeesters vervulden, zoodat op hen de grootste last en van het dagelijksch bestuur en van de rechtspraak drukte. Hunne rechtsmacht zoowel als die van de schepenbank schijnt tamelijk wel met die van Zutfen overeen te zijn gekomen ¹⁾. Ook hier werd 's hertogen »heerlijkheid” voorgestaan door een scholt, die echter geen afzonderlijk rechtsgebied buiten de grenzen van het schependom had. De omvang van zijne ambtsplichten zijn eerst met eenige volledigheid bekend uit eene instructie van het midden der XVIe eeuw, waaruit af te leiden is, dat hij rechtspraak had in zaken, waarin vreemdelingen betrokken waren, het daarmede ook eenigermate samenhangende toezicht op de strandvonderij uitoefende, beslag legde op gestolen goed en den hertog vertegenwoordigde bij lijkschouwing, het verhoor en de terechtstelling van misdadigers. Hij bekleedde zijn gericht met twee keurnooten of gerichtslieden, welke doorgaans burgers of schepenen waren maar ook personen buiten het schependom konden zijn, en spande naar oud gebruik de bank bij klimmende zon, in de open lucht, voor het stadhuis. Van vonnissen, door dit gericht gewezen, kon men volgens genoemde instructie in hooger beroep komen bij het stadsgericht. Hoever het gezag des hertogs zich in de XVe eeuw in lijfstraffelijke zaken uitstreckte heb ik niet kunnen onderzoeken. In 1569 beweerde de magistraat bevoegd te zijn, daarvan alleen kennis tenemen, den scholt daarin eene zeer ondergeschikte rol toekennende ²⁾.

Ook van het oppidum Arnhem werd door graaf Otto in 1233 eene civitas gemaakt en haar dezelfde vrijheid als die van Zutfen gegeven, met het voorschrift, dat men zich

1) Schrassert t. a. pl. dl. I. bl. 86. Onuitgegeven stadrecht van Harderwijk omtrent 1600 vergeleken met „Dye wyknyr der stadt van Herderwyck,” denkelyk uit de XVe eeuw, in een hs. over Veluwsche rechten van den hoogl. de Geer. Blijkens deze werden er, evenals te Zutfen, ook op zware misdrijven breuken door de stad gesteld.

2) Schrassert, t. a. pl. dl. I. bl. 99 e. v. 127, 128.

naar het recht en de goede gewoonten van die laatste stad had te schikken. Er werd echter een gewichtig voorbehoud gemaakt. Terwijl te Zutten alle breuken aan de stad zelve waren geschonken, kwam te Arnhem het emolumentum iudicii, zooals voorheen, den grafelijken richter toe, welke bovendien naar het oordeel en het gevoelen der schepenen behoorde recht te spreken ¹⁾. Ook Arnheims vrijheid werd met die van andere Geldersche steden door graaf Reinald in 1312 te niet gedaan, maar onmiddellijk daarna door de uitdrukkelijke bevestiging van den brief van 1233 in haren geheelen omvang hersteld ²⁾.

Hoewel op Zutfensche leest geschocid, vertoont de rechtspleging, zooals zij in de XIIIe eeuw werd vastgesteld, een aanmerkelijk verschil met de Zutfensche. Vandaar dat dit onderscheid ook nog in de XVe werd gevoeld en de wijze, waarop de jurisdictie te Arnhem uitgeoefend werd, eene andere was dan die te Harderwijk. Hier spande de vertegenwoordiger van den landsheer altijd de schepenbank en werd bij het maken van keuren op overtredingen en misdrijven hetzij het recht des hertogen voorbehouden, hetzij het aandeel of de ban des richters erkend. De stedelijke keuren werden door de burgemeesters ingevorderd. Ook het lijfstraffelijk gericht werd door den richter gehouden en de schepenen traden daarin als oordeelaars op ³⁾. Zonder dit in zijn geheelen omvang op den toestand van de XVe eeuw toe te willen passen, vermeld ik, dat in latere tijden men twee afzonderlijke gerichten binnen Arnhem aantreft, beide voorgezeten door den richter. Het eene, dat van de hooge bank, bekleed door alle, het andere, dat van de lage bank, slechts door twee schepenen ⁴⁾. Het laatste nam alleen kennis van zaken, aangebracht met boding en bezetting aan personen en het gereede, waarin uitheemschen betrokken waren, en vandaar was beroep tot de hooge bank toegelaten ⁵⁾. Iets dergelijks merkten wij in dienstzelden tijd te Harderwijk op.

Ook Elburg had, denkelyk reeds in de XIIIe eeuw, stad-

1) Bondam t. a. pl. dl. I afd. III n°. 11.

2) Nijhoff Gedenk. dl. I. n°. 132.

3) Bewijzen hiervan o. a. in de Arnheimsche Oudheden van van Hasselt.

4) Tegeuw. Staat van Gelderl. bl. 458.

5) Ordinantie beroerende de maniere van procedieren te Arnhem 1642.

rechten verkregen, zonder dat daarvan voldoende narichten bewaard zijn gebleven. Alleen weet men dat graaf Reinald alle vroegere voorrechtsbrieven, door hem en zijne voorzaten aan het oppidum Elburg verleend, in 1312 herriep en daarvoor de rechten en privileges in de plaats stelde, welke hij onlangs aan Doesburg had toegekend, waaruit, ten aanzien van de rechtspleging, alleen het gevolg is te trekken, dat de graaf zich de rechtspraak in lijfstraffelijke zaken voorbehield, terwijl schuldigen aan valsheid in maten more oppidi werden gevonnisd ¹⁾. Volgens eene aantekening, voorheen door eenen secretaris der stad Elburg gemaakt, zoude er te Harderwijk eene oorkonde van het jaar 1341 bewaard gebleven zijn, waarbij door hertog Reinald aan de stad en poorters van Elburg gegeven werd »alle vryheyt die de Stadt van Zutphen heeft” ²⁾, tot wier verkrijging wel dezelfde middelen in het werk zullen zijn gesteld als die, welke zeven jaren later door Harderwijk werden ter hand genomen.

De rechtspleging te Elburg was, voor zoo ver ik dit uit de weinige gegevens, die mij ten dienste staan, op kan maken, nagenoeg dezelfde als die, welke te Harderwijk gebruikelijk was. Aan het hoofd der schepenbank stonden blijkbaar de twee burgemeesters, aan wien de uitoefening der jurisdictie op dezelfde wijze en in dezelfde mate schijnt te zijn toegekomen als aan de richters inder tijd te Harderwijk. De gemeente stelde de boeten vast, aan haar wegens begane overtredingen en misdrijven verschuldigd, maar ten opzichte van het aanbrengen van zoogenaamde keurbare wonden geschiedde dit onverminderd het recht van den hertog van Gelre. Ook hier trad een scholt ter bescherming van diens heerlijkheid op, althans in aangelegenheden, waarin vreemdelingen betrokken waren ³⁾.

Met den stadsbrief van Nije Wageningen van 1263 ⁴⁾, welke woordelijk met dien van Arnhem overeenkomt, schijnt iets eigenaardigs plaats te hebben gehad. Hij werd,

1) Nijhoff, Gedenk. dl. I. n°. 144, 143.

2) A. W. van Oldenbarneveld, De Elburgo eiusque statutis municipalibus f°. 16.

3) Willekeur der stad Elburg, oorspronkelijk handschrift op perkament uit de XVe eeuw, met vermeerderingen van lateren tijd, in het bezit van den hoogleraar de Geer.

4) Bondam t. a. pl. dl. I afd. III. n°. 125.

voor zoover met zekerheid blijkt, niet door graaf Reinald uitdrukkelijk te niet gedaan, maar in 1312 verklaarde hij, dat hij het oppidum, hetwelk voorheen Wageninge heette doch waaraan hij nu den naam van Insula Dei super Veluam schonk, tot eene civitas verhief en met dezelfde vrijheid als die van de stad Gelre begiftigde. Men heeft daaruit de gevolgtrekking gemaakt, dat hij, door aan die stad eene nieuwe benaming toe te kennen, het onnoodig achtte den haar onder eenen anderen naam geschonkenen vrijheidsbrief voor nietig te verklaren, daar deze hierdoor ipso jure alle kracht verloren had ¹⁾. Terwijl hij daardoor Wageningen van hare Zutfensche libertas beroofde en daarvoor de zeker minder aanzienlijke vrijheid van Gelre in de plaats stelde, verlangde hij toch, dat zij de Zutfensche rechten en gewoonten zoude blijven aanwenden in het geval van rechtsonzekerheid en dezen wensch sprak hij uit door te bepalen, dat de schepenen van Wageningen hunne hofvaart te Zutfen zouden hebben, een voorschrift, dat men in de gelijktijdige stadsbrieven, aan Harderwijk en Elburg door denzelfden vorst verleend, terug vindt. In lateren tijd komt Wageningen echter weder in het bezit der Zutfensche vrijheid voor ²⁾.

Nog worden er drie steden op de Veluwe genoemd, namelijk Hattem, Staveren en Nijkerk. Daarvan treedt alleen de eerste in vroegere en latere tijden in het volle genot van stadsvrijheid op. De stichtingsbrief van Staveren van het jaar 1298 ³⁾ levert het bewijs, hoe te vergeefs eene poging werd gedaan om eene stad te doen ontwikkelen, welker ingezetenen slechts gedeeltelijk van de hoorigheid, van het opbrengen van schatting en van bezwarende dienstplichtigheid werden ontslagen. De goede lieden en de gemeente van Nijkerk verkregen wel is waar in 1413 ⁴⁾ vrij wat aanzienlijker voorrechten, maar andere omstandigheden schijnen verhinderd te hebben, dat zij zich werkelijk tot den rang van eene autonomie uitoefnende gemeente verhieven. De stadsbrief van Hattem is verloren geraakt. Alleen weet men, dat het oppidum om-

1) Nijhoff, Gedenkw. dl. I. n°. 141.

2) Van Slichtenhorst t. a. pl. bl. 582.

3) Nijhoff, Gedenkw. dl. I. n°. 53.

4) Van Slichtenhorst t. z. pl.

trent 1299 door graaf Reinald onder den naam van Mons Dei gesticht werd en dat de hertog van Braband als leenheer van de Veluwe tot die stichting even als tot die van Staveren zijne toestemming verleende ¹⁾. Hare vrijheid zal echter niet veel van die der overige Veluwsche steden verschild hebben want een handschrift van het jaar 1311, thans nog in haar archief bewaard gebleven, spreekt van »die Zutphensche rechten daer wij die onse na halden vnd vnse hoeftstadt ys des rechts” ²⁾.

Daar Nijkerk bij hare verheffing tot stad gelijke vrijheid als de stad Zutphen verkreeg doch op de wijze, zooals die te Hattem en te Wageningen geldend was, en bij de omschrijving dier vrijheid uitgezonderd werd het »Gericht aldaer, dess sij hem niet onderwinden en sullen dan met onsen Richter die aldaer nu is off namaels in der tijt wesen sal, die sal een ygelicke poorter recht ende oordeel doen bij den schepenen aldaer ende anders eenen ygelicken recht ende vondenisse” ³⁾, zoo vermoed ik, dat de vorm der rechtsbedeeling in beide laatste steden eerder met dien te Arnhem dan met dien te Harderwijk zal zijn overeengekomen. 's Hertogen vertegenwoordiger te Wageningen voerde den titel van richter, die te Hattem was doorgaans bekend onder den naam van scholt, ook wel van scholt binnen en buiten Hattem, daar zijn rechtsgebied zich ook buiten de stadsvrijheid uitstreckte. Immers, evenals te Zutphen, moct hier het scholtamt van het schependom worden onderscheiden ⁴⁾ en hadden beide slechts den scholt, als vertegenwoordiger des landsheeren gemeen, terwijl het eerste aan het land-, het laatste aan stadsrecht was onderworpen ⁵⁾.

1) Nijhoff, Gedenk. dl. I. n°. 63, 65.

2) P. Nijhoff, Tijdr. register op het archief van Hattem bl. 2. vgl. v. Hasselt, Geldersch Maandwerk dl. II. bl. 63.

3) Van Slichtenhorst t. l. a. pl.

4) Van Spaen, de laatste scholtus binnen en buiten Hattem, maakt slechts ter loops op dat verschil opmerkzaam, hetwelk in naam tot in deze eeuw heeft blijven voortbestaan, want krachtens koninklijk besluit werd het schoutamt Hattem den 1 Januari 1818 van de gemeente Hattem afgescheiden en in de gemeente Oldebroek ingelijfd. Het had toen eene tamelijke uitgestrektheid en bevatte o. a. de buurschappen Hattemerbroek, Weesp, Voskuil, Duivendans en het huis Molenkaten, van der Aa, Aardrijksk. Woordenb. dl. V. bl. 250.

5) Hiermede schijnt eene oorkonde in het archief van Hattem van 1395 in

De *libertas cum integritate rerum suarum*, aan de steden toegekend, stelde haar in het bezit van eene autonomie, die haar de bevoegdheid verschafte om de aangelegenheden, welke het innerlijke wezen der gemeente betroffen, in den meest onbeperkten zin te regelen. Het geheel der bepalingen of keuren, van den magistraat uitgegaan, maakten de stedelijke willekeur uit, welke, in schrift gebracht, jaarlijks overzien en aan de burgerij voorgelezen werd. Zij bevatte natuurlijk ook belangrijke bepalingen over het recht, dat door deze bevestigd, ontwikkeld of veranderd werd. Deze, gevoegd bij de vroegere gewijsden en de rechtspraktijk, maakten de hoofdbronnen uit, waaruit het stadsgericht zijne rechtskennis ontleende, want zoo weinig was het Romeinsche recht nog tot de Geldersche stads- en landgerichten doorgedrongen, dat nog in 1526 de in de rechtservaring zoo hoog aangeschreven recorderders der stad Zutphen, toen hun de titels over het *crimen laesae majestatis* van wege Karel van Gelre werden voorgehouden, ten antwoord gaven, dat zij die niet konden »naeseggen” en wel, omdat »wy ghene legisten sin ende plegen ons toe helpen met onsen dusschem rechten nae onser stat rechten ende gewonten” 1).

Het geval kon zich echter voordoen dat, nadat een geding voor het stadsgericht gebracht en ten oordeel bedongen was, de schepenen niet in staat waren het verlangde oordeel te wijzen. Alsdan werd de zaak ten hoofde gewezen, d. i. werd het oordeel gewezen, dat de schepenen het geschil aan de beoordeeling van eene andere recht-

strijd, waarbij aan de lieden om de stad Hattem wonende, gelijke rechten en vrijheden verleend werden als de binnen de muren der stad wonende burgers genoten. Nijhoff Tijdr. reg. Vermoedelijk doelt dit op eene uitbreiding van het schependom ten koste slechts van dat gedeelte van het ampt, dat onmiddellijk aan den stadsmuur grensde. Dat tot in de vorige eeuw het ampt onder het landrecht stond blijkt voeleer uit het feit dat in 1720 en 1744 amptsjonkers voor het scholtampt Hattem werden geadmitteerd. d'Ablaing, De Ridderschap van Veluwe bl. XXX noot. Het eerst vind ik het scholtampt afgescheiden van de stad vermeld in den landvrede van 1359: „die amptman van Hattem ende vander Elborch mit sinen ampte ende mitten steden.” Nijhoff, Gedenk. dl. II n°. 89. Zie verder over den scholt en diens rechtsmacht Schrassert, Codex, in voce Hattem.

1) Nijhoff, Gedenk. dl. VI, st. II, n°. 1401. De beweesing van J. Copes van Hasselt, *De usu atque auctoritate juris civilis Romanorum in Gelria diss.* fol. 21 seq. dat het Geldersche gewoonterecht grootendeels uit het Romeinsche recht is voortgesproten, zal wel geene wederlegging behoeven.

bank hadden te onderwerpen, welke doorgaans daartoe bepaaldelijk was aangewezen en dus in dien zin als het hoofd der schepenbank kon worden aangemerkt. De Veluwsche stadsgerichten, op wier samenhang met het Zutfensche reeds gewezen is, hadden alle hunne zoogenaamde hofvaart te Zutfen 1). Zij maakten daarvan gebruik in moeilijke gevallen, wanneer de schepenen ter zake niet »wijs» waren en hunne rechtskennis dus geen uitsluitsel kon geven 2). De Zutfensche schepenen, wier gevoelen over het onzekere punt gevraagd werd, gaven het te kennen in een oordeel, waarin uitgedrukt werd, hoe hunne beslissing zoude geweest zijn indien de rechtszaak binnen hun gebied was ontstaan. Dat oordeel strekte dus tot onderricht voor de schepenen, die het hadden aangevraagd, maar had tevens een zeer groot gezag zoodat het naar alle waarschijnlijkheid, zooals elders, onvoorwaardelijk moest worden nagevolgd 3).

Men ziet daaruit, dat feitelijk de beslissing van het geschil te Zutfen gegeven werd en het vonnis, dat deze herhaalde, niet meer dan een bloote vorm kon zijn. In lateren tijd schijnt dan ook die herhaling als overbodig te zijn beschouwd en aan het Zutfensche oordeel voor de partijen verbindende rechtskracht te zijn toegekend, terwijl de inkleding van dat oordeel in dien zin eene wijziging onderging 4). Het gezag, dat dientengevolge aan het Zutfensche gericht boven andere gerichten werd toegeschreven, verklaart de omstandigheid, dat gerichten in het land

1) R. Bondam. De Provocatione plerarumque urbium Gelric. ad Tribunal Zutphan. en Bericht Johans van den Have in van Hasselts Klaarbanken.

2) De heer Sloet voegt er bij: „of, zooals later gebeurde, wanneer zij hunne stemmen niet tot eenparigheid konden brengen” (Dat Koudichboek bl. 424). Indien zich dit grondt op het aangehaalde: van Hasselt, Arnh. Oudh. dl. I. l., meen ik op grond van diezelfde bron dit in twijfel te mogen trekken.

3) In dien zin is wellicht de volgende plaats uit de *Recepta de Judiciis totius Velue a^o. 1339* te verklaren. „Item de scabinis de Hattem quia dixerunt sententiam ex parte scabinorum Zutphaniensium quam eis scabini Zutphanienses non assignaverunt *xlviij* R.”, van Hasselt, Geld. Maandw. dl. II. bl. 63. vgl. P. L. Van de Kastele *Miscellanea juridica: cap. II: de antiqua iudicium, sententias ab alio tribunali arecessendi, consuetudine*, Tr. a. Rh. 1771 fol. 36.

4) Dit schijnt de bedoeling van van Hasselt in verband met de t. z. pl. en bl. 211 medegedeelde stukken te zijn. Men vergelijkte buitendien heigeen in de XVIe eeuw in het Roermondsche kwartier gebruikelijk was, zie bovengemeld Bericht Johans van den Have.

van Zutphen, die in staatkundigen zin niet daaraan onderworpen waren, nevens de hofvaart door de schepenen hooger beroep door de partijen naar het eerste hebben toegelaten ¹⁾. Hiervan trof ik geen voorbeeld in de Veluwsche steden aan.

Tot nog toe maakte ik alleen op die omstandigheden van bijzonderen aard opmerkzaam, waardoor de bewoners der Veluwe ten opzichte van de daaruit voortgesproten verhoudingen aan het algemeen aldaar geldende recht waren onttrokken en zich onder bijzondere rechten en afzonderlijke gerichten zagen geplaatst, welke die eigenaardige toestanden beheerschten en regelden. Thans echter wil ik meer bepaald onderzoeken, waarin dat gemeene recht bestond en hoe het in het landgericht in toepassing werd gebracht.

In de XVe eeuw ziet men alle ingezetenen der Veluwe, voorzoover zij niet onder het rechtsgebied der stadsgerichten behoorden, aan hetzelfde territoriale recht onderworpen, dat zich tot binnen de grenzen dier landstreek beperkte. Aan dat landrecht van Veluwe waren alle ingezetenen, van welken rang of stand ook, onderworpen en door zijne voorschriften werd in de behoeften eener geregelde rechtsvordering voorzien en de meeste zakelijke en persoonlijke rechtsbetrekkingen bestuurd. Ik herhaal: de meeste, want ik merkte reeds op, hoe leen-, dienst-, tyns-, hof-, dijk- en markerechten daaraan een gewichtig deel onttrokken en welke belangrijke onderwerpen het kanonieke recht van het burgerlijke had blijven afzonderen en aan zijn eigen bestuur afhankelijk had gehouden. Dat het Romeinsche recht nog weinig of niet zijn invloed had doen gevoelen, is ons reeds gebleken uit de weinige achtig, daaraan door de stedelijke gerichten toegedragen, die in rechtskennis zooveel hooger stonden dan die van het plattè land.

Het Veluwsche landrecht was dus grootendeels van vreemde inmenging vrijgebleven, maar de vraag doet zich van zelve voor: Hoe is het tot den trap van ontwikkeling gekomen, waarop men het in de XVe eeuw aantreft? eene

1) Nijhoff, Gedenkwd. dl. V. n°. 35.

vraag, die nauw samenhangt met eene andere: Uit welke bronnen werd het landrecht in de XVe eeuw gekend?

Zooals bekend is, was in den oudsten tijd alle recht volksrecht, eigen aan een bepaalden stam of volk, zonder dat de grenzen van het land het gebied aanwezen, waarbinnen het gold, want het recht was niet afhankelijk van eene plaats, maar van de nationaliteit van de persoon. Eerst in de VIIIe en IXe eeuw werd het in schrift gebracht, maar de bepalingen dier beschreven rechten behandelden alleen het strafrecht met eenige uitvoerigheid en roerden slechts ter loops het publiek en privaatrecht en de rechtsvordering aan. Een tijd lang maakten die volksrechten, gevoegd bij de capitularia, een richtsnoer uit, dat door de volken onder Frankische heerschappij in hunne gouwen gevolgd werd, maar de ontwikkeling van het verkeer en het ontstaan van een aantal nieuwe rechtsbetrekkingen schoven deze langzamerhand naar den achtergrond. Toen eindelijk het groote Frankerijk zich in andere rijken en deze weder in aaneenschakelingen van kleinere staten en heerschappijen oplosten, die niet meer met de vroegere volksindeeling overeenstemden, ging ook het begrip van volksrechten te loor. Het waren slechts de gewoonten en het herkomen, gewijzigd en ontwikkeld door bijzondere en plaatselijke omstandigheden, die van nu af aan de rijke bron uitmaakten, waaruit het recht gekend werd. De eenheid, die er voorheen eenigermate had bestaan, ging te niet en de steeds toenemende macht der landsheeren begunstigde den zelfstandigen ontwikkelingsgang, dien het recht had aangenomen, daar hun belang het medebracht, dat het algemeene volksrecht het karakter van een landrecht verkroeg, beperkt binnen de grenzen van het geheel of van een gedeelte hunner heerschappij. Het laat zich dus begrijpen, dat in denzelfden tijd, waarin steden door hen met vrijheden en andere voorrechten begiftigd werden, zij zich ook den rechtstoestand van hunne onderzaten op het platteland aantrokken, aan hunne verhouding tot zich een nauwkeuriger regeling gaven, daarbij tevens iets van hunne landsheerlijke oppermacht afstonden en dit, gevoegd bij het voornaamste van hunne onbeschreven gebleven rechten, tot een geheel vereenigden en in den vorm van een voorrechtsbrief aan hunne onderzaten verleenden. Zoodanige keuren

en landbrieven werden in Noord-Nederland volgens het gevoelen der meesten het eerst in het midden der XIIIe eeuw verleend. Een geacht geleerde, mr. L. Ph. C. van den Bergh, heeft echter onlangs ¹⁾ de meening voorgestaan en met bewijsgronden gestaafd, dat reeds in veel vroegeren tijd zoowel land- als stadsbrieven zijn uitgevaardigd en dat dezulke, welke bewaard gebleven zijn, veelal gestrekt hebben om aan de oudere hunne kracht te doen verliezen. In hoever deze beschouwing in hare algemeenheid op Gelderland van toepassing is, valt moeilijk te beslissen. Zeker is het, dat de oudste stadsbrief, die van Zutphen, reeds van het jaar 1190 dagteekent, maar landbrieven, in den hierboven aangeduiden zin, aan de bewoners eener geheele landstreek verleend, zijn eerst uit de XIVe eeuw voor ons bewaard gebleven, hoewel een voorrechtsbrief van Graaf Reinald van 1316 melding maakt van een statutum sive ordinatio dicta Enyne, die door zijne voorzaten voor de stad Bommel en den Bommelre- en Tielrewaard was vast gesteld, maar verloren was gegaan ²⁾.

Vestigt men nu in het bijzonder de aandacht op de Veluwe, dan vindt men reeds vroeg de sporen van het gebruik van beschreven en onbeschreven rechten. In het Karolingisch tijdperk, waarin voor het eerst eenig zeker licht op haar valt, komt Felaowa of de pagus Felua als een onderdeel van het Frankrijk voor, waarvan de bevolking, althans het heerschende deel, blijkbaar Frankisch was ³⁾. Op haren bodem komen dan in geen onaanzienlijk getal villae en vici voor, terwijl marken ⁴⁾ reeds aangeduid worden en liti ⁵⁾, evenals in den naburigen pagus Hisloae, wel de goederen zullen hebben bebouwd, die aan de curtes hoorig waren, die toen reeds zoo veelvuldig daar werden aangetroffen en toebehoorden aan daar of elders gevestigde vrije en edele mannen. Zoodanige verhoudingen van personen en goederen vooronderstellen eene min of meer geordende maatschappelijke inrichting, dus het be-

1) Verslagen en Mededeelingen der Kon. Academie van Wetensch. afd. letterk. 2^e reeks. dl. II, bl. 290—294.

2) Nijhoff, Gedenk. dl. I n°. 167.

3) Van den Bergh, Handb. der middelned. Geographie, 2^e druk, bl. 187 e. v.

4) Sloet, Marken op de Veluwe bl. 6.

5) Sloet, De Hof te Voorst bl. 12.

staan van rechten en van eene geregelde rechtsbedeeling, waarvan dan ook de bewijzen zijn overgebleven. Immers als zoodanig behoort men de vele overdrachten van onroerende goederen en rechten aan voorname geestelijke gestichten op te vatten, die in het openbaar (publice), in het bijzijn van getuigen, geschiedden, welke rechts-, vermoedelijk tevens gerichtelijke handelingen ook in op de Veluwe gelegene plaatsen voltrokken werden ¹⁾. Zelfs wordt in eenige daarover uitgevaardigde oorkonden het recht met name aangeduid, dat daarbij in acht werd genomen, want in 834 schonken in de villa Oosterbeek Wibrat en diens zoon Walbert, die naar allen schijn Saxers waren, aan de kerk van S. Maarten te Utrecht al hetgeen zij te Oosterbeek en aan de Praast bezaten »*omneque quod sub lege Francorum in eorum erat dominio,*” terwijl in 855 aan de abdij te Werden erfgoederen op de Veluwe uitdrukkelijk onder de *lex Ripuaria* en *Salica* werden overgedragen ²⁾, hoewel terecht de opmerking is gemaakt, dat die volksrechten geene voorschriften van dien aard bevatten ³⁾.

In een volgend tijdperk, toen de volksrechten buiten gebruik waren geraakt en de toestand een zoo geheel andere was geworden, vertoonen zich wel, zooals wij later zien zullen, de kenteekenen van eene gevestigde rechterlijke inrichting en van de toepassing van het »*jus civile*” in het hoogere en lagere landgericht, maar geen landbrief is tot op onze eeuw bewaard gebleven om ons het afdoend bewijs te leveren, dat dat *jus civile* ergens anders dan in het volksbewustzijn zijn zetel had. Toch werden er in dien tijd op de Veluwe steden gesticht en met vrijheid en voorrechten begiftigd, binnen een niet ver verwijderd tijdsverloop elders in het graafschap of hertogdom landbrieven verleend en door de geërfden van grootere en kleinere polderdistrikten dijkbrieven verkregen. Nog meer is dat verschijnsel in strijd met de later steeds toenemende zucht om het overgeleverde recht of de daaraan toegevoegde nieuwe bepalingen aan de vergetelheid te ontrukken, een zucht, die de stedelingen er toe bracht, om hunne willekeuren, de marken en maalschappen hare buur- en holt-

1) Sloet, Oorkondenb. dl. I. n°. 14, 16, 24, 25, 30

2) Sloet, t. a. p. dl. I. n°. 30, 45.

3) Van den Bergh in de Versl. der Kon. Acad.

spraken en de heer en zijne hoorigen om de bij verdrag vernieuwde hofrechten in schrift te brengen. Wel vindt men voorrechtsbrieven, aan de bewoners van de Veluwe verleend, maar zij verschillen van eenen landbrief in eigenlijken zin, omdat hunne inhoud een beperkte is of omdat zij, zooals die aan Oldebroek in 1320 en die aan het Nijbroek in 1328 geschonken, ten voordeele strekken van de ingezetenen van slechts eene enkele stroek of kerspel. Van de eerste soort is die van het jaar 1227, maar deze bevat niet anders dan den afstand, behoudens de keurmeede, van het recht, dat den landsheer toekwam op de nalatenschappen van vreemdelingen en onechte kinderen ¹⁾. Uitgebreider zijn dezulke, welke eerst een tweetal eeuwen later door hertog Arnold werden uitgevaardigd. Die van het jaar 1424 ²⁾ hield de bevestiging in, ten behoeve van de ridders, knechten en goede lieden van de Veluwe, van al zulke privileges, brieven en vrijheden, die zij van zijne voorvaders, zoowel graven als hertogen van Gelre, hadden verkregen, en van de goede oude herkomens en gewoonten, die zij tot dien tijd toe hadden onderhouden, met de belofte van een ieder het landrecht te laten wedervaren en te stellen voor de rechtbank, waaronder hij behoorde. Verder beperkt zich deze brief en die van het jaar 1432 ³⁾ tot voorschriften omtrent de rechtspleging in het geval van doodslag en gewelddadige handelingen, de investituur van aanbesteden tijnsgoederen, den vrijdom van noodbede en de erkenning van het recht der onderzaten om hunne marken en goederen ongestoord te gebruiken en daarop hun recht op den »brand" en vrijheid van schutting te doen gelden. Men ziet uit dit alles, dat de landsheeren wel degelijk hunne staatszorg lieten gaan over de rechten van hunne Veluwsche onderzaten, maar nog niet het bewijs van een in een landbrief behoorlijk omschreven landrecht. Toch twijfelde men niet aan zijn vroeger bestaan, toen Karel van Gelre ⁴⁾ den bekenden landbrief van 1532

1) Sloet, t. a. pl. dl. I, no. 504.

2) Van Spacu, Inl. dl. IV. Cod. dipl. no. XXXIX, door Nyhoff, Ged. dl. IV. no. 136 op het jaar 1434 gesteld.

3) Nyhoff, Gedenk. dl. IV. no. 95.

4) Ook in een bevelschrift van dien vorst, dat tot 1527 moet gebracht worden, welks inhoud, eenigzins gewijzigd, in den landbrief van 1532 werd overgenomen, wordt hij met name aangeduid. Van Hasselt, Geld. Maandw. dl. II. bl. 76.

voor de Veluwe vaststelde, want dit blijkt evenzeer uit de woorden van de ridderschap en steden van het kwartier van Arnhem, toen zij bij den hertog op het verkrijgen van dien landbrief aandrongen, als uit den proloog van den landbrief zelven, dat namelijk, gedurende de laatstverleden oorlogen, »die Landtbrief onser Lantschap van Veluwen. daer nae zy in den gerichte sigh wusten te reguleren», verlegd geworden en verloren was gegaan 1). Mag men hieruit tot de stelling besluiten, dat het op de Veluwe geldende recht tot in de XVIe eeuw niet enkel het gewoonterecht is geweest?

Van Spaen, en hij staat hierin niet alleen, was die meening toegedaan. Hij gaat zelfs zoover om dien ouden landbrief aan Reinald I of Reinald II toe te schrijven, dus zijn ontstaan in het laatst der XIIIe of in den aanvang der XIVe eeuw te zoeken. Zijne bewijsvoering grondt zich op het beginsel, dat eene gevestigde rechterlijke inrichting, die zich over eene geheele landstreek gelijkelijk uitstrekt, het bestaan onderstelt van een voorschrift, van eene orde, die deze behoorlijk geregeld en de rechten van de daaraan onderworpen personen en goederen omschreven heeft. Dat zoodanige landbrief in de XVe eeuw van kracht was, leidt hij af uit de menigvuldige gevallen, waarin toen van het Veluwsche *landrecht* melding werd gemaakt, terwijl hij met behulp van de voorrechtsbrieven van het Oldebroek en het Nijbroek de sporen van eene ordelijke rechtsbedeeling tot in den aanvang der XIVe eeuw volgt, tevens op de tegenstrijdigheid wijzende, dat die twee kerspelen rechten zouden hebben verkregen, terwijl de Veluwe in haar geheel daarvan verstoken zou zijn gebleven 2).

Het komt mij echter voor, dat Van Spaen bij het stellen van dit beginsel uit een onjuist standpunt heeft gere-deneerd. Hij verklaart den oorsprong der beschreven landrechten uit het ontstaan in de XIIIe en XIVe eeuw van eenen nieuwen stand van personen, dien der vrije geërfdén, wier betrekkingen dus niet meer geregeld konden worden door de leen-, dienst-, hof- en tijsrechten, die tot nog toe na-

1) De Meester, Het Veluwsche Landregt in N. Bijdr. voor Regtsg. en wetg. dl. VIII en IX, bl. 499. Vgl. Geld. Placaet-boeck, dl. II, aanh. I. kol. 146, 219.

2) Ind. dl. IV, bl. 275—283.

genoeg uitsluitend zouden gegolden hebben en voor allodiale goederen niet in aanmerking konden komen, zoodat het noodzakelijk was, dat de landsheer zich de regeling van hunnen rechtstoestand aantrok en dien in landbrieven nader omschreef ¹⁾. Diezelfde opvatting is hij blijkbaar ook ten opzichte van de Veluwe toegegaan ²⁾. Ik geloof echter dat zij met de waarheid in strijd is. Immers, al blijkt het ook, dat de Veluwe voor een groot gedeelte tot het vorstelijk domein behoorde, is het toch ver van waarschijnlijk, dat alle bewoners zich in den staat van dienstbaarheid en hoorigheid bevonden en er zich langzamerhand eerst eene klasse van vrije grondbezitters ontwikkeld heeft. Wij troffen daarentegen reeds in den tijd der volksrechten dien stand van personen aldaar aan. En aangenomen nog dat hij in den loop der tijden geheel ten onder is gegaan, konden de genoemde bijzondere rechten onmogelijk in alle burgerlijke betrekkingen voorzien. Ten allen tijde bestond er dus op de Veluwe een gemeen recht, dat op het volksbewustzijn was gegrond, maar dat dan ook in een gericht het middel tot zijne behoorlijke uiting en in den daarin verleenden bijstand van den landsheer zijne eerbiediging moest vinden. Die toestand, als bloot op het herkomen steunende, is zeer goed denkbaar zonder beschreven recht en, wanneer men in eene latere eeuw in den vorm der rechtsbedeeling een afgerond stelsel en een in zijne deelen onderling samenhangend geheel aanschouwt, laat zich dat zeer natuurlijk verklaren uit de meerdere ontwikkeling, waartoe de maatschappelijke betrekkingen waren gekomen, zonder dat dit noodzakelijk eene opzettelijke regeling en omschrijving van den landsheer onderstelt. Werd een landbrief werkelijk verleend, dan was deze niet zoozeer de ordening van een in het leven te roepen toestand als wel eene bekrachtiging en betere omschrijving van een overgeleverden. Omdat evenwel de meerdere rechtsontwikkeling dien wenschelijk kon hebben gemaakt, wil ik dan ook gaarne erkennen, dat een oude algemeene Veluwsche landbrief niet tot de onmogelijkheden behoort. Toch is het opmerkelijk, dat in de Veluwsche klaarboeken, die eene tijd-

1) Inl. dl. III. bl. 91, 92.

2) Inl. dl. IV. bl. 167, 168.

ruimte van bijna eene halve eeuw omvatten, men van de vele gevallen, waarin van het Veluwsehe landrecht wordt melding gemaakt, er geene bepaaldelijk kan aanwijzen, waaruit met eenige zekerheid af te leiden is, dat daarmede een algemeene landbrief bedoeld wordt, terwijl uit de meeste is op te maken, dat men daarbij het gewonterecht en de rechtspraktijk op het oog heeft en hetgeen door de ridders en knechten in het hooge gericht te Engelandersholt in oordeelen was beslist, hetzij die in eene vroegere rechtszaak door hooger beroep waren verkregen of uit eigen beweging over twijfelachtige punten waren uitgebracht 1). Evenzeer bevreemdend is het, dat, indien de landbrief, welke aan dien van 1532 is voorafgegaan, hooger opklimt dan tot de regeering van Karel van Gelre en dus gedurende geruimen tijd in het landgericht werd toegepast, daarvan tot op den huidigen dag geen enkel afschrift of eene nadere bevestiging bewaard is gebleven. Moet men

1) Konden verklaren, „dat ons angekomen is ende beschreuen ouer geleuert is nae der bester kunde die wy dair van vervaeren ende vernamen hebben nae alder gewoenten des lantrechts van Veluwe.” Cl. I. blad 55 en 56. — Op eene enkele plaats slechts wordt van een landbrief gesproken: „ende want oich nyemant drye jairlangk achter een volgende dyckgreue (van Arkemedé) geweest en heeft synt den tyden dat die lantbrieff gegeuen is;” maar later blijkt wat daarmede bedoeld wordt: „heeft nyeman dyckgreue geweest, drye jair langk achter een volgende synt den tyden dat die dyckbrieff olt ende gegeuen is.” Cl. III. fo. 75. — „Ende opten dach dat die konde hoir konde doin solden Jan ende Rycolt voirs. hoere jnterrogaciones ende execepciones dat synt ondervragen ende vytneemen als die juden lantRecht ende allen beschreuen Rechten dairmen omme een warheit konde ende tuych verhoeren sal geboeren mit enen gevolgeliken ordel, van Joest ende de konde gevolgt, togewesen synt.” Cl. IV. fo. 67 vo. In die beschreven rechten zie ik eene aanduiding van het Romeinsche of kanonieke recht. — „Want alle hylixbriene die geguen ende geschiet syn ter gueder tyt als Recht is juden lantRecht stantaffich ende van werden syn.” Cl. III. fo. 289. — „Want hylixbriene in vurtyden ten Holte voir onsen genedigen heren van Gelre geclairt ende stantaffich gewesen syn.” Cl. I. fo. 12 vo. — „Want maechgescheids briene ende Richters briene in voirtyden voir onsen genedigen here ten Holte stantaffich gewesen ende geclairt syn.” Cl. I. fo. 18 vo. — „Item Ott vanden Gruythuys wyst voir Recht op Claringe der Ritter ende knechten, alsoe als die niet dan driere hande briene stantaffich geclairt hebben dairmen mede peynden mach als Richtersbriene maichescheitsbriene ende hylixbriene.” Cl. III. fo. 128. — „Want tot Engelandersholte in voirtyden geclairt ende bericht is, ymant die mit brieuen spreke dair jn xxx jaeren nyet mede gemaent noch gesprooken en weer die briene en solden nyemant tot gheynen onstaeden komen ende die briene syn voir sleper geclairt.” Cl. II. fo. 29. — Zie verder Bijl. V. Andere dergelijke oordeelen der klaring zullen in den loop van dit geschrift voorkomen.

dan aannemen, dat ook deze zijn oorsprong aan dien her-
tog te danken heeft gehad en zoude men dezen mogen
stellen in de eerste jaren zijner regeering in denzelfden
tijd toen hij den Zutvenschen landbrief en dien van Over-
Betuwe in 1493 deed samenstellen?

Het heerschende recht op de Veluwe was het landrecht 1) in tegenoverstelling tot het stadrecht, dat binnen de grenzen der stadsvrijheden alleen gezag had. Zoover het rechtsgebied van de hooge bank van Veluwe zich uitstreckte voor zoover gold ook het landrecht, maar buitendien zal het ook zijn toegepast in de heerlijkheden, wier jurisdictie als leen van den landvorst werd bezeten. De voorname geestelijke gestichten oefenden in de XVe eeuw niet meer de rechtspraak uit, die zij als gevolg van hunne immuniteitsprivileges binnen den kring hunner goederen hadden verkregen, daar deze reeds sedert lang in de handen van de Geldersche landsheeren was overgegaan.

Het eigenlijk gezegde platteland was in twee groote richterampten verdeeld, dat van Veluwe en dat van Veluwenzoom en buitendien in districten van minderen omvang,

1) Het oudste ons bekende en bewaard gebleven Veluwsche landrecht is, zooals gezegd werd, de landbrief van 1532. Latere codificaties, waarnaar ik af en toe zal hebben te verwijzen, zijn: 1°. „Gereformiert Landrecht van Veluwen vnd Veluwenzoom, Gedruet int Jaer CIO. IO. XCIII,” vastgesteld op den kwartiersdag van 6 Febr. 1593 en bevestigd op den landdag van 26 Dec. 1593. Van deze zijn mij slechts twee exemplaren bekend, het eene in de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage, het andere berustende onder den hoogl. de Geer. 2°. Het ook uiterst zeldzame „Gereformiert Landrecht van Veluwen vnd Veluwenzoom, Ghedruckt tot Arnhem, By Jan Jaussen Anno 1604,” bekrachtigd op den landdag van 12 Mei 1604. Deze tweede reformatie werd „Voor die tweede reyse Ghedruckt tot Arnhem, By Jan Janssen Anno 1631, Mit de veranderingh opt Capittel van Appellation ende Clarongen aen Engellander-holdt gevallen,” gelijk deze op den landdag in Mei 1620 tot stand was gekomen. Een herdruk van die laatste uitgave geschiedde „Tot Arnhem, By de Wed. de Haas, Ordin. Druyckst. van den Wel-Ed. Hove van Gelderland 1715.” Door den heer de Meester zijn het rapport der commissie tot herziening der reformatie van 1593, in 1602, een ontwerp van 1564 en een nog ouder concept uitgegeven in N°. 3 van dl. VIII. en IX. van de Nieuwe Bijdr. voor Regtsgeel. en Wetgev. De betrekking van die oudste voordracht tot den landbrief van 1532 is nog niet voldoende in het licht gesteld. Als meer bepaald voor de rechtsvordering van gewicht is nog te vermelden: „Reglement, Waer na voor 't toekomstende de Land-Gerichten van Veluwen en Veluwen-Zoom sullen worden gehouden,” vastgesteld door de Staten van het kwartier den 12 Febr. 1698 en gedrukt: „Tot Arnhem By Hendrik van Goor, Ord. Drukker der Mog. Heeren Gedeputeerde Staten des Quartiers van Veluwen, 1733.”

aan wier hoofd ook afzonderlijke richters stonden en die dus ook kleinere zelfstandige richterampten vormden. Behalve het ampt van Hattem heb ik met de laatste die van Hollenderbroek of Oldebroek en van het Nybroek meer bepaaldelijk op het oog, wier ontstaan te danken was aan de voorrechtsbrieven in 1320 en 1328 door Reinald II verleend ¹⁾. Bij den eersten waren de ingezetenen van Hollenderbroek, die tot dien tijd toe onder het gericht van Doornspijk schijnen te hebben behoord, van allen dienst en schatting vrijgesteld geworden, behoudens hunne tynsen en tienden aan den graaf, en hadden zij eene afzonderlijke rechtsbedeeling bekomen, welke drie jaren later ook over de hoorige lieden van Jan van Baer werd uitgebreid, toen deze eene streek lands tusschen der Eket en Hollenderbroek van den graaf in erftyns ontvingen ²⁾. Voor geen heimaal buiten den Broke mochten de bewoners elkander dagvaarden, maar over vorderingen, tegen hen ingesteld, en over misdrijven, aldaar gepleegd, moest worden recht gedaan binnen den Broke door het gericht, met ingezetenen bekleed, en door den aldaar woonachtigen richter, welke den graaf, die zich het hooge en lage (neder) recht had voorbehouden, vertegenwoordigde. Behoudens deze afwijkingen bleven de ingezetenen aan het landrecht en landgericht onderworpen, want over oordeelen voor het gericht wedersproken moest men »ouercomen" te Engelandersholt. In zekere opzichten verschillen met deze de rechten, die aan de ingezetenen van het Nybroek waren toegekend en blijkbaar geschonken waren ter bevordering van de ontginning van onbebouwde brocklanden, die door den graaf onder verband van tyns- en tiendplichtigheid werden uitgegeven. De ingezetenen zouden voortaan voor zeven schepenen, door hen zelven en 's graven bijzonderen richter uit hun midden jaarlijks gekozen, onder voorzitting van den laatsten terechtstaan en wat deze zouden wijzen en tuigen zoude van kracht zijn, zonder dat de graaf daarop inbreuk zoude maken. Veroordeeling tot verlies van lijf en goed en het opleggen van breuken wegens het begaan van misdrijven en het verbreken van 's heeren vrede bleven

1) Van Spaen, Inl. dl. IV. Cod. dipl. n°. XXII. Nyhoff, Gedenk. dl. I. n°. 221.

2) Nyhoff, Gedenk. dl. I. n°. 197.

uitvloeisels van het grafelijk gezag, dat door den richter werd gehandhaafd. Overigens verkregen de ingezetenen aanzienlijke voorrechten en dit zal wel de aanleiding voor Karel van Gelre zijn geweest om van vrijheden en privileges »van statrechten» van het kerspel Nybroek te spreken, toen hij de door graaf Reinald verleende in 1501, evenals die van het Oldebroek in 1496, uitdrukkelijk bevestigde 1).

Te Scherpenzeel bestond een afzonderlijk gericht met een eigen richter, waarin de bureu in 1442 als gerichtsliden optreden 2). Van Spaen stelt, dat het rechtsgebied aldaar aan het geslacht van Scherpenzeel toekwam 3). Uit het oog moet echter niet worden verloren, dat Scherpenzeel in 1440 een ampt genoemd wordt 4) en dat men zich in de XVe eeuw van oordeelen in dit gericht gewezen beriep op de klaring te Engelandersholt. Dit was ook toegelaten in het ampt of gericht te Hoevelaken 5). Reinald II had van Elias van Woudenberg »dat guet tot Hueflaken mit alle sinen rechte ende behoringhen» in 1333 gekocht 6) en in de XVe eeuw was het geslacht van Zuylen behalve met het huis, de tienden enz. ook met het dagelijksch gericht te Hoevelaken beleend 7).

De bewaring van het geliefkoosde verblijf der hertogen van Gelre, het slot Rozendaal, en het bestuur van het daartoe behoorende ampt was aan den burggraaf of burgzaat en amptman te Rozendaal toevertrouwd. Deze schijnt ook binnen dat ampt het rechtsgebied te hebben uitgeoefend, want hij was namens den hertog tot de inning der breuken gerechtigd 8) en, toen Else van Rutenbeeck door Henrick die Kock voor verwonnen schuld voor het gericht van Veluwenzoom in het ampt van Velp werd aangesproken, antwoordde zij: »se syn beide woenafflich ten Rosendael so sal se hem dair ten Rechten staen ende hier

1) Nyhoff, Gedenk. dl. VI. st. I n°. 320, vgl. n°. 640 en n°. 188.

2) Cl. II. f°. 106.

3) Inl. dl. IV. bl. 199.

4) Nyhoff, Gedenk. dl. IV. n°. 189.

5) Bijlage E.

6) Nyhoff, Gedenk. dl. I. n°. 276.

7) Van Spaen, Inl. dl. IV. bl. 196.

8) Van Hasselt, Rozendaal hl. 348.

niet," een beroep dat slechts om die reden zijne uitwerking miste, dat de schuld daar niet verwonnen was geworden ¹⁾).

Een onderzoek naar den aard van het rechtsgebied, dat aan de Veluwsche heerlijkheden toekwam, en naar de wijze, waarop het werd uitgeoefend, komt mij wegens het gemis van toereikende in het licht gegeven bescheiden bezwaarlijk voor en zoude buitendien voor het doel van dit geschrift van weinig aanbelang zijn. Alleen wil ik opmerken, dat in de XIVe eeuw de heeren van Putten tot een hoogen trap van macht waren gestegen, hetgeen hunne naburen dikwerf tot hun nadeel moesten ondervinden. Onder de bescherming van hunne sterke sloten Putten en Puttenstein, bij Elburg en Hattem gelegen, stond eene groote landstreek, die, voor een deel althans, aan den hertog van Gelre leenroerig was. Aan het huis te Putten was volgens van Spaen, behalve andere aanzienlijke rechten, ook het hoogste rechtsgebied verbonden. Aanhoudende oorlogen verzwakten hen echter zeer en, toen eerst Puttenstein in 1375 veroverd en geslocht en daarna Putten omstreeks 1482 ontmanteld was geworden, ging ook langzamerhand alle begrip van heerlijkheid te niet ²⁾).

Beter dan deze wisten de heeren van Dorenweerd hun onafhankelijk rechtsgebied te bewaren. Sedert 1402 komen zij in de Geldersche leenregisters voor en daaruit blijkt, dat aan het bezit van den Dorenweerd, als een welgeboren dienstmansgoed, ten Zutfenschen rechte ook het gericht, hoog en laag, verbonden was, gelijk ook het daaraan leenroerige Rozande eene hooge heerlijkheid genoemd wordt ³⁾). Aan welke andere heerlijke goederen op de Veluwe in de XVe eeuw eenige jurisdictie toekwam, kan niet met genoegzame zekerheid worden vastgesteld.

Wij komen thans als de voornaamste en belangrijkste, op de twee groote richterampten, dat van Veluwe en dat van Veluwenzoom, in bijzonderheden terug. Beide bestonden weder uit kleinere ampten, ook wel scholtampten genoemd naar den peinder of scholt, die ieder in zijn

1) Cl. III. n°. 270.

2) Van Spaen, Inl. dl. IV. bl. 189 e. v.

3) Van Slichtenhorst, Tooneel des Landts van Gelder bl. 112.

eigen ampt op de terechtzittingen als gerichtsdienaar optrad en buiten deze met alle ondergeschikte gerichtelijke handelingen werd belast. Die scholtampten schijnen tamen wel overeen te zijn gekomen met de officia, ambachten of ampten ¹⁾, die onder dezelfde benamingen in de tynsboeken voorkomen en onder welke de hertogelijke tynsgoederen waren verdeeld.

Het richterampt van Veluwe bevatte tien scholtampten, namelijk die van Ede, Barneveld, Nijkerk, Putten, Ermel, Doornspijk, Heerde, Epe, Apeldoorn en Voorst, eene indeeling, welke in stand bleef tot op het jaar 1748, toen het ampt van Apeldoorn met het Uddelermeer ten behoeve van prins Willem IV tot eene hooge heerlijkheid verheven en dus van het toenmalige drostampt van Veluwe afgescheiden werd ²⁾.

Het richterampt van Veluwenzoom bestond uit de scholtampten van Velp, Brummen, Reden, Oosterbeek en Redinchem of Renkum. In latere tijden bleek het echter, dat deze inrichting de rechtspraak te omslachtig maakte en vandaar, dat op voordracht van den richter te Arnhem en in Veluwenzoom, onder goedkeuring van de ridderschap en de gedeputeerden »des Veluwen-Zoomsch Quartiers», in 1573 door stadhouder, kanselier en raden eene nieuwe regeling werd gemaakt. De bank te Brummen zoude alleen afzonderlijk blijven bestaan, omdat zij den inwoners van Zutphen en Deventer zoo gelegen was, maar het gericht te Reden werd in dat te Velp, dat van Redinchem in dat van Oosterbeek opgenomen ³⁾.

Hoewel deze indeeling der groote Veluwsche richterampten van oude dagteekening is ⁴⁾, schijnen zij slechts

1) Sloet, Marken op de Veluwe. De scholtampten werden ook met het woord *columnnae* aangeduid (Van Hasselt, Roozendaal bl. 29), gelijk de ampten in de tynsboeken ook werden genoemd.

2) Reeds in 1694 was het Loo met de buurschap Noord-Apeldoorn tot eene hooge heerlijkheid verheven maar werd het na den dood van koning Willem III, ten wiens voordeele dit geschied was, weder aan het drostampt gehecht. Van Spaen, Inl. dl. IV. bl. 204. — Den 9 Febr. 1571 werd het ampt van Veluwe gesplitst in het ampt van Neder-Veluwe met de ampten Hoevelaken en Scherpenzeel en in het ampt van Over-Veluwe met de gerichten van het Olde- en het Nybroek, ieder onder een eigen drost. Die deelen werden echter weder in 1580 herreenigd. d'Ablaing, De Ridd. van Vel. bl. XXXIV.

3) Groot Geld. Placaet-boeck. Dl. I. kol. 631.

4) In 1320 wordt reeds het gericht van „Dorenspick” genoemd, in 1345 dat

langzamerhand die bepaalde afronding te hebben verkregen, welke als een gevolg van de steeds toenemende machtontwikkeling des landsheeren is te beschouwen. Dit valt vooral in het oog ten opzichte van het ampt van Veluwenzoom. De richter binnen de stad Arnhem was van ouds ook richter van Veluwenzoom ¹⁾. Hij was dit mogelijk reeds voordat Arnhem stadsvrijheid verkregen had, want toen had de graaf van Gelre daar reeds een eigen richter ²⁾. Vóór het jaar 1342 moet zijn rechtsgebied echter aanmerkelijk kleiner geweest zijn, want destijds behoorde het gericht te Velp en het halve gericht te Oosterbeek met de hooge en lage heerlijkheid nog aan Frederik, heer van Baer, en werden deze onder den daaraan verbonden leenplicht jegens den bisschop van Utrecht door hertog Reinald aangekocht ³⁾. Het ampt van Ede schijnt oudtijds evenmin een deel van het richterampt van Veluwe te hebben uitgemaakt, want het stond in 1359 onder den richter van Wageningen ⁴⁾, vermoedelijk in dezelfde verhouding, welke wij bij het richterampt van Veluwenzoom tot den richter van Arnhem en bij het ampt van Hattem tot den scholt der stad Hattem hebben aangetroffen, eene betrekking, die haar ontstaan aan de omstandigheid te danken kan hebben gehad, dat, toen die steden van het landgericht werden geëximeerd, de plaatselijke richter van het geheele district den landsheer binnen hare muren bleef vertegenwoordigen.

van Reden (Van Spaen, *Inl. dl. IV. Cod. dipl. n°. XXII en XXVIII*) en uit de *Recepta de iudicio totius Veluae* uit het midden der XIVe eeuw blijkt reeds de indeeling van de Veluwe in *judicia* en *columnnae* (Van Hasselt, *Roosendaal* bl. 29, 30).

1) Onder die benaming komt hij het eerst voor in den landvrede van 1359. Nyhoff, *Gedenkwb. dl. II. n°. 89*. In 1345 wordt hij als „richter tot Arnhem ende tot Reden“ (van Spaen t. l. a. pl.) en in 1387 ook als richter van Arnhem en Brummen aangeduid. (d'Ablaing, *De Ridderschap van Veluwe* bl. XXXVI).

2) In den stadsbrief van Arnhem in 1233 bepaalt de graaf over het *judicium* „*cujus emolumentum meus iudex capiet sicut antea*.“ Die van Veluwenzoom mochten volgens de Arnhemse Ordonnantie beroerende de maniere van procedieren van 1642 niet te Arnhem gearresteerd worden. Zij werden dus niet met uitheemschen gelijk gesteld, iets dat wellicht overgebleven is uit een tijd, toen de Arnhemers met hen nog onder hetzelfde landgericht stonden.

3) Nyhoff, *Gedenkwb. dl. I. n°. 384, 385*.

4) Nyhoff, *Gedenkwb. dl. II. n°. 89*. De stad en het scholtampt Hattem stonden toen met Elburg onder denzelfden amptman.

De oorkonden vóór de XIVe eeuw geven ons slechts schaarsche berichten over de oudste rechterlijke inrichting en over het bestaan van meerdere richters op de Veluwe. Het laatste blijkt niet met genoegzame zekerheid, hoewel in een zoen van den graaf van Gelre met den bisschop van Utrecht van het jaar 1188 van des graven richters, blijkbaar met het oog op de Veluwe wordt gesproken ¹⁾. Ook in den reeds aangehaalden voorrechtsbrief van 1227 komen meerdere grafelijke richters als getuigen voor, maar alleen van den judex in Engelant Henricus kan men zonder twijfel aannemen dat hij op de Veluwe terecht zat, ofschoon het van de overige niet onwaarschijnlijk is. De bijvoeging: »in Engelant" doet hier alles af, want zij duidt den naam aan van de buurschap, in wier nabijheid de plek lag, die als de gerichtplaats van de geheele Veluwe heeft gegolden. Het jaar 1243 geeft ons twee oorkonden, die omstandiger naricht over het rechtswezen van dat tijdperk bevatten. Zij geven verslag van de vervreemding van twee onroerende goederen aan de abdis en het convent van Maria in Horst, later onder den naam van ter Hunnepe bekend, eene handeling die naar het latere Veluwsche recht in den regel gerichtelijk ²⁾ geschiedde, d. i. in tegenwoordigheid van den judex loci en van gerichtslieden en in de daarover opgemaakte oorkonde of richtersbrief door het zegel des richters werd bevestigd. Beide oorkonden hebben betrekking op grondstukken, gelegen in het kerspel van Vaassen, en in beide treedt Thyace de Emse als judex op en, daar van dezen uitdrukkelijk gezegd wordt: »sub cuius iudicio dicta proprietates sitae est," moeten wij in hem eenen richter van Veluwe beschouwen. De plechtige afstand, gevoegd bij de effestucatio (de symbolische handeling), in tegenwoordigheid van dezen en van getuigen of gerichtslieden geschied, maakt enkel den inhoud uit van het eene stuk. Van de feitelijke inbezitstelling, die daarop volgen en eveneens gerichtelijk geschieden moest, wordt daarin geene melding gemaakt; daarentegen wel in de andere oorkonde, maar daarin wordt aangegeven, dat de

1) Sloet, Oorkondenb. dl. I. n°. 370.

2) Zie o. a. den Veluwschen landbrief van 1532.

plechtige afstand in tegenwoordigheid van den graaf in vol heimaal had plaats gehad, eene bijzonderheid waarop ik zal terugkomen. Daar aan den richter een eigen zegel ontbrak, werd de laatstgenoemde akte op zijn verzoek door de stad Zutfen bezegeld. Aan dezelfde oorzaak is het misschien toe te schrijven, dat het eerstgemelde stuk op naam van het kapittel van Deventer werd uitgevaardigd en het daaraan zijn zegel hing. Deze handelingen geschieden, zooals opgegeven wordt, naar het jus civile, dat in zijne toepassing geene afwijkingen van aanbelang met het latere Veluwsche recht vertoont. Wij zien dus hieruit het landgericht reeds in volle werking ¹⁾. Eerst in het jaar 1265 wordt een grafelijke richter van Veluwe weder in een oorspronkelijk stuk aangetroffen, namelijk Theodericus de Omere judex Veluae, dezelfde als de Theodericus, die een jaar later genoemd wordt »*justiciarius domini Ottonis Comitum Ghelrensis in Velwa*” ²⁾. Na Lubbertus de Eimse, die in 1307 als judex in Velua voorkomt, dus met den aanvang der XIVe eeuw, kan gemakkelijk de lange reeks worden nagegaan van de richters of drosten, die over het ampt van Veluwe werden aangesteld ³⁾, zoowel als van hen, die elkander in de richterlijke waardigheid van het ampt van Veluwenzoom zijn opgevolgd.

De ambtsplichten dier richters leert men het nauwkeurigst kennen uit de aanstelling van Dirk van der Horst, Rutgerszoon, tot drost en richter van de Veluwe in 1468 ⁴⁾.

1) Sloet, Eene Inleiding in ergrond. Vgl. Versl. en Meded. der Kon. Acad. van Wetensch. 2^e reeks, dl. II. bl. 226.

2) Bondam, t. a. pl. dl. I afd. III. n°. 132, 139.

3) Nyhoff, Gedeukw. dl. I. n°. 98. De laatste is mogelijk een met Lubrecht van Emsze „geswaren richter des graven van Gelren”, die in 1329 namens den graaf een geschil besliste dat tusschen de buren van Empe, Touden, Voorstonden en Oeken en die van Eerbeek was ontstaan. De heer Sloet (Marken op de Veluwe bl. 219) noemt die beslissing eene rechterlijke uitspraak; zij heeft echter meer den schijn van eene compromissoriale te zijn. — Pontanus, Historia Gelrica vermeldt p. 191 op het jaar 1318 twee richters van de Veluwe: ten onrechte, zooals blijkt uit het door hem aangehaalde maar door van Hasselt, Roozendaal bl. 6 uitgegeven stuk. — In 1312 stelde namens den graaf Amelyus de Billen judex Welue het kapittel te Zutfen in het bezit van den novalen tiend te Lochem! Nyhoff, Gedenkw. dl. I. bl. 129 noot 2. Zoude voor Lochem niet iets anders gelezen moeten worden? — Sedert 1468 komt de richter van het ampt van Veluwe voor onder den titel van drost. Nyhoff, Gedenkw. dl. IV n°. 465.

4) Nyhoff, t. l. a. pl.

Zij bestonden in het innen en verantwoorden van 's hertogen breuken, voordeelen en vervallen, tot wier opvordering hij binnen zijn ampt gerechtigd was, zonder dat hij hooge breuken en zaken, die aan het lijf of aan lijf en goed beide gingen, buiten den hertog om in der minne mocht schikken, aan een ieder, die zulks verlangde, recht en vonnis te doen wedervaren, de rechtspraak gestreng uit te oefenen, de wegen en straten binnen de grenzen van zijn ampt veilig te houden, verder den hertog op den aan hem afgelegden eed te gehoorzamen en diens heerlijke rechten met zijne dienaren in alles voor te staan. Behalve vrijwoning en dagelijksch onderhoud voor hem, zijne onderhoorigen en paarden, werden hem de kosten, bij het uitoefenen der rechtspraak gemaakt, vergoed, ontving hij tot zijne bezoldiging den tienden penning van alle breuken en dergelijke voordeelen, die minder dan 500 rijns guldens bedroegen, en, behalve andere kleine profijten, zijn aandeel in het zoogenaamde zegelgeld d. i. het geld, dat voor het bezegelen der gerichtelijke brieven werd betaald.

De voorname werkzaamheid des richters was derhalve de uitoefening der rechtspraak onder de verplichting om daarbij voor de belangen des landsheren te waken. Naar een beginsel, dat, uit den vrijheidszin van onze Germaansche voorvaderen ontsproten, zich bij verschillende takken van bestuur nog lang in eene evenredige samenwerking tusschen vorst en volk bleef openbaren, waren de werkring en de bevoegdheid van hen, die met het opsporen der rechtregels en met hunne toepassing op de bijzondere gevallen belast waren, scherp van die des richters afgescheiden. De richter trad op tot handhaving van het landsheerlijk gezag en der daaraan verbonden rechten en regelde als voorzitter den loop der zaken in de gerichtsvergadering, maar het waren de richtslieden alleen, die in hunne oordeelen de voorkomende gevallen beslisten en daarbij de tolken waren van het rechtsbewustzijn der bevolking van welke zij de vertegenwoordigers waren en deel bleven uitmaken. Vaste oordeelaars of schepenen, hetzij door den vorst of het volk aangesteld, waren op het Veluwsche platteland, behalve in het Nijbroek, onbekend gebleven, maar het stond den richter naar alle waarschijnlijkheid vrij om uit de gegoede ingezetenen de in rechtskennis het

meest ervarenen uit te noodigen om, hetzij naast hem in de gerichtsbank gezeten of als ommestander in het gericht ¹⁾, aan het wijzen en uitbrengen van oordeelen deel te nemen. Daar in de klaarboeken aanhoudend dezelfde personen op verschillende plaatsen als oordeelwijzers worden aangetroffen, schijnt het niet strikt noodzakelijk te zijn geweest, dat het gericht in ieder scholtamt uitsluitend met andere gerichtslieden werd bekleed. In lateren tijd had echter ieder ampt zijne vaste oordeelaars, die tot een bijzonderen stand van personen, dien der riddermatigen, behoorden en behalve door hunne afkomst door het bezit van zekere uitgestrektheid van vast goed tot die bediening bevoegd moesten zijn. Naast deze amptsjonkers, aan wien ook de gemeentelijke en kerkelijke administratie over hun ampt was toevertrouwd, namen sedert den landbrief van 1532 ook twee afgevaardigden uit de stad Arnhem en een uit ieder der overige Veluwsche steden zitting, door welke verandering de mogelijkheid ontstond om professioneele rechtsgeleerden in de gerichtsvergaderingen toe te laten. In de XVe eeuw was echter de toestand een andere. Van eene bediening als die der amptsjonkers was toen geen spoor voorhanden en het deelnemen aan de gerichtsvergaderingen nog niet als een uitsluitend recht van leden van riddermatige geslachten aan te merken ²⁾, hoewel zij toen reeds veelal onder de gerichtslieden worden genoemd. Dit laatste was echter alleen het gevolg van de gewoonte om bij voorkeur de gerichtsbanken te bezetten met personen, die door het volle genot der burgerlijke vrijheid en door aanzienlijk grondbezit boven anderen uitmuntten, een gebruik dat tevens den besten waarborg gaf, dat er niet tegen den toenmaligen stelregel werd

1) „Item des manendaigs post dominicam laetare Anno xxxix gichte Casyn die richter mit Wolfiger van Byler Andriess. den pender ende Garyt van Delen als sittende gerichtslude biden Richter Bude Jan van Brynen Bertolt van Zallant Jan van Hoekelen Ernst vander Laewyck Jan van Welle Richter tot Wageningen Aernt Borre Aernt van Aken als ommestenders juden sluen gerichte...“ Cl. II. f°. 45 v°.

2) Zoo komt in de klaarboeken zekere Hertger van Estvelt meermalen, o. a. in 1425, als oordeelwijzer voor, welke in een geding, dat omstreeks 1445 gevoerd werd, een hoorig man genoemd wordt, terwijl ook elders blijkt dat het goed Estvelt hofhoorig was aan den abt van Paderborn. Cl. I. f°. 9 v°. III. f°. 31 v°. en los blad in Cl. III.

gezondigd, dat ieder voor niemand minder dan zijne evenknie behoorde terecht te staan.

De wijze, waarop binnen de twee groote Veluwsche richterampten werd recht gesproken, vertoont een eigenaardig karakter en wordt in de oude gedenkstukken als het »omme richten» vermeld ¹⁾. De jurisdictie werd door den richter niet op eene enkele gerichtsplaats voor het geheele distrikt uitgeoefend, maar in ieder scholtampt moest achtereenvolgens de bank worden gespannen om de rechtszaken af te doen, die in ieder scholtampt waren ontstaan en voor de rechtbank van het ampt aanhangig werden gemaakt. Dit geschiedde in eene bepaalde volgorde op zoodanige wijze, dat de richter van Veluwe te Ede, en die van Veluwenzoom te Velp aanvangende, binnen hun gebied den omtrek van een halven cirkel beschreven. De plaats, voor de terechtzittingen bestemd, was in den regel die, waarnaar het ampt genoemd werd, maar niet zelden werd van dit gebruik afgeweken. De klaarboeken strekken in verband tot de gerichtsboeken van Veluwe, die over dat onderwerp door den Gelderschen archivaris, Mr. J. Gerdes Oosterbeek, welwillend werden nageslagen, hiervan ten bewijze. Aan het hoofd van ieder geding staat de naam vermeld van het ampt of van de plaats, waar de terechtzitting gehouden was. Soms is het eerste ²⁾, in den regel echter het laatste het geval. Het duidelijkst blijkt dit ten opzichte van het ampt van Doornspijk. Doornspijk wordt slechts viermaal in de klaarboeken aangeduid, namelijk in het jaar 1426, 1428, omstreeks 1443 en eenmaal tusschen de jaren 1461 en 1470. Daarentegen komt tusschen 1423 en 1443 en tusschen 1452 en 1470, het jaar, waarmede het laatste klaarboek sluit, in den regel Elburg voor en wel, voor zoover dit is

1) Zij had voortreffelijke eigenschappen en stond tot op hare opheffing toe in hooge achting, zoo zelfs dat Van Spaen met geestdrift over haar spreekt en zij door Daendels, van afkomst een Veluenaar, op het eiland Java in de door hem opgerichte rechtbanken van ommevang in toepassing werd gebracht; zie De Meester, Diss. de Judiciis Gelriae tempore reipublicae provinciarum unitarum, L. B. 1841, fol. 69.

2) Dit blijkt o. a. uit Cl. III. p. 246, waar Claes Evertss., om vergoeding wegens onverschuldigde betaling aangesproken, ten antwoord geeft, dat hij ten onrechte »to Voirthusen opten kirekhoff» geboden was geworden, dewijl hij niet daar maar te Harderwijk terecht moest staan. Aan het hoofd van het stuk staat: Barneveld.

na te gaan, in de volgorde op die plaats, welke de gedingen van het ampt van Doornspijk behoorden in te nemen. In de rechtszaken, te Elburg aanhangig gemaakt, treedt, hoewel niet met name aangegeven, duidelijk de richter van Veluwe op en blijkens de gerichtboeken van 1424, 1432—1435 en 1458 spande deze, na het laatst te Ermel gericht te hebben, de bank niet te Doornspijk maar »ter Elborch». Het is dus buiten twijfel, dat Elburg toenmaals de plaats was, waar de richter voor het ampt van Doornspijk terecht zat. Tusschen de jaren 1444 en 1452 worden echter noch Doornspijk noch Elburg in de klaarboeken genoemd, terwijl daarentegen alle overige ampten met namen aangeduid worden. Er wordt dan echter eene andere plaats aangegeven, die men niet in vroegeren of lateren tijd terugvindt: Apeldenloe of Apelderloe. Ik vermoed dat dit de tegenwoordige buurschap Aperloo tusschen Doornspijk en Oldebroek is. De gedingen, waarover aldaar werd recht gedaan, behoorden tot de competentie van het gericht van Doornspijk en uit de gerichtboeken van 1444—1447 en van 1450—1452 is op te maken, dat in de eerstgenoemde jaren Apelderloe geregeld als gerichtplaats tusschen Ermel en Heerde voorkomt, terwijl zij in de laatste zeldzamer en in afwisseling met Elburg wordt aangeduid. De gedingen, onder die rubriek in de klaarboeken geplaatst, moeten dus ook tot het ampt van Doornspijk gebracht worden. Iets dergelijks doet zich voor ten aanzien van het ampt van Barneveld. In den aanvang van het oudste klaarboek, dus sedert 1423, wordt tot in 1430 Garderen genoemd ¹⁾. Het ampt heette van ouds naar Garderen en niet naar Barneveld, want in 1423 wordt er gesproken »van den Erue ende guede te Wassel gelegen jnden kirspele van Bernevelt ende jnden grichte van Gerderen” ²⁾. Eerst in het jaar 1432 komt de rubriek Barneveld voor en dit duurt voort tot in 1444. Kort daarna, in hetzelfde jaar, treft men weder Garderen aan, zoo ook in de volgende jaren tot in of kort na 1448, wan-

1) Blijkens de gerichtboeken komt Garderen in 1424 in plaats van Barneveld en Nijkerk tusschen Ede en Putten voor. In de klaarboeken wordt sedert 1426 Nijkerk geregeld genoemd.

2) Cl. I. f. 8 v°. Vgl. van Hasselt, Roozendaal bl. 29.

neer Barneveld weder en sedert onafgebroken voorkomt. Dat die gestadige naamsverwisseling met het houden van het gericht op verschillende plaatsen samenhangt, blijkt uit een geding, kort nadat omstreeks 1448 Barneveld weder aan het hoofd der in dat ambt gevoerde gedingen geplaatst werd. Johan Evertsz. werd te Barneveld door den richter als breukhaftig aangesproken. Deze antwoordde, dat hij niet te Barneveld maar te Garderen behoorde terecht te staan, waar zijne ouders in rechte waren getreden, waartegen de richter aanmerkte, dat de bank te Barneveld geweest was »auer voel jaeren by vier Richters tyden voir synre tyt als by tyden Gerlochs vander Cappellen Gelys jngen Nuwellant Henrick Wolff 1) ende Henrick van Helle, ende ny by synre tyt oick dair mennich ordel ende wederordel gegaen syn, ende wederspraken die tot Engellanderholt in tegenwoirdeicheit myns ghenedigen heren geclaert syn ende weder tot Berneuelte ander bancken gekomen syn, ende aldair bericht syn", een grond, die eveneens door den oordeelwijzer werd aangevoerd toen hij den richter in het gelijk stelde 2).

Hoe dikwijls in het jaar de richter moest »gichten und richten, und einen jegelicken Landtrecht laten wedervaren", schijnt niet nauwkeurig bepaald te zijn geweest. Het blijkt veeleer, dat hij dit tamelijk onregelmatig deed en dat andere ambtsbezigheden en de onrustige tijden der XVe eeuw hem in het geregeld uitoefenen der rechtspraak belemmerden. Van den anderen kant is het zeker, dat hij in dit tijdperk zich veelvuldiger van zijne taak kwet dan dit later voorgeschreven werd 3).

Vooraf echter moest de richter telkens veertien dagen 4) te voren het gericht in alle ampten doen »verkundigen" d. i. met

1) Henrick Wolff, die het vroegst van de vier voorkomt, was richter in 1423 blijkens een gedeelte van diens rekening over dat jaar, die tevens het over Garderen en Elburg als gerichtplaatsen gezegde bevestigt, van Hasselt, Klaarbanken bl. 38.

2) Cl. III. f°. 65.

3) Nyhoff, Gedenk. dl. IV. n°. 465 noot 4. De landbrief van 1532 bepaalt het ommerichten op minstens tweemaal 's jaars; de Reformatie van 1604 op eenmaal, hetgeen voor het vervolg in stand bleef. De Reformatie van 1593 stelt voor het eerst bepaalde termijnen vast. De regel gold dat, zoodra de richter van Veluwe »uitgericht" had, die van Veluwenzoom ook de bank moest spannen.

4) Groot Geld. Placatb. dl. I. kol. 632. Het landrecht van 1593 vordert het eerst 3 × 14 dagen.

de zoogenaamde kerkespraak in alle kerken afkondiging doen van den termijn der aanstaande terechtzittingen ¹⁾.

Had de richter eenmaal aangevangen »van boven aan» te richten, dan was hij gehouden, in de bepaalde volgorde in alle volgende banken »uyt te richten». Wanneer niet overal de vereischte afkondiging was geschied, werd het in het gericht verhandelde als van onwaarde beschouwd ²⁾. Het laatste gaf aanleiding tot een geding, welks beslissing door de klaring er haar tevens toe bracht om eerstgenoemden regel nader te omschrijven.

Tusschen 1445 en 1449 werd Bernt van Rimpeler in den laatsten termijn van een langdurig proces door den richter van Veluwe als breukhaftig voor de bank te Putten aangesproken. Deze gaf slechts ten antwoord, dat de aanspraak ongeldig was, »want die Richter dat gericht niet en hefft laten verkundigen van bauen tot beneden als dat van alts gewoenlick is geweest, dan hier ter Nyerkirck ende te Putten ende anders nergent.» Hierop wees Jan Mynschert voor recht: »hefft die Richter van Veluwen dat gericht hier tot Putten ter gueder tyt xiiij dage te voeren laten verkundigen ja kircken als Recht is, ende hem huden te dage by clymmender sonnen verboden hefft jnt gericht, ende hem mit ordel ende mit Recht toegewesen is dat hy Richten ende gichten mach ende myns ghenedigen heren broecken vorderen mach dat die Richter dan huden te dage Richten ende gichten mach ende dat dat gericht van werden wesen sall.» Bernt kwam in hooger beroep en de klaring besliste: »Wat vander (sic) deser saken bericht is dat sal bericht bliuen tot desen gericht toe dair dese wederspraicke geschiet is,» en stelde daarbij den navolgenden regel vast, die beter geformuleerd ook in een volgend klaarboek werd opgenomen en aldus luidt: »Item die Ritter ende knecht syn auerkomen ende claeren dat die Richter wanner hy Richten wil so sal hij dat gericht doin verkundigen van bauen to beneden tot allen bancken ende so Richten Ten were sake dat hem noit

1) Een pijler aan de zuidzijde binnen de kerk te Barneveld was de plaats waar onder het luiden van eene bel tot in 1546 de kerkespraken werden gedaan. Mr. Nairac, Gesch. van de kerk te Barneveld bl. 3.

2) Vgl. van Hasselt, Klarbanken bl. 34.

saken an quemen off dat hem myns heren genade schreff so mach hy dat gericht versten Ende dair hyt dan leet vander saken wegen voirs. die hem so an quemen dat hy dan dair weder an Richten mach off van bauen weder an to Ede tot synen koir." 1)

De eenheid van handeling valt in het oog, welke de richter bij het terechzitten op verschillende plaatsen in acht moest nemen. Toch moet men dat begrip niet in den zin opvatten, dat het vrij stond om dezelfde zaak zoowel op de eene als op de andere plaats aanhangig te maken. De regel gold daarentegen, dat, terwijl de richter bcurtelings in ieder ampt zijne terechzittingen hield, hij op deze verplicht was om van zoodanige rechtszaken kennis te nemen, welke onder ieder ampt afzonderlijk behoorden. De belofte van hertog Arnold in den Veluwschen voorrechtsbrief van 1424 of 1434: »enen ygelicken dat Lantrecht to wedervaeren laten, ind te setten ten Rechtbanken daer ele mit Recht gehoert" zal wel met dezen regel in nauwen samenhang hebben gestaan.

De duur eener terechzitting was van eenen dag. Vandaar de bepaling in den landbrief en de Reformaties, dat bij hare opening de richter aan de gerichtslieden de vraag moest richten, of het geoorloofd was haar op den volgenden dag voort te zetten, indien de moeilijkheid of het aantal der rechtszaken het vereischten. Het spreekt van zelf, dat zoodanige verlenging op de recks der aangekondigde rechedagen inbreuk moest maken en dat vooral in lateren tijd, toen de processen omslachtiger werden, men in de Veluwsche rechtspraktijk de feitelijke dagteekening van de rechterlijke termijnen onderscheidde 2).

De gerichtstijd was naar oud Germaansch gebruik beperkt tusschen den opgang en den ondergang der zon 3). Die regel moet, wat de Veluwe betreft, in den meest woordelijken zin worden opgevat, want de terechzitting

1) Cl. III. fo. 52 vº., Cl. IV. fo. 52 vº.

2) Schrassert, Comment. ad Reform. Velaviae fo. 18. — Op welke tijden het den richter niet vrijstond recht te spreken, heb ik niet kunnen opsporen. De regel zal wel hebben gegolden, dat dit in den oogsttijd het geval was. Naar het Prumensche hofrecht waren terechzittingen op heilige dagen verboden.

3) Van het voeren van gedingen heet het dat het geschieden moest „by sitende gericht ende schynender sonne."

moest voor den middag zijn afgehoopen. Dit volgt althans uit het voorschrift in de Reformaties, dat de richter voor de eigenlijke behandeling van zaken met een oordeel zich het recht bedingen moest, om ook met dalende zon de terechtzitting te mogen blijven houden ¹⁾.

Van ouds gold, zooals elders, de regel in Gelderland, dat de terechtzittingen in de open lucht gehouden moesten worden. De gerichtsplaat was alsdan onder hoog geboomte, bij een grooten steen of op het kerkhof. Het laatste was inzonderheid gebruikelijk in de Veluwsche richterampten, waar men doorgaans vergaderde in de met eenen lagen steenen muur afgeslotene ruimte, welke de kerspelkerk van het dorp, waarnaar het scholtampt genoemd werd, omgaf. Natuurlijk had dit zijne bezwaren toen eene meer verfijnde levenswijze minder deugdelijke waarborgen opleverde tegen gure weêrsgesteldheid. Vandaar dat in lateren tijd de gewoonte regel werd, dat de richter, wel is waar, onder den blauwen hemel zitting nam maar dan tevens van de oordeelaars de vergunning vroeg, om zoowel binnen- als buitendaks recht te mogen spreken, waarop de vergadering binnen een houten loods of »richtersbanck'', in lateren tijd, binnen het koor der kerk werd voortgezet ²⁾.

De terechtzittingen werden op eene plechtige wijze ingeleid, waarvan de beschrijving in het eerste hoofdstuk der Reformaties ³⁾ bewaard is gebleven en die overeenkomst heeft met die, welke niet alleen in andere gerichten van de Veluwe maar ook elders, in een aantal oud-Duitsche richtersvergaderingen gebruikelijk was. Wanneer de richter bij klimmende zon, in den vroegen morgen, met den gerichtsschrijver, den gezworen peinder, een voorspraak en verder gevolg, alle te paard ¹⁾, op de gerichtsplaat

1) Bij het Reglement van 1698 werden de terechtzittingen voor des morgens 9—12 en des namiddags 3—6 ure bepaald.

2) Van Hasselt, Klaarbanken bl. 28, Mr. Nairac, Barneveld onder de regering der Amptsjonkers bl. 8, Mr. W. Staats Evers, Het Landgerigt van Veluwe in Nijhoffs Bijdr. N. R. dl. II. bl. 261.

3) Ook de bepaling in het Reglement van 1698: „dat de kloeken in de respectieve Kerspels sullen getrocken worden des morgens den eersten daech als het Gericht des avonts te voeren in 't Ampt gekomen sal zijn'' kan met een oud gebruik in verband hebben gestaan.

1) Van Hasselt, Klaarbanken bl. 38.

was verschenen, werd door hem de bank gespannen en het gericht »becleet» met de personen, die in het gericht als oordeelaars op moesten treden. Die handeling ging gepaard met eenige bepaalde vragen, waarvan de beantwoording, in den vorm van oordeelen vervat, de strikte naleving van de toegepaste formaliteiten erkende en in zekeren zin de gedragslijn vaststelde, welke de richter bij de leiding van de terechtzitting te volgen had. Zoodra deze plechtigheid geëindigd was, trad de richter in zijne hoedanigheid van voorzitter tijdelijk af, terwijl hij eenen gemachtigde in zijne plaats stelde, en vorderde de breuken in, die in het ampt aan den hertog vervallen waren, waarna eerst met de berichting der burgerlijke geschillen een aanvang werd gemaakt.

Tot de juiste kennis van den werkring van het Veluwsche landgericht is het noodzakelijk, een oogenblik bij de lijfstraffelijke rechtspleging stil te staan, omdat deze aanmerkelijk van de burgerlijke verschilde en, als voortspruitende uit den vorsteliiken bloedban, dikwijls aan de lagere gerichten was onttrokken. Het is bekend, dat geringe misdrijven naar de gewone wijze werden behandeld en met breuken aan den landsheer en boeten aan de beleedigde partijen werden gestraft; ook dat bij zware misdaden zoodanige rechtsvervolging werd toegelaten, maar zekere omstandigheden, bepaaldelijk die van notoriteit der schuld, eene lijfveroordeeling na zich konden slepen, die alsdan eene eigenaardige wijze van behandeling noodzakelijk maakten, bij wier beschouwing men zich de rechtsvervolging wegens moord of doodslag ingeval van »versche daad» (betrapping op heeter daad), »blickende schyn» (aanwezigheid in het gericht van het lijk of een lichaamsdeel van het slachtoffer) of »gichtende mond» (bekentenis) gewoonlijk als type voor oogen stelt.

Wat naar Veluwsch recht onder het woord doodslag werd verstaau, is wat de oudere tijden betreft, niet geheel met zekerheid vast te stellen. In den landbrief van 1532, die ook voor het strafrecht den grondslag legde voor de Reformaties, wordt behalve van moord ook van doodslag gesproken en bovendien het begrip van doodslag gepleegd uit noodweer onderscheiden. Het schijnt dus, dat men doodslag in den zin van moedwilligen manslag heeft op te vatten en, daar het tegendeel niet blijkt, ook in dien

van eenvoudigen manslag en dat moord eene misdaad op zich zelve uitmaakte.

De schuldige aan doodslag werd blijkbaar zonder vele vormen van proces aan het lijf gestraft, wanneer hij »mit-ter varscher daet" gegrepen was geworden, tenzij hem vergund werd, met den landsheer en de magen te componeeren. Volgens den landbrief van het Nijbroek werd hem het hoofd afgeslagen. Kon hij echter, naar het voorschrift van den landbrief van 1532, met twee of drie tuigwaardige personen bewijzen, dat hij uit noodweer was te werk gegaan en hij het gevecht niet had aangevangen, dan kon de landsheer naar gelang van omstandigheden en naar kennismeming van het gericht hem een vergelijk toestaan. In de gevallen echter, waarin de schuld niet in den aangeduiden zin boven allen twijfel verheven was, werd de aangeklaagde tot verdediging toegelaten. De landbrief van het Oldebroek stond hem toe, zijne onschuld te bezweeren met vier goede knapen, maar dat middel om van de aanklacht ontslagen te worden kon eerst dan worden te baat genomen, wanneer de richter van zijne zijde niet het bewijs der schuld met vier goede knapen of met de blijkende waarheid ¹⁾ geleverd had. Eenigzins anders is het in de algemeene landbrieven van 1424 of 1434 en van 1532. Daar wordt, wel is waar, ook de eed, voor den schotbare met vier, voor den dienstman met twee volgers, als zuiveringsmiddel aangegeven maar niet door het optreden van de vier klagers uitgesloten, die vooraf onder eede hebben moeten verklaren, »dat sy nyemant in den doitslach leggen en sullen, by horen vieff synnen, hy en weer dan raits of daits, off mit vechtender hant sculdich an den dode man." De verwantschap dier wettelijke klagers met de gemelde vier knapen, welke den richter ter zijde stonden, valt in het oog. Had de schuldige na het plegen van den doodslag het land geruimd, dan verbreukte hij 10 pond aan den landsheer en was hem de terugkeer ontzegd, wanneer hij

1) Hier wordt derhalve de blijkende schijn aangeduid. Ook het wapen- of wapengerucht, waarvan men de sporen ook in den landbrief van 1532 aantreft, wordt vermeld: „Ende were dat enich doetslach buten den Broke geschiede, dat men daer mede to genen man uten Broke wapen ouer roepen mach, noch vreetloos legghen, ten si dat hi mit der waerheit si bisien, dat hi mit der hant daer mede was."

zich niet vooraf met den landsheer en de magen had verzoend. Deze bepaling van den landbrief van het Nijbroek vindt men nader omschreven en gewijzigd terug in den landbrief van 1532.

In dien landbrief van 1532 worden nog een aantal zware misdaden opgesomd en de wijze van berichtiging daarvoor vastgesteld. Op het voorschrift dat de richter de hertogelijke breuken voor het gericht zal invorderen zooals van ouds gewoonlijk was, volgen de woorden: »Dog hier in uytgesondert openbaer geweltelicke saecken, die op schynbaer dait bevonden worden.” Hoe dit voorbehoud op te vatten blijkt later en wel uit de bepaling dat »moert, moort-brant, dyefte, verredennisse, rouf, brandt, openbaer geweld, vrouwenkrechters, velschers, kerckenscheynders, kraemscheynders, ind dergelycken, ind vredebrekers, die binnen jaer en dagh, nae den dat sy van onsen wegen in den vrede gelacht syn, den vrede gebraken hebben, Dese puncten vurschreven sullen staen tot onser straffinge ind wil, by alsoe dattet sikh by onsen gericht erfinden kan, dat sy der daet plichtigh ind schuldigh syn” ¹⁾). In tegenoverstelling tot andere misdrijven, die »tot erkentnisse ons gerigts” behoorden, worden er vervolgens nog eenige soortgelijke genoemd, die »tot onsen wil” zouden staan, namelijk het uitschelden of het met woorden te kort doen aan iemands eer, zonder dat men de waarheid zijner beweeving kan staven, en het hoonen of slaan van den richter of van de gerichtsboden bij de vervulling hunner ambtspligten ²⁾).

Tijdens Karel van Gelre behield zich dus de vorst het recht voor, om zelf met zijne raadslieden aan misdadigers van de ergste soort lijfstraf op te leggen, terwijl aan den richter en het gericht slechts eene voorloopige instructie, wellicht ook de beslissing over de feiten werd overgelaten. Of zijne

1) De Reformaties brengen deze misdaden alle tot de klasse van openbare misdaden, voegen er „wegelagingh” nog bij en bepalen, dat „d’Officier van der plaetsen, sulcken openbaren misdediger, sonder vervolch van recht, aensfangen, und tho hove brengen (sal), umb by den heer gestraft tho warden. — Und, daer anders wil ofte geweldt geschiet were, sal gehoeren ten Landtrecht.”

2) De landbrief van het Nijbroek straft verkrachting, „brant mit willender haat” en vredebraak aan het lijf en goed, terwijl mishandeling van den richter, de schepenen of boden tot ’s heeren wil moet staan. Men merkt dus hier weder de overeenkomst op van den inhoud van de brieven van het Olde- en Nijbroek met het latere Veluwsche recht.

voorgangers dienzelfden weg hebben ingeslagen en de landbrief dus slechts een overgeleverd gebruik bevestigde, moet thans worden onderzocht. In de XVe eeuw leverde onder de slechte regeering van hertog Arnold het geheele hertogdom en in het bijzonder de Veluwe voortdurend een tooneel van allerlei gewelddadigheden op, terwijl de gebrekkige inrichting, de aanmatigen en de gewinzucht der rechterlijke macht den besten waarborg voor straffeloosheid verschaffen. Daarom werd in den landbrief van 1432 de Veluwe een »wilt byster lant" genoemd, »daer vele ouergrepen in geschien plegen", en vergunde de hertog aan ieder van zijne onderzaten om hen, die zijne »straten schyn-den, geweld, roef, brant of dingtalen daer ynne dede", te vervolgen en aan het gericht over te leveren. De staten des hertogdoms besloten eindelijk in dien toestand zelve, buiten medewerking des hertogs, te voorzien en regelden dit onderwerp in het merkwaardige verdrag van 1436, waarvan dan ook het gevolg was, dat toen de hertog het verbond met zijne goedkeuring bekrachtigde, hij in den transfixbrief van 1441 het »puncte van den ouergrepen wille ende gewalde" nader omschreef en wijzigde. Na eerst bepaald te hebben, welken weg men behoorde in te slaan, wanneer men door zijne amptlieden en dienaren benadeeld was geworden, een voorschrift, dat wel het beste bewijs levert van den onbeholpen toestand der toenmalige rechtsbedeeling, wordt het geval behandeld, dat er »name, roeff off brant" door onderzaten onderling of door uitheemschen gepleegd was, en vastgesteld, dat men zich »opter wersscher daet" mocht verweeren, maar geweld van anderen aard, door den eenen op den anderen onderzaat gepleegd, aangebracht moest worden voor den amptman ter plaatse waar het feit gepleegd was, die alsdan verplicht was, om daarover naar de oude rechten en gewoonten van het land onvertogen recht te doen ¹⁾. Van eene persoonlijke inmenging des hertogs en van zijne raden wordt hierbij, wel is waar gezwegen, maar toch bestaan er gegevens, welke vermoeden doen, dat het opleggen van lijfstraf in het algemeen niet buiten hunne voorkennis en medewerking geschiedde. Reeds in 1385 gaven de ridders en knapen

1) Nijhoff, Gedenk. dl. IV. n°. 158, 198.

van Nederbetuwe, te Zoelen ter klaring vergaderd, in eene dergelijke bepaling als in den Veluwschen landbrief van 1532 te kennen, dat de berichtiging van openbare misdaden aan den landsheer zelven toekwam ¹⁾. Het slot Rozenaal, waar de hertog zich zoo gaarne ophield, was eene plaats, waarheen misdadigers, die op de Veluwe waren gevat, werden overgebracht en in welks gevangenis zij het tijdstip hunner terechtstelling moesten afwachten. Te Arnhem, dus in of in de nabijheid van het hof des hertogen werd op kwaaddoeners, welke de peinders in het richterampt van Veluwe gegrepen hadden, het onderzoek naar hunne schuld door middel van de pijniging ingesteld. Dicht bij die stad, buiten de Rijnpoort, grenzende aan het latere Hulkestein, lag de berg of hoogte, waarop het »gericht" van den genadigen heer van Gelre stond en waar de lijfstraf op het uitdrukkelijk bevel van den vorst werd ten uitvoer gelegd door een »stocker" of beul, die somtijds heel uit Deventer ontboden moest worden. Die straffen waren barbaarsch, wanneer zij den dood niet ten gevolge hadden, want den meenedige werden twee vingers, de hand den wilddief afgehouden en daarenboven aan den laatste de oogen uitgestoken. De richters van Veluwe en van Veluwenzoom waren, ieder voor hun ampt, met de leiding dier straoefeningen belast en riefen bij het ten uitvoer leggen van doodvonnissen, vermoedelijk met den klokkeslag, de hun onderhoorige kerspellicden op om het gericht gewapend te helpen »sterken." Die van Oosterbeek waren buitendien aan hunnen richter verplicht om de strafwerktuigen in gereedheid te brengen ²⁾.

1) „Int jair ons heren Dusent driehondert vine ende tachtentich opts sheylichen sacramentsdach worden dese sonen punten hier na bescreuen gheclaert Als noetmout huystotinghe Diefft verredenisse roeff brant ende ghenoughnisse, Dair segghen die ridder ende knapen op Soe wie mit enen blikenden schijn off mit eenre verscher daet begrepen wort van desen punten enige voirss. ende een elegher is die dair bij blijft dat sal die heer richten mit vonniss als recht is, voert van krachten (klachten) van desen punten voirss. mach een yghelich syn onschout voir doen, Dat geschieden tot Zoelen in teghenwoordicheyt dess hertoghen van Ghelren ende grenen van Zutphen" — Bock Charters n°. 2 la II. fol. 2 in het archief der prov. Gelderl. aangehaald in Nijhoff's Gedenk. dl. III. n°. 108.

2) Van Hasselt, Rozenaal bl. 282, 345, 354. Idem, Kronijk van Arnhem bl. 43, Idem, Arnh. Oudh. dl. II. bl. 117, 111. bl. 136; d'Ablaing, De Ridder-schap van Veluwe bl. XXXVIII.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE HOOGHE BANK VAN HET VELUWSCHE LANDGERICHT.

Onder de heerschappij van het krachtig bewind van keizer Karel den Groote, het regeeringssysteem, waaruit zich het statenstelsel van het Duitsche rijk ontwikkeld heeft, zien wij het Frankenrijk verdeeld in distrikten, wier bestuur aan ambtenaars, graven genaamd, is toevertrouwd. Behalve tot de zorg voor het krijgswezen, de uitvoering der koninklijke bevelen en het invorderen van opbrengsten en lasten, rust op hen de verplichting tot het handhaven van recht en gerechtigheid, van rust en vrede. Daarom worden misdadigers door hen gekerkerd en gestraft, beschermen zij zwakken en hulpbehoevenden en wordt hun het recht van ban door den koning verlcend. Op den voorgrond treedt echter het toezicht over en het uitoefenen van de rechtspraak. Daartoe verschijnen zij zelve ter gerichtvergadering en zijn zij met hare leiding persoonlijk belast, maar ook zijn er ambtenaren, aan hen ondergeschikt, aan wie rechtsmacht wordt toegekend, evenwel niet in zaken, die het verlies van den eigendom, de vrijheid of het leven ten gevolge konden hebben, want deze mogen slechts aan de beslissing van den graaf worden opgedragen. In de latere middelceuwen zien wij in dien toestand wijzigingen gekomen. De grafelijke bediening is erfelijk geworden en verschaft hem, die daarmee is bekleed, geen ambtelijk maar landsheerlijk gezag. De rechten des konings in het distrikt, voorheen ten diens name voorgestaan, worden thans door hem ten eigenen bate uitgeoefend. Dezulke, welke hem nog ontbraken, heeft hij onophoudelijk te verkrijgen gezocht of zich reeds

met goed gevolg aangematigd. Hadden in vroegeren tijd krijgs- en staatsaangelegenheden dikwijls zijne tegenwoordigheid elders gevorderd, thans ziet hij zich door de meerdere staatszorgen, die het bestier van meer dan een landschap medebracht, nog minder in staat, om geregeld aan de rechtspraak in persoon deel te nemen. Dit bewerkte echter geenszins, dat de jurisdictie in het landgericht geheel in de handen van zijne ondergeschikte beambten verviel, want voor de zaken, die uitsluitend aan zijne kennismeming zijn voorbehouden, verschijnt hij bij kortere of langere tusschenpoozen in zekere algemeene gerichtsvergaderingen, die gewoonlijk op vaste plaatsen in de onderscheidene deelen zijner heerschappij door hem worden voorgezeten.

Het laatste was ook in Gelderland het geval. Toen in 1436 de ridderschap en steden van het vorstendom, het zwakke regeeringsbeleid van hunnen hertog Arnold van Egmond moede, in navolging van het verdrag van 1418 zich nauw aancensloten en bij den hertog op voorziening van eenige voornamc gebreken in het landsbestuur aandrongen, gaven zij daarbij den wensch te kennen, »dat onse genedige here, in elken hornick der lande, daer des noet geboert, ommers ten mynste eens des jaers clare of also duck als des noet is, ter stede daer sich dat geboert.» 1) Het doen van dat verzoek, tot welks inwilliging de hertog zich niet ongenegen betoonde, was het gevolg van het verzuim, waaraan hij zich in dat opzicht voortdurend had schuldig gemaakt 2).

Met dat klaren hadden de staten gedoeld op eene hoof-tak van jurisdictie, welke aan den landsheer in de meeste gewesten was voorbehouden en waaraan zijne voorgangers steeds hunne bijzondere zorgen hadden gewijd. Onder klaren heeft men in het algemeen te verstaan het opheffen van hetgeen duister en twijfelachtig is, voornamelijk in het recht en in betrekking tot rechtsgedingen. In eene beperktere en in Gelderland en Overijssel meer gebruike-

1) Nijhoff, Gedenk. dl. IV. n°. 158.

2) Nijhoff t. a. pl. dl. IV. bl. LV, LX. In de „Nije ordonnancie“ van 1448 werd eveneens bepaald, dat de hertog eenmaal 's jaers op de behoerlijke plaatsen klaring zoude houden. Nijhoff t. a. pl. dl. IV. n°. 247.

lijke beteekenis is klaren het doen van eene rechterlijke uitspraak tot het wegnemen van de onzekerheid, die door het wijzen en het daarop gevolgde wederspreken van een oordeel is ontstaan. Klaring is dan die uitspraak zelve, het eindvonnis, en ook het gericht, waarin het werd uitgebracht, werd meermalen met dien naam bestempeld. Daar de eindbeslissing over wedersproken oordeelen voorzeker tot de gewichtigste handelingen van deze behoorde, werden de gerichtsvergaderingen, die door den hertog in persoon werden voorgezeten, in den regel klaringen genoemd. Voor zekere distrikten waren daartoe vaste plaatsen aangewezen. Zoo beloofde de Geldersche hertog in 1383 jaarlijks de oordeelen, die in de Overbetuwe wedersproken waren geworden, aan de Praast, tegenover Arnhem, te zullen klaren, eene belofte, die in 1445 en 1493 herhaald werd maar met het beding, dat de vorst een van zijne in die streek geërfde raden in zijne plaats zoude mogten stellen, wanneer dringende omstandigheden het hem beletten zelf aan die verplichting te voldoen. Dat na dat voorbehoud de hertogen zich niet geheel aan de leiding dier gerichtsvergaderingen onttrokken hebben, is op te maken uit het voorbeeld van hertog Adolf, van wien het bekend is, dat hij in persoon daarin verscheen. Nog in 1503 werd aan den amptman van Overbetuwe gelast, om over de door hem ingestelde vorderingen niet aan de bank te doen klaren maar, ingeval hij zich door een vonnis bezwaard gevoelde, zich op de hooge bank aan de Praast te beroepen ¹⁾. Ook in de Nederbetuwe, die nog in 1327 met de Overbetuwe eenen gemeenschappelijken landbrief ontving en eerst langzamerhand een afzonderlijk ampt geworden en van de Overbetuwe afgescheiden schijnt te zijn, zat in 1385 de hertog met ridders en knapen te Zoelen ter klaring. In den landbrief van 1410 werd het echter den amptman of richter met de ridders en knechten opgedragen, om ten minste driemaal 's jaars de klaring te houden, en daartoe als gerichtplaats eene plek bij de kerk van Zoelen of Kesteren aangewezen ²⁾.

1) Zie de landbrieven van Overbetuwe van 1383, 1445 en 1493 in het Geld. Placaetb. dl. II. aanh. I. kol. 31 e. v. Van Hasselt, Arnh. Oudh. dl. IV. bl. 23. Nijhoff, Gedenk. dl. VI. St. I. n°. 395.

2) Zie hiervoor. bl. 59, noot 1 en den landbrief van Nederbetuwe van 1410 in het

Voor het Overkwartier trof ik geen voorbeelden van hertogelijke gerichtvergaderingen aan, hoewel zij daar niet zullen hebben ontbroken, maar met meerdere zekerheid zijn die voor het Zutfensche vierendoel aan te wijzen. In het jaar 1481 sloten het kwartier van Zutfen en de steden Hattem en Elburg benevens eenige ingezetenen der Veluwe met Maximiliaan en Maria van Boergondie een verdrag, waarin de bepaling werd opgenomen, dat de vorst of diens stadhouder, bijgestaan door diens raden, jaarlijks de klaring zoude houden met de bannerheeren, ridderschap en steden der graafschap Zutfen ¹⁾. Hoewel daarin deze klaring niet uitdrukkelijk als eene reeds bestaande instelling wordt aangeduid, hebben wij reeds vroeger opgemerkt, dat de hertog zich verbonden had om voor zaken, die zijn hoog gericht betroffen, te Zutfen terecht te zitten. Willem van Gulik had in 1372 aan die stad, beloofd om jaarlijks twee heimalen binnen hare muren te houden en daarin »den Lande'' recht te doen ²⁾. Ook is ons de inhoud van eene oorkonde bewaard gebleven, waaruit op te maken is dat hertog Arnold in 1452 te Zutfen voor de stads wyntaveerne zoodanig openbaar heimaal hield om »te auerreken alle de ghoen de in doetslage medde gelacht ende beroepen werden'' en onder de oordeelaars komen behalve schepenen en burgers der stad Zutfen ook ridders en knechten voor ³⁾, zoodat de stelling niet al te gewaagd is, dat de rechtsmacht van dat gericht zich ook tot over het omliggende land heeft uitgestrekt en daarin behalve van lijfstraffelijke zaken ook kennis kon worden genomen van andere, bepaaldelijk van oordeelen, die in de landgerichten wedsproken waren geworden.

Zoo zijn wij in ons overzicht tot het hooge gericht der Veluwe genaderd. Daar deze instelling zich onder een

Geld. Placaetb. dl. II. aanh. I. kol. 46 c. v. Over vonnissen in het rijk van Nijmegen werd geklaard door den burggraaf en de schepenen van Nijmegen op het Valkhof. In de tweede helft der XVIe eeuw hield in het land tusschen Maas en Waal de amptman de klaring ten overstaan van twee raden des konings aan den Berch te Borchacren. Zie het Bericht Johans van den Have bij Van Hasselt, dat een volledig overzicht van de Geldersche hofvaarten en appellen geeft.

1) Nijhoff, Gedenk. dl. V. n°. 123.

2) Van Slichtenhorst, Geld. Gesch. bl. 568.

3) De Rhoer, Het Hyemaal bl. 425, 426. Ik herinner hierbij aan het hertogelijk leengericht onder den eikenboom voor 's Grevenhof te Zutfen.

verschillend karakter aan ons voordoet, hebben wij haar in ieder van hare eigenaardigheden afzonderlijk te beschouwen. Die eigenaardigheden vinden wij echter, meer of minder gewijzigd, in een naburig gewest, in Overijssel terug, waardoor bij eene onderlinge vergelijking zij duidelijker in het licht kunnen worden gesteld, eene wijze van behandeling die in mijn betoog zal worden gevolgd.

Daartoe wensch ik in de eerste plaats de bijzonderheden omtrent het Veluwsche gericht in verband tot de oudste berichten omtrent de Overijsselsche landsklaring te beschouwen. Hierbij moet echter een belangrijk verschil niet uit het oog worden verloren. Terwijl aan het gericht te Engclanderholt eene landstreek was onderworpen, wier staatsinrichting en rechtswezen reeds vroegtijdig een samenhangend geheel vertoont, leeren wij reeds uit de oudste berichten der XIVe en XVe eeuw de Overijsselsche klaring kennen als een gericht, dat zich gelijkelijk uitstreckte over een gebied, dat zich slechts langzamerhand tot een staatkundig geheel had gevormd. Oorspronkelijk bestond dat gebied uit meerdere graafschappen en heerlijkheden, die, zoolang zij hunne onafhankelijkheid behielden, van eene afzonderlijke rechtsbedeeling en rechtspleging ¹⁾ waren voorzien, waarvan het dan ook als een overblijfsel moet worden aangemerkt, dat van het in de Overijsselsche landschappen Twenthe, Salland en Vollenhove later heerschende recht althans dat van Twenthe, een graafschap, dat het langst zijne zelfstandigheid had gehandhaafd, aanvankelijk duidelijk met dat van het overige Overijssel bleef verschillen ²⁾. Eerst sedert de vestiging en uitbreiding van het bisschoppelijk gezag in Overijssel kwam in die strenge afzondering eene belangrijke wijziging en konden de verschillende deelen van dat gewest aan een zelfde klaringsgericht onderhoorig zijn, dat, voor zoover kan worden nagegaan, van oudsher zijn zetel had te Deventer, eene plaats, die oorspronkelijk tot

1) De plaatsen waar deze toenmaals werd uitgeoefend schijnen geweest te zijn: in Twenthe de Malberg bij Goor of de Markelberg bij Markelo en in Salland de Spoelderberg bij Zwol. Van den Bergh, *Middeln. Geogr.* 2^e dr. bl. 176 noot 2, bl. 179. Vgl. *Overijs. Almanak* voor 1855, bl. 283.

2) E. A. Jordeus, *Diss. de juris provincialis Transisalanicae fontibus* L. B. 1843 fol. 1—26.

Salland, waartoe zij later behoorde, in geene betrekking stond, maar met het omgelegen land aan de kerk van Utrecht in 1046 was geschonken.

De vraag of Deventer uitsluitend gerechtigd was, om de klaring binnen hare muren vergaderd te zien, werd echter zeer betwist. Dit geschiedde door de twee andere groote Overijsselsche steden, Kampen en Zwol, die, evenals Deventer, ook tot het land van Salland werden gerekend en het genot van dat voorrecht beurtelings voor zich verlangden. In verband met dat geschil moet de belofte hebben gestaan, door bisschop Florens van Wevelinkhoven in 1379 bij zijne inhuldiging aan de drie groote steden afgelegd, om aan het land van Salland steeds landrecht te doen wedervaren en in het land van Salland tweemaal 's jaars te recht en ter klaring te zullen zitten ¹⁾, want eenigen tijd daarna lieten de drie steden hare wederkerige aanspraken gelden, waarvan het gevolg was, dat de bisschop op den krachtens hun aloud voorrecht door de schepenen van Deventer afgelegden eed in 1383 besliste, dat de klaring uitsluitend in de laatste stad zoude worden gehouden ²⁾. Kampen en Zwol verkozen echter niet zich hieraan te onderwerpen, maar brachten door de verdragen, op 20 Jan. en Palmzondag 1385 tot onderlinge bescherming harer rechten aangegaan ³⁾, den landsheer zoozeer in het nauw, dat hij in eenen brief, waarvan de dagteekening onbekend is gebleven, de toezegging verleende van achtereenvolgens de twee volgende klaringen te Kampen en te Zwol te zullen komen houden, daarbij de verzekering gevende, dat uit het feit dat hij nu eerst te Deventer had geklaard, niet mocht worden afgeleid, dat deze stad daartoe meer gerechtigd was, maar dat hij van de ridderschap en knapen van Salland had vernomen, dat zijne voorzaten in Salland, waar het hun voorkwam goed en nuttig te zijn, hadden geklaard ⁴⁾. Evenwel, Deventer wist den landsheer weder van gevoelen te doen veranderen en lokte aan dezen de met de vroegere geheel tegenstrijdige verklaring van 7

1) Van Hattum, Geschiedenissen der stad Zwolle, dl. I. bl. 226, 227.

2) Van Hattum, t. a. pl. dl. I. bl. 227. Tegeew. Staat van Overijs. dl. III. bl. 579, 580, dl. I. bl. 110, 111.

3) Van Hattum, t. a. pl. dl. I. bl. 228, 229, 224, 225.

4) Van Hattum, t. a. pl. dl. I. bl. 204, 205. vgl. bl. 225 — 228.

Juli 1385 uit, waardoor zij in het uitsluitende genot van het voorrecht werd bevestigd ¹⁾).

Onder deze omstandigheden laat het zich begrijpen, dat Deventer naar meerdere waarborgen zocht om het vermeende recht ongestoord uit te blijven oefenen. Met dat doel zal zij dan ook de brieven hebben verkregen, waarin Roomschkoning Wencseslaus in 1386 en Sigismund in 1417 haar uitsluitend recht erkenden en die later door keizer Rudolf II in 1576 en Mathias in 1614 werden bevestigd ²⁾), terwijl het aan eene gelijke oorzaak is toe te schrijven, dat wanneer, zooals dikwijls geschiedde, de bisschop het houden der groote klaring verzuimd en op zijn slot te Vollenhove of elders de voorkomende zaken had afgedaan, hij telkenmale de verzekering gaf, dat dit niet tot krenking van hare privilegcs was geschied ³⁾).

Van eenen dergelijken stand van zaken vindt men onder zoo geheel verschillende omstandigheden op de Veluwe natuurlijk geen spoor. Reeds uit den aanvang der XIVe eeuw vernemen wij bijzonderheden, die ons het gericht te Engelandersholt als klaringsgericht doen kennen, want in 1314 wordt er van retractae, in 1338 van contradictae sententiae apud Engelandersholt gesproken ⁴⁾), en de brief, in 1320 aan Oldebroek verleend, bepaalde dat men over de in den Broke wedersproken oordeelen moest laten klaren te Engelandersholt. Dat Engelandersholt lag in een eenzaam oord, ver van eene volkrijke stad of van eene voorname verblijfplaats des hertogs, zoodat zijne voortdurende aanwending tot gerichtsplaats moet beschouwd worden als de voortzetting van een overoud gebruik, uit een tijd dagteekende, toen aan deze plek om bijzondere redenen een groot gewicht werd toegekend, doch dat in den loop der tijden geheel op den achtergrond is geraakt.

1) Van Hattum, t. a. pl. dl. I. bl. 231, 232. Dumbar, Kerkel en Wercltl. Deventer, dl. I. bl. 564. Van dezen twist, die later weder herhaaldelijk ontbrandde, worden de sporen nog tot in het jaar 1539 aangetroffen. Zie hierover in het breede: Van Hattum, t. a. pl. dl. I. bl. 239, dl. II. bl. 358, 382, 383, en F. L. Schlingemann, Diss. de Judiciis Trans-Isalaniae tempore rei publicae provinciarum unitarum, L. B. 1839, fol. 49—53.

2) Dumbar, t. a. pl. dl. I. bl. 564, c. v.

3) Zie die brieven over de jaren 1477, 1485, 1492, 1495, 1497 en 1500 bij Dumbar t. z. pl.

4) Van Hasselt, Klaarbanken, bl. 8.

Een voorschrift, dat het tijdstip nauwkeurig aanwijst, wanneer er te Engelandersholt moest worden geklaard, ontbreekt ons uit den ouden tijd. Voor Overijssel was dit op tweemaal 's jaars bepaald, namelijk »eens bi grase ende eens bi stroe,» wanneer het den bisschop het »evenste» kwam, terwijl hij, naar het schijnt, tusschen die twee rechte dagen zooveel mogelijk den tijd van een half jaar liet verloop¹⁾. Ik vermoed derhalve, dat zij in de lente en in het najaar gehouden werden en dus in dat opzicht met de vrij algemeen gebruikelijke mei- en herfstdingen overeenstemden²⁾. Wij zagen hierboven reeds, dat de Geldersche hertog zich in 1372 verbond ook om twee jaarlijksche heimalen te Zutfen te komen houden en reeds een capitulare uit de eerste jaren van de regeering van Karel den Groote bepaalde, dat ieder zich tweemaal 's jaars, in het voorjaar en in den herfst, tot de gerichtvergaderingen moest begeven³⁾. In Gelderland gold overigens de regel dat er door den vorst eenmaal, of minstens eenmaal 's jaars zou worden geklaard. Dit was het verlangen der landschap in 1436 en 1448 en werd in het bijzonder voor de klaring van Zutfen in 1481 en, blijkens de landbrieven, voor die van Overbetuwe vastgesteld. In 1410 werd bij den landbrief het houden van de klaring in Nederbetuwe aan den amptman zelve opgedragen en van dien plicht moest hij zich driemaal en, naar gelang van omstandigheden, nog eenige malen bovendien in hetzelfde jaar kwijten. De eenige oudere wettelijke tijdsbepaling, door mij over het houden van de Veluwsche klaring aangetroffen, is die in den landbrief van 1532, waarin hertog Karel beloofde, alle jaren of minstens eenmaal in de drie jaren, wanneer het noodzakelijk was of het hem beliefte, te Engelandersholt te zullen komen

1) Oorkonden van 1379 en 1385 bij Van Hattum t. a. pl. dl. I. bl. 226, 228, 205, 232. In 1535 werd op een landdag te Vollenhove de klaring op eenmaal 's jaars gebracht, Dunbar t. a. pl. dl. I. bl. 571, maar reeds in 1578 besloot men tot het oude gebruik terug te keeren, hoewel de vergaderingen even zeldzaam bleven, J. van Doorninck, Diss. cont. Historiam instituti cancellarii et consiliariorum, in Transisaluaniam a Carolo V et Philippo II introducti Dav. 1836 fol. 12.

2) Grimm, Deutsche Rechtsalterth. S. 832. Zie een dergelijke aanduiding der jaargetijden als in den tekst bij V. d. Bergh, Strafverd. bl. 20.

3) Waitz, Deutsche Verfassungsgesch. B. IV. S. 307.

klaren. In beginsel werd dus toen nog het gebruik van jaarlijks te klaren erkend, maar zeker is het, dat gedurende de XVe eeuw de klaringen op de Veluwe, even goed als elders in Gelderland en in Overijssel, zelden en met tusschenruimten van meerdere jaren werden gehouden. Dit is vooral in verband met andere gegevens op te maken uit de klaarboeken, die de volledige volgorde doen kennen van de klaringen, die binnen het tijdsverloop van eene halve eeuw ongeveer werden gehouden. Het eerste vangt aan met het jaar 1423, waarin vermoedelijk derhalve ook geklaard zal zijn geweest, en daarop volgen als de dagen, waarop te Engclanderholt gerichtsvergaderingen werden gehouden: Zondag Judica 1426 en de volgende dag, Zondag na S. Gallendag 1432 en de volgende dag, Zondag post Valentini 1438, S. Marcusdag 1442, Zondag post Remigii 1443, Maandag na S. Victorsdag tot Donderdag op S. Gallendag 1449, Maandag na S. Johansdag te Midzomer 1452, Maandag na S. Johansdag te Midzomer en Dinsdag op S. Peters en Pouwelsavond 1457, Maandag en Dinsdag na S. Victorsdag 1461 en eindelijk Maandag in die Remigii van het jaar 1470 ¹⁾. Door Van Hasselt zijn een aantal posten uit oude rekeningen aan het licht gebracht, waarin van een korter of langer verblijf des hertogen te Engclanderholt in vroegere jaren wordt melding gemaakt. Men mag echter niet uit alle deze tot toenmaals daar gehoudene gerichtsvergaderingen besluiten omdat, zooals later blijken zal, deze plek ook tot andere doeleinden strekte, welke evenzeer de tegenwoordigheid des hertogen konden vereischen. Ik bepaal mij dus tot het opnoemen van die voorbeelden uit de XVe eeuw, waar er gezegd wordt, dat de hertog te gericht, te hemaal, ter klaring had gezeten. Voorzoover zij door Van Hasselt zijn uitgegeven, blijkt dan uit de landrentmeestersrekeningen van 1405 en 1406, dat de hertog in één jaar driemaal, namelijk op Zondag S. Viti en Modesti, op Zondag S. Bartholomei en op Zondag op h. Crucisdag Exaltatio had terechtgezeten, in het volgende jaar des Zondags S. Ceciliae en in het daaropvolgende op Zondag Vocem Jocunditatis ²⁾.

1) Zie de inleiding van dit geschrift.

2) Van Hasselt, Roozendaal, bl. 94, 95, 103, 104.

Van het jaar 1416 is nog Zondag na Victoris en van 1419 Zondag Laetare en de daaropvolgende Maandag bekend ¹⁾. Men ziet het best uit deze gegevens, hoe zelden de hertog aan zijne verplichting om minstens eenmaal 's jaars te klaren voldeed, verder dat er evenmin regelmaat bestond ten aanzien van het gedeelte van het jaar, waarin de terechtzittingen moesten plaats hebben, maar daarentegen, dat die onbepaaldheid zich niet uitstreckte tot den dag der week, die als rechte dag moest gelden. Immers vrij algemeen treft men hier den Zondag aan als den dag, waarop de vorst in den vroegen morgen zich van zijne verblijfplaats, meestal te Rozendaal, naar Engelandersholt begaf, om hetzij des avonds of in den namiddag van den volgenden dag eerst terug te keeren, vermoedelijk, wanneer de terechtzitting niet was afgelopen, nadat hij een stadhouder in zijne plaats had gesteld. Sedert 1449 komt geregeld Maandag voor als de dag, waarop met het klaren een aanvang werd gemaakt, zoodat deze toen in de plaats van den Zondag moet zijn gekomen. Die rechtspraak op Zondag heeft niets vreemds in zich, omdat daarvan elders, ook in Gelderland, voorbeelden worden aangetroffen, hoewel gewoonlijk die dag als dies nefastus gold ²⁾. De amptman van Nederbetuwe moest ook op een Zondag klaren en, hetgeen opmerkelijk is, ook op Zondagen werden de hertogelijke heimalen te Arnhem (waarover later) in 1353, 1354 en 1359 gehouden. Nog in 1493 schafte Karel van Egmond de gewoonte in de Overbetuwe af, om des Zondags te richten, en hierin volgde hij het voorbeeld van hertog Arnold, die, in 1463 den gerichtsdag te Kesteren in de Nederbetuwe van Zondag op Maandag brengende ³⁾, blijkbaar door den beweeggrond werd geleid, die hem reeds den Veluwschen klaardag had doen verschuiven.

Behoudens deze uitzondering was dus het tijdstip der Veluwsche klaring feitelijk geheel van de willekeur des hertogs afhankelijk. Vaste, op gezette tijden wederkeerende rechte dagen schijnen bij de Geldersche landgerichten in de XVe eeuw zoo goed als onbekend te

1) Van Hasselt, Klaarbanken bl. 8 en 9.

2) Noordewier, Nederd. Regtsoudh. bl. 375.

3) Groot Gelders Placaetb. dl. II. aanh. I. kol. 40, 53.

zijn geweest. Zij heetten in de Geldersche rechtstaal »opperigte dagen» en werden voor het eerst tot drie in getal door hertog Karel in 1532 in het rijk van Nijmegen en het land tusschen Maas en Waal ingevoerd ¹⁾. De aanstaande gerichtvergadering moest dus vooraf worden aangekondigd. Dit geschiedde in de kerken van het platte land. Zoo had het plaats in Overijssel ²⁾. Zoo ook in de Over- en Nederbetuwe en op de Veluwe, in welke landstroken de termijn op veertien dagen was bepaald ³⁾.

Onder de rechtsprekende personen in de klaringen, bekleedde natuurlijk de landsheer de eerste plaats. Verliet hij de terechtzitting voordat zij was afgelopen, dan was hij, zooals op de Veluwe, verplicht eenen stadhouder te stellen ⁴⁾. Maar ook wanneer hij niet in staat was om zelf te verschijnen, moest daarin op genoemde wijze worden voorzien zoowel in de Overbetuwe, waar de hertog zich door een zijner in die streck geërfde raadslieden mocht doen vervangen, als op de Veluwe, waar hertog Karel zich in 1532 het recht had voorbehouden van een zijner vrienden van rade af te mogen vaardigen. In Overijssel was de landsheer ter gerichtvergadering van zijne raadslieden vergezeld, die echter, behoudens dezen met hunnen raad te dienen, tot geen verder aandeel aan de gerichtshandelingen zullen zijn toegelaten ⁵⁾. Ook 's hertogen hooge

1) Geld. Placaetb. dl. II aanh. I. kol. 2, 18. Vgl. F. G. van Lynden, *De Judiciis Gebriis antiqui et mediæ ævi*. Tr. ad Rh. 1781, bl. 12 noot.

2) Twentsche landbrief van 1365, art. XI, bij Racer, *Overijs. Gedenkst. St. III*. Deventer moest bovendien bij klokkeslag vrijgeleide geven voor den dag voor en na en den duur der terechtzitting, v. Hattum t. a. pl. dl. I. bl. 231.

3) In de Nederbetuwe geschiedden deze kerkespraken des Zondags onder de mis; zoo ook des Zondags op de Veluwe, ook tijdens de Reformaties. In Bijlage U komt veertien dagen voor, maar volgens latere bronnen geschiedt de afkondiging driemaal in de aan de terechtzitting voorafgaande zes weken. Dit komt het eerst voor in een ongedagteekend stuk, dat eene beschrijving geeft van de rechtspleging in de Veluwsche klaring en reeds in den tijd van Karel van Gelre bestond, uitgegeven in van Hasselt, *Klaarb.* bl. 9. Pontanus vond hetzelfde of een dergelijk stuk en deelt er, *Hist. Gelr.* fo. 494, den inhoud gebrekkig op het jaar 1446 van mede. Slichtenhorst is hem hierin nagevolgd. — In 1535 werd ook voor de Overijsselsche klaring de tijd van zes weken »als een Keiserlich termijn» bepaald, *Dumbar t. a. pl. dl. I. bl. 572*.

4) Aangehaalde oude aantekening.

5) »Voert soe soelen wy mit onsen gezworen Rade die claringe mede besitten ende onse stemmen daer mede in hebben,» woorden in den brief van 7 Juli 1385 bij *Dumbar t. a. pl. dl. I. bl. 564* maar die in de uitgave door van Hat-

raad, te Engelandersholt aanwezig ¹⁾, zal een dergelijke rol hebben vervuld, al schijnt zekere uitdrukking in den Veluwschen landbrief van 1532, zooals later bewoerd werd, daarmede in strijd te zijn.

De andere terechtzittenden worden voor de Overijsselsche klaring in den Twentschen landbrief van 1365 (art. XI) genoemd: mannen, dienstmannen en de schepenen van de steden. In den Deventerschen brief van 7 Juli 1385 bepaalde de bisschop, dat niemand tot de rechtspraak in de klaring werd toegelaten, tenzij hij man, borchman of dienstman was van het Sticht en woonachtig in Salland, Twenthe of Vollenhove. In een charter van 1430 komen ridders en knechten voor benevens de afgevaardigden van Deventer, Kampen en Zwol: zoo ook in alle latere bescheiden. De kleine steden waren van het recht verstoken om zich in de klaring te doen vertegenwoordigen ²⁾.

Ook in het land van Zutphen mochten nevens de bannerheeren en de ridderschap de vertegenwoordigers van de steden in de klaring verschijnen. Daarentegen worden in den regel op de Veluwe, evenals in de Over- en Nederbetuwe, slechts ridders en knechten vermeld. Zij moesten binnen Veluwe en Veluwenzoom woonachtig en gegoed zijn, werden door den landsheer kosteloos gehouden en veertien dagen vóór de aanstaande terechtzitting ontboden ³⁾. In een der klaarboeken zijn de namen bewaard gebleven van hen, die in de klaring van 1452 te Engelandersholt tegenwoordig waren ⁴⁾, en daaruit ziet men, dat alle tot bekende riddermatige Veluwsche geslachten behoorden, behalve Otto heer tot Bronckhorst, Hendrik heer tot Wisch en jonker Sweder van Rechteren, van wien het van elders bekend is, dat hem de heerlijkheid Voorst in de nabijheid

tum t. a. pl. dl. I. bl. 231, 232 ontbreken. — Van Doorninck, t. a. pl. fol. 8 geeft aan die woorden dezelfde uitlegging.

1) Zie de gedingen te Putten uit de klaarboeken medegedeeld in N. Bijdr. voor Regtsgel. en Wetgev. N. R. dl. I. st. I. bl. 53 e. v.

2) Racer t. a. pl. St. II. bl. 287. Tegenw. Staat van Overijs. dl. III. bl. 584, noot 21.

3) Onde aantekening bij van Hasselt. Volgens de ordonnantie op de klaring van 1563 in Geld. Placaetb. dl. I. kol. 298 e. v. mochten ook zij, die in de steden woonden, beschreven worden mits zij niet in het stedelijk bestuur zitting hadden.

4) Zie hiervoor bl. 7.

van Zwol en die van Keppel toebehoorden 1). Met welk recht deze laatsten hier aanwezig waren, blijkt uit eenen brief, door hertog Arnold bij het houden van de klaring van 1449 aan de regeering van de stad Zutfen geschreven 2). De laatste had eenige harer raadvrienden tot de klaring afgevaardigd, maar toen ridders en knechten hun recht om zitting te nemen hadden betwist, zich deswegens bij den hertog beklaagd. Deze antwoordde, dat ridders en knechten voorgaven, dat van ouds, gelijk ook uit de oude gerichtsboeken was op te maken, alleen de op de Veluwe gezeten ridders en knechten hadden geklaard, benevens de heeren van Bronckhorst, van Baer en van Voorst, de laatsten, omdat zij grootelijks op de Veluwe waren gegoed en daar leenmannen en eigenlieden hadden 3), dat verder, al waren er ook vroeger van wege de steden aanwezig geweest, dit als in strijd met hunne rechten en gewoonten moest worden aangemerkt, daar zelfs zekere personen, die op de Veluwe grootelijks gegoed en woonachtig waren, werden afgewezen. De hertog wist de zaak niet te beslissen, maar beloofde haar bij voorkomende gelegenheid te zullen regelen. In de XVe eeuw was het dus reeds onzeker, of afgevaardigden uit Zutfen en uit de Veluwsche steden aan de terechtzitting deel mochten nemen. Dat zij in vroegere tijden niet uit het volle heimaal werden buitengesloten, is uit de twee oudste oorkonden over deze rechtbank op te maken en, al zocht men ze later te weeren, moet men echter ten opzichte van Arnhem, die langzamerhand de hoofdstad van het vierendeel was geworden, eene uitzondering hebben blijven maken 4).

Door de medegedeelde bijzonderheden heb ik eenig denk-

1) P. Nyhoff, De Heeren en de Heerlijkh. van Keppel in Nyhoffs Bijdr. dl. IX. bl. 71.

2) Bijl. C. Die brief wordt vermeld door Nyhoff in zijne Gedenk. dl. IV n°. 259, later echter nogmaals in dl. VI. st. II. n°. 980, waar hij, zooals uit het onderzoek van Mr. J. Gerdes Oosterbeek bleek, geheel ten onrechte op het jaar 1519 is gesteld en aan hertog Karel wordt toegeschreven.

3) Van deze uitheemsche edelen behield later alleen de heer van Voorst het recht om in de klaringen en wel aan het hoofd van de leden van de Veluwsche ridderschap te verschijnen. De heer Sloet heeft reeds op de betrekking dier heeren van Voorst tot de Veluwe opmerkzaam gemaakt. Nyhoffs Bijdr. N. R. dl. I. bl. 13 noot.

4) In de bovenvermelde klaring van 1449 waren Arnheemsche afgevaardigden

beeld trachten te geven van den uitwendigen vorm en de samenstelling van het gericht te Engelandersholt door die met dergelijke omtrent elders aanwezige klaringen in verband te brengen. Men vatte echter die eigenaardigheden niet op in eenen zin, alsof zij slechts daaraan als klaringsgericht, en dus enkel in betrekking tot de rechtspleging door hooger beroep waren verbonden. De volgende hebben daarentegen een meer uitsluitend en zich tot de laatste beperkend karakter.

Ten einde begripsverwarring te voorkomen, is het echter noodzakelijk, vooraf de benaming vast te stellen, die men aan deze rechtbank in haar verschillend karakter behoort te geven. In den meest algemeenen zin komt voor die van gericht, van hemaal ¹⁾. Met het oog op de zaken, in hooger beroep aan hare kennisneming onderworpen, wordt zij in den regel de klaring genoemd. Wij zullen aanstonds zien, dat de ridders en knechten te Engelandersholt ook over eene andere soort van rechtszaken uitspraak deden en dat hunne vergadering in dat opzicht met den naam van hooge bank werd bestempeld. Niet zelden komt diezelfde benaming ook bij de uitoefening van de eerste soort van rechtspraak voor, terwijl dan de gerichten, in welke de gewezen oordeelen wedersproken waren geworden, met die van lage banken worden aangegeven ²⁾. Hieruit leert men den naam kennen, die het best het algemeene begrip, dat hij uit moet drukken, weêrgeeft en met juistheid de verhouding tot de andere gerichten vaststelt, namelijk dien van de hooge bank van het Veluwsche landgericht.

De klaarboeken, welke de wedersproken oordeelen inhouden, deelen ons het getal en de namen dier zooge-

aanwezig, Van Hasselt, Arnh. Oudh. dl. II. bl. 57, ook in die van 1457, Idem, Kron. v. Arnh. bl. 33 en in die van 1470, zie hiervoor bl. 8 noot 3. In de oude aantekening bij van Hasselt staat dan ook: „Item sal myn gnedigen Heer doen verschryven die Stat van Arnhem, dat sy komen in gelycken, als hyr baven, dair sy als dan sullen schikken ind nyet meer.” In twee hss. over Veluwsch recht leest men: „dair sy als dan sullen schikken twe ind nyet meer.”

1) Van Hasselt, Roozendaal, bl. 95.

2) B. v. „dat is gekomen onder ordell, ende onder wederspraecke ende is voert gekomen tot Engelandersholt aendie hogebanck ende Ridder ende knechte hebben dair op geclairt ende is weder gekomen ter Nyerkircken aendie legbanck.” Cl. II. f°. 78 v°. — Ook in Overijssel werd wel eens de klaring in

naamde lage banken mede. Als zoodanige leert men dan kennen alle de banken van de richterampten van Veluwe en Veluwenzoom en de gerichten van het Oldebroek, van Scherpenzeel en Hoewelaken. Van het gericht van het Nybroek trof ik geen voorbeeld aan en wellicht was oorspronkelijk van wijzingen in dat ampt het hooger beroep uitgesloten. Immers, terwijl er in 1320 bepaald werd, dat men ten aanzien van oordeelen, in het gericht te Oldebroek wedersproken, »ouercomen" (het eens worden) moest te Engelandersholt, vindt men in den brief van 1328 voor het Nybroek niet eene dergelijke, maar eene andere bepaling, die veeleer het tegendeel zou doen vooronderstellen, namelijk dat wat richter en schepenen zouden wijzen en tui- gen, »dat sal recht syn, stede vnd vast blyuen, vnde des en sullen, wy ofte onse naecomelingen hem nyet breecken 1)." Het schijnt dan ook, dat toen door de Reformatie van 1593 het Nybroek aan de Veluwsche klaring was onderworpen geworden (waarin men echter de oude aantekening bij Van Hasselt en de ordonmantie van 1563 heeft nagevolgd), dit bij die van het Nybroek betwisting heeft uitgelokt. De landschap besloot echter in 1598 in dat opzicht het landrecht te handhaven en verwees het geschil naar het hof, dat in het volgende jaar in gelijken zin adviseerde 2).

Ook in Overijssel werden de zaken van de lage banken op het platte land voor de klaring gebracht en waren die van de stads- marke- leen- tyns- en hofgerichten uitgesloten 3). Hierbij deed zich echter de bijzonderheid voor, dat de onderdeelen van Overijssel, ten aanzien van het daarin heerschende recht, nog niet gcheel waren samengesmolten, zoodat de klaring bij het doen van uitspraak

tegenstelling met de lagere gerichten als hooge bank aangeduid. *Racer*, t. a. pl. st. III. bl. 276. Zoo ook de klaring aan de Praast, *Nyhoff* dl. VI. st. 1. n°. 395.

1) Van de Kastele, t. a. pl. f°. 38, haalt een aantal gelijksoortige zinsneden uit stadsbrieven aan, welke hij op dezelfde wijze verklaart.

2) Landdagsreces van 16 Maart 1598. *Gelders Placaetb.* dl. II, kol. 25.

3) Ik durf ten aanzien van de gerichten der drie groote steden, wat de oudere tijden betreft, dit niet met zekerheid vast te stellen. Immers Deventer, Kampen en Zwol zonden stemhebbende afgevaardigden ter klaring'en in den brief van 20 Jan. 1385 beloofde de regering van Kampen aan die van Zwol, op de aanstaande terechtzitting met hare medeburgers niet te zullen verschijnen, zoo de bisschop zich niet verbond, beurtelings in de drie steden te richten. Zij voegde er bij: „ende wes daer dan dien

daarop had te letten ¹⁾. Buitendien was de klaring gerechtigd, om kennis te nemen van vonnissen, die door de hooge bank der dienstlieden uitgebracht en door wederpraak voor de klaring aanhangig werden gemaakt ²⁾.

Onder de gedingen, welke in de klaarboeken zijn opgenomen, treft men er eenige aan, aan wier hoofd de naam van eene Veluwsche stad, Harderwijk, Arnhem of Hattem is geplaatst. Op het eerste gezicht is dit bevreemdend, omdat in den regel tot een landsheerlijk gericht geen hooger beroep van de uitspraken der stadsgerichten was toegelaten. Bij eene meer nauwlettende beschouwing ontwaart men dan ook, dat dit niet het geval kan zijn, omdat er niet van stedelijke rechten en gewoonten wordt gehandeld, maar er steeds beroep op het landrecht geschiedt. Zet dan de rechter van Veluwe ook bij wijlen te Harderwijk en Hattem terecht, zooals hij dit ook wel, zooals wij vroeger zagen, voor het ampt van Doornspijk te Elburg deed? Ik acht dit niet waarschijnlijk, want de gedingen werden niet in de volgorde van die van de gerichten van het Veluwsche richterampt geplaatst, maar afzonderlijk achter deze bijgevoegd. Zij moeten dus betrekking hebben op plaatselijke gerichten, die in of bij de steden gezeteld waren, maar onderscheiden moeten worden van de eigenlijke stadsgerichten.

In mijne schets van de rechterlijke inrichting binnen de steden heb ik naast dezulke, waarin alle of de meeste van de schepenen zitting namen, opmerkzaam gemaakt op eene andere soort van gerichten, waarin de vertegenwoordiger des hertogen met slechts twee gerichtlieden de bank spande. Te Zutphen en te Hattem strekte zich dat scholtengericht uit over een bijzonder ampt, dat aan het rechtsgebied van het stadsgericht was onttrokken, maar te Harderwijk en te Arnhem was dit niet het geval,

van Zwolle, ende oeren borghern, ende ons, ende onsen borghern, aff geclaert werde, dat solde wy myt dien van Swolle, ende de van Swolle myt ons ecapaelike wederstaen, ende keren, myt al onsen macht." Van Hattum t. a. pl. dl. I. bl. 228.

1) In den landbrief van Twenthe van 1365, art. XI. staat; „Item alle wederproken oerdele zoele wy verclaren... na des lands Rechte van Twenthe."

2) „Item weryt zake dat twe man stoenden ende dinghden *voer ons* oft *voer onsen Cherichte*" enz. Landbr. van Twenthe, art. X. Vgl. de instructie van de gemunit. tot den koning van Spanje in 1356 en van die tot den hertog van Alva in 1571 bij Raer t. a. pl. st. III, bl. 301, 180 en de Overijsselsche andrechten.

terwijl zich bij deze in het algemeen de eigenaardigheid voordeed, dat de oordeelaars niet rechtens schepenen of burgers behoeften te zijn, hoewel het gebruik had ingevoerd, dat de richter of scholt bij voorkeur deze daartoe aanwees. In latere tijden vertoonen deze gerichten alle eene innige betrekking tot de eigenlijke stadsgerichten en bevonden zij zich in eenen aan deze afhankelijken toestand, zoodat men ze als uitvloeisels van de rechtsmacht der schepenbanken zoude moeten beschouwen, maar in de XVe eeuw was daarvan, zooals ik nader hoop aan te toonen, nog geen spoor voorhanden. Ik zal trachten dit uit het onderwerp, dat bij voorkeur aan hunne kennismeming was onderworpen, duidelijk te maken en dat tevens ook datgene zal blijken te zijn, waarover in de gedingen van de klaarboeken gehandeld wordt.

Zooals bekend is, hadden de vreemdelingen eene zeer beperkte rechtsbevoegdheid in de middeneeuwen. Oorspronkelijk waren zij volkomen vrede- en rechteloos en werden hunne personen en goederen slechts bij het verleenen van gastvrijheid geëerbiedigd, maar later stonden zij onder het mundium of de bijzondere bescherming des konings, terwijl handel en verkeer eenigszins tot verbetering van hunnen maatschappelijken toestand medewerkten. De bescherming, die zij van den vorst genoten, en het daaruit jegens hen voortvloeiende recht gingen langzamerhand in de handen der bijzondere landsheeren over, terwijl nog vele sporen van hunne vroegere rechteloosheid in wezen bleven, die zich vooral in een beperkt erfrecht openbaarden, want, zooals elders hunne erfenis altijd of in zekere gevallen aan den landsheer verviel, moesten de vreemdelingen op de Veluwe de keurmeede aan den graaf of hertog van Gelre opbrengen ¹⁾. In de steden, wier bloei hoofdzakelijk van een gemakkelijk verkeer afhankelijk was, was over het algemeen de toestand der vreemdelingen als gunstig te beschouwen. Niet alleen de landsheeren in de aan haar verleende privileges, ook de stedelijke besturen in

1) Walter, Deutsche Rechtsgeschichte § 403. Schrassert, Codex, Stucken, bl. 384. Von Maurer, Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland Bd II. S. 96 u. f. beperkt dit heerlijk recht tot dat op de heerenlooze vreemdelingen.

hunne keuren waakten voor hunne veiligheid en kenden hun belangrijke voorrechten toe 1). Ook voor eene behoorlijke rechtspleging werd zorg gedragen. Men maakte daarbij onderscheid tusschen hen, die, zonder het burgerrecht te hebben verkregen, zich onder het stedelijk rechtsgebied hadden nedergezet, en hen, wier woonplaats elders was gevestigd, onverschillig of zij al of niet uit een ander gewest afkomstig waren. De laatsten werden als gasten of uitheemschen beschouwd; voor de eersten, als ingezetenen, gold de gewone wijze van rechtspleging 2). In gedingen, waarin een vreemde of gast als gedaagde of als eischer tegen een burger of vreemdeling was betrokken, werd dezen kort en onvertogen recht gedaan en ten diens behoeve de gewone termijn vervroegd, die zelden tot langer dan drie dagen werd bepaald 3). Daarentegen genoten de burgers en ingezetenen uitsluitend het voorrecht van, behalve in enkele bepaaldelijk uitgedrukte gevallen, zooals bij gegronde vrees voor ontvluchting of onder daarmede overeenkomende omstandigheden, vrij te zijn van arrest of bezetting. Vreemdelingen konden daarentegen altijd aan hunne personen of goederen gearresteerd worden, een beginsel, welks gestrengheid alleen gematigd werd door bepalingen, dat zij het arrest door middel van eed of borgtocht voorkomen of op dezelfde wijze zich daaruit zouden mogen ontslaan 4).

In het algemeen gold de regel: arrest fundeert jurisdictie. Het stond derhalve vrij, den vreemdeling, tegen wien dat rechtsmiddel was toegepast, voor iederen rechter aan te spreken, zoo maar op diens gezag het arrest was gelegd. Aanspraken tegen vreemdelingen werden

1) S. J. van Geuns, Proeve eener geschiedenis van de toelating en vestiging van vreemdelingen in Nederland tot het jaar 1795, bl. 6—26.

2) Van Geuns, t. a. pl. bl. 6, 69, 70, 71, 231, 232. Zoogenaamde Hollandsche Sachsenspiegel, uitgegeven door Mr. J. J. Smits in Nieuwe Bijdr. voor Regtsgele. en Wetgev. dl. XXII, 66 § 4. Sloet, Kondichboek, bl. 438 noot 5. Schraasert, Harderv. antiq. dl. II. bl. 132, waaruit blijkt dat de ingezetenen van het Veluwsche richterampt te Harderwijk als uitheemschen werden beschouwd.

3) Van Geuns, t. a. pl. bl. 56—71, Holl. Sachsensp. 19, 66 § 3 en 4, 68 § 3 en 5.

4) Van Geuns, t. a. pl. bl. 70—75, 153—157. Volgens de Veluwsche stedenrechten werd tegen bezetting aan persoon en goed eveneens onder het stellen van borgtocht ontzetting toegelaten. Zie b. v. Ordin. ber. de maniere van proced. te Arnhem II—XVI.

doorgaans voor den gewonen rechter gedaan, dus in de steden voor de schepensbank, door welke, zooals reeds is opgemerkt, eene vereenvoudigde wijze van behandeling werd toegestaan. Soms was er ook een bijzondere rechter aangewezen ¹⁾. Wegens de eigenaardige betrekking, waarin hij zich tot hen zag geplaatst, ligt de vooronderstelling voor de hand, dat dit dikwijls de landsheer of diens vertegenwoordiger moest zijn ²⁾. Dit nu schijnt, naar het mij voorkomt, te Zutphen en in de Veluwsche steden het geval geweest te zijn, waar de plaatselijke scholt of richter het gezag van den vorst over de vreemdelingen bleef handhaven zoodat in het gericht, door hem met slechts twee gerichtslieden bekleed, een landsheerlijk gericht moet worden gezien, aan hetwelk ook de jurisdictie over hen was opgedragen.

De eerste vermelding van zoodanig gericht treft men aan in den Zutfenschen voorrechtsbrief van 1330, waarin de rechterlijke inrichting binnen het gebied van die stad eene nadere omschrijving ontving. In dezen behield zich de vorst voor het gericht »van den gasten van buten,» maar kende in zekere gevallen der stedelijke regeering het recht op de door een van de partijen verbeurde breuken toe. Ontstond er twist tusschen een burger of ingezetenen en een gast, dan kon de laatste even goed als een burger eene keur aan de stad verbeuren, wanneer hij de aanspraak had gedaan: nooit echter wanneer hij door den ander in rechte werd betrokken. Bij geschillen tusschen twee gasten onderling zou de stad recht hebben op eene keur, waarvan het bedrag door de schepenen in overleg met den hertog of diens amptman werd vastgesteld. De grafelijke richter was verplicht die keuren ten behoeve van de stad in te vorderen en te vervolgen ³⁾.

In het Kondichboek van Zutphen uit de XIVe eeuw komen een aantal bepalingen over de vreemdelingen en hunne

1) Zie eenige voorbeelden bij van Geuns t. a. pl. bl. 77, 78.

2) Dit althans was voor zeker geval in het privilege van Reymerswale van 1380 voorgeschreven: „Soo wat man die buyten woont, die te banne wordt ghedaen om poorters klaghe van Reymerswale, die sal den Heere beweldighen tot synre naester komsten recht doen.” Van Mieris, Charterb. dl. III. bl. 372 aangeh. door van Geuns t. z. pl.

3) Van Slichtenhorst, Geld. Gesch. bl. 567.

verhouding tot de burgers voor, waaronder eenige »van daghelix gherichte van gasten,» het gastgericht, die de wijze van rechtsvordering vaststellen, wanneer de gast eenen poorter voor het stadsgericht heeft gedaagd ¹⁾. Overigens vindt men daarin voldoende bewijzen, dat het laatste bevoegd was om kennis te nemen van geschillen tusschen een burger en een vreemdeling, onverschillig wie als eischer of verweerder was opgetreden ²⁾, maar daarnaast wordt ook van het hertogelijk gericht melding gemaakt en wel in de gevallen, waarin een gast door een burger of een gast door middel van bezetting of arrest aan zijn persoon daarvoor was gebracht ³⁾.

Het in 1638 gedrukte stadrecht strookt met deze voorschriften. Behalve in zaken, met peinding aan erve of ingeld aangevangen, die naar de gewone regelen werden afgedaan, behandelde het stadsgericht de vorderingen uit geldschulden, die door vreemdelingen tegen burgers werden ingesteld, met verkorte termijnen, dus met de rechtspleging van het gastgericht in het Kondichboek. Ook daaraan waren de vreemdelingen onderworpen, op wie arrest hetzij door burgers, hetzij door vreemdelingen was toegepast ⁴⁾. Van elders blijkt dat dit laatste voorschrift het hertogelijke gericht niet had verdrongen, want een gearresteerde vreemdeling behield het recht om zich aan de uitspraak van het scholtengericht in plaats van aan die der schepenbank te onderwerpen ⁵⁾.

Men ziet dus, dat de landsheerlijke rechtsmacht over de vreemdelingen nog in de XVIIe eeuw rechtens erkend werd en ook daarvan zal de verplichting van den scholt een overblijfsel geweest zijn, om vreemdelingen met twee schepenen (die wel niet anders dan de gewone gerichtschepenen)

1) Sloet, Kondichb. n°. 51, 52. Vgl. Van Vloten, Oudste Kondichboek der Stad Zutphen (1856) in N. Bijdr. voor Regtsg. en Wetg. dl. XVI, bl 564.

2) Sloet, Kondichb. n°. 28, 29, 30, 31, 48, 65, 66. Vgl. Van Vloten i. a. pl. bl. 555, 556, 571, 567, 568

3) Sloet, Kondichb. n°. 29, 55. Vgl. Van Vloten, i. a. pl. bl. 556, 572.

4) Tit. IX. art. 6 tit. XVIII.

5) „Een vreemde binnen Zutphen gearresteert wordende, magh die schultenbank kiezen, ita decretum van de magistraet van Zutphen in saken van Mevrouw van Hindersum contra Lieutenant Bentink den 28 Septemb. 1660.” Aanteekeningen in hs. op het geref. stadtrecht van 1708, onder mij.

lieden van den scholt zullen gewceest zijn) over gepleegde misdrijven in verhoor te nemen, voordat zij naar het hof werden vervoerd en nadat zij hem door de schepenen richters tengevolge van eene voorloopige instructie waren overgeleverd 1).

Wat in Zutfen over de vreemdelingschap gold, dat vindt men in de twee voornaamste steden der Veluwe in hoofdzaak terug en zal wel in de overige, hoewel naar plaats en omstandigheden gewijzigd, van kracht zijn geweest, want alle beschouwden Zutfen als hare moederstad, als hare hoofdstad des rechts.

Volgens de rechtsbronnen van Harderwijk uit de XVIe eeuw verschafte ook de schepenbank aan de vreemdelingen onvertogen recht bij vorderingen uit geldschulden en konden zij in de overige gevallen naar de gewone regelen recht verkrijgen 2). In de rechtstvorderingen, met arrest aangevangen, treedt het verschil tusschen burgers en vreemdelingen weder op den voorgrond, want bezetting aan gereed goed moest tegen een burger door een stadsroeddrager, tegen een uitheemsche van 's heeren wege door den scholt geschieden 3). De scholt treedt dan ook hier weder in eene nauwe betrekking tot de vreemdelingen op. Aan hem was het toezicht over uitheemsche goederen en personen in den meest uitgestrekten zin toevertrouwd. Wel werd hem in 1628 door den magistraat het recht betwist om vreemdelingen wegens gepleegde misdrijven te

1) Van Slichtenhorst, Tooneel, bl. 66.

2) Onuitgegeven omstreeks 1600 bijeengebraecht stadrecht van Harderwijk C 7, art. 2. „Oock sall men die vrembde man, die hier in 't recht te doen heeft, een onvertogen recht so wel in peydinge als bodinge laten wedervaren sonder gemeene opene rechtdagen. — Art. 3. Van gelijcken sall oock gebeuren den weeshuiseren, gasthuyseren, gilden ende armen diemars. — Art. 4. Ende dit te verstaen van schulden hercomende van coopmanschap, pachten, geleent gelt, oft diergelijcke saeken, dan van criffgoet end renten en diergelijcke, daerdoor men erfgront op winnen wil, sall den vreemden man ende alle andere, gelijk onse borgeren ende niet anders recht genieten.” — Deze bepalingen ontbreken in de oude willekeur, hierboven bl. 24 noot 1 vermeld. Aan deze is echter een besluit van 7 Febr. 1557 toegevoegd tot regeling van het onvertogen recht, dat wegens schade en schuld van nu af aan ook aan burgers en inheemschen werd toegestaan maar op eene andere wijze dan voor de vreemdelingen werd vastgesteld, daar men verlangde „dattet recht vuer die wytheemschen sall wesen ind bliuen bij desen onnerandersact alst dus lange wesen ende geholden is.” Dit besluit werd in het stadrecht overgenomen.

3) Stadrecht als boven, C. 3 art. 1.

vatten, maar hij vorderde met arrest de door hen verbeurde breuken en keuren in, en met zijne twee gerichtsheden sprak hij recht over de zaken, die wegens schade en schuld tegen vreemdelingen door middel van bezetting aan persoon of goederen waren aanhangig gemaakt.

Het ligt dus voor de hand om in dit scholtengericht een landsheerlijk gericht, zooals te Zutten, te herkennen, maar een gewichtig bezwaar schijnt tegen die opvatting te bestaan. Immers men kwam in de XVIe eeuw en later van de vonnissen van het scholtengericht in hooger beroep bij de schepenbank ¹⁾, zoodat men het als een aan de laatste ondergeschikte rechtbank zoude hebben te beschouwen. Een merkwaardig geschil, dat in 1441 tusschen de steden Harderwijk en Bremen ontstond en voor beide verwickelingen van ernstigen aard na zich sleepte, zal ons echter doen inzien, dat er oorspronkelijk eene scherpe afscheiding tusschen beide bestond en die afhankelijke betrekking eerst aan een later tijdperk haar ontstaan te danken kan hebben gehad.

In den bekenden oorlog van de Hollanders met de zes Wendische steden, waarin de eersten zich beroemden, de Oostzee te hebben schoongeveegd, hadden zij ook, zooals zoovele andere van bevriende volkeren, een Bremensch handelsschip buit gemaakt en de lading naar Amsterdam opgebracht en aldaar geveild. De eigenaars legden op een deel van het verkochte beslag te Harderwijk, maar toen dit buiten de stad vervoerd werd, beklaagde de stad Bremen zich deswegens bij den magistraat, voorgevende, dat deze, als mede deel uitmakende van het hanseverbond, dit had moeten beletten. De schepenen antwoordden, dat de Bremers beslag hadden laten leggen door den scholt op het vervreemde goed, dat in handen van een koopman van Ereckelens was gekomen, waarop de scholt partijen voor zijn gericht had doen verschijnen, nadat er ontzetting was geschied, maar dat, voordat het oordeel was gewezen, verweerder onder genoegzamen borgtocht met het goed vertrokken was. Zij verklaarden zich onbevoegd om in deze hunne hulp te verleen, omdat de eischers zich niet

¹⁾ Schrassert, Harderv. ant. dl. 1. bl. 100 e. v. Ernst Brinck, Harderwijk in Blaeu's Stedeboek.

overeekomstig het voorschrift van de hanse tot hen, maar vrijwillig tot den scholt hadden gewend, die uit naam van den vorst kennis nam van zaken betreffende gasten en gastengoed en de zaak dus niet hen, maar het gericht en de heerlijkheid des hertogen aanging ¹⁾.

Na deze onbewimpelde verklaring zal men, naar ik vermeen, geen bezwaar maken, om de drie in de klaarboeken voorhanden, te Harderwijk gevoerde gedingen als van het scholtengericht te dier plaatste afkomstig te beschouwen. Hun inhoud strookt volkomen met die van de andere Veluwsche lage gerichten en nergens wordt eene inmenging van het stadrecht aangetroffen. In een dozer ²⁾ is de eigendom van een half huis, gelegen onder het gericht van en binnen de stad Zwol, het onderwerp van geschil en is blijkbaar de gedaagde een burger dier stad, terwijl van de aanspraak uitdrukkelijk gezegd wordt, dat zij geschied was voor scholt en gerichtsliden te Harderwijk. Het oordeel, dat in de zaak gewozen werd, werd wedersproken en door de ridders en knechten geklaard, zoodat dit, gevoegd bij eene aantekening, elders in een klaarboek te vinden ³⁾, volkomen het bewijs levert, dat dit scholtengericht aan de hooge bank van Veluwe en aan het Veluwsche landrecht was onderworpen. Dat later van eene dergelijke verhouding geen spoor meer is overgebleven, meen ik aan de aanmatigen der stedelijke regeering toe te moeten schrijven, aan welke het schijnt gelukt te zijn, toen gedurende een zeer lang tijdsverloop de klaring niet meer gehouden werd, voor deze hare schepenbank in de plaats te stellen ⁴⁾.

1) Schrassert, t. a p. dl. II. bl. 34 c. v.

2) Bijl. D. De beide overigen handelen over pacht en borgtocht en leveren niets bijzonders ter opheldering op.

3) „Harderwijk. — Item die Ritters ende knecht seggen vander saken vanden scholt vanden wederspraeken ordelen die ter wederspraeke staen ende nu hier niet gebracht off auergelevert en hefft dat mijn ghenedige heren seluen wael weet hoe syure genade dair mede doin solle ende dat behoirt te berichten.” Cl. IV. fo. 123 v.

4) Die zucht om het gezag van den scholt aan zich te onderwerpen, werd langzamerhand geheel bevreemdigd. In 1653 verkreeg de stad zijn ambt in pandschap en vaardigde zij en niet het hof eene instructie uit voor hem, die zijne bediening zonde waarnemen. In 1679 wist zij zelfs het recht te verkrijgen, om iemand uit den schepenstoel daarmede te bekleeden en droeg haar in het vervolg aan de richters in der tijd op. Schrassert, Harderv. ant. dl. II. bl. 149, 160.

Het geding, in 1434 te Arnhem voor den richter en twee gerichtsheden over geldschuld gevoerd en in een der klaarbouken opgenomen ¹⁾, geeft mij grond tot de vooronderstelling, dat oorspronkelijk ook de aldaar in de XVIIe eeuw voorkomende lage bank eene gelijke werkzaamheid en een overeenkomstig karakter had met die van het scholtengericht te Harderwijk en in de XVe eeuw ook hooger beroep toeliet tot de Veluwsche klaring. Men vindt immers tot in de latere tijden nog gewichtige punten van aanraking tusschen beiden bewaard gebleven. Zij werd door den richter met twee schepenen gespannen en tot hare kennisneming behoorden uitsluitend de rechtsvorderingen, die met boding of met bezetting van personen of gereede goederen tegen uitheemschen werden ingesteld, hetzij dit door een burger of een vreemdeling geschiedde, en ook van zulke vorderingen, die op genoemde wijze door vreemdelingen tegen burgers waren aangevangen. Ook hier mocht men van een gewijsde in hooger beroep komen tot de zoogenaamde hooge bank, het eigenlijke stadsgericht, waarin de richter met de meeste of alle schepenen zitting nam, zoodat ook hier de stedelijke regeering haren nadeeligen invloed aan het heretogelijk gezag schijnt te hebben doen ondervinden. Het stond den vreemdeling vrij, om een burger ook voor de hooge bank te betrekken, maar daar werd niet ten zijnen voordeele van de gewone regelen der procedure afgeweken, maar zoodanig voorrecht kon hij allcen genieten door van de lage bank, die minstens driemaal 's weeks gespannen werd, gebruik te maken ²⁾. Eene bijzonderheid hield echter nog duidelijk de herinnering aan het onbeperkt landsheerlijk gezag over de vreemdelingen levendtg, namelijk de eindelooze twisten van zijn vertegenwoordiger, het hof of den richter, met de regeering der stad over de vraag, aan wien het recht toekwam, om bij misdrijven, door vreemdelingen gepleegd, de schuldigen te vatten en te veroordeelen. In 1588 weigerde zelfs de richter uitdrukkelijk voor een dergelijk geval de schepenbank te spannen en

1) Bijl. J.

2) Ordinantie ber. de maniere van Procedieren te Arnhem A^o. 1642, Teg. Staat van Gelderl. bl. 458.

eerst in 1640 kwam men tot een vergelijk, dat echter de beslissing van het rechtspunt in het midden liet 1).

Ook onder den naam van Hattem wordt meer dan een geding in de klaarboeken aangetroffen. De oorzaak van hunne behandeling te Engelandersholt laat zich gemakkelijk verklaren, want, zooals ik vroeger reeds opmerkte, bestond er, afgescheiden van de stadsvrijheid, een ampt Hattem, dat aan het landrecht was onderworpen en waarover ook de scholt binnen de stad was aangesteld. Hij schijnt in betrekking tot dit, evenals zijn ambtgenoot te Zutfen voor het scholtampt Zutfen, de bank bij voorkeur met schepe-
nen te hebben gespannen 2) en op die wijze tevens het landsheerlijk gericht te hebben gevormd, hetwelk binnen de stad recht sprak over de personen en de goederen der vreemdelingen. Dit volgt althans uit de poging, door Lense Wynterpoel uit Doesburg in 1438 te Hattem gedaan, om zijne door de Hollanders gedurende den oorlog in de Oostzee geleden schade op eenigen hunner landgenooten te verhalen, welke hij door middel van arrest tot de verantwoording van deze had zoeken te brengen. Het oordeel was hem niet gunstig, zoodat hij in hooger beroep kwam voor den hertog te Engelandersholt. Hierdoor werd de zaak een tijd lang slepend gehouden, terwijl de gedaagden, hoewel in het lagere gericht van rechtsvervolgving ontslagen, in verzekerde bewaring bleven, waarin de raden des hertogs van Boergondië aanleiding vonden, om zich deswegens bij Arnold van Gelre te beklagen 3).

Na dus de gerichten te hebben aangewezen, welke aan de Veluwsche hooge bank onderworpen waren, is het niet van belang ontbloot te onderzoeken, of alle beroepen, in deze geschied, bij haar moesten worden aangebracht en in hoever het vrijstond om, wanneer men zich door von-

1) Van Hasselt, Arnh. Oudh. dl. II. bl. 223, 224. Idem, Kron. van Arnhem bl. 281.

2) Bijl. X.

3) Bijl. M. Schraasert, Harderv. antiq. dl. II. bl. 32, 33. — In verband met het aangaande de rechtsmacht over de vreemdelingen medegedeelde is de volgende plaats in den zoogen. Holl. Sachsensp. niet onbelangrijk: „Gheen vreemt man en is seuldich the antwoirden in een dorp op een sonderlinge dorp recht mer nae rechten lantrecht, dat salmen beschelden voir dat hoge recht” enz. art. 68 § 1, vgl. die plaats in den oorspronkelijken Ssp. III. 79 § 2.

nissen, in de lage bank geweest, bezwaard achtte, bij haar zijne toevlucht te nemen. Hierdoor immers zal eenigszins hare competentie ten aanzien van den aard der geschillen kunnen worden nagegaan.

Slaan wij eerst weder een blik op Overijssel. Daar zien wij dat de bisschop zich de einduitspraak over sommige rechtszaken in zijne kamer had voorbehouden, namelijk die van pacht, renten en, in het algemeen, van zoodanige, wier behandeling spoed vereischte ¹⁾. De grond voor deze wijze van rechtspleging zal wel gelegen hebben in de onregelmatigheid, waarmede de klaring te Deventer gehouden werd. Die zoogenaamde kamerklaring werd na de gewone rechte dagen des bisschops zooveel mogelijk om de veertien dagen gehouden ²⁾ op die plaatsen, waar deze zich in Overijssel ophield en dus doorgaans te Vollenhove ³⁾. Tot haar werden door den bisschop leden der ridderschap en afgevaardigden der steden als oordeelaars toegelaten, zonder dat hij in het aanwijzen der personen door een bepaald voorschrift schijnt gebonden te zijn geweest. Men mag aannemen, dat van uit die kamer des bisschops domeinen, vermoedelijk door zijne raden, werden bestuurd en dat het daaraan is toe te schrijven, dat in de kamerklaring ook kennis werd genomen van oordeelen, die in de hofgerichten van het land van Salland en in die van de S. Martenslieden in Vollenhove wedersproken waren geworden, daar deze op diens domeinen of tafelgoederen betrekking hadden ⁴⁾. Deze vorm van rechtspleging bleef niet lang onder de overheersching van het Oostenrijksche huis voortbestaan, want niet alleen schijnt toenmaals het bestuur der domeinen aan de vorstelijke rekenkamer te zijn overge-

1) Artikelen in 1406 aan bisschop Frederik voorgesteld, landbr. van 1406, van 1478. Racer t. a. p. st. III. bl. 115—118, VI. 305, III. 158. — Er staat in de opgenoemde stukken: „ordelen die aen pacht off aen Renthen off aen noetsaecken des landes draghen.” De Chalmot in den 2^e. druk van Winhoff bl. 159 n. 28 verklaart het laatste, na vergelijking met landr. van Overijs. dl. II. t. 26 art. 9, door „dat aen ¹ hoogste draegt”, dus door lijfstraffelijke zaken. — Racer t. a. pl. st. I. Voorb. § 12 voegt er nog bij uit een oud geschreven landrecht: „magenaes, verdiend loon en verstorven erfenisse.”

2) Racer t. a. pl. st. III. bl. 13, 14.

3) Dumbar t. a. p. dl. I. bl. 562.

4) Racer st. IV. bl. 323, 214. Teg. staat van Overijs. dl. III. bl. 613, 614, 590.

gaan, maar ook het besluit van den landdag van 1535 moest ten aanzien van de andere rechtszaken eene algeheele incensmelting van lands- en kamerklaring voorbereiden door de bepaling, dat in het vervolg de partijen, die hare gedingen voor de kamerklaring behoorden te vervolgen, om tijdverlies te besparen, ze aan de einduitspraak van de op nieuw geregelde groote klaring zouden mogen onderwerpen 1).

Geene wedersproken oordeelen van de lage banken van het Veluwsche landgericht werden rechtens door den hertog in zijne kamer afgedaan. Wij merkten alleen op dat, indien een geding over hertogelijk hofhoorig goed bij een der lage banken aanhangig was gemaakt en door wederspraak voor de hooge bank was gebracht, de klaring de zaak aan de einduitspraak des hertogs in diens kamer onderwierp, maar dit geschiedde, naar ik vermoed, alleen omdat het landgericht ook in de lage bank eigenlijk incompetent werd geacht.

Zoowel in de Veluwsche als in de Overijsselsche latere Reformaties vindt men nauwkeurig de omstandigheden aangewezen, waaronder hooger beroep tot de klaring was toegelaten, terwijl het aantal gevallen, waarin het uitgesloten was, tamelijk groot blijkt te zijn. Bestond die beperking van beroepbaarheid reeds in de XVe eeuw?

Bisschop Florens van Wevelinkhoven bepaalde ten aanzien van de klaring te Deventer in 1385: »Oec en sal men in die claringe gene saken brengen noch claren dan wedersproken ordele die vor onsen gerichte wedersproken syn van scade of van schulde.» Oorspronkelijk verstond men onder deze uitdrukking: van schade en schuld, alle vorderingen, wier object eene geldschuld was, en stelde men ze tegenover die tot het verkrijgen van erfgrond of roerend goed. Dat daarom hooger beroep bij de laatsten uitgesloten is geweest, acht ik echter niet waarschijnlijk, want Winhoff spreekt van appel bij zakelijke rechtsvorderingen, dus in gevallen, waarin ook aan de twee laatste soorten van acties moet worden gedacht, als van eene bekende zaak 2) en deze stelde zijn Landrecht van Auer-

1) Dumbar t. a. pl. dl. I. bl. 571. van Doorninck t. a. pl. fol. 10, 11.

2) Winhoff dl. I. ad art. XXVI.

issel te zamen in een tijd, toen de klaring gehouden werd naar de voorschriften van de nieuwe regeling, die op den landdag van 24 Nov. 1535 werd gemaakt en van eene uitbreiding der competentie van de klaring tot de laatsten geene melding maakt, terwijl als grond voor de gemaakte veranderingen het grootte aantal wedersproken oordeelen werd aangevoerd, die ter klaring waren ingeleverd en nog evenzeer als behoorende tot de klasse van schade en schuld werden aangeduid ¹⁾. Liever wil ik dus aan die uitdrukking niet te veel waarde hechten en aannemen, dat zij hier is aangewend geworden om slechts de het meest voorkomende rechtszaken aan te duiden of wel bepaaldelijk de zoodanige, die niet in de kamerklaring werden gebracht ²⁾.

Hooger beroep was naar Germaansch recht alleen toegelaten in die rechtszaken, welke naar de burgerlijke rechtsvordering werden behandeld. Het was dus toepasselijk in strafzaken van geringen aard en ook bij zwaardere misdrijven, wanneer zij naar de gewone wijze van behandeling werden vervolgd ³⁾. De beschuldigde werd naar de gewone regelen voor het gericht gedaagd en tegen hem door de beledigde partij de vordering ingesteld of door den richter de aan den landshoer verbeurde lage of hooge breuk van hem afgeëischt, terwijl ieder van de gedingvoerenden, wanneer het vonnis hem te na ging, zijn toevlucht tot den hoogerem rechter mocht nemen. Dezelfde oorzaak, die tot eene lijfstraffelijke procedure ter zake van een zwaar misdrijf aanleiding gaf, verhinderde ook bij haar de toepassing van het rechtsmiddel van hooger beroep ⁴⁾. Wij zagen dat de oorzaak van zoodanige wijze van behandeling in geen anderen grond bestond dan de notorieteit of het bewezen zijn van de schuld van den beklagde, een beginsel, dat als van zelf tot de opvatting

1) Dumber t. a. pl. dl. I. bl. 571.

2) Het blijkt, dat de zaken, die in de kamerklaring werden bericht, hoofdzakelijk tot de zogenaamde peimbare schulden behoorden. Ook op de Veluwe stelde men daaraan de vorderingen wegens (niet peimbare) schade en schuld tegenover; zie bijl. F.

3) Van den Bergh, Oude Wijze van Strafverd. Hoofdst. F. b.

4) „Wirt en man gefangen um ungerichte unde vor gericht gebracht, he nemt nen ordel scelden, noch die man die vechten sal, sint he binnen den wart kumt.“ Ssp. II. 12 § 15 vgl. art. 68 § 2 van den Holl. Ssp.

leidde, dat de bestrijding van de rechtmatigheid van het oordeel van de zijde van den gedaagde ongeoorloofd was.

Hoewel eenigszins gewijzigd, werd het ook in Overijssel in toepassing gebracht. Zoo bepaalde de bisschop in den Twentschen landbrief van 1365 (art. XI), dat in het algemeen wedersproken oordeelen op de gebruikelijke wijze zouden worden geklaard, »mer woerde een oerdel wedersproken voer onsen Gherichte, daer iit aen een lyff ghencege, ende daer eyn blikende schiin were, dat mach onse Amptman, voer dien zelven Gherichte verclaren, mit Mannen ende mit Dienstmannen, ende mit dien lande van Twenthe, na des lands rechte." De bisschop derhalve, hoewel zijnen onderzaten in ruimen zin het rechtsmiddel van hooger beroep toekennende, begreep het in de strafvordering slechts beperkt toe te moeten laten. Vandaar dan ook, dat men nog in de latere rechtsbronnen vermeld vindt, dat van oudsher de regel in Overijssel gold, dat over lijfstraffelijke zaken, waar blijkende schijn aanwezig was, niet in hoogere instantie kon worden recht gedaan, terwijl in alle overige gevallen in strafzaken hooger beroep tot de klaring was toegelaten 1).

De vraag, of er vrijheid bestond, om in alle zaken, welke naar de burgerlijke procedure behandeld werden, in hooger beroep te komen en die ik, wat Overijssel betreft, zoover dit met mogelijkheid kon geschieden, toestemmend heb beantwoord, meen ik, dat voor de Veluwe ook in gelijken zin zal moeten beslist worden. Wettelijke beperkingen van beroepbaarheid treft men eerst aan in het gereformeerd landrecht van 1604. De Reformatie van 1593 bepaalde, dat de partij, welke in de eerste instantie gezegevierd had in een geding, waarin het gevorderde de waarde van minder dan 100 daalders beliep, hangende appel, zijn vonnis onder cautie zou doen executeeren; die van 1604, het hooger beroep in een aantal bijzondere gevallen uitzonderende, sloot het in het algemeen bij alle vorderingen onder de waarde van 100 daalders uit, welk bedrag bij

1) Ongedrukte instructie van 7 Mei 1571 voor de geomm. tot den hertog van Alva tot onderhandeling over de crimineele ordonn. Racer t. a. pl. st. III. bl. 179, 180. Het nieuwe landrecht heeft appel van sententien in crimin. zaken eens voor al uitgesloten.

de wijziging van dit hoofdstuk in 1620 tot 200 daalders werd verhoogd. Men ziet uit dit voorbeeld reeds, dat de voornaamste beperkingen van late dagteekening moeten zijn en dat de beweesing in het rapport van 1602 van de commissie tot herziening van het landrecht van 1593, dat de door haar voorgestelde beperkingen van beroepbaarheid grootendeels het gevolg waren van hare kennisgeving van »diverse extracten ut d'olden und nyhe claerboicken und andere signaten van Veluwen, van saacken daer van in voertyden, by einige van die jungste gerichtten d' appellationen aan Engellander holt thogelaten syn off niet" ¹⁾ niet al te streng moet worden opgevat. Hierbij komt dat in de klaarboeken bewijzen genoeg voorhanden zijn, dat in vele gevallen, waarin het toen verboden werd, het beroepen in de XVe eeuw was toegelaten. Bovendien treft men in dezen wel voorbeelden aan, dat eene partij hare bezwaren tegen de gedane wederspraak inleverde wegens een gebrek in den vorm, nooit echter op materieele gronden. Men moet dus tot eene groote vrijheid in het appelleeren besluiten.

Van zware strafzaken, welke naar de gewone wijze voor de lage bank waren behandeld en waarin het oordeel door middel van wederspraak voor de klaring werd gebracht, komen in de klaarboeken niet vele gevallen voor. Zij bepalen zich hoofdzakelijk tot gedingen over geweld en »huystooting" (huisbraak), waarin de richter optreedt als de breuk invorderende voor het misdrijf, waardoor de beschuldigde zijn lijf en goed aan den hertog had verbeurd. Een enkel voorbeeld kwam mij voor over valsheid, doch de wijze van rechtspleging, die daarbij in acht werd genomen, komt mij niet geheel duidelijk voor.

In of kort na het jaar 1440 sprak Alphart JIseren Ernst van Harderwijk in het gericht te Voorst voor eene erfrente aan, welke deze en diens vrouw ten zynen behoefte op een hun in het kerspel van Voorst toekomend onroerend goed zouden gevestigd hebben. Hij voerde tot staving van deze beweesing eenen gerichtelijken brief van het jaar 1435 aan, welke door den toenmaligen richter van Veluwe, Henrick van Helle, bezegeld was. De gedaagde verklaarde

1) De Meester, Het Veluwsche landrecht, bl. 564.

den brief voor valsch en die aantijging op verbeurte van zijn lijf en goed vol te willen houden. Het gericht erkende evenwel de gegrondheid der vordering, want het nam de rechtskracht van den brief aan, daar hij ongeschonden en door iemand, die een richter van Veluwe geweest was, bezegeld was. Nadat het oordeel wedersproken was, kwam de zaak voor het hooge gericht te Engelandersholt. Daar schijnt de hertog Henrick van Helle tot verantwoording te hebben geroepen, want de ridders en knechten bekrachtigden de uitspraak van het gericht op grond, dat deze zijn zegel erkend had, maar voegden er bij, dat, ingeval Ernst of iemand anders zich te dier zake nog in iets te beklagen had, de hertog zelf daarover, zooals rechtens was, zoude beslissen. Men zoude hieruit kunnen afleiden, dat de hertog deze zaak aan zich getrokken had, omdat zij een zijner voormalige beambten in de uitoefening zijner bediening betrof of omdat, zooals later blijkt, hij zijne schuld aan hem en zijne raadslieden toen te Engelandersholt tevens had bekend en dat dus het landgericht voor goed buiten zoude gesloten zijn, maar desniettemin was het op grond van die bekentenis, dat de richter hem later voor de bank te Putten wegens de verbeurde hooge breuk aansprak en dat Ernst van Harderwijk ook daar van hem vergoeding voor de gelede schade vorderde ¹⁾.

In lijfstraffelijke zaken, die naar de voorschriften van de strafwet werden afgedaan, schijnt evenzeer als elders het beroep niet naar de hooge bank te zijn toegelaten geweest. Dat hiervan in de klaarboeken geen voorbeeld wordt aangetroffen, heeft, meen ik, bovendien een goede reden, omdat namelijk men zoo goed als zeker mag aannemen dat, de rechtspleging over doodslag misschien uitgezonderd, reeds in de XVe eeuw de berichting van zoodanige zaken aan het landgericht was onttrokken en tot de competentie van den hertog en diens raden uitsluitend behoorde.

Tot nog toe hebben wij als werkzaamheid van het gericht te Engelandersholt het klaren leeren kennen, dat als het voornaamste deel van zijne rechtspraak den naam aan-

¹⁾ Gedingen medegedeld in de N. Bijdr. voor Regtsgel. en Wetgev. N. R. dl. I. st. I. bl. 49 e. v.

gaf, waaronder het gewoonlijk werd aangeduid. Thans hebben wij het echter uit een ander oogpunt te beschouwen, waarop, behalve door Van den Sande, nog niet de aandacht is gevestigd en wel als de hooge bank, waarin zekere soort van geschillen werd bericht, waarin de gedaagde tot den stand der dienstlieden behoorde.

Over de dienstlieden heerscht vrij wat duisterheid en onzekerheid. De nieuwere Duitsche schrijvers ¹⁾ schilderen ons de dienstlieden of ministeriales af als personen, die zich in de XIe en XIIe eeuw tot een bijzonderen stand hadden ontwikkeld en wier betrekkingen, hetzij onderling, hetzij tot den hof- of dienstheer, beheerscht werden door het op gewoonte of herkomen steunende dienstrecht (jus ministeriale). Zooals reeds hun naam het aanduidt, waren zij tot diensten aan den heer verplicht, namelijk tot ridder- of ruiterdienst in den krijg, waartoe zij als homines ligii meer onbepaald dan de leenmannen waren verbonden, en tot diensten in den hof des heeren. Tot het vervullen van dien hofdienst waren zij onder de vier of vijf voornaamste hofbeambten des landsheeren in even zoo vele klassen afgedeeld en onder hun voortdurend toezicht geplaatst. Zij verschilden van de leenmannen door dat niet in het leenbezit, maar in hunne afstamming de grond van hunne verplichtingen was gelegen en het dienstrecht aanmerkelijk hunne burgerlijke vrijheid beperkte. In dat opzicht kwamen zij meer overeen met de hoorigen, gelijk zij dan ook uitdrukkelijk eigenlieden, homines proprii, werden genoemd en de bepalingen hunner dienstrechten aan die der hofrechten herinneren. Daarentegen zagen zij zich door den ridderdienst op een standpunt geplaatst, dat hen ver boven de hoorigen verhief. Zij werden in dat opzicht met de riddersmatigen gelijkgesteld en langzamerhand als zoodanig beschouwd. Die gelijkstelling had in het eene gewest vroeger, in het andere later plaats. Met dat al bleven de

1) Eichhorn, Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte, § 344, 363, Göhrum, Geschichtl. Darstellung der Lehre von der Ebenbürtigkeit, B. I. S. 166—179, Walter, Deutsche Rechtsgeschichte § 202—211, 390, 391, 426, 429, 559, 605, 723, Zöpfl, Deutsche Rechtsgeschichte, 3^e Aufl. S. 377—383, 390—394, von Maurer, Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland, B. II. § 203—211, 303, 305, 306, 309, 329, 339, Nitzsch Ministerialität und Bürgerthum im 11 und 12 Jahrh.

belemmerende voorschriften van het dienstrecht voortbestaan. Toen echter de hofdienst in verband met het hun toekennen van beneficia werd ingekort, in die beneficia meer de grond van hunne verplichtingen werd gezocht en er eindelijk weinig onderscheid meer tusschen die beneficia en vasallenleenen werd gemaakt, begon men reeds in de XIIIe eeuw hen niet meer als onvrijen te beschouwen en loste zich de dienstliedenstand geheel in den lageren adel op.

Bezwaarlijk is het verband aan te toonen, waarin de Overijsselsche en Veluwsche dienstlieden der XVe eeuw tot die oude ministeriales hebben gestaan, en in het algemeen, eene juiste voorstelling van den aard hunner rechten en verplichtingen te geven. Het laatste vergt een opzettelijk onderzoek maar ligt buiten mijn bestek. Wij hebben in het oog te houden, dat de benaming van dienstman in meer dan eenen zin werd gebezigd, er althans meerdere rangen in dien stand hebben bestaan en de dienstrechten in ieder gewest zich zelfstandig hebben ontwikkeld. Eene bijzonderheid meen ik echter niet geheel voorbij te moeten gaan. In de XVIe eeuw zien wij zekere rechten van den dienstliedenstand als even zoovele voorrechten uitsluitend door de Overijsselsche en Veluwsche riddermatigen en leden der ridderschap uitgeoefend. Daaruit af te leiden, zooals wel eens is gedaan, dat de talrijke dienstlieden, aan wie in de XVe eeuw diezelfde rechten werden toegekend, ook alle of in eene groote meerderheid als riddermatigen werden beschouwd, acht ik van allen grond ontbloot. Niet alleen de inhoud der oude stukken, ook de uitdrukkelijke beweringen van Van den Sande stellen dit buiten twijfel. Deze gaf in den *Tractatus praeliminaris* voor zijnen *Commentarius in Gelriae et Zutphaniae Consuetudines feudales* eene beschrijving van den Veluwschen en Overijsselschen dienstliedenstand, waarover de latere uitvoerige betoogen van Van Spaen en Racer niet veel meer licht hebben verspreid. Zijne schets, al heeft deze de zaak niet voldoende toegelicht, onderscheidt zich door een nauwlettend gebruik der oude bronnen, die, wat de Veluwe betreft, hoofdzakelijk de klaarboeken zijn geweest. De laatsten bevatten echter nog menige onbekend gebleven bijzonderheid, met wier mededeeling ik mij ter gelegener tijd misschien zal belasten. Nu

echter wil ik slechts die bijdragen leveren, die voor het onderwerp van dit geschrift het belangrijkste zijn.

Evenals de Veluwsche, stonden de Overijsselsche dienstlieden in zekere gevallen terecht voor den landsheer en daar omtrent hen omstandiger berichten bewaard zijn gebleven, hebben wij alvorens op deze de aandacht te vestigen. De oudste zijn in den Twentschen landbrief van 1365 voorhanden, waarin met de rechtsvervolging »voer ons», in tegenstelling met die »voer onsen gherichte», op eene zoodanige wijze van behandeling wordt bedoeld. De bisschop sprak alsdan recht over zijne dienstlieden met hen, die in denzelfden echt tot hem waren verbonden (»unvervolghet voer ons ende voir sinen huysghenoeten»). Tegen het oordeel was wederspraak toegelaten en deze zal wel, zooals later, in de klaringen zijn gebracht, zoodat het dienstliedengericht duidelijk te onderscheiden was van andere gerichtsvergaderingen, die door den bisschop voorgezeten werden. In lateren tijd vervulde de stadhouder de plaats van den landsheer in deze zoogenaamde hooge bank, waarin de leden der ridderschap en de afgevaardigden der drie groote steden zitting namen, hoewel de laatsten zich van het wijzen van oordeelen onthielden en bloot tot het uitbrengen van eene adviseerende stem bereid waren. Bovendien waren de drosten van Salland, Twenthe, Vollenhove en IJselmuden benevens de griffier van Overijssel aanwezig, zoodat zij zich destijds voordeed als een gericht, dat zich over het geheele gewest uitstreckte. Onder de regeering der bisschoppen was zij niet aan eene bepaalde plaats gebonden, want uit eene verordening van 1422, door den bisschop in overleg met de staten gemaakt, blijkt dat des heeren rechte dagen zooveel mogelijk om de veertien dagen gehouden werden, dus daar waar de bisschop aanwezig was en op den volgenden dag de kamerklaring. Later echter, toen de kamerklaringen waren te niet gegaan en zich in de groote klaring hadden opgelost, werd de hooge bank daags voor de terechtzitting der laatste te Deventer gespannen en zes weken vooraf met deze bij kerkespraak aangekondigd. ¹⁾

¹⁾ Tegenw. staat van Overijs. dl. III. bl. 601, 602. Revius, Hist. Daventr. I. III. fol. 251, Racer, t. a. pl. st. III. bl. 13, 14.

De Twentsche landbrief (art. XXIV) omschrijft den aard en de grenzen van dat gericht ¹⁾ volgenderwijze: »Voert alle Dienstlude onses Stichtes die en zint nyet sculdich to rechte te staene voer dagheliics Gherichte daer gheen blikende schiin en is, mer die salmen voer ons verclaghen ende vervolghen als recht is.» Ten opzichte van het strafrecht blijkt dan hieruit, dat alle zaken, waarin een dienstman als verweerende partij was betrokken, tot de hooge bank behoorden en dat daarvan alleen de zoodanige waren uitgesloten, waar de omstandigheden de procedure tengevolge van den blijkenden schijn noodzakelijk hadden gemaakt. De juistheid dier opvatting wordt door de meergemelde instructie van 1571 bewezen, waarin door de staten de verklaring werd gegeven, dat in strafzaken de riddermatige in geval van blijkenden schijn of notorietet voor de amptlieden terecht stond, terwijl in alle overige crimineele zaken, wanneer er gelegenheid bestond om hem door borgstelling of met zijn goed te noodzaken in rechte te verschijnen, de hooge bank over hem uitspraak deed.

Tot het bepalen van de rechtsmacht der hooge bank in burgelijke zaken moeten wij, bij gemis aan oudere bescheiden, tot het landrecht van 1630 onze toevlucht nemen. Dit laatste liet de riddermatigen of dienstlieden, voor zoover zij overeenkomstig hunnen stand hunne leefwijze hadden ingericht, hunne vrouwen en kinderen, alleen voor de hooge bank verschijnen »in personeele Actien ende saecken, soo na den Landt-Rechte niet pandthaer syn, van schult, schaede, Beloofenisse ende diergelycke.» De dagvaarding moest met wasteekenen of daagbrieven geschieden. Alleen dan, wanneer zij van dat voorrecht uitdrukkelijk afstand hadden gedaan, of onder het gericht hunner woonplaats eene verbintenis hadden aangegaan, konden zij voor het dagelijksche gericht worden aangesproken ²⁾.

1) In hoever het bevoegd was kennis te nemen van andere geschillen dan die, welke op de dienstlieden betrekking hadden, behoeft hier niet te worden onderzocht. Zie hierover, Racer t. a. pl. st. VI. bl. 354 e. v.; men vergelijkte eechter st. V. bl. 222 e. v.

2) Landr. v. Overijs. dl. I. tit. IV. art. 3 tit. XX. art. 2. Vgl. over den afstand van het voorrecht; De Chalmot op Winhoff bl. 366. Volgens van den Sande, Cons. Feud. fol. 5 kon oudtijds zoodanige afstand nergens anders dan in de hooge bank zelve geschieden.

Men ziet dat de rechtsmacht der hooge bank tot een betrekkelijk kleinen kring was beperkt, daar zij door het landrecht slechts tot de persoonlijke niet pandbare vorderingen, hoofdzakelijk die met eene geldschuld tot onderwerp, werd uitgestrekt.

Indien men mag aannemen, dat in den oorspronkelijken toestand geene verandering was gekomen, dan leidt dit tot de gevolgtrekking dat, in een tijd toen op de onderscheiding in persoonlijke en zakelijke vorderingen nog geen acht werd geslagen, de vorderingen om erfgrond alle onder het dagelijksche gericht behoorden en van die met eene geldschuld tot object alleen de niet pandbare voor de hooge bank werden gebracht. Het blijft echter aan twijfel onderhevig, of in de grenslijn, die door het landrecht van 1630 voor de rechtsmacht der hooge bank werd getrokken, de huldiging van een oud gebruik of van eene schepping van latere rechtsgeleerden moet worden gezien. Het voorschrift van den Twentschen landbrief aangaande de competentie van de hooge bank werd door Winhoff over de grenzen van het strafrecht uitgebreid en de daarin voorkomende uitdrukking, blijkende schijn, door hem opgevat als een begrip, dat ook tot het gebied van het burgerlijke recht behoorde. In dien zin wist hij haar echter niet te verklaren en daarom gaf hij het verlangen te kennen, dat zij door den landsheer en de staten zou worden geïnterpreteerd, opdat tot het voorkomen van misbruik zou worden vastgesteld: »in wat ofste welker personael action desse artickel geen stadt behoorde te hebben".¹⁾ Niet onmogelijk is het, dat de staten van Overijssel door in het landrecht de vorderingen voor de hooge bank tot de persoonlijke niet pandbare te beperken eene interpretatie hebben gegeven, zooals door Winhoff werd verlangd. Die interpretatie wordt door De Chalmot en Racer verdedigd. Blijkende schijn is volgens hen een abstract begrip, de *evidentia facti*, die zoowel in het burgerlijke als in het strafrecht bestaat. Daar panding bij voorkeur bij persoonlijke actien werd toegelaten, waar de meeste liquiditeit werd voorondersteld, meenden zij, dat de al of niet pandbaarheid eener persoonlijke schuldvordering het criterium aangaf, of daaraan de hoedanigheid van

1) Winhoff, Landr. van Auerissel 2e druk bl. 132.

blijkenden schijn werd toegekend. Naar hunne meening hadden de staten dit terecht ingezien en dientengevolge de bepaling in het landrecht gemaakt. 1) Ik laat in het midden, in hoever deze redencring als juist en blijkende schijn ook als een onder het burgerlijk recht behoorend begrip is aan te merken, maar toch is het niet onmogelijk, dat van oudsher de vorderingen wegens schade en schuld, met panding aangevangen, onder het dagelijksch gericht en de niet pandbare onder de hooge bank behoorden, omdat de gewone rechtsingang voor de hooge bank in boding bestond en ik een gelijk beginsel in het Veluwsche recht meen aan te treffen.

Eene rechtsvordering werd voor de hooge bank met boding aanhangig gemaakt, namelijk door middel van daagbrieven of wasteekenen (bezegelde dagvaardingen), welke driemaal om de veertien dagen door den eischer aan den verweerder op diens goed, later aan diens woonstede werden aangeboden en telkens in het register van den bisschop werden ingeschreven. Bij de laatste dagvaarding moest de eischer zich door twee dienstlieden doen vergezellen. Daarna werd op den eerstvolgenden rechte dag de aanspraak gedaan en de gedaagde, indien hij uitbleef, bij verstek veroordeeld. Eene latere bepaling stelde vast, dat in de dagvaarding de aard der vordering kortelijk zou worden uitgedrukt en de rol van den eischer bij genoemde plechtigheid door den pander zoude worden vervuld 2). Met den pander wordt blijkbaar de gerichtsdienaar des bisschops bedoeld, die volgens den Twentschen landbrief (art. VII) een geboren dienstman moest zijn en ten diens behoeve drie ponden met panding moest invorderen van den dienstman, welke in het dienstliedengericht verwonnen was geworden. Onder het bestuur der Oostenrijksche vorsten spande de rentmeester van Salland als dingwaarder onder den stadhouder met twee keurnooten de hooge bank en besteedde het oordeel aan een lid van de ridderschap, die, na afzonderlijk met zijne medeleden beraadslaagd te hebben, het

1) Racer t. a. pl. st. III, bl. 45, e. v., 180 e. v. De Chalmot op Winhoff bl. 129 noot 3.

2) Landbrief van 1478, art. XXI; Reformatie van 1541, art. XXII—XXIV, bij Racer, t. a. pl. st. III, bl. 161, 162, 266, 267.

oordeel wees of daartoe uitstel mocht nemen tot den volgenden dag, hetwelk echter met goedvinden van ridderschap en steden tot den volgenden landdag mocht worden verlengd. Bij wederspraak van de wijzing werd daarover in de klaring beslist ¹⁾.

Dit overzicht was noodzakelijk om ons een denkbeeld te kunnen vormen van het karakter van het gericht te Engelandersholt als dienstliedengericht, want de bijzonderheden over het laatste bepalen zich hoofdzakelijk tot die in eenige weinige gedingen der klaarboeken en tot de tegenwerping, in vele andere door den dienstman gemaakt, dat hij op zekere rechtsvordering voor de lage bank niet behoorde te antwoorden, ten einde eene verwijzing naar het hoogere gericht tot stand te brengen. De talrijkheid der gedingen, waarin zoodanig beroep op het dienstrecht geschiedt, noopt mij, alleen die mede te deelen, welke de hoofdbeginselen, waarop het werd gegrond, in een helder daglicht stellen.

Een langdurig rechtsgeding, waarvan het voornaamste gedeelte reeds vroeger door mij is bekend gemaakt, leert ons belangrijke gegevens omtrent de rechtspraak over de Veluwsche dienstlieden kennen. Arnt van Herwen, broeder van Udele van Herwen, gehuwd met Pelgrim de Wael, had op S. Laurensdag 1424, niet voor den richter van Veluwe, maar voor den hertog van Gelre bezet al zulke erfnisse (erfgrond) als Pelgrim toen in de buerschap Lunteren onder het kerspel van Ede had liggen, hetgeen des Zondags daarna bij kerkespraak te Ede werd bekend gemaakt. Dit geschiedde om eene som van 600 schilden uit deze goederen, welke aan Arnt van zijne zuster waren aanbestorven en van hare moeder, jonkvrouw Agnese van Herwen, afkomstig waren. Tegen die bezetting had ontzetting plaats, waardoor het geschil tusschen Arnt en zijn zwager voor de hooge bank te Engelandersholt aanhangig werd gemaakt. De terechtzitting viel op Zondag Judica in de Vasten van 1426, maar in deze deed zich de gedaagde voor de eerste maal »vernootsynnen" d. i. was met het aanvoeren van eene wettige verhindering afwezig, waarop Graeuwert ter Molen het oordeel wees, dat Arnt

1) Reformatie van 1541, art. IX, bij Racer, t. a. pl. st. III. bl. 245, 246. Teg. Staat, dl. III. bl. 601; zie verder hiervoor bl. 75 noot 2.

daarvoor zijne schade verhalen zoude aan het bezette goed, wanneer het verwonnen zoude zijn. De twee volgende terechtzittingen werden uitgesteld en eerst op den daaropvolgenden rechte dag, namelijk op S. Marcusdag evangelist 1442, werd het geding voortgezet, maar toen deed Peter van Egmont, bastaard, de aanspraak in de hoedanigheid van volger of rechtverkrijgende van Arnt van Herwen, met wiens dochter Agnes hij gehuwd was. De oordeelaar Geryt van Eem, aan wien het oordeel gevraagd was, nam uitstel tot het naastvolgende gericht op Zondag post Remigii 1443. Toen wees hij Van Egmont het goed toe, mits het bewijs leverende, dat hij had aangeboden te doen, waarna door het oordeel van Jan van Zallant beslist werd, dat hij dit op den eerstvolgenden rechte dag zou doen en van die verplichting kweet hij zich vervolgens door aan te toonen 1° met »myns ghenedigen heren richtboek" en eenen bezegelden brief, dat de bezetting aan het goed door Arnt van Herwen was geschied, 2° met zijn huwelijksbrief en andere oorkonden, dat hij gerechtigd was om den eisch te vervolgen, en 3 met de vermelding van de voorafgegane rechte dagen en het daarop verhandelde, dat het geding zonder verzuim van de noodige termijnen was gevoerd. De bewijsvoering werd als voldoende beschouwd, want Johan van Zallant wees het oordeel, dat de hertog hem een pander zoude geven om aan het goed te penden en de panden te slijten voor den richter van Veluwe. Van dat eindoordeel der hooge bank maakte Van Egmont nu gebruik om door middel van executie zich voldoening te verschaffen. Hij ging daartoe met panning door den overpander te werk, maar, daar de bezitters pandweering deden, werd de zaak voor de lage bank aanhangig gemaakt. Aan beide partijen werd bewijslevering opgelegd: aan Van Egmont om aan te toonen met het hertogelijk richtboek, dat hij als rechtverkrijgende van Arnt van Herwen de schuld zonder verzuim met bezetting op het goed vervolgd had. Vandaar dat de hiervoren medegedeelde bijzonderheden in zijne bewijsvoering werden opgenomen 1).

1) Zie dit geding medegedeeld in N. Bijdr. voor Regtsg. en Wetg. N. R. dl. 1. St. 1.

Deze berichten over de wijze, waarop door den hertog over zijne dienstlieden te Engelandersholt werd recht gedaan, kunnen met een worden vermeerderd, den inhoud namelijk van eene oorkonde van 1394. Deze bevat de uitspraak van de ridders en knapen, onder voorzitting van hertog Willem van Gulik op Zondag S. Luciendag van genoemd jaar in de richtbank te Engelandersholt vergaderd, waarbij aan een zijner voornaamste raden, Arnt van Boecop, eene schuldvordering werd toegewezen, die op de helft van het goed Hersloc onder Ede drukte en voorts op alle andere goederen, welke Bele, weduwe van Gadert van Stramprade, en hare kinderen op de Veluwe buiten de steden hadden liggen ¹⁾.

Thans zijn wij in staat gesteld de volgende gevolgtrekkingen te maken. Over zekere soort van vorderingen tegen zijne Veluwsche dienstlieden sprak de landshcer recht met ridders en knapen te Engelandersholt, in welk opzicht het gericht geregeld met den naam van hooge bank werd aangeduid. Uit het rechtsgeding van Van Egmont blijkt, dat dit achtereenvolgens in 1426, naar allen schijn in 1432 en 1438, in 1442 en 1443 en denkelijk ook in 1449 gelijktijdig met het klaren van de wedersproken oordeelen geschiedde of had moeten geschieden. Van de rechtspraak, die naar mijne opvatting in 1432 en 1438 had moeten plaats hebben, wordt gezegd dat de hertog het gericht had geverst d. i. uitgesteld, terwijl het zeker is dat er op die rechte dagen werd geklaard. Werden dan het eigenlijke klarings- en het eigenlijke dienstliedengericht duidelijk onderscheiden of werd met dat versten bloot een uitstel van behandeling der dienstliedengeschillen bedoeld? Die vraag is van weinig gewicht, omdat de terechtzittenden in beide gerichten toch dezelfde moeten zijn geweest. De procedure in de vermelde gedingen vertoont analogie met die, welke in de lage banken in toepassing werd gebracht, en, gelijk dit bij de laatste in afzonderlijke gerichtsböeken geschiedde, werd van het in het gericht verhandelde in »myns ghenedigen heren Richtboeck», dat niet het klaarboeck was, aantekening gehouden. De executie van de gewezen vonnissen op de onroerende goederen van den dienstman geschiedde door middel van den hertogelijken

1) Bijl. B.

of oversten pander, maar, herleeftde met de panding de rechtstrijd door pandweering, dan werd deze voor de lage bank afgedaan. Die overpander staat bekend als de gerichtsdienaar te Engelandersholt ¹⁾, maar buitendien was hij de pander voor de geheele Veluwe, aan wiens inmenging de goederen der dienstlieden onderworpen waren, en mocht hij aan schotbaren slechts bij rechtsweigering van richters of landpanders zijne hulp verleenen. Hij reed voor den landsheer uit met de woorden »Wacht V Gelder!» op den hem door dezen verstrekten uitwendigen dosch en was diens lasthebber in zaken, die zijne hoogheid, zijnen tyns en zijne domeinen betroffen ²⁾. Evenals in Overijssel zal hij wel aan het vereischte om een geboren dienstman te zijn hebben moeten voldoen.

Beschouwen wij nu de lage banken in verhouding tot de hooge bank ten opzichte van het dienstrecht.

Evert van Bryler Gysenzoon was geld schuldig aan de vrouw van Heyn Schys, maar liet de schuld gedurende zijn leven onbetaald, zoodat Heyn Schys na zijnen dood de voldoening door middel van bezetting aan zijn goed voor het lage gericht zocht te verkrijgen. Gyse van Bryler, de bezitter der nalatenschap, beriep zich echter na gepleegde ontzetting op zijn dienstrecht, zoodat Schys genoodzaakt werd, hem met eene nieuwe bezetting aan het goed voor de hooge bank te vervolgen, waar hem de vordering werd toegewezen. Toen hij dientengevolge met den overpander het verwonnen goed deed executeeren, deed koopman Reyner, als mombler van zijne vrouw, de dochter van Gosen of Gyse van Bryler, pandweering en kwam de zaak daardoor voor de bank te Ede en vandaar door het hooger beroep van den gedaagde voor de klaring, die de panding van onwaarde verklaarde op grond dat Heyn Schys niet genoegzaam bewijs had geleverd van hetgeen in den loop van het rechtsgeding vóór zijne peinding was voorgevallen, in het bijzonder, naar het schijnt, omdat hij niet had aangetoond, dat tegen de tweede bezetting ontzetting was geschied, waardoor eerst Gyse van Bryler in de hoedanig-

1) Zie de oude aantekening bij Van Hasselt.

2) Van Hasselt, Klaarb, bl. 35. Schrassert, Den Vel. Practizijn, bl. 5. 6. Idem, Codex, Stucken, bl. 519.

heid van gedaagde voor de hooge bank had kunnen optreden om zich op de aanspraak te verdedigen ¹⁾. Behalve dat wij hierdoor bekend worden met den weg, die er werd ingeslagen om eene vordering, met bezetting voor de lage bank ingesteld, naar het hoogere gericht te doen verwijzen ²⁾, is dit rechtsgeding nog merkwaardig door het uitdrukkelijke beroep, dat daarin op den regel werd gedaan, dat van verwin van onroerend goed alleen de richter van Veluwe bevoegd was kennis te nemen.

Wegens de duidelijke afscheiding tusschen het hoogere en lagere gericht stond het den dienstdaan, die tegen eene aanspraak voor de lage bank bewijs aanbood, niet vrij, dit bewijs voor de hooge bank te leveren. De bureu van Vaassen, die in dat opzicht in dwaling verkeerden, moesten dit tot hun nadeel ondervinden, toen de richter hen te Epe voor eene breuk van 1000 oude schilden en de betering der schade aansprak, omdat zij niet overeenkomstig het hun door den hertog geschonken buurrecht zekere wetering hadden onderhouden ³⁾.

Uit de medegedeelde stukken zien wij, dat de daarin behandelde rechtsvorderingen, hetzij voor de hooge bank aangevangen, hetzij van de lage naar deze verwezen, alle in zekeren zin van eene gelijke natuur zijn. Zij hebben namelijk eene geldsom tot object en behooren dus tot die hoofdsoort van privaatrechtelijke actiën, welke in de oud-Saxische rechtsbronnen aangeduid worden als de »clagen umme scult" en in de Veluwsche als de vorderingen wegens schade en schuld, met welke uitdrukkingen bepaaldelijk geldschuld bedoeld wordt. Nog zekerder licht ontvangen wij uit het volgende geding.

Op eene terechtzitting te Barneveld werden Henrick Wynkop en Ryquyn Melyss. door Helmert van Tonhoven aangesproken om de verstorven erfnis (erfgrond), waartoe

1) Bijl. T.

2) In Overijssel ging men blijkens een oud geschreven landrecht op dezelfde wijze te werk. „Item een Denstman den syn goet bezet wordt zal syn goet ontzetten laeten, ende zeggen dat hy een Denstman is ende nyet sculdich en is voer een dagelix recht te staen ende te antwoorden." Was hij aan zijn persoon bezet dan behoefde hy niet eens ontzetting te doen. Racer, t. a. pl. st. III. bl. 12, 13.

3) Bijl. P.

hij als erfgenaam zijner zuster meende gerechtigd te zijn en, met vergoeding van de schade, om eenige roerende goederen bovendien, welke zijne vrouw indertijd aan zijne zuster geleend had. De verweerdere voerden aan, dat zij den huwelijksbrief hadden voldaan, dien zij in het gericht vertoonden en tot wiens bepalingen naar hunne meening blijkbaar het erfrecht van den eischer beperkt moest worden, en dat zij voor de aanspraak wegens de schade en het roerende goed, als dienstlieden, voor de hooge bank wenschten terecht te staan. Nadat het oordeel gewezen en wedersproken was geworden, besliste de klaring, dat de gedaagden op de aanspraak over erfal voor de lage bank hadden te antwoorden, maar dat zij wegens het roerende goed en de schade hun dienstrecht zouden mogen genieten ¹⁾.

Derhalve, rechtstrijd over erfgrond behoorde onder de lage bank te huis, maar over de schade, die als in geld gewaardeerd, het karakter eener geldschuld had, mocht in de hooge bank worden recht gedaan. Het laatste gold ook volgens deze uitspraak aangaande de opvordering van roerend goed. Hiermede is echter een met het vorige overigens analoog rechtsgeding in strijd. Daarin vorderde Henrick, de zoon van Steven Evertsz., van zijnen oom en vroegeren momber of voogd, behalve het aanbestedorven erfgoed en de betering der schade, 32 ymen (bijenkorven?) en ander huisraad, die de laatste hem gedurende zijne onmondigheid afhandig had gemaakt. Deze begeerde op de vordering zoowel van het roerende goed als van de schade zijn dienstrecht, maar het werd hem alleen ten opzichte van het laatste door den oordeelwijzer en de klaring gegund ²⁾.

De hoofdindeeling van de vorderingen wegens schade en schuld was naar Veluwsch recht in die van peinbaar schuld, welke met peinding werden ingeleid en die wegens eenvoudige, niet pandbare schade en schuld, die in den regel met boding werden aangevangen. Die onderscheiding liet zich ook in de verhouding tusschen hooge en lage bank gevoelen.

Geryt Rutgerss. en Jan van Kaete hadden aan een strooptocht voor den hertog van Gelre deel genomen en aan

1) Bijl. G.

2) Bijl. N.

den laatste was zeker als buitmeester de bewaring van den buit toevertrouwd geweest, want het was in die hoedanigheid dat hij door Geryt opgevorderd werd, hem 8 Arnhemsche guldens uit te keeren. Jan van Kaete beriep zich op zijn dienstrecht doch zonder gunstig gevolg. Hij kwam derhalve in hooger beroep en het bezwaar, dat hij tegen de wijzing deed gelden, bestond daarin, dat de aanspraak niet ging aan pacht, verdiend loon of verteerde kost, maar enkel aan schade en schuld, een grond, die aan ridders en knechten voldoende schijnt te zijn voorgekomen om den eischer het oordeel af te klaren ¹⁾.

Pacht, verdiend loon en verteerde kost werden ten allen tijde op de Veluwe als peinbaar schuld beschouwd, zoodat deze omstandigheid reeds het vermoeden doet ontstaan, dat van de al of niet pandbaarheid eener schuld de vraag afhankelijk was, of zij tot de competentie van de hooge bank behoorde. In het latere Overijsselsche recht zagen wij dat beginsel met zoovele woorden gehuldigd, maar bovendien werd eene daarmede overeenkomstige uitspraak door de Veluwsche klaring gedaan, toen zij hare eindbeslissing gaf over zeker geding, dat voor het gericht van het scholtampt van Hattem was gevoerd. Tegen de aanspraak had de verweerende partij haar dienstrecht aangevoerd en dat beroep werd bij oordeelwijzing als rechtmatig erkend. Toen echter wederspraak was geschied, klaarden de ridders en knechten ten voordeele van de afgewezene partij, omdat het geding met peinding en pandweering was aanhangig gemaakt ²⁾.

Van de niet pandbare vorderingen wegens schade en schuld waren echter die beneden het bedrag van 5 mark van de hooge bank uitgesloten. In dien zin werd een oordeel in het gericht te Heerde gewezen. De bezwaarde dienstman kwam wel hiertegen op, maar trok nog bij tijds het bij de wederspraak gevoegde oordeel in ³⁾.

Toen in de tweede helft der XVe eeuw het gericht te Engelderholt in onbruik was geraakt en eerst lang daarna

1) Bijl. F.

2) Bijl. L. De beoordeling van dit stuk levert eenige moeilijkheid op, want het schijnt eerder een geschil over erfgrond dan over geldschuld te behandelen, waarbij zich het verschijnsel voordoet, dat de vordering met panding aanhangig was gemaakt.

3) Bijl. H.

zooveel mogelijk op den ouden voet werd hersteld, was inmiddels zijn karakter van dienstliedengericht te loor gegaan. Dit hing samen met de omstandigheid, dat de stand der dienstlieden geheel van aard was veranderd. Van de oude daaraan verbonden rechten waren slechts weinige overgebleven en deze werden nu niet meer, zooals voorheen, aan eene geheele volksklasse toegekend, maar slechts aan hen, die krachtens geboorte en afkomst als riddermatigen werden aangemerkt. In de plaats van den algemeenen dienstliedenstand was het weinig omvangrijke lichaam der edelen gekomen. Die veranderingen hadden zoowel in Overijssel als op de Veluwe plaats gehad. In het eerste gewest was hun afzonderlijk gericht nog blijven voortbestaan, maar in het laatste had de nalatigheid in het terechtzitten te Engelandersholt een eigenaardigen toestand in het leven geroepen. De dienstlieden zagen zich van het recht verstoken om voor ridders en knechten terecht te staan. Dit streed tegen den regel: *par a pari judicetur*. Vandaar dat men daarin voorzag door in het vervolg de lagere gerichten uitsluitend met riddermatige oordeelaars te bekleeden. Wat aanvankelijk als eene nieuwigheid was te beschouwen, werd door het gebruik gewettigd en in den landbrief van 1532 bekrachtigd en zoo ontwikkelde zich die stand van vaste oordeelaars van ieder ampt, die sedert onder den naam van amptsjonkers bekend zijn gebleven ¹⁾.

Wij hebben het gericht te Engelandersholt beschouwd zooals wij het in vorm en wezen meer uitsluitend in de XVe eeuw leerden kennen. Twee oude oorkonden verplaatsen ons echter ieder in eene vroegere eeuw en deze bevatten bijzonderheden, welke wij nog niet hadden waargenomen en die in een zeker opzicht als afwijkend van de medegedeel'e moeten worden aangemerkt. De jongste werd uitgevaardigd op Zondag na S. Servaasdag van het jaar 1357 en bevat het eindoordeel, waarmede, wellicht op dien dag zelve, een voor dat gericht aanhangig geding

1) Het bewijs voor die stelling ligt in de woorden van Van den Sande, die bij overlevering zeer juist omtrent deze bijzonderheid kon zijn ingelicht: „in Velavia autem, ob raritatem superiorum consessuum, inferioribus judiciis in forma magis illustrem redactis, isto praescriptionis jure uti desivimus” In die forma magis illustris, die aan de lagere gerichten werd gegeven, zie ik den hooger stand, de riddermatigheid van de oordeelaars en in die verandering de kiem van het ontstaan der Veluwsche amptsjonkers.

werd afgedaan. Er was geschil ontstaan over den aard van het hofrecht der hoorigen, gevestigd op de Veluwsche proostdijgoederen van het kapittel te Deventer. Zij hadden beweerd niet verder dan naar keurmeedig recht aan den hofneer verbonden te zijn. De »verwaerer" of bestuurder dier goederen had hen voor het volle hemaal te Engelandersholt gedagvaard, maar was zelf ter gerichtshofvergadering niet verschenen, blijkbaar zonder het aanvoeren van eene wettige verhindering. De hertog vroeg daarop het oordeel aan Goswijn van der Horst, die, na met de aanwezige ridders, knapen en schepenen van de steden beraadslaagd te hebben, den eischer vellig wees, want op grond van diens verzuim verklaarde hij, dat de hoorigen keurmeedig zouden blijven en de hertog hen zoude handhaven in het recht, om niet meer dan naar keurmeedig recht aan den hofneer op te brengen ¹⁾. Van het nog oudere gedenkstuk, dat van 1243, is reeds vroeger ter loops melding gemaakt. Dit geeft verslag van de feitelijke inbezitting of inleiding van de geestelijken van het convent in Horst in de curtis Erlehove onder het kerspel van Vaassen. Die inleiding geschiedde door den richter Thyace de Emse ten overstaan van getuigen of gerichtshoflieden en vermoedelijk, naar den regel, die eerst door den landbrief van 1532 werd afgeschaft, op het grondstuk zelf. Maar ook van de eigendomsoverdracht, die daaraan voorafging, wordt melding gemaakt, als door de verkoopers Everard van Ermelo, diens broeders en magen in de tegenwoordigheid van graaf Otto van Gelre zelven gedaan. Die handeling was geschied in vol hemaal, waarin men uit de geheele Veluwe was tezamengekomen (*ubi terra convenerat*), en van de vroede en eerzame mannen, die haar door hare getuigenis bekrachtigden en dus in het hemaal als gerichtshoflieden of ommestanders waren opgetreden, worden er eenigen met namen aangeduid. Het waren een vijftiental heeren of edelen, uit of buiten de Veluwe afkomstig, eenige kanoniken van het kapittel te Zutphen, de plebanen van Apeldoorn en Beekbergen en, benevens eenige wereldlijke personen van minderen rang dan de reeds genoemde, van den richter en de schepenen van Zutphen. Het hemaal werd

1) Bijl. A.

gehouden nabij Boekbergen op den Uchtelerberg ¹⁾, dus op eene plaats grenzende aan het Engelandersholt en aan de buurschap Engeland, wier bestemming tot gerichtplaats reeds in 1227 uit de vermelding van Henricus iudex in Engelant oorkondelijk bekend is ²⁾.

Deze twee bescheiden geven ons geen zeer helder denkbeeld van den oorspronkelijken aard van het gericht te Engelandersholt. Reeds uit den aanvang der XIVe eeuw is ons het klaren als deel zijner rechtspraak bekend, maar het in het eerste stuk behandelde rechtsgeval kan daaronder niet worden gebracht en past evenmin in zijn karakter van dienstliedengericht. Ook de verhouding van het volle hemaal van 1357 te Engelandersholt is niet recht duidelijk tot de hemalen, die in genoemd jaar en in 1359 door den hertog te Arnhem werden gehouden., waarin hij het voorbeeld van zijne overledene moeder Alionora had gevolgd, die als vrouw van de Veluwe in 1353 tweemaal en cenmaal in 1354 ook te Arnhem te hemaal had gezeten ³⁾. De inhoud der oudste oorkonde geeft ook weinig licht. Overdracht van onroerend goed was immers eene rechtshandeling, die onder het plaatselijke gericht behoorde, zoodat haar tot stand komen in het hoogere wel als iets exceptioneels moet worden opgevat, hier vermoedelijk toe te schrijven aan de zucht der kloosterlingen om haar het meest onbetwistbare gezag te verleen.

Met deze weinige gegevens is het eenigermate gewaagd, om iets over den oorsprong en den grondvorm van het gericht te Engelandersholt vast te stellen. Wellicht geven de woorden: vol hemaal, die in de beide oudste stukken voorkomen, eenige opheldering. Die uitdrukking toch doet onwillekeurig denken aan het generale placitum, dat in den Karolingischen tijd door den graaf op gezette tijden werd gehouden. Is het echter geoorloofd in het gericht te Engelandersholt eene voortzetting van dat aloude graven ding te zien? Toetsen wij deze vraag aan de voorstellingen, welke van de oud-Germaansche gerichtvergaderingen worden gegeven. In de eerste plaats komt daarbij die

1) Sloet, Eene Inleiding in Erfgrond.

2) Sloet, Oorkondenb. dl. I. n°. 504.

3) Van Hasselt, Arnh. Oudh. dl. IV, bl. 31.

van Waitz ¹⁾, als van een schrijver van groot gezag, in aanmerking. Deze denkt zich in den oudsten tijd de gouw, de landstreek, waarin zich een volksstam heeft gevestigd, verdeeld in honderdschappen of centenen, ieder met een eigen gericht, voorgezeten door de plaatselijke overheid, den hun of centenarius. Boven die kleinere gerichten staat de vergadering, waarin zich de vrije grondbezitters der geheele gouw vereenigen om over de gemeenschappelijke belangen te raadplegen en recht te spreken. Onder de Frankische vorsten wordt die toestand gewijzigd. Een koninklijke ambtenaar, de graaf, wordt aan het hoofd der gouw geplaatst, is meer uitsluitend met de rechtspraak belast en oefent die op de vroeger gebruikelijke wijze uit in de gerichten der honderdschappen. De centenarius is op den achtergrond geraakt, de oude gouwvergaderingen zijn vervallen. Sedert Karel den Groote kent men echter de placita generalia, waarheen zich alle vrijen driemaal 's jaars behooren te begeven. De vraag, of hier aan vergaderingen van de honderdschap of van de geheele gouw te denken valt, beantwoordt Waitz in laatstgemelden zin. Zonder een algemeenen regel te willen stellen, geeft hij daarbij het vermoeden te kennen, dat zij niet altijd op dezelfde plaats werden gehouden, hoewel de eene plaats boven de andere de voorkeur kan hebben gehad, tot welke meening hij o. a. door de omstandigheid wordt geleid, dat in latere tijden in sommige streken eene algemeene gerichtsvergadering op verschillende plaatsen werd gehouden, terwijl in andere eene enkele plaats daartoe bepaald op den voorgrond treedt. Met zoodanige opvatting van het placitum generale kan het gericht te Engelandersholt overeen worden gebracht, eene opvatting, die ook door Mr. van den Bergh ²⁾ wordt voorgestaan.

Waitz betrad in zijne voorstelling een middenweg tusschen de beschouwingen van andere geleerden, die of eene algemeene gouwvergadering of enkel de vergadering van de honderdschap voor den geheelen duur van het Frankrijk hadden aangenomen. In den jongsten tijd is zij echter met kracht bestreden door Sohm ³⁾, die het laatst-

1) Deutsche Verfassungsgeschichte, inzonderheid B. IV, S. 306 u. f.

2) Handboek der Middelnederlandsche Geographie, 2e druk, bl. 123, 124, 191.

3) Die Altdeutsche Reichs- und Gerichtsverfassung, B. I. § 10—17.

genoemde stelsel, dat door hem zelfstandig is ontwikkeld, is toegedaan. Uitgaande van de stelling, dat de gerichtvergaderingen, hoewel door de honderdschap gehouden, zich uitstrekten over het geheele graafschap, ziet hij in het placitum generale het gewone gericht van den graaf, het echte ding, waarheen alle dingplichtigen der honderdschap zich hebben te begeven in tegenoverstelling aan het geboden ding (in den regel voorgezeten door den centenarius), dat sedert eene nieuwe regeling van Karel den Groote niet meer uit alle dingplichtigen, maar enkel uit de door hem ingevoerde scabini bestaat. In deze voorstelling zoeken wij te vergeefs naar hetgeen voor het plenum heymal kenmerkend was: het vergaderen op eene enkele plaats, waar men uit de gansche landstreek was bijeen gekomen. Zij strookt dan ook beter met de meening, die door den heer Sloet ¹⁾ tegen den heer van den Bergh wordt verdedigd. Wel ziet deze in de scholtampten van Veluwe en Veluwenzoom, in eenen kring om het Engelandersholt gelegen, overblijfsels van de oude indeeling in honderdschappen, maar, daar het zwaartepunt van het gezag niet lag bij het volk, maar in het administratief bestuur van den graaf, valt er volgens hem aan eene algemeene vergadering der gouw(genooten) niet te denken. Iets dergelijks was alleen in gewijzigden zin mogelijk sedert het einde der XIe eeuw, toen met het erfelijk worden van zijne bediening de graaf het karakter van ambtenaar had verloren.

Bij dit verschil van meeningen matig ik mij geen oordeel aan, hoewel ik gaarne erken, dat de oorsprong en grondvorm van het gericht te Engelandersholt is een zeer ver verwijderd tijdperk moeten worden gezocht. Zoowel door de omstandigheid, dat eene nadere beschouwing der oud-Frankische rechtsbronnen eigenlijk buiten de perken dezer verhandeling ligt, als door de diepe duisternis, waarin de Veluwsche staats- en rechtsgeschiedenis der vroegere middeleeuwen verborgen is, acht ik zoodanige onthouding voor voldoende gerechtvaardigd.

1) In zijne bcoordeeling van het Handboek van Mr. van den Bergh in de Gids van April 1873.

DERDE HOOFDSTUK.

DE RECHTSPLEGING DOOR HOOGER BEROEP IN HET VELUW-
SCHE LANDGERICHT GEDURENDE DE XVe EEUW.

Dr. Paul Laband heeft in zijne verhandeling: »Die vermögensrechtlichen Klagen nach den Sächsischen Rechtsquellen des Mittelalters», eene duidelijke voorstelling van den aard en de beteekenis der vermogensrechtelijke vorderingen van het Germaansche recht gegeven en daardoor tevens een helderder licht over het middeleeuwsche bewijs- en het daarmede samenhangende procesrecht verspreid. Hij heeft daarbij doen inzien, dat de Germaansche »clage» geheel vreemd is aan het Romeinsch-rechtelijke begrip der actio en tot hare juiste beoordeeling men zich heeft te ontdoen van zekere opvattingen, waartoe de Romeinsche rechtswetenschap tot nog toe aanleiding had gegeven.

Actio toch heeft een tweeledigen, een formeelen en materieelen zin. In den eersten duidt zij de handeling aan, waarmede men voor het gericht zich op het bestaan van een recht beroept; in den laatsten is zij een abstract, tot het objectieve recht behoorend begrip: het recht zelf, dat door die proceshandeling wordt geldend gemaakt. Naarmate dus de rechten onderling afwijken, naar die zelfde mate moeten ook de daaruit voortspruitende vorderingen verschillend zijn. Vandaar dat de hoofdindeeling van het vermogensrecht in persoonlijke en zakelijke rechten met die der persoonlijke en zakelijke vorderingen in overeenstemming is en dat in deze klassen aan ieder rechtsinstituut een eigenaardig vorderingsrecht verbonden is en eene bijzondere vordering toekomt.

Geheel anders is het in het Germaansche recht. Daar is in geenerlei opzicht eene dergelijke gelijkmatige verhouding tusschen de gerichtelijke handeling en het materiele recht waar te nemen. De oud-Duitsche clage of vordering is niets anders dan een beroep van den klager op den bijstand van het gericht om hem datgene te verschaffen, waarop hij recht meent te hebben. Op de betering van het geledene onrecht, op de nakoming der schuld, in een woord, op het object van het recht, dat men zich toeschrijft, wordt nadruk gelegd, veel meer dan op het recht zelf, dat in de vordering zijne werking verkrijgende, naar het Romeinsche recht daarin meer uitsluitend op den voorgrond treedt. De verscheidenheid der rechten kon dus niet den verschillenden aard der vorderingen bepalen en alleen de omstandigheid, dat het gevorderde onroerend goed, eene geldsom of een ander roerend voorwerp was, kon op het karakter der klage van invloed zijn en haar dus eenige wijziging doen ondervinden. De rechtsgrond, hoewel feitelijk aanwezig, moest alzoo in het proces eene ondergeschikte plaats vervullen en daaruit laat zich de bijzonderheid verklaren, dat zelfs een geding kon worden gevoerd, zonder dat daarvan in de aanspraak en de verdediging werd melding gemaakt: niet omdat partijen buiten staat waren hem aan te voeren, maar de omstandigheden er het gericht toe brachten, dien als eene onverschillige zaak te beschouwen.

Dit geval deed zich voor bij zekere soort van vorderingen, waarin de eischer de verplichting van den gedaagde tot het betalen eener geldschuld staande hield en eenvoudig verlangde, dat deze die schuld zoude »kennen off versaken,” op die beweesing met ja of neen zoude antwoorden. Ontkende hij het bestaan der schuld, dan stond hem de weg open, zich met een eed van de aantijging te zuiveren en met het afleggen van dien eed, wanneer hem dit door het gericht vergund werd, was de geheele rechtszaak afgelopen, zonder dat daartegen eenig rechtsmiddel of wederspraak mogelijk was. Zoodra echter de gedaagde zich van die verplichting om te »antwoorden” zocht te ontslaan op door hem aangevoerde gronden, moest noodzakelijk de eigenlijke rechtstrijd ontbranden en konden beide partijen hare bewijsgronden en tegen het vonnis hare bezwaren laten gelden.

In de meeste rechtszaken echter werden van beide zijden de gronden aangevoerd, waarmede partijen hare beweeringen zochten te staven, treedt het gericht in de beoordeeling en waardeering van deze en stelt daarvan zijne uitspraak afhankelijk. Men beriep zich dan doorgaans niet op een' bepaalden rechtsregel, dien men nader toelichtte en op het bijzondere geval zocht toe te passen, zoodat daardoor in een logisch verband de onjuistheid van de beweesing der tegenpartij in het oog moest vallen, maar men vergenoegde zich met eenvoudig den loop van het geschil mede te deelen en op die daadzaken nadruk te leggen, welke het meest voor de juistheid der voorstelling pleitten en voor de gegrondheid van het recht, dat men uit deze zocht af te leiden. Men bood daarbij tevens het bewijs van de waarheid dier daadzaken aan en op het gericht rustte de verplichting, uit de aanspraak of de verdediging de daadzaak aan te wijzen, die de oplossing der rechtsvraag het best in het licht stelde, en hem, die tot het bewijs daarvan zich bereid had verklaard, het bewijsrecht toe te kennen.

Dezelfde algemeene beginselen werden in het Veluwsche burgerlijke proces gedurende de XVe eeuw gehuldigd. De klaarboeken leveren daarvoor het bewijs en, daar zij de gedingen bevatten, waarin men zich tegen een gewezen vonnis verzet had, maken zij ons meer bijzonder bekend met dezulke, waarin, meestal reeds van den aanvang af, gronden door de strijdvoerende partijen waren aangevoerd geworden. Het oordeel wederspreken en de rechtspleging door hooger beroep maken meer uitsluitend het onderwerp uit, dat hier behoort te worden onderzocht, maar kunnen niet behoorlijk in het licht worden gesteld dan nadat men in hoofdzaak de eigenaardigheden heeft leeren kennen, die aan het oordeel bedingen en het oordeel wijzen op de Veluwe waren verbonden. Ik bepaal mij dus met in hoofdtrekken vooraf aan te geven, hoe onder gewone omstandigheden en in de meest voorkomende gevallen voor de lage banken eene rechtszaak in staat van wijzen gebracht en door de oordeelen der gerichtslieden werd afgedaan.

De rechtstrijd vangt aan met de »anspraeke" of »toespraeke" van den aanlegger of eischer. Zij duidt, behalve de middelen, waardoor hij buiten de terechtzitting voldoe-

ning heeft zoeken te verkrijgen, of het geding voor haar aanhangig heeft gemaakt, het bedrag of den aard van het gevorderde aan, met het verzoek aan den richter om den verweerder tot verantwoording te roepen of tot nakoming zijner verplichting te dwingen. Hierbij wordt somtijds de geschiedenis van het geschil uiteengezet en de bewijzen voor zekere daarin vermelde feiten aangeboden; dit is echter niet noodzakelijk en kan tot later worden bespaard. De gedaagde daarentegen, wanneer hij niet enkel exceptieve middelen ter hand neemt, treedt in zijn »antwoord» of verdediging in eene uitvoerige ontwikkeling van den loop van het geschil en doet daarin, onder aanbieding van hunne waarheid te zullen bewijzen, de punten uitkomen, die tot zijn voordeel in aanmerking kunnen genomen worden. Daarop volgt dan de repliek of het »wederantwoord» des aanleggers, die niet alleen strekt om aan de gronden van den verweerder andere feiten of bewijzen over te stellen, die naar zijne opvatting de voorkeur behooren te verkrijgen, maar ook, wanneer dit noodig is of nog niet is geschied, zijne aanspraak nader te omschrijven en motiveeren.

Met dit wederantwoord was de eerste reeks der »dingtaelen» of pleitgedingen afgedaan. De verweerder mocht niets meer tot zijne verdediging inbrengen en moest het vonnis van het gericht stilzwijgend afwachten, een beginsel, dat men met gestrengheid in de klaarboeken gehuldigd vindt, en eene onbillijkheid, die eerst in den landbrief van 1532 door Karel van Gelre werd te niet gedaan:

»Voirt soe in onser Lantschap van Veluwen die verweerer niet meer dan een, ind die aenlegger twee spraecken hebben, bedunckt ons sullix op geen reden to staen, Wilen daerom dat nu voirt die aenlegger sal hebben een aenspraeck, die verwerder een antwoord, die aenlegger een repliq, die verweerder syn duplick, daer op ind 't eyndens elck syn bedyngh, op syn bewijs, sal daer mede id proces geslooten syn.»

Het oordeel, dat nu ten gevolge van de aanspraak en de verdediging gewezen werd, het eigenlijke »Beweisurtheil» vormde de spil, waarop het geheele proces draaide, en had, hoewel in den vorm slechts eene voorbereidende, feitelijk eene zeer beslissende kracht. Het stelde vast over

welke daadzaak, door welken persoon en met welk middel het bewijs moest worden geleverd en deed dus in vele gevallen met genoegzame zekerheid den toekomstigen afloop van het geding voorspellen.

Had men zich tot nog toe bepaald tot een enkel beroep op het bestaan van zekere bewijsmiddelen, zoo moest eerst nu de eigenlijke bewijsvoering door de partij, aan wie zulks was toegewezen, plaats grijpen. De andere vermocht geen tegenbewijs aan te voeren, maar kon, wanneer zich daartoe de gelegenheid aanbod, het bewijs »wederleggen" door aan te toonen, dat in de bewijslevering men zich niet strikt gehouden had aan hetgeen in het oordeel was voorgeschreven, eene beweering, waartegen men zich verdedigen mocht. Het oordeel, dat hierop volgde en de verklaring inhield, of het bewijs als voldoende kon worden aangemerkt, schijnt in de meeste gevallen aan het geding reeds voor goed een einde te hebben gemaakt.

Deze wijze van behandeling bleef lang in het Veluwsche landgericht gebruikelijk en werd later, zooals in de Reformatie van 1593 te zien is ¹⁾, veranderd, toen aan partijen gelast werd, »niet simpliciter, wie wes aenher geschiet, Aensprake tho doen, und negative antwoordt te geven," maar bij de aanspraak en verdediging alle hare bewijzen over te leggen, zoodat het proces na de dupliek in staat van wijzen kon worden gebracht.

De procedure geschiedde mondeling, in bepaalde voorgeschreven vormen, wier verzuim de nietigheid der rechtshandelingen ten gevolge kon hebben. Daarom stond het partijen vrij, door middel van voorspraken, pleitbezorgers, die tevens de werkzaamheden van procureurs waarnamen, het woord te voeren. Volgens den landbrief van 1532 had de richter zorg te dragen, dat er op de terechtzitting twee, ik vermoed minstens twee, tegenwoordig waren. De richter zelf, wanneer hij als vertegenwoordiger des hertogen als partij optrad om diens breuken in te

1) De bepaling dagteekent echter van vroeger. Zij werd in bewoordingen, welke men in de Reformatie aantreft, vastgesteld in eene kwartiersvergadering, te Arnhem 30 Mei 1564 gehouden. Landdagsreces N°. 3 in het Arnheemsche archief fol. 374. Dit geschiedde, zooals het heette, omdat bovenstaande bepaling van den landbrief „mit sbraeff vnd contrastraeff, neffens den repliek vnd dupliek tho bytten geschreden wort."

vorderen, bediende zich van zoodanigen rechtsbijstand, en deze was een bezoldigd beambte, want in 1460 werd voor hem op de rekening van den richter van Veluwe een post voor loon en kleeding uitgetrokken. ¹⁾ Bij den aanvang van een geding moesten de partijen den richter om de vergunning vragen om een voorspraak te »werven,» hoewel zij zelve de kosten voor zijne diensten moesten dragen. De voorspraak wendde zich dan zijnerzijds tot den richter met het verzoek, om voor zijne partij het woord te mogen voeren, en nadat hij zich op deze wijze in hare woorden bedongen had, stond hij hem het voorsprakenrecht toe. ²⁾

Uit de latere Reformaties blijkt, dat het verzoek om een voorspraak te hebben op iedere terechtzitting moest worden herhaald, deze gehouden was om telken male den eed af te leggen, zijne partij getrouw en ter goeder trouw te zullen dienen, en om zijne mondelinge bedingen, evenals de overgelegde bewijsstukken, aan den richtersschrijver in het kort mede te deelen. Bovendien rustte op hem de verplichting om na afloop van iedere terechtzitting zijne dingtalen in het richtboek in te doen schrijven ³⁾.

1) Van Hasselt, Geld. Maandw. dl. II. bl. 70. Idem, Klaarbanken bl. 35 vgl. Geref. Landtr. c. 1.

2) „Item juden yrsen quam jut gerichte Gelys jugen Nuwelant Henrick van Merwyck ende Blanckspaer ende baeden den richter omme eyne voirspreke die hy hun gunde als Derick Voskuyle welke Derick hem bedingde in hoeren woorden ende eyn ordell bedingde ende vragede off hy Gelys Henrick ende Blanckspaer off woc sy kirstlic genoempt weren sementlic ja eenre spraeke ten rechten verantwoordten moicht also sy alle drye van eyne man ende eyne guede togesproeken wurden dair aff wart gewyst ja hy also verre alst hem die Richter gunde ende alle voirsprekenrecht ter tyt dat hem die perthyen weder leyden als recht weer. . . . Item doe Peter van Egmout bastart Gelys jugen Nuwelant alleen in synre anspraeken toe sprack doe badt Gelys den Richter omme eyne voirspreke als Derick Voskuyle die hy hem gunde ende dair toe gunde hy Derick alle voirsprekenrecht.” Cl. II. fo. 44 v°.

In Overijsel sloegen de klagers in het lijfstraffelijk geding denzelfden weg in: „Soe bydden die Clegers om een voirspraicke, Des gunt hem die Richter. — Soe bydde Ick umme N. die Richter sall seggen. Ick gunt U. — Soe sall die Voirspraicke seggen, heer Richter gunt my, N. en N. der Claeger woerd tho holden. Die Richter sal seggen, Ick gunt uw.” — Hierop volgen eenige andere vragen van den voorspraak betrekkelijk zijne verhouding tot zijne party en de wijze waarop hij het woord zal voeren, maar deze worden aan de oordeelaars gesteld en hebben even zooveel oordeelen ten gevolge. De Rhoer, Het Hymael bl. 381, 382

3) Geref. Landtr. c. XVI. vgl. Bijl. E.

De verhandelingen der partijen kenmerkten zich door een bijzonderen vorm. De strijd liep over de vraag, of het gericht de beweesing van de eene of die van de andere partij door het oordeel zoude bevestigen. Vandaar dat zij in zekeren zin het oordeel formuleerden, dat naar hare meening door den richtsman moest worden gevonden, en aan het slot op de beslissing van het gericht aandrongen, om het oordeel over hetgeen haar rechtmatig voorkwam verzochten. Daarom werd zoodanige woordenstrijd met het »dingen" of »bedingen" van het oordeel aangeduid en werd ook hetgeen door haar met de gebruikelijke conclusies werd aangevoerd, een oordeel genoemd. ¹⁾

Het bedingen van het oordeel geschiedde aan het slot van de betoogen der gedingvoerende partijen, niet aan het slot van ieder betoog, want had de aanlegger reeds bij zijne aanspraak om het oordeel gevraagd, dan werd hem niet meer het woord gegeven om de verdediging van den verweerder te bestrijden. In dat geval schijnt hij dus van het recht van wederantwoord te hebben afgezien. ²⁾

Was dus van beide zijden eenmaal het oordeel bedongen en de zaak »ten ordell" of in staat van wijzen gebracht, dan mochten partijen niet meer op hare woorden terugkomen. Dit had natuurlijk zijne bezwaren en inzonderheid moest de verweerder die ondervinden, daar, buiten hetgeen hij in zijn antwoord had aangevoerd, alle verdere verdediging was uitgesloten. Daarom stonden hem zekere hulpmiddelen en voorrechten ten dienste en het belangrijkste was voorzeker het recht om in plaats van een »ordell" een »voirordell" te bedingen.

Op de bijzondere natuur van dat bedingen van een vooroordeel moet worden gelet. In het algemeen ligt het oude

1) „ende seyt dat dat recht is ende gheert des eyn ordell": „ende gheert des eyn ordell wes dair recht van is" Cl. I, f° 11. v^o. — „ende segge dat dat recht is Een ordell weert is off en is" Bijl. M. — „ende gert een ordel wer hy van dier anspraeken hier staen sal voir enen dagelixschen Richter off niet." Cl. III f°. 134 v°.

„ende seyt als he voer jn synen ordell gedingt ende gegedingt heft — als hy hem vermeten heft jn synen voirordell" Cl. I, f°. 39. v^o.

2) Deze meening wordt door het volgende aanmerkelijk versterkt: „Item op anspraeke der buer van Loenenen seyt Herman van Staureren soe se een ordel dingen jn hoeren anspraeken dat se dan geen wederantwort hebben en sullen". Cl. IV. f°. 93.

procesrecht eene groote vrijheid in het bedingen van oordeelen toe, niet alleen van dezulke, welke enkel strekten om aan de gerichtelijke handeling en de verhouding van partijen eene onbetwistbare regeling te geven, maar ook van die, welke in den eigenlijken rechtstrijd eene beslissing gaven. Tot de laatste soort moeten de hier bedoelde vooroordelen worden gebracht. Gewoonlijk werd er een vooroordeel bedongen, wanneer, zonder het hoofdgeschilpunt aan te roeren, eene uitspraak van het gericht werd gevraagd. Werde dit middel door den verweerder in den aangeduiden zin tegen de aanspraak aangewend, dan zocht hij zich daardoor te ontslaan van de verplichting om haar rechtstreeks te beantwoorden of zich terstond, in dezelfde terechtzitting op haar te verdedigen. Hij kon b. v. de incompetentie van het gericht tegenwerpen, zich op een formeel gebrek in den rechtsingang beroepen of enkel een termijn van uitstel verzoeken om den persoon, die voor hem instond, in zijne plaats op te doen treden. Die tegenwerpingen vereischten, dat over haar werd recht gedaan, voordat het hoofdgeschilpunt werd beslist. Maar ook onder een ander daglicht vertoont zich het bedingen van een vooroordeel en als een nog belangrijker hulpmiddel, uitsluitend door den verweerder tegen de aanspraak aan te wenden, wanneer namelijk aan de gronden, door den aanlegger aangevoerd, eenvoudig zekere daadzaken of bewijzen door hem werden tegenovergesteld, onder voorbehoud van het recht van tot andere gelijksoortige zijne toevlucht te mogen nemen, ingeval zij door het gericht voor onvoldoende werden verklaard. Viel dan de uitspraak ten zijnen nadeele uit en werd hem het bedongen vooroordeel dus niet toegewezen, dan werd dezelfde aanspraak tegen hem ingesteld en moest hij op nieuwe gronden trachten haar te bestrijden of van zich af pogen te wenden. ¹⁾

1) Een vooroordeel werd op dezelfde wijze als een oordeel bedongen: „Ende seyt dat dat recht is ende begheert des eyn voir ordell.” Cl. I ^o. 20 v°. — „ende seyt dat dat recht is ende begheert des eyn gerecht voir ordell.” Cl. I ^o. 11 v°. — „ende seyt dat dat recht is ende gheert des eyn recht voir ordel.” Cl. I ^o. 30 v°. — Ook komen de volgende uitdrukkingen voor: „ende seyt dat dat Recht is op syn Rechte voir ordel” Cl. IV ^o. 73. — „ende seyt dat dat recht is ende gheert des eyn recht voir ordell beheltelick hem syne antworde ende alles

Nadat door het bedingen van het oordeel de uitspraak van het gericht was uitgelokt, koos de richter een der gerichtslieden uit en verzocht hij hem, zich met de oordeelwijzing te willen belasten. De rechtsterm voor deze handeling was het oordeel »bestaden.”¹⁾ Van het oordeel bedingen en het oordeel bestaden meen ik het oordeel »vermanen” weder te moeten onderscheiden. Het latere landrecht straffe de partij, die zulks verzuimd had, met eene boete. Schrassert²⁾ houdt het derhalve voor gelijkbeduidend met het oordeel bedingen, maar in de klaarboeken komt deze uitdrukking meer uitsluitend voor als de opvordering, die door de partijen rechtstreeks aan den gerichtsmān werd gedaan, om het oordeel, dat hem besteed was, uit te brengen.³⁾

Om den aard van het oordeel wederspreken goed te leeren kennen is het van groot belang nauwkeurig bekend te zijn met de wijze, waarop het oordeel tot stand kwam. De klaarboeken verspreiden daarover niet veel licht, zoodat men de bepalingen van het latere landrecht te hulp moet roepen, die, wel is waar, de kenmerken van haren middel-eeuwschen oorsprong dragen, maar tevens eene zekere wijziging in den vroegeren gang der zaak doen vooronderstellen. Wanneer men ze echter met de weinige in de klaarboeken voorhanden gegevens in overeenstemming

gueden rechten off hy dair vorder toegewyst wurde” Cl. I. f°. 50 v°. — „ende seyt dat dat recht is ende begert des eyn recht voirordell voir syn beraidt ende voir syn antworde Beheltlic hem vort syns gueden rechts off hy dair vurder toegewyst wurde,” Cl. II f°. 47 v°. — „ende seyt dat dat recht is ende des eyn recht voir ordell Beheltlic Aernt voirs. noch all synre gueder antworde ende rechts ende guys beraids off hij hem dit afgewyst wurde” Cl. III. — Eene niet onbelangrijke plaats in eene wederspraak is: „Oick hefft Wolter doch op die heel toespraick Henricx gedingt mit enen voirordel na welcken gedinge hy haept dat hy Henrick op dese 1 gulden noch op syn toespraick niet schuldich en is vorder te antwerden, ende off hy dair vorder op antwerden solde mit Recht dat mucht hy noch doin want hy naden Rechten van Veluwen syn Rechte antwert ommers auernaydts synen voirordel onuersumelick beholden hefft ende wyst dat voir een beter Recht” Cl. III. f°. 33 v°.

1) „Item dese ordele syn bestaidt Henrick van Schelenberg die dair op wysde voir Recht” Cl. I. f°. 2 v°. — „Item dese ordele syn gevraecht Hertger van Estuelt die dair op wysde voir recht.” Cl. I. f°. 11 — Vgl. de latere Reformatie cap. XXI art. 1, dat het voorschrift behelst van aan eenen gerichtsmān, zoo mogelijk, maar één eindoordeel te bestaden.

2) Comment. ad Reform. Velav. C. XIX ad art. 7.

3) Zie o. a. Bijlage V. Vgl. Homeyer, Gerichtswesen der Richtsteiges S. 507

brengt, is het vermoeden niet ongegrond, dat gewoonlijk de volgende weg werd ingeslagen.

De persoon, aan wien het oordeel besteed was, vond het en bracht het naar zijn »voirraem" of gevoelen, het Veluwsche recht en overeenkomstig hetgeen partijen in hare oordeelen bedongen hadden uit ¹⁾. Het stond hem echter vrij, vooraf met de andere oordeelaars te beraadslagen. Uit hetgeen Grimm mededeelt over de wijze, waarop vrij algemeen in Duitschland een oordeel gevonden werd en uit de onmogelijkheid om na het bannen van het gericht buiten verlot van den richter het woord te voeren ²⁾ mag men als zeker afciden, dat het den gerichtslieden niet vrijstond op de terechtzitting zelve den inhoud van het oordeel te bespreken. De persoon, aan wien het oordeel besteed was, verwijderde zich met de overige gerichtslieden en ommestanders en toetste dan op eene afgezonderde plaats zijn gevoelen aan dat van de overigen. Daarna verschenen zij weder in de bank en bracht de wijzer het oordeel uit. Van zulk eene wijze van handelen worden ook voorbeelden in de klaarboeken aange troffen ³⁾. Het blijkt echter niet dat zoodanige bespreking altijd noodzakelijk was. Na de wijzing moest het oordeel worden »gevolgd" d. i. de overige oordeelaars moesten het goedkeuren, zich daarmee vereenigen ⁴⁾. Dit geschiedde naar alle waarschijnlijkheid uitdrukkelijk, na rondvraag des richters. Het is echter zeer goed mogelijk, dat na voorafgegane bespreking die rondvraag werd nagelaten, omdat toch de wijzer het gevoelen van de meerderheid

1) „Item Werner Veens wyst voir Recht op synen voir Raem na wysinge der ordelen van beyden syden" Cl. III. f°. 119. — „Item Jan Meyerinck wyst voir Recht op synen voir Raem naden Veluschen Rechten ende na vytwysinge der ordelen van beyden syden" Cl. III. f°. 121 v°.

2) Rechtsalterthümer S. 791.

3) Scherpenzeell: „dat ordell wart gevraight Ghysbert van Broick die hem beriet mytten bueren die hem hieten wyssen voir recht..." Cl. II. f°. 106. — „ende hefft Hertger Negel des ordels vermaent daer Hertger op vytginck ende beryet hem ende weder jngecomen is jut gericht ende Arut hefft dair noeh des ordels geeyscht dair Hertger doe op wysden" Bijl. V.

4) De Reformaties vorderen meerderheid van stemmen. Het concept landrecht van 1564 schijnt het eenparige gevoelen der gerichtslieden voorgesteld te hebben en bij gemis aan overeenstemming de hulp van rechtsgeleerden noodzakelijk te achten. De Meester, Het Vel. Landregt bl. 535, noot 2.

zal hebben uitgesproken. Zag hij er echter bezwaar in om op dezelfde terechtzitting de wijzing te doen, omdat hij noch de anderen uitsluitel wisten te geven, dan nam hij met goedvinden van partijen en van het gericht een of meerdere »versten" of een termijn van uitstel tot de volgende of eene latere terechtzitting ¹⁾. De landbrief van 1532 ging het overmatig gebruik van deze vrijheid tegen en liet die niet toe dan »nae nootdrufft der saecken ind kennisse des gerichts," terwijl in 1548 werd voorgescreven, dat hem niet meer dan drie versten zouden worden toegestaan, en hij op iedere tusschenkomende terechtzitting onder eede zoude verklaren, de zaak niet »wijs" te zijn ²⁾. Nadat de dingtalen in het richtboek ingeschreven waren geworden, was verder de aanlegger gehouden, hem daarvan een door den landschrijver vervaardigd afschrift te doen overhandigen ³⁾ om daarover zich te kunnen

1) „Bestaidt an Alphert Yseren die des synen verst nam. Item Alphert Yseren nempt dus synen verst drie XIII daghen bi consent der parthyen enn des gerichtz enn gefit an dat hy dan... voirder voiganech hebben en sal enn dan wysen sall." Sloet, De Hof te Voorst, Bijl. XIV. Ook de landbrief van het Oldebroek bepaalde het versten tot een termijn van „drie vertyn nacht."

2) De Meester, Het Vel. laudr. bl. 501. De Reformaties verbieden buiten toestemming van het gericht meer dan ééne verst te nemen. Dit laat zich verklaren uit de toenmalige gewoonte om niet meer dan twee- of eenmaal 's jaars om te richten.

3) Vgl. cap. XXI, art. 2 der Reformaties. In de rechtspraktijk was de tegenwoordigheid van den verweerder bij het lichten en het verzegelen van het extract verplichtend opdat beide gelegenheid tot wraking der rechtsgeleerden zouden hebben en de laatste op de juistheid van den inhoud der stukken toe zou kunnen zien. Schraessert, Vel. Praet. bl. 239, 240. Over dit onderwerp komen twee belangrijke gedingen in de klaarboeken voor. Het kortste deel ik hier mede:

„Voirst. — Jan die Heyden wyst voir Recht mach Henrick Bonyen gemechticht vanden Capittel van Deunter bewysen dat die ordelen tussen hem van dis Capittels wegen ende Willem van Beest van genecht to genecht veruolgt syn op Jan van Steenbergene die die ordelen onder hefft ende an hem bestaedt waeren Ende dat se hem die vytschryfft der ordelen gescyut hebben mit Eenen geswaeren bade die se hem brengen solde ende niet an hem opten huse te Nyenbeeck comen en konde off gevonden wolde wesen so sal die here Jan van Steenbergene so guet hebben ende dwyngen mitten rechten by synen guede dat hy hem die voirs. ordelen noch ontvyt ende wyse als dat geboirt by alsulke broicken als dair op staen ende dit to bewysen ten neesten gericht off dair en theynden als recht is. — Item dat ordel dat Jan die Heyden laeste wysden voir Recht dat wederspricht Jan van Steenbergene Ende scyt want Jan die Heyden niet en wyst dat Henrick Bonyen gemechticht dat bewys bybrunge ende bewysen sal als recht is want al bewys mit recht togaen sal als recht is ende dese wysinge dan contrasecyt hefft ende jnder seluer wysinge niet wysen en

beraden en zich bij meerdere rechtskennis bezittenden te gaan »beleeren,» in de eerste plaats bij dezulke, die in het Arnheemsche kwartier woonachtig waren 1). Met de processtukken en adviezen voorzien, bracht daarna hij op den bepaalden dag het oordeel uit. Het oordeel, na het volgen van het gericht, werd ook dan beschouwd als van hem persoonlijk te zijn uitgegaan, eene opvatting, die men later nog in de termen terugvindt, waarin de schriftelijke vonnissen werden geformuleerd: »N. N. als in dese saecke geconstitueerde Ordewijzer met gevolge des Gerichts doende recht, na ingenomen advys van onpartijdige Rechtsgeleerden, verklaert enz.» Bij dat alles bestond er groot verschil met de wijze, waarop, althans in lateren tijd, de zaak door de landgerichten in de graafschap Zutphen opgevat werd. Daar was het gericht verplicht niet alleen om altijd het advies van rechtsgeleerden in te winnen, maar ook om het zonder eenige terughouding op te volgen, zoodat de persoon, aan wien het oordeel besteed was, de zoogenaamde »ordeldragter,» niet als de vinder of de wijzer van het oordeel, maar als eenvoudige causae relator optrad 2).

Uit het voorafgaande blijkt, dat eerst dan de wijzing als uitspraak van het gericht kon worden aangemerkt, wanneer gerichtslieden en ommestanders met haren inhoud hadden ingestemd. Was dit bij een hunner niet het geval, dan mocht hij zich tegen de wijzing verklaren en door zelf een ander oordeel te wijzen te kennen geven, op welke wijze de strijdvraag moest worden opgelost. Van den aard dier verklaring hing dan die van het middel af, waardoor aan de uit twee tegenstrijdige wijzingen voortvloeiende onzekerheid een einde werd gemaakt. Brandmerkte hij het oordeel als »onrecht,» schold of wedersprak hij het, dan stelde

wolde dat hyt bewysen solde als recht is so is dat een onrechte wysinge ende en sal hem niet hynderlick wesen want al bewys ende Rechtvorderinghe togaen sal als recht is ende wyst dat voir j beter Recht. — Item die Ritter ende knecht claeren die wysinge die Jan die Heyden gewesen hefft stautafflich.» — Cl. IV. fo. 113.

1) Geref. Landtr. C. XVI art. 6. De gerichten in de vier kleine richterampten gingen ter hofvaart bij de schepenen te Arnhem. Zie Bericht Johans v. d. Have bij v. Hasselt.

2) Schrassert, Veluw. Pract. bl. 242, 243. Ook in Overijssel had zoodanige transmissio actorum altijd plaats. Landtr. v. Overijs. Dl. I. tit. XVII.

die handeling het vonnis als uitspraak der volksovertuiging en bij gevolg den oordeelaar als het middel tot hare behoorlijke uiting in twijfel en bracht de noodzakelijkheid te weeg om te doen beslissen, of daarvoor niet het gevoelen en de persoon van den schelder in de plaats moesten worden gesteld. De toevlucht tot een ander, gewoonlijk het hoogere gericht, gold als de meest gebruikelijke en natuurlijke weg, die daartoe werd ingeslagen 1). Zulk eene verklaring wordt in de oud-Saxische rechtsbronnen het oordeel »scelden” genoemd. Die uitdrukking vindt men in den zoogenaamden Hollandschen Sachsenspiegel terug, maar daarvoor is dikwijls het oordeel »beroepen” in de plaats gesteld, een woord, dat voor de Nederlanden als meer bepaaldelijk inheemsch schijnt te moeten worden aangemerkt. Reeds in de Keur van Zuid-Holland van 1303 wordt van beroepen vonnissen gesproken. In Gelderland en Overijssel was meer het oordeel »wederspreken” gebruikelijk, en daarmee gaat het »claeren” als de handeling van het hoogere gericht hand aan hand 2).

Alleen het schelden maakte eene eindbeslissing in hetzelfde gericht onmogelijk. Vandaar dat wanneer men, zich tegen de wijzing verklarende, zonder te schelden, een ander oordeel had gewezen, die wijzing rechtskracht verkreeg, welke door de meesten werd gevolgd 3). In de oud-Saxische rechtsbronnen wordt zoodanige verklaring het oordeel »wederspreken” genoemd. Het is echter dui-

1) Planck, Die Lehre von dem Beweisurtheil, S. 15 u. f. meent, dat dat andere gericht nooit als eene rechtbank van hoogere instantie mag worden beschouwd en ook dan, wanneer er feitelijk zekere ondergeschiktheid bestond, men zijne beslissing enkel inriep, omdat het als een zuiverder rechtsbron werd aangemerkt. Die opvatting komt mij, omdat zij te algemeen is, onjuist voor. Homeyer, Gerichtswesen des Richtsteiges, S. 511 noemt drie hoofdoorzaken, waaruit het beroep tot zekere andere rechtbank kan worden verklaard: 1° het aanzien van eene oude, vermaarde dingplaats, 2° de instelling van een gericht op een met dien van een ander gelijkvormigen grondslag en 3°, de hierarchie der rechterlijke macht.

2) Homeyer, Des Sachsensp. erster Theil S. 469, v. d. Bergh, Oude wijze van Strafv. blz. 128. — Onder aanduiding van het hoogere gericht heeft de Hollandsche Sachsensp.: „een oerdel appelleeren of beroepen voer een hogher recht, bescelden voir dat hogheste ryck”, de landbrief van Maas en Waal 1328; „dat vonnisse wederseggen op 't ander regt”, eene oorkonde by Nyhoff Ged. dl. VI. n°. 395 „ordel ind vonnisse wederroepen ainghen Praist.”

3) Sächs. Landr. II. 12 § 10. Richtst. Landr. C. 48.

delijk dat er hier niet aan het Geldersche en Overijsselsche wederspreken d. i. schelden kan worden gedacht. Dit blijkt uit de toespraak aan den richter, welke de Richtsteig des Lehnrechts den niet volgende in den mond legt, nadat hij het oordeel, dat hem rechtmatig voorkomt, gewezen heeft: »Wes aver juwen mannen duncket des volge ik gerne.”¹⁾ Hij trekt derhalve wel de juistheid der wijzing in twijfel, maar tast daarbij niet het rechtsprekend gezag der gerichtsvergadering aan. Hij geeft slechts zijne meening te kennen, die hij op zijne beurt aan de beslissing zijner medeoordeelaars onderwerpt.

Het schelden van een oordeel moest plaats grijpen voordat het uitbrengen van een ander oordeel werd opgelegd²⁾ en was toegelaten, niet alleen nadat de wijzing door de overigen gevolgd was, maar ook wanneer hare bevestiging nog niet aan hen allen was gevraagd³⁾. De schelding moest dus in dezelfde terechtzitting onmiddellijk op het oordeel volgen. Vandaar dan de voorschriften om haar te doen »uf stapfinden fuze,” of, zooals voor de hooge bank in Overijssel, »standes of onverwantes voets” voordat de terechtzittenden waren opgestaan⁴⁾, of in den landbrief van Twenthe (art. X) »als hij gheet ende steet.” Ook op de Veluwe schijnt het wederspreken dadelijk na de wijzing te hebben moeten geschieden. Men vindt althans in de klaarboeken geen voorbeeld of bewijs van het tegendeel. Eerst in het landrecht van 1593 treft men het voorschrift aan, dat zulks binnen tien dagen zou mogen plaats hebben.

De Hollandsche Sachsenspiegel beschrijft de houding, die de schelder voor het gericht moest aannemen: hij moest zijn ongewapend, zonder sporen, ongedekt en, evenzeer op straffe van boete, zich van zijn kaproen en handschoenen ontdoen⁵⁾. Staande bestrced hij het oordeel en

1) Homeyer, System der Lehnrechts S. 623, 624. Richtst. Lehn. 9 § 3.

2) Richtsteig Landrechts. C. 49 § 7.

3) Planck t. a. pl. S. 22. Homeyer Syst. des Lehnrechts S. 625 en Sachs. Landr. II. 12§ 14. — In Zuid-Holland moest het vonnis eerst door twee mannen zijn gevolgd. v. d. Bergh t. z. pl.

4) Homeyer, Gerichtswesen des Richtsteiges S. 509, Landr. van Overijssel dl. I. tit. XX. art. 9.

5) Holl. Ssp. art. 36 § 5 vgl. art. 82 § 3.

daarop werd hem, wanneer hij niet zelf tot de terechtzittenden behoorde (»to den benken nicht geboren»), op zijn verzoek de zetel van den wijzer ingeruimd, waarop hij zittende het oordeel uitbracht, dat hij aan de wijzing tegenoverstelde. Zoo althans was dit voor de gerichten onder koningsban, waarin men zich rechtstreeks op het rijk beriep, voorgeschreven, maar in andere kon hij ook staande zich van die verplichting kwijten ¹⁾. Daarmede ging, volgens de Saxische rechtsbronnen, het beroep op de hoogere rechtbank (»unde tie des dar ik is to rechte tien sal») gepaard ²⁾. Het laatste werd in de Veluwsche landgerichten gewoonlijk nagelaten, maar bij de geheele of gedeeltelijke ³⁾ wederspraak van de wijzing komt als een wezenlijk vereischte het vinden en het wijzen van het oordeel voor, dat de beslissing inhield, welke naar de opvatting van den wederspreker als eene betere moest worden aangemerkt dan die, welke de gerichtsman in de wijzing gegeven had. Het verzuim had de ongeldigheid der wederspraak ten gevolge ⁴⁾. Daar de wijzing veelal de bekrachtiging van de bedingen van een der partijen was, is het natuurlijk dat gewoonlijk het nieuwe oordeel eenvoudig herhaalde wat voor de wijzing was aangevoerd geworden. Soms zelfs vergenoegde de wederspreker zich met eenvoudig daarnaar te verwijzen. Toch schijnt hij daaraan niet streng gebonden te zijn geweest, vooral dan wanneer de wijzer eene geheel zelfstandige uitspraak had gedaan.

Daar de schelding of wederspraak verhinderde dat het

1) Sächs. Landr. II. 12 § 13, III 69 § 3, Richtsteig Landrechts c. 49 § 1. c. 50 § 1.

2) Sachs. Landr. II 12 § 11, 13, 14, III 69 § 3. Holl. Ssp. 86 § 5 vgl. 82 § 3.

3) „Item dat ordel dat Jan Momme wysde tusschen Arnt van Sprenkeler ende Claes Hesselss, vanden Veen der wysinge en volgt Arnt eynsdeels nyct ende wil eyn beter wysen.” Cl. I. f°. 19. — „Item dat ordel dat Goidert Pannekoke wijst tusschen den Richter van myns heren wegen ende vijijuen vanden konde tusschen Egbert Lubbenss. ende German Boyen soen des ordels volgt die Richter eyn doell ende eyn doell nyct ende wyst voir een beter recht” Cl. I f°. 28 v°. Zie verder bijl. P.

4) „Item dat ordel dat N. N. wees doe he lest wysde dat wederspreckt N. N. mit synen voirspreke ende wyst voir eyn beter recht” is de technische uitdrukking.

„Item dat ordel dat Hertger van Estvelt laeste wijsden voir Recht dat wedersprick Sander Bertoltss. ende leyt dat tot Engellanderholt. — Item die Ritter ende knechte claeren Hertgers wysinge stantafflich want dair geen wederspraick geschiet en is als recht is.” Cl. III f°. 64 v°.

oordeel van den wijzer het oordeel werd van het gericht en de rechtsvraag aan de kennisneming van het laatste onttrok, is het natuurlijk dat zij veelal in het belang van een 1) der partijen werd gedaan. Men vindt dan ook in de klaarboeken dat middel geregeld aangewend, wanneer zij zich door de wijzing in hare rechten verkort rekende, deze derhalve haar of hare rechten »te nae ginck" 2) en daarom niet door haar was »gevolgd" 3) d. i. wanneer zij daarin niet had berust. De Veluwsche en Overijsselsche rechtsbronnen laten toe eenigszins nauwkeurig na te gaan, hoe door haar het rechtsmiddel in werking kon worden gesteld 4).

Het eerst komt daarvan in aanmerking zeker geding, dat blijkbaar voor de bank van het scholtamt van Hattem werd gevoerd, waarin Johan, de zoon en member van jonkvrouw Alydt van Karler en de proost en het convent van Clarenwater bij Hattem elkander in rechte hadden betrokken. Het schijnt, dat het object der vordering een onroerend goed of eene schuld was, voor welke het goed door Van Karler bezet was geworden en dat in betrekking tot dat goed hetzij met den proost of met een vroegeren bezitter, Deric van Zalne, ter hooge bank een geding was gevoerd, waarin Johan van Zallant het oordeel gewezen had, dat, indien Van Karler aantoonde met bezetting aan dat goed in rechte te zijn getreden, het goed aan dien rechtsdwang onderworpen zoude blijven. Deze omstandigheid schijnt op het geding, dat ter lage bank in behandeling werd genomen, niet zonder invloed geweest te zijn. Zij gaf althans Peter van Zwartkot, die namens Van Karler als voorspraak optrad, aanleiding om het bewijs te leveren, hoe Van Karler zich van die bewijsvoering gekwetend had en te beweerden, dat hij met dat bewijs

1) Een enkel voorbeeld trof ik aan waar de bestrijding van hetzelfde oordeel van beide partijen was uitgegaan. Zie het slot van het geding van Peter van Egmont, in N. Regtsg. Bijdr. N. R. I. 1.

2) Bijlage V.

3) „Want Reyner van Estuelt voir recht gewyst heft dat die parthyen an beyden syden gevolcht hebben" Cl. I. f. 50.

4) De in de klaarboeken geregeld voorkomende uitdrukking is, dat de partij of deze met haar voorspraak wedersprak. Daar praktisch het verschil weinig in het oog viel, zal men in het spraakgebruik dikwijls de begrippen hebben verward. Wij moeten ons dus bepalen tot het beschouwen van die gedingen, waar de vorm der wederspraak betwist werd.

tegen den proost kon volstaan. Daartegen verzette zich Aernt Knoip, de voorspraak van den laatste, met de verklaring, dat hij zich op dat bewijs niet behoefde te verdedigen voordat de tegenpartij bewezen had, dat Van Zallant die wijzing had gedaan. Dientengevolge legde Engbert van Oldennele, de oordeelwijzer, dien bewijslast aan Peter Zwartkot op, die echter in wederspraak kwam. De geldigheid dier wederspraak werd door Aernt Knoip bestreden, omdat »hy syn voirspraiken recht niet opp gegeuen hadde na den lantrechte», maar daarop door dezen verdedigd, omdat scholt en schepenen aan beide partijen het recht tot wederspraak bij oordeelwijzing hadden toegestaan. Daar de behandeling der zaak door de klaring werd verdaagd, vermoedelijk om partijen gelegenheid te geven om de zaak minnelijk te schikken, is de eindbeslissing niet bekend geworden ¹⁾.

Wij zien uit dit stuk, hoe de wederspraak van een oordeel door eene gedingvoerende partij kon worden bewerkt. Zelve mocht zij niet wederspreken, omdat dit noodzakelijk het wijzen van een oordeel, dus het beslissen in de zaak, door haar aan de uitspraak van het gericht onderwerpen, in zich sloot, waartoe alleen een ander man bevoegd was, die door zijne aanwezigheid op de terechtzitting als gerichtsmann of ommestander en dus als lid van het gericht kon worden beschouwd. Zij deed het dus door haren voorspraak, maar omdat deze haar woord voerde en als één met haar werd aangemerkt, moest hij vóór de wederspraak door den afstand van het voorsprakenrecht alle betrekking met haar afbreken. Daardoor eerst trad hij op als een »ander man» ²⁾. Die regel gold algemeen in het landrecht en was volgens het beueeren der tegenpartij door den voorspraak Zwartkot geschonden. Wilden partijen in eigen persoon wederspreken, dan moesten zij zich het recht daartoe bedingen, en althans in zekere gevallen kon haar dat als eene afwijking van den regel

1) Bijlage X.

2) »Item dair op antworde Stheuen van Delen mit Wasseuelt synen voirspreke ende die gaff syn voirs. . . recht op ende stont dair als eyn ander man ende wedersprack dat ordell dat Reyner van (Estuelt) wysde doe hy lest wysde ende segde dat dat eyn onrecht ordel were ende wysde voir eyn (beter) recht. . . . (ende segt) dat dat recht is ende will des komen ter claringen voir myns gnedigen heren mout v. . . . ende voir den Ridderen ende knechten.» Cl. I. f. 2;

door het oordeel van het gericht worden toegestaan. Dit was dan ook in het bedoelde geding geschied en werd door Zwartkot als de reden aangevoerd, waarom hij zonder zijn voorsprakenrecht op te geven de wederspraak had gedaan. Het bleef echter nog de vraag, of de voorspraak namens de partij, dan of de partij dit enkel in persoon mocht doen, eene vraag, die daar zij niet door de klaring werd behandeld, toen onopgelost is gebleven.

Eene bepaling van den Twentschen landbrief (art. X), wier beteekenis door het hier gezegde duidelijk wordt, bewijst dat in Overijssel op gelijke wijze als op de Veluwe de wederspraak in toepassing werd gebracht: »Item weriit zake dat twe Man stoenden ende dedinghden voer ons oft voer onsen Gherichte. ende een oerdel ghedeelt woerde, ende *een ander Man* dat wederspreke, welker de dies oerdels vellich woerde, die verloere drie pont tieghens ons, ende nyet weder den Pander, ende een oerdel mach een man wederspreken voer Gherichte als hy gheet ende steet, of hy dat *mit eynen oerdel* te voeren bewaert.”

De vraag, of de voorspraak onder zekere omstandigheden namens zijne partij mocht wederspreken, kwam later nogmaals in het landgericht ter sprake.

Henrick Besselinck had voor het gericht te Brummen Arnt ter Wedem, Willem die Brouwer en Gerit ter Goer aangesproken en, nadat deze bij monde van hunnen voorspraak, Johannes van Aem, geantwoord hadden en de aanlegger zijn wederantwoord had gedaan, was het oordeel aan Gelijs IJseren besteed geworden, die vervolgens een verst nam. Hierdoor was de uitspraak verdaagd geworden. Op de volgende terechtzitting trad Henrick Berntsz. als voorspraak voor de verweerders op en wedersprak uit hunnen naam het oordeel, dat nu door IJseren werd uitgebracht. Het bleek echter, dat hij zich hierbij aan een verzuim had schuldig gemaakt, want de richter legde met de gerichtslieden de verklaring af, dat hij zijn voorsprakenrecht niet opgegeven had en, toen hij het oordeel wedersprak, in zijne woorden was blijven staan d. i. dat hij dientengevolge toen in dezelfde hoedanigheid voor zijne partij het woord had blijven voeren. Henrick Berntsz. bracht daartegen in, dat hij bij den aanvang der terechtzitting reeds uit naam van zijne partij

een oordeel bedongen had over de vraag, of hij een oordeel, dat de rechten zijner partij verkortte, zou mogen weder spreken en daarbij toch in zijne woorden zou mogen blijven staan, waarop door Reyner van Steenberg en gewezen was geworden, dat hem dit vrijstond, »in dien hij dat dede als Recht is Ende voir bedingt hefft mit enen ordel". Aan dat vereischte meende hij voldaan te hebben door het oordeel te bedingen, dat Van Steenberg en gewezen had, zoodat hij op dien grond de geldigheid zijner wederspraak verdedigde. De tegenpartij voorde tot wederlegging eenvoudig de verklaring van het gericht aan. Het oordeel, waartoe de hernieuwde rechtstrijd aanleiding had gegeven, werd gevraagd aan Derick ten Wal, die nu ook een verst nam. De wijzing, die hij op de volgende, derhalve op de derde terechtzitting deed, verklaarde de wederspraak van onwaarde en grondde zich evenzeer op de gerichtelijke getuigenis. Zij werd door Johannes van Aem den voorspraak van Arnt ter Wedem en de overigen wedersproken, maar door de klaring bekrachtigd 1).

Daar wij omtrent den inhoud en de strekking van het oordeel van Reyner van Steenberg en alleen door de waarschijnlijk eenzijdige voorstelling van Henrick Berntsz. zijn ingelicht, levert de verklaring van dit geding groote moeilijkheid op. Naar deze schijnt de wijze, waarop hij wedersproken had, volkomen door het oordeel gerechtvaardigd en toch nam het gericht de ongeldigheid dier wederspraak aan. Hij moet dus of het recht hebben verloren van zich op dat oordeel te beroepen, of het onjuist hebben uitgelegd. Het laatste komt mij nog het waarschijnlijkste voor. Misschien had het oordeel eenvoudig de strekking gehad om voorspraak en partij, beide, tot het wederspreken onder geene andere voorwaarde bevoegd te verklaren dan die van te werk te gaan op de wijze, die door het recht zelf werd aangewezen (»als Recht is"), d. i. door den voorspraak onder afstand van het voorsprakenrecht, door de partij krachtens het bedongen oordeel.

Kwam men in de twee vorige gedingen op tegen de wederspraak van hem, die te recht of ten onrechte voorspraak van zijne partij was gebleven, in het volgende

1) Bijl. R. en Q.

word de wederspraak aangetast van iemand, die de eigenschappen van partij en voorspraak in één persoon had blijven vereenigen.

Arnt van der Merck vorderde als momber zijner vrouw van Gabel Alymoel scheiding en deeling voor haar aandeel in de nalatenschap van hare moei Hille ter Alymoel en had zich deswegens in het »Alymolenguet” en andere goederen voor een derde deel doen inleiden. De gerichtsmann Bransendorgh wees het oordeel, dat de aanlegger vooraf het bewijs van hetgeen hij in zijne aanspraak had aangevoerd na een bepaalden termijn zoude leveren. Hij deed dit met de verklaring van twee getuigen, dat zijne vrouw in denzelfden graad van maagschap als de verweerder tot de nalatenschap gerechtigd was, en bedong het oordeel, dat hij met deze bewijsvoering kon volstaan. De verweerder wederlegde haar met de tegenwerping, dat er niet was aangetoond, dat het »guet ter Alymoel”, waarop de inleiding was geschied, aan Hille had toebehoord en stelde haar voorts tegenover het bezit, dat hij en zijne voorvaderen aan zijn »guet ter Alymoel” als een heerlijk leengoed had gehad, in welk bezit de heer verplicht was hem te handhaven. Hertger Negel, aan wien het oordeel besteed werd, nam een verst en wees op een volgende terechtzitting dat daar Van der Merck niet betwist had, dat het goed een leengoed was, Gabel in het bezit zoude blijven zoolang het goed hem niet met beter recht werd afgewonnen. Het schijnt, dat Van der Merck van meening was, dat de wijzer ten onrechte in het Alymolengoed niet twee verschillende goederen had gezien, het eene, waarop hij de inleiding had gedaan, het andere, dat aan Gabel als leengoed toebehoorde. Hij wedersprak althans op grond dat zijne aanspraak en bewijsvoering betrekking hadden gehad, niet op het leengoed, maar op het andere goed. De geldigheid dier wederspraak werd door de tegenpartij betwist omdat Van der Merck (gelijk op te maken was uit de houding, door hem in het gericht vóór de oordeelwijzing aangenomen), niet volgens het landrecht en hetgeen ridders en knechten voorheen hadden geklaard »Ruym Rekenynge” voor het oordeel begeerd had noch ook zijn voorsprakenrecht had opgegeven, gronden, die den oordeelwijzer Aelbert Apeldoern toercikend voorkwamen om op eene volgende terechtzitting de weder-

spraak krachteloos te verklaren. Tegen die laatste wijzing kwam Van der Merck ook, hoewel vruchteloos, in wederspraak, waarbij hij tot zijne verdediging aanvoerde, dat hij, daar hij geen voorspraak had kunnen werven, van den richter de vergunning had verkregen om voor zich zelven in de hoedanigheid van voorspraak het woord te voeren en hij het oordeel, dat hem bezwarend voorkwam, ter goeder tijd zelf had wedersproken 1).

Wij hebben dus hier met een geval te doen, waar de partij, niet in staat zich van rechtsbijstand te voorzien en toch verlangend om zekere voordeelen te genieten, welke het gebruik van een voorspraak verschafte 2), van den richter de vergunning 3) had verkregen om als eigen voorspraak het woord te voeren. Om onder deze omstandigheden tot de wederspraak bevoegd te zijn behoorde zij, volgens de uitspraak van het gericht, twee, waarschijnlijk echter een 4) van de twee volgende formaliteiten in acht te nemen: 1°. vóór de wijzing ruimrekening te begeeren en 2°. vóór de wederspraak haar voorsprakenrecht op te geven.

Hoewel de beteekenis van ruimrekening mij van elders niet bekend is, meen ik niet zonder eenigen grond in haar eene aanduiding van het oordeel te mogen zien, waarbij aan eene partij het gebruik van het recht van wederspraak verleend werd 5). Is dit juist, dan zien wij, dat

1) Bijl. V.

2) Voornamelijk bestaande in het recht der partij om de woorden van den voorspraak te „wederleggen” of te verbeteren; zie hiervoor bl. 114 noot 2.

3) Hoe die vergunning verleend en het voorsprakenrecht daarna opgegeven werd blijkt uit het voorbeeld van den accusator in het lijfstraffelijk geding van Overijssel; „Heer Richter Ick bidde U om een voirspraicke: Die Richter Secht, Iek guns U cenen. — Iek bidde om my selven, Die Richter sal seggen, Iek guns U. — Gunt gy my myn selves woirdt tho hoilden oif icht met rechte gewonnen hadde? Die Richter sal seggen, Ja.” — Nadat hij zijn woord heeft gedaan; „Soe geve ick myn woirdte op en stae als een ander maen” De Rhoer, Het Hyemael bl 380, 381.

4) Dat *beide* formaliteiten niet gevorderd werden, is met zekeren grond af te leiden uit bijl. Z, waarin de wederspraak alleen wegens het verzuim der ruimrekening ongeldig wordt genoemd.

5) Ruimrekening kan ook worden opgevat als het onderhandelen over het nemen van een verst, tot welk laatste de wijzer de goedkeuring van het gericht en van partijen behoefde (zie hiervoor bl. 119 n. 1). Is die meening gegrond, dan had Negel, nadat zijn eerste verst was verstreken, nogmaals ruimrekening verlangd, maar Van der Merck, omdat hij haar niet begeerde of wenschte, het oordeel vermaand d. i. het wijzen zonder uitstel gevorderd, waarop Negel na

de persoon, in wien de eigenschappen van partij en voorspraak waren vereenigd, de keus had tusschen de mid-delen waardoor eene partij en een voorspraak, ieder voor zich, de bevoegdheid tot wederspreken konden verwerven.

Met de beschouwing van dit geding is ons onderzoek van het recht van wederspraak gesloten. Met het oog op de wijze, waarop door partijen daarvan gebruik kon worden gemaakt, hebben wij in het wederspreken eene handeling blijven zien, die *rechtens* door een aan het geding onzijdigen, dus tot het gericht zelf behoorenden persoon was te verrichten. Thans hebben wij op handelingen te letten, die meer bepaald betrekking hadden tot het hoogere gericht en in deze nemen wij een belangrijk verschil waar tusschen de oud-Saxische en Veluwsche rechtspleging door hooger beroep.

Door het Saxische schelden ontwikkelde zich tusschen den schelder en hem, die het bescholden oordeel geweest had, een persoonlijke strijd, die zich niet enkel tot binnen het gericht, waarin hij tot stand kwam, bepaalde, maar ook in persoon door beiden voor het hoogere gericht werd voortgezct. Op verzoek van den schelder zijn hem en den wijzer door den richter boden gegeven, die mede »te hoven varen» zullen om getuigen te zijn, wie hunner in het hoogere gericht zal zegevieren. Zij zijn ten getale van twee en moeten in een graafschap tot den stand der schepenbaar vrijen behooren, in eene mark in het volle genot van de rechten van een vrijen man zijn. Bij dezen komen zes knechten, in dier voege dat de geheele stoet, die naar den koning als hoogeren richter op zal trekken, uit acht ruiters en twee voetknechten bestaat. Zijn dagelijksch onderhoud is nauwkeurig omschreven. Zoodra men vernceemt dat de vorst den Saxischen bodem betreden heeft, wordt de tocht ondernomen en het eindoordeel binnen 6 weken terug-

beraad met de andere oordeelaars en eene nieuwe aanmaning het oordeel had uitgebracht (zie het oorspr. stuk). Maar door zoo het wijzen te overhaasten verbeurde men (gelijk voorheen de klaring beslist had) het recht om tegen het oordeel op te komen. — Al strookt ook deze verklaring met den inhoud van het geding, schijnt zij mij met den aard van het recht van wederspraak minder goed vereenigbaar.

gebracht 1). Uit den Richtsteig Lehnrechts kan men de wijze van behandeling door het hooge gericht nagaan, want, al bepalen zich zijne voorschriften tot het leenrecht, heerscht daarin met het procesrecht der rechtsbronnen van anderen aard analogie. De boden maken den opperleenheer met de rechtszaak, zooals zij zich voor het gericht van den onderleenheer heeft toegedragen, bekend. Is hij bereid van haar kennis te nemen, dan zet de wijzer zonder voorspraak den inhoud zijner wijzing uiteen. De schelder vermeldt de bestrijding en het oordeel, dat hij in het lagere gericht gevonden heeft. Daarop neemt de leenheer de zaak in beraad en bespreekt haar met an'eren. Hij kan in persoon de beslissing geven, maar zal het liever aan een zijner mannen opdragen om te voorkomen, dat hij door eene hernieuwde schelding gedwongen wordt met den schelder in persoon naar een hooger gericht ten hove te varen. Is de stoet voor het lagere gericht teruggekomen, dan brengt hij, die in het gelijk is gesteld, het oordeel zonder voorspraak in, hetwelk door de verklaring der boden, wier getuigenis deswegens wordt ingeroepen, wordt bevestigd 2).

Men ziet het dus, de strijd, door het oordeel schelden ontstaan, is en blijft een persoonlijke tusschen schelder en wijzer. Zij zijn het die naar den hooger en richter trekken en tusschen hen beiden wordt het twistpunt ten dicns overstaan beslist. In het Veluwsche recht daarentegen bepaalt, zooals in het vervolg zal blijken, de strijd tusschen wederspreker en wijzer zich tot het lagere gericht. Niet zij, maar de partijen wenden zich tot het hoogere opdat aan het eene oordeel boven het andere rechtskracht worde verleend en daardoor de onzekerheid, door de tegenstrijdigheid van beide wijzingen veroorzaakt, worde opgeheven (geklaard). De laatsten treden daarbij volkomen in de plaats der eersten en ieder voor zich beschouwt het haar gunstige oordeel als haar eigen oordeel; de partij, die zich daarmede vereenigd had, de wijzing; de andere het oordeel, dat door den wederspreker gevonden was geworden.

1) Sächs. Landr. 11. 12 § 4.

2) Richtst. Lehn. 27 § 5, 6. Vgl. Homeyer, System des Lehnrechts, S. 625.

Ook in de bij hooger beroep gebruikelijke zekerheidsstellingen ontwaart men het verschil van aard der oud-Saxische en Veluwsche rechtspleging, vooral daar waar zij tot waarborg strekken voor de betaling der geldstraf, waartoe het eindoordeel aanleiding kan geven. In het laatstgenomde stelsel doet de afklaring van een der oordeelen eene breuk van 5 mark aan den hertog verbeuren en moet deze worden betaald door de partij, ten wier nadeele zij is geschied, hetzij in haar belang of in dat der tegenpartij de wederspraak was gedaan. Wijzer en wederspreker zijn niets schuldig, daar zij het tooneel van den strijd voor de partijen hebben verlaten. Naar Saxisch recht daarentogen is het de schelder, welke tengevolge van de ongunstige beschikking van het hoogere gericht »gewedde» (breuk) aan den richter opbrengen moet en eene boete aan den wijzer en, indien hij gescholden heeft nadat de wijzing door de overigen gevolgd was geworden, aan deze laatsten ¹⁾. Met die boeten, dunkt mij, wordt duidelijk de onrechtmatige bestrijding van het oordeel gestraft. Dat de wijzer, wanneer hij door de einduitspraak in het ongelijk gesteld wordt, niets verschuldigd is, laat zich uit het door het Saxische recht gehuldigde beginsel verklaren, dat een oordeelaar uit eene wijzing, die niet op het rechtsbewustzijn is gegrond, geen nadeel mag onder vinden, zoo hij haar slechts naar zijn beste weten had gedaan ²⁾. Alleen de kosten voor het ten hove varen zullen door hem bij afwijzende beschikking gedragen worden en daarvoor moet hij, zoowel als de schelder, pand stellen of aan den richter voorschot doen. ³⁾ Voor het gewedde en de boete moest naar Saxisch leenrecht ook worden zekerheid gesteld maar met een beleenden man als borg door een schelder, die geen leengoed van eene bepaalde grootte of waarde had. Een oordeel der schepenen van

1) Sächs. Landr. II. 12 § 5. Planck, t. a. pl. S. 22. Vgl. Homeyer, System des Lehnrechts, S. 625.

2) Sächs. Landr. II. 12 § 9. Bevreemdend zoude het niet geweest zijn indien het tegendeel gegolden had. Dit bewijst hetgeen in andere landstreken rechteus was. Zie aant. 13 van hoogl. de Geer op Boek II van het landrecht van Drenthe van 1614 in N. Bijdr. voor R. en W. Dl. II. bl. 378 en Van der Kastele, Miscellanea juridica f. 37.

3) Homeyer, Gerichtswesen des Richtsteiges (Landr.) S. 509.

Maagdenburg verplicht ook den schelder, welke onder het gericht niet toereikend geerfd is, tot zoodanige zekerheidstelling en is met het Saxische landrecht niet onverenigbaar ¹⁾).

Over het stellen van zekerheid door de partij, die in hooger beroep was gekomen, bevatten de klaarboeken eenige gegevens. De landbrief van 1532 bepaalt: »Ind die geene die van onsen gericht van Veluwen appelliert aen Engellerholt, die sal genougsaem burge ind geloove stellen, dair ain id gericht gehalden is, eer hy uyt den gericht scheyt, dat hy der appellatien genoch doen sal.» Men vindt echter bij weinige gedingen aangeeteekend, dat met het oog op de verdere behandeling ter hooge bank zekerheid werd gesteld. De reden hiervan was, dat een, ook in het latere Veluwsche procesrecht ²⁾ gehuldigde regel toen nog meer algemeen van kracht was, namelijk dat eene gedingvoerende partij tot zekerheidstelling niet kon worden gedwongen wanneer het bezit van eene toereikende hoeveelheid onroerende goederen voldoende waarborg aan de tegenpartij verschafte. Dit beginsel, dat behoudens eenige bepaalde uitzonderingen gold, strekte zich toen, evenals in het oud-Saxisch recht, ook uit tot de rechtspleging door hooger beroep. Vandaar dat, wanneer men vermeld vindt, dat iemand zich ten behoeve van hem, in wiens belang de wederspraak was geschied, had borg gesteld dat hij de rechtszaak te Englanderholt zoude vervolgen ³⁾, of, wanneer hem het oordeel werd afgeklaard, de gerichtskosten en verdere schade vergoeden ⁴⁾ of het gewijsde zoude voldoen ⁵⁾, men alleen

1) Sachs, Lehr. 69 § 2, 9 § 1 vgl. Homeyer, System des Lehnrechts S. 624. Planck, t. a. pl. S. 18, 19. Naar den Hollandschen Sachsensp. 36 § 5 moeten schelder en wijzer „wedden.” Men weet dat door het zoogenaamde weddebieden de kennisneming eener rechtszaak door den lagere richter geheel voorkomen kon worden, zoodat zij onmiddellijk voor den hoogeren werd gebracht. Van Leenwen, Cost. van Rhijnl. art. 63, 81, bl. 245 en 267 en v. en Dr. R. Fruin in De Gids 1873 n°. 4.

2) Geref. landtr. c. II. 13. c. VIII. 4. c. X. 12.

3) Bijl. J.

4) Zie het beding van Aernt ter Steghen en de daarop gevolgde wijziging naar aanleiding van de wederspraak gedaan ten behoeve van Jan van Groessen, die tegen hem als aanlegger was opgetreden. Bijl. K.

5) Alydt Buter en Jan haar zoon c^a, Peter Monyck, blijkbaar een Kampenaar, die in hooger beroep komt: „Item Willem Jacopss. is borge geworden voir Peter Moineck voir alsulker wederspracke als hy gedaen heeft dat hy dair Rechts

aan de gevallen te denken heeft, waarin deze uithoofde van zijn ontoereikend grondbezit de mogelijkheid aan zijne tegenpartij had verschaft om zich, zoo noodig, op de goederen van den borg te verhalen. Die verbintenissen werden gerichtelijk aangegaan: »an des Richters hant, indes gericht's hant" en daarvan werd in het richt- en klaarboek aantekening gehouden. Geheel hetzelfde gold omtrent zekerheidstelling ter lage bank voor de betaling van de breuk van 5 mark, welke de richter van de niet of te weinig gegoede partij zou kunnen vorderen ¹⁾. Daar hij, die de wijzing voorstond, in diezelfde breuk kon vervallen, kon ook van hem die cautie worden geëischt ²⁾.

Zooals hierboven reeds is medegedeeld, werd van hetgeen in den loop der terechtzittingen van de Vcluwscbe landgerichten voorviel en van de daar in acht genomene formaliteiten door den gerichtsschrijver in het richtboek aantekening gehouden. Partijen of hare voorspraken waren bovendien gehouden hunne dingtalen of oordeelen daarin te doen schrijven. Had er wederspraak in een geding plaats en was dus de verdere behandeling ter klaring noodzakelijk geworden, dan werd van de pleitgedingen, de wijzing en de wederspraak nog afzonderlijk afschrift in het klaarboek gehouden en daarbij gewoonlijk alleen van die omstandigheden melding gemaakt, die tot opheldering van deze konden strekken ³⁾.

Het te boek stellen van hetgeen partijen of voorspraken in hunne oordeelen beweerd hadden was een noodzakelijk vereischte en het verzuim daarvan bracht voor de eersten de velligheid in den rechtstrijd mede, terwijl, wanneer het geding ter

eff plegen sall ende wes Peter mitten Rechten verliest dair wil Willem guet voir wesen." Cl. III. f° 41 v°.

1) Bijl. S.

2) Wolter Henricxs, c^a. Ghysbert Putken. Wolter komt in hooger beroep. „Item Goryt ter Stegen heft voir Ghysbert Putken gelaeft soe wes myn here Ghysbert voirs. mit den rechten af wynnet van desen voirs. wedersproken ordel dat he dair guyt voir wesen sall. Item des gelyx hebben Jan die Jonge ende Arnt Groenwalt voir Wolter Henricxs, voirs. gelaeft." Cl. I. f° 61. — Henrick van Moersseler c^a. Maes Henrick Euerts soims soim, die in hooger beroep komt. „Item Gadert Pannekoeck is borge voir die vyff merck vander wederspraeke." Cl. III. f° 12 v°.

3) In Overijssel had geene inschrijving in een register plaats maar werden de processstukken zelve, door den richter toegezegeld, ter klaring ingeleverd; zie de Nieuwe Over. Reformatie van 1546 bij Raecr, t. a. pl. dl. III. bl. 284.

hooge bank werd aangeboden, daarvoor de 5 marken betaald moesten worden, de breuk die op de afwijzing van een oordeel door de klaring stond. Twee voorbeelden zullen dit in het licht kunnen stellen.

In zeker geding had de verweerder op de aanspraak geantwoord en de aanlegger daartegen zijn wederantwoord gedaan. De gerichtsman, aan wien het oordeel besteed was, had daarop een verst genomen. De inschrijving der oordeelen moest na iedere terechtzitting, niet na den afloop van het geheele geding geschieden. Daarin was echter de verweerder nalatig gebleven, zoodat op den volgenden rechte dag deze door het oordeel vellig geweest werd, hetgeen, toen daartegen wederspraak was geschied, door de klaring bekrachtigd werd ¹⁾. In eene andere rechtszaak, die door de wederspraak in het belang van den aanlegger ter klaring werd gebracht, had de verweerder zich aan hetzelfde verzuim schuldig gemaakt. Het oordeel was echter op dezelfde terechtzitting geweest, zoodat die nalatigheid op zijnen inhoud geen invloed had kunnen hebben. De ridders en knechten echter, toen hun het klaarboek met de oningevulde ruimte voor het antwoord werd overgelegd, schijnen, zooals uit eene bijgevoegde aantekening blijkt, den verweerder door uitstel van behandeling nog gelegenheid te hebben willen geven om aan zijne verplichting te voldoen, maar, toen hij vervolgens evenzeer nalatig bleef, klaarden zij hem vellig en tot de betaling van de 5 mark ²⁾.

Herhaaldelijk worden er voorbeelden van zoodanig verzuim in de klaarboeken aangetroffen. Vandaar dat de klaring het noodig oordeelde, dit punt nader te regelen en, wat in dat opzicht rechtens was, naar aanleiding van een geding, waarvan slechts de wederspraak en wijzing is aangegeekend, door eene bepaling van meer algemeene strekking te herinneren: »Item die Ritter ende knechte claeren soe wy syn ordel anspraeke off antwort niet en laten schryuen dat die vellich syn der v mercken ende dat sy dair niet vorder auer claeren en willen dat hier inder claringe compt" ³⁾.

1) Bijl. O.

2) Bijl. E.

3) Cl. III. f. 63.

Over de procedure in de klaring zelve verschaffen de klaarboeken weinig licht, want de aantekeningen, onder de wedersproken oordeelen gesteld, vermelden niets anders dan de eindbeslissing. Door de oude aantekening in de verhandeling van Van Hasselt, waarvan reeds vroeger gebruik is gemaakt, wordt dit gemis echter eenigszins vergoed.

De hertog als de voorzitter der richtsvergadering, of, wanneer hij haar verliet, diens stadhouder, nam op een boven de anderen verheven zetel plaats. Vermoedelijk zal hij haar wel op eene plechtige wijze hebben geopend, overeenkomstig met hetgeen te dien opzichte in de lage banken gebruikelijk was: het spannen der bank en het vragen van oordeelen aan een der richtslieden over tijd en plaats der terechtzitting en de op haar te volgen gedragslijn. De hertog en de overige terechtzittenden moesten elkander onder eede beloven, overeenkomstig hun geweten recht en rechtvaardige klaring te zullen doen ¹⁾ en na deze voorbereidende handelingen maakte de overpander openlijk bekend, dat de hertog in den richterstool had plaats genomen en een ieder derhalve zijn recht moest waarnemen ²⁾. De partijen waren dus op de terechtzitting aanwezig. Eerst werden de wederspraken van het Veluwsche richterampt met die der kleine richterampten in behandeling genomen, onder welke de richter van Veluwe aan de voeten des hertogs plaats nam om deze weder voor den richter van Veluwenzoom in te ruimen wanneer de rechtszaken, tot diens ampt behoorende, aan het oordeel van het gericht werden onderworpen ³⁾.

De behandeling van die gedingen was hoogst eenvoudig. Het »Gerichtboick» (waarmede hier het klaarboek bedoeld wordt) werd geopend en het geding voorgelezen ⁴⁾ en daarna werd door den richter, die onder den hertog met

1) Ordonn. van 1563 in Geld. Placaetb. dl. I. kol. 299. Reform. van 1593. De landbrief van Overbetuwe en de brief over de Overijsselsche klaring van 7 Juli 1385 bevatten een gelijk voorschrift.

2) Vgl. Ordonn. 1563 en de Reform. van 1593.

3) Vgl. Ordonn. 1563.

4) »Dair omme en wart dat ordel ter naester vurledenre claringe nyet gelezen.» Bijl. E. — »nô dit nyet te lesen» staat op de zijde van een geding, waaronder niets is aangeteekend. Cl. II. f. 21 v.

de leiding der terechtzitting belast was, de oordeelaar aangewezen, aan wien het eindoordeel besteed werd. Dat partijen werden toegelaten om nog vooraf met of zonder behulp van voorspraken hare oordeelen toe te lichten of te verdedigen, wordt niet vermeld. Met zekerheid weet men alleen, dat zij nog op dit beslissend oogenblik uitgenoodigd werden tot het doen van eene handeling, welke de einduitspraak voorkomen en aan den rechtstrijd voor goed een einde maken kon. Dit blijkt uit een besluit der klaring, dat op het laatste blad van het vierde klaarboek is aangeteekend:

»Item die Ritter ende knecht claeren sementlicken ende geeuen auer wanneer die partijen geeijscht warden eenwerff anderwerff ende derdewerff ende dan hoeren affganck niet en doin de voirRaem bestaedt is datmen dan dair nae genen affganck doin en sal men salt laten clacren.»

Het stond derhalve partijen vrij na eene aanmaning, welke tweemaal herhaald kon worden, »affganck” te doen, mits dit geschiedde voordat het oordeel besteed was geworden.

Wat men onder dien afgang heeft te verstaan, blijkt uit het aangeteekende onder een groot aantal ongeklaard gebleven gedingen, dat namelijk een van hen, welke daarin was betrokken, »des” of »syns ordels” was »affgegaen”. Die rechtsterm heette in het Latijn »sententiam retrahere” zooals blijkt uit een eene eeuw vroeger gedagteekend stuk ¹⁾. Afgang is derhalve het intrekken, de afstand van een oordeel.

De omstandigheid, dat afgang kon geschieden door een van de beide partijen, onverschillig of voor deze of voor de andere de wederspraak was gedaan, stelt, in verband met hetgeen over den aard van het Veluwsche hooger beroep is medegedeeld, de beteekenis dier uitdrukking en het wezen dier handeling in het licht. Tengevolge van de tegen de wijzing gerichte wederspraak en het daarbij gewezene oordeel in het belang der bezwaarde partij, staan twee oordeelen aan elkander over, die met elkander in strijd zijn en daarom geene beslissing aan den rechtstrijd kunnen geven. Partijen zullen zich dus tot de klaring moeten

1) Van Hasselt, Klaarbanken, bl. 8.

wenden opdat aan dien onzekeren toestand een einde worde gemaakt. Hetzelfde doel wordt echter langs een anderen weg bereikt, wanneer een der elementen aan den strijd wordt ontnomen. Dit geschiedt wanneer de in hooger beroep gekomene partij het oordeel intrekt, dat bij de wederspraak was gevoegd, of de andere afstand doet van het recht, dat in de wijzing zijne bevestiging heeft gevonden.

Dit leidt tot de vraag, welke werking aan de intrekking van een oordeel moet worden toegekend en welke invloed door haar op het geding, waarin zij plaats had, werd uitgeoefend.

De afstand moest noodzakelijk, omdat hij aan de betwisting een einde maakte, aan het andere oordeel rechtskracht verschaffen. Strikt genomen deed hij niet altijd het geding, maar alleen de rechtsvraag, die in de oordeelen behandeld was geworden, als afgedaan beschouwen en moest dus het proces over de andere of de uit haar voortvloeiende rechtsvragen worden voortgezet. De destijds gebruikelijke procedure bracht mede, dat iedere voorkomende rechtsvraag in een afzonderlijk oordeel kon worden beslist, zoodat in hetzelfde geding meer dan een, dikwijls zelfs een aantal oordeelen werden gewezen. Wanneer zoodanig oordeel wedersproken was geworden en de klaring daarover uitspraak deed, bepaalde zich de eindbeslissing tot de rechtsvraag alleen, die het onderwerp van het oordeel had uitgemaakt. De werking van het afgaan van een oordeel moet dus met die van het afklaren van dat oordeel worden gelijk gesteld. Het geheele geding was niet noodzakelijk ten einde gebracht en kwam voor het gericht, waarin de wederspraak was geschied, terug. Met het oog op den aard van het toenmalige procesrecht zal men evenwel gemakkelijk kunnen inzien, dat de intrekking, hoewel rechtens slechts aan het andere oordeel rechtskracht verleende, in de meeste gevallen feitelijk eene ruimere strekking moest hebben door dat de afgaande partij zich daarbij aan het geheele geding onttrok. De vraag over welke daadzaak, met welk middel en aan welke partij het bewijsrecht moest worden toegekend vormde het eigenlijke zwaartepunt in het proces en hare beslissing werd bij voorkeur aan wederspraak onder-

worpen ¹⁾). In den aanvang van het geding hebben de partijen de oplossing van deze vraag, ieder in den haar voordeelligen zin voorgesteld. Dan reeds is het haar meestal duidelijk dat, indien het beding der tegenpartij toegevoezen wordt, niet zij, maar de laatste ten slotte zal zegenvieren. Diezelfde spanning en vrees bestaan ook daar waar de wijzing en het oordeel van den wederspreker tegenover elkander staan, want deze hebben wederkerig de bedingen bekrachtigd. Trekt nu een der partijen het haar gunstige oordeel in en brengt zij daardoor de zekerheid tot stand, dat krachtens het als geldig erkende oordeel het bewijs op de haar nadeelige voorwaarden zal worden geleverd, dan heeft zij daardoor zich van haar voornaamste verdedigingsmiddel ontdaan. In die handeling reeds ligt als het ware het voornemen opgesloten om aan den rechtstrijd geen voortgang te geven. Met den afstand onttrekt zij zich geheel aan het geding en erkent in het oordeel, waarbij zij zich nederlegt, het volle recht der tegenpartij.

In de klaarboeken trof ik dan ook zoo goed als geen voorbeeld aan, dat na den afgang van een oordeel het geding voortgezet werd. Hierop bestaat evenwel eene uitzondering, welke zich door de bijzondere natuur van het oordeel, waarvan werd afgegaan, verklaren laat: wanneer namelijk de verweerder afstand deed en het oordeel dat ingetrokken werd, een vooroordeel was geweest.

Ik heb reeds het eigenaardige karakter van het beding van een vooroordeel uiteengezet. Het bestond in een verdediging tegen het beding van den aanlegger op eenige gronden, die den verweerder ten dienste stonden, onder het voorbehoud, later, indien zij onvoldoende bleken te zijn, *tegen hetzelfde beding* de overige aan te zullen voeren. Stelde de wijzing den aanlegger in het gelijk en werd zij, hoewel de mogelijkheid tot verdere verdediging niet uitsluitende, in het belang van den verweerder wedersproken, dan bevatte het oordeel, dat aan de wederspraak werd toe-

1) In de klaarboeken beslaan naast deze de oordeelen over de genoegzaamheid der bewijsvoering eene voorname plaats. Zij komen bij dat betoog echter niet in aanmerking daar zij als eindoordeelen, niet als „Zwischenurtheile“ moeten worden beschouwd.

gevoegd, het vooroordeel, dat de verweerder had bedongen. Was daarentegen de wijzing, die de verdediging als voldoende erkende, door toedoen van den aanlegger wedersproken geworden, dan stond de verweerder in de wijzing het door hem bedongen vooroordeel voor tegen het oordeel van den wederspreker. Oordeel en vooroordeel stonden in beide gevallen tegen elkander over en van de beslissing der klaring hing het af, of de verweerder al of niet met de verdediging, in het vooroordeel vervat, zoude kunnen volstaan. Werd nu de cinduitspraak voorkomen door dat de verweerder van het oordeel of, zooals het dikwijls heet, van het oordeel op een vooroordeel was afgegaan ¹⁾, dan kwam op het hernieuwde en dikwerf woordelijk herhaalde beding des aanleggers het geding voor de lage bank terug. Even alsof het vooroordeel was afgeklaard geworden had hij zich met nieuwe middelen daartegen te verdedigen. Met zoodanigen afgang gaat bezwaarlijk het voornemen tot staking van den geheelen rechtstrijd altijd gepaard. Door van het vooroordeel af te gaan heeft de verweerder van eenige gronden afstand gedaan en is aan het oordeel van den aanlegger slechts voorwaardelijk rechtskracht verleend. Hem staan nog andere middelen ten dienste en wel de zoodanige, die hij tot het laatst heeft bespaard. Eerst dan, wanneer hij deze tegen het hernieuwde beding van den aanlegger heeft doen gelden, zal de rechtsvraag tot eene volkomene oplossing kunnen worden gebracht.

De vraag, of de verweerder, die van een vooroordeel had afstand gedaan, weder met de gewone rechtsingangen voor de lage bank moest worden ingedaagd, werd door Elbert van Schaffeler opgeworpen, toen hij, in dat geval verkeerende, zich op de hernieuwde aanspraak van den abt van Paderborn te verantwoorden had. Het gericht besliste echter, dat hij op den eerstvolgenden rechte dag, nadat de afgang had plaats gehad, uit eigen beweging in het gericht behoorde te verschijnen ²⁾.

1) Johan Evertss. c^a, Wolter Vermeer, Heyn ten Pesel en Evert die Backer, bureu van Elspyt. Verweorders hebben „op een voirordel” gedongen, aanlegger kwam in hooger beroep. „Item Wolter ver Meer mit synen gesellen geet de ordels aff op een voirordell.” Cl. III. f°. 101. vgl. Bijl. Y.

2) Bijl. Y.

Hij, die afgang van zijn oordeel deed, verbeurde 4 pond aan den hertog, onverschillig of hij of de ander in hooger beroep was gekomen. Wanneer zulks noodig geoordeeld werd, werd hem de verplichting tot zekerheidstelling voor de betaling dier som opgelegd ¹⁾. Merkwaardig is het, dat reeds in 1314 voor 7 sententiae retractae 28 librae in rekening werden gebracht ²⁾. Een tijdsverloop van meer dan anderhalve eeuw heeft dus in dat bedrag geen verandering gebracht.

Het afgaan van een oordeel was eene gerichtelijke handeling en kon, zooals reeds is medegedeeld, in de klaring ten overstaan van den hertog en van ridders en knechten geschieden. Maar ook in de lage banken, voor den richter en gerichtsliden was het mogelijk en daardoor werd de behandeling van het geding in de klaring geheel voorkomen ³⁾, een weg, die dikwijls zal zijn ingeslagen

1) „Item Gertruyt ende Ailt van Morseler (die in hooger beroep zijn gekomen) ghain des ordels aff mit iij fl .” Cl. I. f°. 11. — „Item Rede van Haluichusen (die niet had doen wederspreken) gheet syns ordels aff mit iij fl .” Cl. I. f°. 19 v°. — „Item Eugbert van Delen (die in hooger beroep komt) geet des ordels aff ende die Rentmeister hefft den affganck geboirt.” Cl. IV. f°. 94. — Johan die Kock c^a. Koop van Vacnvelt, die in hooger beroep komt. „Item Jan die Kock is mit den Richter van desen ordel verleke voir deser claringe.” De eerste woorden van het geding zijn doorgenaald en daarboven staat: „nychil est.” Cl. I. f°. 11 v°. — „Item Jan die Heyden so hy seyt dat hy des gemechticht is geet des ordels aff ende is guet voir die broicke na vytwyss des claerbox.” Cl. IV. f°. 19 v°. — Lambert van Boschaten en Gerit zijn zoon c^a. Wolter Heynen soen, die in hooger beroep komt. „Item Wolter Heynensoen geet syns ordels aff ende dair is Arnt van Aken guet voir.” Cl. III. f°. 7 v°. — Aelbert van Delen c^a. Arnt van Leyden, als waar van Arnt Wynter. Van Leyden komt in hooger beroep. „Item Aelbert van Delen geet syns ordels aff ende dair is Brant van Delen borge voir.” Cl. III. f°. 44 v°.

2) Van Hasselt, Klaarbanken bl. 8.

3) „Gillis Yseren (voor wien wedersproken is) is syns ordels afgegaen voir den Richter Arnt Gruter.” Cl. II. f°. 87. — Wolter Helensoen c^a. Geryt Rycoltz soen. Wolter komt in hooger beroep. „Item Engel weduwe Geryt Rycoltz soen ende Arnt hoir soen ende momber ende Rycolt Geryts soen syn des ordels aff gegacu by gerichtslide Aernt Killen soen Geryt Grolle des vrydages post Mauricii a^o. 1xj^o.” Cl. III. f°. 177. De klaring werd kort daarna op Maandag en Dinsdag na S. Victor gehouden. — „Item Herman Claessoen (die in hooger beroep komt) geet syns ordels aff by Jan van Aller Willem Panekoeck a^o. lij des sonnendages post Johannis te midsomer.” Cl. III. f°. 90. Des Maandags werd de klaring gehouden. — „Item Aelbert van Ruwenhaue ende Roetert Goessenssoin kirkmeisters (aanleggers, die niet in hooger beroep zijn gekomen) gaen des ordels aff des manendages post Victoris (1461, den dag der klaring) by Jan van Hoekelom Aelbert van Schaffeler.” Cl. III. f°. 180.

om de gedingen in te korten, die uit zich zelve reeds zoo zeer onslachtig waren en bovendien door het zeldzaam en ongeregeld houden van de klaringen zeer werden gerekt. In het laatste zal ook meermalen de beweegreden moeten worden gezocht, die er de gedingvocrenden toe bracht om door den afgang van een hunner eene minnelijke schikking mogelijk te maken, hetzij die al of niet van eene beslissing door scheidslieden werd verlangd ¹⁾.

Keeren wij na deze uitweiding tot de terechtzitting der klaring terug.

Nadat partijen tot driemaal toe vruchteloos tot afgang zijn aangemaand, wordt door het bestaden van het oordeel de beslissing der klaring voorbereid. Die voorafgaande uitnoodiging, van het hoogere gericht zelf uitgegaan, geeft aan het afgaan en bijgevolg (wanneer het geoorloofd is die gevolgtrekking te maken) aan het geheele hoogere beroep iets eigenaardigs. De toevlucht tot het hoogere gericht is niet zoozeer het onmiddellijke gevolg van het wederspreken zelf, maar van de omstandigheid, dat de partijen niet uit eigen beweging aan den door wijzer en wederspreker in het leven geroepen strijd een einde hebben gemaakt door dat een dezer aan het eene oordeel ten koste van het andere rechtskracht heeft verschaft. Het eigenlijke wettelijke middel, waardoor de onzekerheid moet worden opgeheven, is derhalve de afgang, eene handeling, die uit haren aard binnen den kring van het lagere gericht gelegen is. Deze is de aangewezen en tevens de eenvoudigste weg. Eerst dan, wanneer het blijkt, dat hij niet door de partijen wordt ingeslagen, wordt de beslissing door het hoogere gericht onvermijdelijk en als uiterste hulpmiddel gerechtvaardigd.

1) De richter *ca.* Aelbert Goetnek, welke in hooger beroep komt. „Item Aelbert Goetnuck geet syns ordels aff by Otten vanden Gruythuyse Reyner van Steenbergen ende Aelbert Apeldoern. — Item den Richter ende Aelbert Gotnuck syn hoerre saken gebleuen an twe myns heren vrynde ende ij synre vrunde ende an enen auerman als van drien een Gelys van Doernick off Goessen vanden Gruythuyse by eenre penen van iij^e olde (sic) dit hefft Arut van Middachten Schmebeek auergegeuen van Gotnucks wegen bye penen.“ Cl. III. f°. 118^a v^o.

„Item Jacob ende Otto Ryquynss, syn horre ordele ende saiken voirs, eens beheltlic mynen genedigen here synre iij *W* ende dair voir hebben gelaeft Heymerich van Hoenhorst ende Reyner Rutgerss, beheltlic mynen gnedigen here synre broeken of die verschenen weren.“ Cl. I. f°. 44.

De daartoe aangewezen oordeelaar brengt naar zijn »vurraem" of gevoelen de wijzing uit, nadat hij, wanneer hem dit wenschelijk is voorgekomen, vermoedelijk elders dan in het gezeten gericht, de overige ridders en knechten geraadpleegd heeft. Het eindvonnis of klaring wordt door het volgen van de meerderheid van dezen bekrachtigd en aan den voet van het wedersproken oordeel vermeld ¹⁾.

Bij dit alles valt de analogie met het tot stand komen van een oordeel ter lager bank in het oog. Toen in eene latere eeuw tot het houden der in onbruik geraakte klaringen besloten werd, kwam in de rechtspleging zekere wijziging. De voorzitter deed na de opening van het gerichtsbuch en de schriftelijke of mondelinge mededeeling van de gravamina van den appellant (die binnen tien dagen na het oordeel van het rechtsmiddel gebruik had moeten maken) rondvraag. Zij, die aan het uitbrengen van het oordeel hadden deelgenomen, moesten zich van de stemming onthouden, maar moesten van de motieven der wijzing kennis geven. Door den voorzitter werd naar de meerderheid van stemmen geconcludeerd ²⁾.

Deze wijze van behandeling komt met die der Overijsselsche klaring, zooals zij door Arent toe Boecop beschreven wordt, in hoofdzaak overeen, maar heeft toch eenige afwijkingen.

De stadhouder is daar als vertegenwoordiger des landsheeren het hoofd der richtsvergadering, terwijl de rentmeester van Salland, als dingwaarder, onder hem met hare leiding belast is. Achter den eerste zitten de raden, die hem slechts met hunne adviezen mogen dienen; aan de eene zijde de drosten met de aanzienlijkste edelen, daar tegenover de afgezanten der drie steden en rondom de overige leden der ridderschap. In het midden staat een tafel, waaraan de griffier der staten en eenige stedelijke secretarissen hebben plaats genomen. De stadhouder opent het voor hem liggende proces, laat het door een der laatsten voorlezen en brengt het in besprek. Daarop worden de stemmen door den dingwaarder van de terechtzittenden opgenomen in de volgorde, waarin zij door mij werden

1) „Item Henrick Hegeman is syn ordel togeclaire ende Arnt van Aller aff mit der meester gevolgte op V merck." Cl. I. f. 49.

2) Ordonn. van 1563. Geref. Landr. van 1593.

opgenoemd. Het eindvonnis komt dadelijk tot stand, wanneer de leden der ridderschap met de stedelijke afgezanten eenstemmig zijn. Zijn echter beider meeningen in strijd, dan heeft de stadhouder overwegende stem. De landsheer was dus gerechtigd om in zeker geval ook zijne meening te laten gelden, een recht dat bisschop Florens van Wevelinkhoven zich reeds in 1385 voorbehouden had. Analooq met de lands- werd de kamerklaring gehouden 1).

Gewoonlijk was het eindoordeel of klaring niet anders dan de toeklaring van het oordeel der eene, de afklaring van dat der andere partij: derhalve, de bekrachtiging der wijzing of van het oordeel, dat de wederspreker aan deze had tegenovergesteld. Hij, wiens oordeel afgeklaard werd, verviel in eene breuk van 5 mark aan den hertog 2).

1) Teg. Staat. v. Overijs. dl. III. in fine. Lastbrief van 1556 bij Racer t. a. pl. dl. III bl. 300, 301. Dambur, Kerk. en wereldl. Deventer dl. I. bl. 564. Zie over den strijd, waartoe deze wijze van stemmen aanleiding gaf, inzonderheid Van Doorninck, t. a. pl. fol. 13—16.

2) Eymelrick van Lyenen ^{ca} Jan Lamfortss. die in hooger beroep komt. „Item die wysinge die Henrick van Brynen gewyst heft is stantthattich geclaert ende Jan Lamfort is syn ordel afgeclaert mit V mark.“ Cl. I. fo. 33. — Geryt ten Winckel ^{ca}. Aelbert Holman, die in hooger beroep komt. „Item die wederspraeke is stantthattich geclaert ende Geryt te Winckel is syn ordel afgeclaert op V mark.“ Cl. I. fo. 35 ^{vo}. — Henrick die Monyck ^{ca}. Jan Deryexs. die in hooger beroep komt. „Item Henrick die Moineck is syn ordel togeclaert ende Jan Deryexs. is syn ordel af geclaert op V mark.“ Cl. I. fo. 40. — „Item Jan Pouwels. is syn ordel afgeclaert tegen Pelgrym van Tolgt dair syn myns heren guaden af verselchen V mark.“ Cl. I. fo. 5.

In Overijssel bedroeg de breuk 3 pond, later een oud schild. Ook zij werd opgebracht door de partij, die in het ongelijk was gesteld; zie hiervoor bl. 126. „Item mede is verclaert dat men vanden ordelen die vander legher banck tot die hooghe banck worden beroepen ghiene oncosten noch pene sal namen tertyt toe die ordele geclaert syn, ende wie dan ondergeclaert wort sal eenen olden schilt tot behoeff des ghenen de daer toe gerechtiget is gebroeken hebben na older gewoenten.“ Nieuwe Reform. van 1541. De Nieuwe Reformatie van 1546 schreef voor om het moedwillig appelleren tegen te gaan, dat de ten onrechte appellerende behalve het oude schild nog een hooger som zou verbeuren, die in het eindvonnis uitgedrukt moest worden. — Ook de Veluwsche landbrief van 1532 stelde 40 pond op het appel dat ten onrechte gedaan was — De oude Geldersche landbrieven bepalen het volgende omtrent zoodanige breuk: Maas en Waal 1328: „ende wellekoer dat vonnisse tegengheet, die maget wedersegghen op 't ander regt, dat is dric pont goets gelts.“ Overbetuwe 1445: „ende wie een oirdeel wederspreckt, dat magh hy doen by eene pene van ses alde schilt, ende die sal betalen die geene die dat oirdeel af geklaert wori.“ Nederbetuwe 1410; „Voirt soe willen wy ennige vonnisse die gewyst warden, in onse Lande voerschreven dat men die wederspreken magh. Unde soe wie in den onregten daer aff bevonden worde, daer aff sullen wy hebben twee Vrauckrycksche schilden of payment dat daer goet voer is.“

Aan de partij, die in het ongelijk was gesteld, werd dus eene geldstraf opgelegd. Dit is naar hedendaagsche rechtsbeschouwing bevreemdend, daar in zekere mate met haar de strafbaarheid alleen van die partij vereenigbaar is, welke tot de onrechtmatige bestrijding van het oordeel en de kennismeming van het hoogere gericht aanleiding heeft gegeven. Voor de aan de andere partij opgelegde breuk zou dan een andere grond moeten worden gezocht. Daar evenwel de breuk van de eene zoowel als van de andere partij in het bedrag niet verschilde, is de vooronderstelling niet al te gewaagd, dat voor beider strafbaarheid een zelfde grond heeft bestaan, en misschien is deze in het volgende te vinden.

De tot tweemaal toe herhaalde vermaning om van het oordeel af te gaan, door de klaring aan de partijen gericht, schijnt op de opvatting gegrond te zijn geweest, dat op de laatsten de verplichting rustte om uit eigen beweging en dus niet krachtens rechterlijke uitspraak een einde te maken aan de onzekerheid, die door het wederspreken was ontstaan. Even goed als de eene kon nog de andere partij als tot dien afgang verplicht worden beschouwd en daarom werden beide daartoe uitgenoodigd. De uitspraak der klaring moest derhalve worden vermeden en de rechtstrijd zooveel mogelijk tot het gericht, waarbinnen de wederspraak was geschied, worden bepaald. Bleven echter partijen bij het eens genomen besluit, om de beslissing der klaring in te roepen, volharden, dan maakten zij zich aan eene overtreding van dien regel schuldig en trof haar de straf, welke bleek ten onrechte den afgang te hebben verzuimd.

Het is hier de plaats om de aandacht te vestigen op zeker in de klaarboeken voorhanden geding, dat met een ander, dat reeds vroeger behandeld is geworden, in nauwen samenhang staat. Zijn inhoud munt niet door duidelijkheid uit en is misschien voor meer dan eene verklaring vatbaar. Ik wil dus trachten dien, zooals hij door mij begrepen wordt, zoo getrouw mogelijk weer te geven.

Gelijk vroeger is medegedeeld, had Arnt van der Merck in persoon en in de hoedanigheid van eigen voorspraak voor de bank te Brummen het aandeel zijner vrouw in de nalatenschap van Hille ter Alymoel met inleiding in Aly-

molengoed van Gabel Alymoel gevorderd. Zich door de wijzing bezwaard achtende, wedersprak hij haar, waarna echter de wederspraak wegens een gebrek in den vorm door een volgend oordeel ongeldig werd verklaard, dat, eveneens wedersproken zijnde, door de klaring werd bevestigd 1). De richter was van oordeel, dat uit de uitspraak der klaring het gevolg was te trekken, niet alleen dat Van der Merck 5 mark verschuldigd was voor, wat hier genoemd wordt, de »onrechte wederspraak», maar ook dat zijne vordering afgewezen en hij derhalve in de breuk, die op eene onrechtmatige inleiding stond, vervallen was. Hij zocht met panding voldoening te verkrijgen, waartegen de ander pandweering deed. Daarna deed de eerste zijne aanspraak voor de bank te Reden, opdat over de breukhaftigheid van Van der Merck zou worden beslist. Het blijkt echter dat de laatste reeds de 5 mark had betaald, maar deze omstandigheid bleef op het stellen der rechtsvraag zonder uitwerking. Mogelijk had hij getracht daardoor de panden te lossen, iets dat hem niet gelukt zal zijn, daar de panding eene ruimere strekking had gehad. Van der Merck verdedigde zijne onschuld met de bewering, dat door de uitspraak der klaring nog niet een einde aan zijne rechtsvordering was gemaakt, zoodat de inleiding niet als onrechtmatig kon worden beschouwd, en dat hij de 5 mark voor de »onrechte wederspraak» had voldaan. Hiertegen voerde de richter aan, dat uit de beslissing der klaring wel degelijk het gevolg was te trekken, dat de inleiding onrechtmatig was geweest, en dat derhalve Van der Merck niet kon volstaan met de 5 mark, die hij, zooals hij zelf erkend had, wegens de »onrechte wederspraak» betaald had. Hertger Negel wees het oordeel, dat Van der Merck breukhaftig was, omdat hij zich niet behoorlijk verantwoord had, en met de betaalde 5 mark de breuken niet waren voldaan. Van der Merck kwam in hooger beroep en de ridders en knechten klaarden het bij de wederspraak uitgedrukte oordeel toe, »als vander v merck» d. i. dat hij met de betaling der 5 mark kon volstaan. Die gunstige beschikking was echter voorwaardelijk, want hij werd tot het opbrengen van het overige ver-

1) Bijl. v.

plicht indien de richter het bewijs leverde, dat de rechtszaak, die met inleiding was aangevangen, ten einde was gebracht 1).

Wij zien uit dit geding dat Van der Merck, hoewel zijne breukhaftigheid wegens de »onrechte wederspraek» erkennende, tegen den richter staande hield, niet in de breuk van onrechtmatige inleiding vervallen te zijn. Op welken grond die beweerung steunde en wat wij onder die »onrechte wederspraek» hebben te verstaan, leeren wij uit het voorafgaande geding. Hij had met de inleiding scheidung en deeling voor het erfdeel zijner vrouw van de door Hille ter Alymoel nagelaten goederen gevorderd en, toen hem het bewijs was opgelegd, het bewijs van het erfrecht zijner vrouw met dat harer bloedverwantschap geleverd. De bezitter der nalatenschap had de voldoendheid van het bewijs bestreden, omdat hij niet had aangetoond, dat het goed ter Alymoel, waarop hij inleiding had gedaan, aan Hille had toebehoord, en had verder, omdat het een leengoed was, ontkend, dat het op zijne vrouw voor haar deel kon vererven. De wijzing had verweerder in het bezit van dat goed gehandhaafd, maar niet over het recht beslist, dat Van der Merck op de overige goederen der nalatenschap kon doen gelden, zoodat deze terecht kon beweeen, dat, daar zijne vordering niet was afgewezen, zijne inleiding niet als onrechtmatig kon worden beschouwd 2. De breukhaftigheid van Van der Merck wegens de »onrechte wederspraek» vloeide voort uit hetgeen daarna in den loop van het geding had plaats gehad. De wijzing werd door hem in persoon wedersproken, maar zonder dat hij den behoorlijken vorm in acht had genomen. Op dien grond werd zijne wederspraak door eene latere wijzing ongeldig verklaard, die, wedersproken zijnde, door de klaring werd bevestigd. De klaring dus door uit te maken, dat de eerste wederspraak »onrecht» d. i. ongeldig was geweest, had het oordeel afgeklaard, dat na de tweede wederspraak door Van der Merck in de klaring was gebracht, en hij was

1) Bijl. Z.

2) Het Alymolengoed was dus niet voor een deel van Hille afkomstig, voor het andere het vaderlijk leengoed van verw., zoodals op bl. 128 is gesteld.

dus in de breuk van 5 mark vervallen, welke de partij verschuldigd was, die door de klaring in het ongelijk werd gesteld. De woorden »onrechte wederspraak» geven dus geen grond aan de stelling, dat in het Veluwsche, evenals in het Saxisehe recht, de ongegronde wederspraak werd gestraft.

Het ligt in den aard der zaak dat het verbeuren van de breuk van 5 mark eigenlijk dan alleen een onmiddelijk gevolg van de beschikking der klaring kon zijn, wanneer zij het oordeel van de eene partij toe-, dat van de andere afgeklaard had. Het ontbreekt echter niet aan voorbeelden, dat zij zich niet gestreng aan den inhoud van een der oordeelen hield, want zij gaf dikwijls eene geheel zelfstandige uitspraak. Alsdan kon niet altijd worden gezegd, dat de eene partij in het gelijk, de andere in het ongelijk was gesteld, vooral dan wanneer de strijd de vraag betrof, hoe het bewijs moest worden geleverd. In die gevallen werd de verplichting tot het betalen der breuk opgelegd aan hem, die bij den eindelijken afloop van het geding zou blijken de onderliggende partij te zijn ¹⁾. Overigens ging zij in dat opzicht met vrijheid en naar gelang van omstandigheden te werk. Wanneer b. v. de einduitspraak beide oordeelen, ieder voor een gedeelte, bevestigde en voor het andere afwees, werden wel eens beide partijen tot het betalen van 5 mark gedwongen ²⁾, terwijl wan-

1) Jan Henriëx, ten Have, als mombor zijner vrouw Aleyt, sprak Nelle te Vorthusen, als waar van Geryt Wemmerss., aan voor eene halve hofstede, die Geryt voorheen aan Aleyt had toegezegd toen zij met Geryts broeder voor de eerste maal in het huwelijk trad, welk laatste hij aanbod met 3 huwelijkslieden te bewijzen. Nelle antwoordde, dat zij van de medegave niets afwist en zij het gevorderde in lijfsocht bezat en bedong het vooroordeel, dat de heer haar daarin zou handhaven. De wijzing besliste dat, daar Nelle waar van Geryt Wemmerss. geworden was, zij antwoorden moest gelijk als hij het zou gedaan hebben en dat zij veilig was indien zij het niet deed. Nelle kwam in hooger beroep. „Hyr op is geclaert, dat Nelle mit hoiren mombor mit recht daer op antwerden sal, want sy Gerit Wemmers soens ware worden is. Ende dat men Nellen voert inden goede houden sal thent ter tyt dat sy mit recht daer vyf gewonnen wordt. Ende wien dat goet af geet die sal die v merck betalen.” Cl. I fo. 16 vo.

2) Bernt Blanckert vorderde van Symon van den Glynde het deel van het goed te Glynde, dat hem was aanbesteren, of afgoeding daarvan, en de betering van de geleden schade. Symon antwoordde alleen op het eerste punt en werd door de wijzing in het gelijk gesteld, welke voor Bernt wedersproken werd. „Item die Ritter ende knecht claeren dat die here Symon vanden Glynde jn

neer partijen de zaak geschikt en niet aan het oordeel der klaring onttrokken hadden, aan beiden voor een gelijk aandeel het opbrengen der breuk kon worden opgelegd 1).

Ten slotte hebben wij nog op eene eigenaardige wijze van behandeling te letten, waaraan wel eens een bij de klaring aanhangig geding werd onderworpen. Het geschil werd namelijk aan de uitspraak van wederkeerig door partijen gekozen scheidslieden opgedragen en de behandeling door de klaring tot de eerstvolgende terechtzitting uitgesteld voor het geval dat binnen dat tijdsverloop door gemelde tusschenkomst geene schikking was tot stand gekomen. Het schijnt wel, dat hier niet altijd te denken valt aan een compromis, uit eigen beweging door partijen aangegaan, maar ook aan eene verwijzing door de klaring in gevallen, waarin zij om de moeilijkheid der zaak of andere redenen niet of niet dadelijk uitspraak wenschte te doen 2).

synen besit holden sal ende mach Bernt bewysen dat hy hem voir schade toegesproken hefft des hy hem niet verantwert off ontRicht hefft dat hy dan dair aff vellich is ende dat hy dair voir peynden mach ende elck partye sal v merck gelden." Cl. III f°. 55.

1) Heyn Rutgers. sprak Geryt Roeterss., den momber van Bessel van Rutenbeeck, voor verteerde kost met panding aan, waartegen deze driemaal pandweering deed. Verw. verdedigde zich met het aanvoeren van een gebrek in den vorm der panding en bedong deswegens een vooroordeel. De wijzing verklaarde de panding voor geldig en dat verw. dadelijk d. i. zonder vooroordeel had te antwoorden. Deze kwam in hooger beroep „Item die Ritter ende knechte seggen een drechtelicken so hem Geryt Roeterss. ende Heyn Rutgers dese saken geloefft hebben dat Geryt Roeterss. ende Bessel van Rutenbeeck Heyn Rutgers dese scholt bynnen vj weken betalen sullen dair Heyn voir gepeynt hefft ende die se hem niet onricht en hebben als recht weren die v merck ende j pantweringe sullen beyde parthien gelyck betalen." Cl. III f°. 90 v°.

2) „Item myn lieue genedige here seet dit ordel op ter naester claringe op eyn gescheit" Cl. II f°. 6 v°. — „Item die saken tusschen myns heren genaden ende den dyckgreue van Arckmeden ende die heymelraden ende xvj die syn opgesat ter neester claringe to op een gescheit als an ij gueden mans die myns heren genade dair toe schycken sal ende an ij Raitsvrynde der stat van Arnhem ende an ij die die dyckgreue heymraiden ende xvj dair toe setten sullen ende wert sake dat dese vj niet eens en werden dat se dan ter neester claringe hier weder komen sullen in alle der maten als se nu hier syn ende dit sal geschieden als tusschen dit ende nu ende sonnendage auer xiiij dagen tot Arnhem ende hier en bynnen salmen dese voirg. een weet doin iij dage te voeren so sallen se hier bi komen" Cl. III f°. 75 v°. — „Item dese ordele synt opgesat ter neester Claringe op eyn gescheit oenermids horre beyder vrunde Ende wert saike dats die parthyen eyns worden, gesonne des dan die Richter inder tyt soe solden

Somtijds werd het geschil onvoorwaardelijk aan hare verdere kennismening onttrokken door bij oneenigheid der scheidslieden aan zoogenaamde overlieden overwegende stem toe te kennen. Doch ook voor het geval, dat dit uiterste middel niet hielp, stond de klaring aan de partijen wel eens het recht toe, om het proces weder voor haar aan te brengen ¹⁾.

nochtant die parthyen komen ter neester Claringe ende wachten horre ordele omme dat die Richter myns heren broecken dair ynuē vorderen mach off sy verschenen weren alsouerre sy hier en bynnen vanden Richter nyet en scheyden" Cl. I f°. 17 v°. — Zie verder bijl. X.

1) „Item Heurick van Moersseler ende Alydt van Renseler syn alle hoeren saken gebleuen ja tegenwoirdicheit myns ghenedigen heren ende der Ritter ende knechte elck an ij^{en} segslude ende an myns ghenedigen Rentmeister ende Richter als ij auerlude wanneer men hem acht dage te voeren en wet duet dat sy dan dair by komen sullen Elck mit hoeren segslude ende mit welcken twen die auerlude toevallen sullen se mede gescheiden wesen beheltlicken mynen ghenedigen heren synre broecken." Cl. III f°. 174. — „Item dese wedersproken ordele voirs. synt opgesat ter neester Claringe iuder maeten wert saike dat horre beyder vrunde ende oeuerule die dair toe gekaeren ende gesat syn des gescheyds nyet eens en worden off dat nyet vyt en spreken bynnen sulken tyt als dat oeuere dragen is dat mallich vander parthyen dan syns rechtz waer neme sal ter neester claringe in alle der maeten he nu gedain solde hebē so dat nyet beloest en were" Cl. I f°. 1 v°. — Zie verder bijl. W.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE LATERE VELUWSCHE KLARINGEN.

Het laatste der klaarboeken uit de XVe eeuw, dat in het jaar 1470 werd afgesloten, geeft ons tevens het laatste blijk van het spannen van de hooge bank van het Veluwsche landgericht en iets meer dan een volle eeuw moest er verlopen, eer dat er werkelijk, maar dan ook uitsluitend in den vorm van appellations- of klaringsgericht, weder te Engelandersholt werdt terecht gezeten. Zooals duidelijk is, werd gedurende dat tijdsverloop de eerwaardige instelling niet altijd als opgeheven beschouwd, maar veeleer haar voortbestaan doorgaans rechtens en zelfs wettelijk erkend. Bijzondere omstandigheden moeten dus hebben samengewerkt om dezen eigenaardigen staat van zaken in het leven te roepen en het zal ons blijken, dat een onderzoek naar deze niet onbelangrijk mag heeten, omdat zij met den geheelen staatkundigen toestand van het hertogdom in verband hebben gestaan. Immers in het tijdperk, dat voor ons ligt, zien wij hoe de handhaving van de wettelijke rechtspleging door hooger beroep, aanvankelijk door aanhoudenden oorlog en gedurige afwisseling in het hoofd van bestuur schier onmogelijk gemaakt, nog lang daarna werd verijdeld door den strijd, dien de landzaat tegen uitheemsche en nicuwere begrippen van staatsregeling en rechtswezen heeft gevoerd.

Het is bekend onder welke belangrijke tijdsomstandigheden men in Gelderland het jaar 1470 geboren zag worden. De onbekwame hertog Arnold was door zijn zoon Adolf in den kerker geworpen, tot den afstand der hertogelijke waardigheid gedwongen en de laatste door de staten des

hertogdoms in diens plaats gehuldigd geworden. Te ver-geefs waren de aanverwanten van den afgezetten vorst voor hem in de bres gesprongen en had zelfs de paus op zijne loslating aangedrongen, toen Karel, hertog van Boer-gondië, die reeds te voren in de onderhandelingen betrok-ken was geworden, den wederspannigen zoon in October van genoemd jaar wist tot zich te lokken en de invrijheid-stelling van Arnold door list te verkrijgen. Door de in-hechtenisneming van Adolf, na eene vruchteloze bemid-deling geschied, gaf Karel nu wel aan Arnold de gelegen-heid, om na herroeping van zijnen afstand de teugels van het bewind op te nemen, maar daar zijne sluwe politiek hem het regeeren onmogelijk maakte, was daarna de opdracht van de beschermvoogdij en, den 7 December 1472, de ver-panding van het hertogdom ten zijnen behoeve gevolgd. In het volgende jaar, dat tevens het laatste was van het leven van den zwakken Arnold, had Karel zich dan ook gehaast, om door kracht van wapenen zijn gezag in het hertogdom te vestigen, en van nu af aan was het laatste bij zijne overige erflanden gevoegd en daardoor aan eene rechtsbedeeling onderworpen, die voor dezen gelijkelijk werd vastgesteld. In 1473 werden de besluiten uitgevaardigd, waarbij, naast eene algemeene rekenkamer, ook een ge-rechtshof, beide te Mechelen, in het leven werd geroepen, en was daardoor een eerste stap gedaan, om naar eenheid van het rechtswezen in de Nederlanden te streven. Dat hof nam kennis, behalve van de zaken, wier beslissing de hertog zich zelve had voorbehouden of die hij naar goed-vinden aan de plaatselijke gerichten onttrok, van alle zoo-danige, waarin appel gedaan of reformatie werd verlangd, die van zekere Vlaamsche gerichten afkomstig waren en eindelijk van die, welke werden aangebracht van de ka-mers van justitie, die tot nog toe onder den regeringsraad hadden gestaan ¹⁾. Te gelijker tijd had hij uitvoering gege-ven aan eene bepaling in het verdrag, met hertog Arnold den 1 December 1471 gemaakt en den 30 December 1472 nader geregeld ²⁾, en eene dergelijke kamer van justitie

1) Gachard, Inventaire des Archives des Chambres des Comptes p. 13. Vgl. Van Maanen, De supremo Mechliniensi Concilio fol. 82.

2) Nijhoff, Gedenk. dl. IV n°. 513. Pontanus, Hist. Gelric. fo. 548.

te Arnhem ingesteld. Hoewel een reglement op hare samenstelling niet voorhanden is, mag men met grond aannemen, dat ook zij onder het hof van Mechelen ressorteerde, gelijk er ook bewijzen van de rechtsmacht over Gelderland van het laatste worden aangetroffen. Minder duidelijk is het echter, of door hare instelling inbreuk op de tot nog toe gebruikelijke rechtspleging door hooger beroep werd gemaakt, want dit onderwerp werd niet geregeld in het bevelschrift over het beleid der justitie van April 1474, waarin de rechten en verplichtingen der rechterlijke ambtenaren omschreven werden, maar dat meer strekte tot het tegengaan van ingewortelde misbruiken dan tot het invoeren van ingrijpende veranderingen ¹⁾.

De staatkundige beroeringen, op het sneuvelen van Karel den Stoute in 1477 gevolgd, gaven echter den Gelderschen weldra gelegenheid, om zich van de Boergondische instellingen te ontdoen en in het belang van hertog Adolf, met diens zuster Catharina aan het hoofd, hunne onafhankelijkheid te handhaven, ook toen deze op het slagveld bij Doornik was gevallen en diens onmondige zoon, sedert de verovering van hertog Karel in Boergondische gevangenschap gehouden, als de wettige landsheer werd beschouwd. Maar Maximiliaan van Oostenrijk (die zich den 19 April 1478 met het hertogdom had doen beleenen en de vermoevende rechten van den hertog van Gulik had afgekocht) draalde niet met pogingen aan te wenden, om het verlorene voor zijn huis terug te winnen, en in 1481 zag hij die zoozeer geslaagd, dat hij zijn marschalk Adolf van Nassau-Idstein tot zijn algemeenen stadhouder kon aanstellen over de landen, die door verovering of onderhandeling aan zijn gezag onderworpen waren geworden ²⁾. Eene commissie werd benoemd, om aan het rechtswezen eene behoorlijke regeling te geven ³⁾ en eene raadkamer aan den stadhouder toegevoegd, om dezen in de handhaving van het landsheerlijk gezag bij te staan ⁴⁾. In de verdragen, die door Maximiliaan met zijne

1) Nijhoff, Gedenk. dl. V bl. XXII e. v.

2) Nijhoff, Ged. dl. V bl. LXIV.

3) Nijhoff, Ged. dl. V n°. 133.

4) Van Hasselt, Oorsprong van het Hof van Gelderland bl. 106 e. v.

nieuwe onderzaten werden aangegaan, kenmerkte zich de zucht, om hen door mildheid voor zich te winnen, en werden de oude privileges en vrijheden erkend en bevestigd. De overgeleverde rechtspleging naar leen- land- stad- of dijkrecht werd in stand gehouden en, wat daarin sedert de gevangenneming van hertog Arnold en den dood van Karel van Boergondië was beslist of bekrachtigd, van waarde gelaten ¹⁾. Ook de mogelijkheid tot het houden van de klaringen werd niet uitgesloten, want aan den stadhouder werd de bevoegdheid verleend, om wanneer de omstandigheden het vorderden, de staten, hetzij gezamenlijk, hetzij in ieder kwartier afzonderlijk, bijeen te roepen ²⁾ en voor de graafschap Zutphen werd zelfs uitdrukkelijk bepaald, dat de landsheer of diens stadhouder, bijgestaan door zijne raden, jaarlijks met bannerheeren, ridderschap en steden de klaring zoude houden ³⁾. Met dat al bleven de Gelderschen verlangend naar het oogenblik uitzien, waarop zij het vreemde juk af zouden kunnen schudden ten einde Karel van Egmond, den laatsten telg uit het geliefde vorstenhuis, aan hun hoofd te plaatsen. De laatste was inmiddels in de handen van den koning van Frankrijk overgegaan en diens minder vijandige gezindheid gaf hun gunstige vooruitzichten. De pogingen, tot zijne invrijheidstelling gedaan, gelukten en met zijne terugkomst in 1492 ving de jeugdige vorst met de Oostenrijksche heerschappij de worsteling aan, die nagenoeg gedurende eene halve eeuw met afwisselende krijgskans werd volgehouden. Na verloop van eenige jaren evenwel was deze hem zoozeer ongunstig geworden, dat toen haar einde met allen grond kon worden voorzien. Nadat koning Filips in 1504 krachtig den aanval had voortgezet, zag deze in het volgende jaar niet alleen een groot gedeelte van het hertogdom aan zich onderworpen, maar ook den hooghartigen Karel van Gelre te Rozendaal vernederd aan zijne voeten. Voor twee jaren werd een wapenstilstand gesloten en, hoewel deze bij het vertrek van Filips naar Spanje door Karel ter kwader trouw werd verbroken, bleef toch een gedeelte van

1) Nijhoff, Gedenk. dl. V n°. 122, 123.

2) Nijhoff, Ged. dl. V n°. 133.

3) Nijhoff, Ged. dl. V n°. 123.

Gelderland en Arnhem zelfs tot in 1514 in de macht van het Oostenrijksche huis. Die stad werd de zetel van eenen hoogen raad, die den koninklijken stadhouder ter zijde stond en, met eene instructie voorzien, op den voet van de kamer van justitie in Holland geregeld werd en in samenstelling en rechtsmacht volkomen afwijkend was van al hetgeen onder de Geldersche voorvorsten gebruikelijk was ¹⁾. Van groot gezag of langen duur kan deze echter niet zijn geweest, want Karel van Gelre wist weldra veel van het verloren gebied terug te winnen, dat daardoor van zelf onder het bestuur kwam van de raden, die, van bepaalde commissiën voorzien, met eenen kanselier aan het hoofd, tot een vast lichaam waren vereenigd en wier bijstand hij in de uitoefening van het bestuur en van de jurisdictie ondervond. Zij bechartigden daarbij in de eerste plaats de hoogheid van den vorst en deden uitspraak over de geschillen, die ter eerster instantie voor hen werden gebracht, maar vormden bovendien een gerechtshof van appel ten aanzien van zekere plaatselijke rechtbanken ²⁾. Tot de laatsten werden o. a. de banken in het rijk van Nijmegen gerekend, die volgens eene verklaring van hertog Karel in 1520 geen appellen zouden mogen toelaten aan den burggraaf en schepenen, op het Valkhof vergaderd, maar die voor hem en zijnen raad zouden moeten aanbrengen ³⁾, eene beslissing, waarvan hij echter terugkwam, toen hij den landbrief van dat rijk in 1532 vernieuwde ⁴⁾. Overigens bleven de klaringen, ook die door den hertog zelven of diens stadhouder voorgezeten, in stand, want die aan de Praast werd in den landbrief van Overbetuwe van 1493 op nieuw geregeld ⁵⁾ en ook die te Engelandersholt in den Veluwschen landbrief van 1532 opzettelijk omschreven. Meer dan waarschijnlijk is het echter, dat de toepassing dier wettelijke voorschriften door de onrustige en gevaarlijke tijdsomstandigheden werd verhinderd, welke in den Veluwschen landbrief ook als de oorzaak worden aange-

1) Van Hasselt, Oorsprong van het Hol bl. 115 c. v.

2) Van Hasselt, t. a. pl. bl. 145 e. v. Vgl. Nijhoff, Gedenk. dl. VI St. II n°. 1397.

3) Nijhoff, Ged. dl. VI St. II n°. 1027.

4) Geid. Placaetboek dl. II aanh. I kol. 5.

5) Geld. Placaetboek dl. II. aanh. I kol. 43 vgl. Nijhoff, Ged. dl. VI st. I n°. 395.

geven, waarom sedert de regeering van Karels voorvaderen het houden der klaring te Engelandersholt verzuimd was geworden.

Tot in het jaar 1543 mocht Gelderland zich in het bezit van een onafhankelijk staatsbestuur verheugen, al ging zijne handhaving met een onafgebroken kampstrijd tegen den steeds meerdere macht ontwikkelenden Oostenrijkschen vorst gepaard. Bij Karel van Gelre bleef zich steeds een onverzoenlijke haat tegen den laatste openbaren, maar toen hij, hierdoor aangezet, aan zijne onderzaten eindelijk in den koning van Frankrijk een nieuwen landsheer wilde geven, stuitte die poging af op den afkeer, die dezen tegen elk uitheemsch gezag, onder welken vorm ook, bezielde en gaf hem dit aanleiding steun bij Jan hertog van Kleef te zoeken. Karel, later inziende dat tegenstand nutteloos zoude zijn, plaatste zijne handteekening onder een verdrag, dat den 27 Januari 1537 tusschen hem, den laatste en de staten werd gesloten en waarbij hem de jong-hertog Willem van Kleef tot opvolger en zijnen landen beide de Kleefsche vorsten tot beschermers werden gegeven. In die overeenkomst werd de uitoefening van de voornaamste takken van bestuur omschreven, in het bijzonder de rechtsvordering en daarbij de rechtspleging door hooger beroep uitdrukkelijk op den voet ingericht, waarop zij onder de voorvorsten in toepassing was gebracht 1). Toen echter Karel uit hartzeer over zijne vernedering niet lang daarna was overleden, bleek het weldra, dat zijn opvolger niet tegen den machtigsten vorst der christenheid was opgewassen. De val van Duren was beslissend en den 7 September 1543 kwamen de merkwaardige tractaten van Venlo tot stand, waarbij voor goed het hertogdom aan de erflanden van Karel V werd gehecht. Een der gewichtigste bepalingen van het verdrag was wel die, waarbij aan den stadhouder een regeerings- en rechtscollege, uit een kanselier en raden bestaande, werd toegevoegd, waaraan vier jaren later, den 10 October 1547, de vermaarde instructie werd verleend, welke onder den naam van Kanselarij-ordonnantie in de geschiedenis van het Geldersche hof en van die van het vorstendom zelf eene zoo gewich-

*landsheer
raad*

1) Geld. Plach. dl. I kol. 3 e. v.

tige plaats inneemt. Het is hier niet de plaats om in eene nadere beschouwing van dit merkwaardig staatsstuk te treden. Voor ons doel mag alleen het aandeel van kanselier en raden in de rechtspraak over appelzaken in aanmerking komen. Het gaf evenals de overige onderwerpen, in deze instructie geregeld, aanleiding tot aanhoudende geschillen en onderhandelingen tusschen de vertegenwoordigers van den vorst en de landschap.

In het 18^e en 19^e artikel werd aan stadhouder, kanselier en raden toegestaan, om zoowel te Engelandersholt als aan de Praast mede zitting en kennis te nemen van de wedsproken oordeelen, die in de klaringen werden gebracht. Dit geschiedde, zooals het heette, krachtens de landbrieven die zulks hadden voorgeschreven. Ook was het op grond van een vorstelijk privilege, dat hun in het 20^e artikel de rechtspraak over de appelzaken van het Tielsche stadsgericht werd toevertrouwd, die zij met zeven, uit naburige plaatselijke rechtbanken gekozen schepenen zouden hebben uit te oefenen ¹⁾. Dat privilege was de giftbrief, die door de gebroeders Reinald en Eduard den 10 Juni 1361 aan Tiel en Zandwijk werd verleend ²⁾ maar, zooals wij later zien zullen, voor meer dan eene verklaring vatbaar bleek te zijn.

Het in onbruik geraken van de oude klaringsgerichten, wier bestaan hier weder wettelijk werd erkend, en de wijzigingen, die in het rechtswezen langzamerhand waren gekomen, hadden over den aard en de samenstelling dier hoogere rechtbanken en over den juisten zin van de voorschriften dienaangaande in de oude voorrechtsbrieven veel duisterheid verspreid. Vandaar dat de bepalingen der ordonnantie, die naar deze verwezen, verklaring behoefden en de noodzakelijkheid daarvan ten aanzien van het 19^e en 20^e artikel in Juni 1556 onbewimpeld werd uitgesproken zoowel door de gedeputeerden der landschap in de bedenkingen, die toenmaals door hen tegen den geheelen inhoud der Kanselarij-ordonnantie werden ingebracht, als

1) P, Nijhoff, Registers op het Archief van het voorm. Hof bl. VIII, IX.

2) Nijhoff, Gedenk. dl. II n°. 109: „Et si dicti scabini sententiam vel iudicium inique protulerint, in domo nostra, mediantibus septem paribus scabinatum, et non aliter, reprobari poterunt et conuinci.”

door kanselier en raden bij hunne pogingen om die bedenkingen zooveel mogelijk te ontzenuwen en te wederleggen. De eersten lieten echter niet na, tevens voor te stellen, in welken zin de interpretatie naar hunne opvatting zou moeten uitvallen.

Den 23 Juni gaven zij aan den stadhouder als hunne meening te kennen, dat op grond van de landbrieven van Overbetuwe niet ook kanselier en raden, maar alleen de stadhouder of in diens plaats een enkele in Overbetuwe geërfde raad in naam van den landsheer in de klaring aan de Praast naast de ridderschap zitting zoude mogen nemen, terwijl krachtens het privilege van Tiel de kennisneming door het hof van de appellen van het stadsgericht te Tiel binnen die stad in het vorstelijk huis aldaar behoorde te geschieden. Nadat de over de ordonantie gewisselde stukken door de twee stadhouders Lalaing en Hoorne als koninklijke commissarissen aan Filips II waren opgezonden, gaf deze den 26 Januari 1557 eene verklaring, waarin ook het 19^e en 20^e artikel werd aangevoerd. Het eerste werd op grond van den landbrief van 1445 gewijzigd in den zin als door de landschap was voorgesteld, en zoude aldus blijven gelden zoolang de onjuistheid dier wijziging niet uit andere oude bescheiden bleek en, wat het andere betreft, zoude op de eerstvolgende bijeenkomst van de landschapsgedeputeerden en de commissarissen de onduidelijke zinsnede in het Tielsche privilege op de meest geschikte en gepaste wijze moeten worden verklaard, opdat de koning diensvolgens daarover eene nadere verordening zoude kunnen maken. Toen door de nalatigheid van de landschap het laatste middel tot voorziening niet in het werk werd gesteld, gelastte de koning den 8 Augustus 1559, dat inmiddels art. 20 der ordonantie voorloopig van waarde zoude blijven en volgens zijnen inhoud de aanhangige processen zouden worden afgedaan 1).

1) Inmiddels waren bij eene resolutie van 24 Maart 1557 de rechtszaken aangewezen geworden, waarin door het gericht van Tiel en Zandwijk appèl naar het Hof moest worden toegelaten, Geld. Plach. dl. I kol. 234. De onderhandelingen over den zin van het Tielsche privilege werpen sleepende gehouden en de onzekerheid bleef voortduren totdat daarover door de landschap in 1554 werd beslist. Plach. dl. II. aanh. 2 kol. 227.

De bijzonderheden in den tekst zijn ontleend aan een hs., voorheen te griffie

Tot nog toe had het 18^e artikel, dat aan kanselier en raden eveneens aandeel in de rechtspraak der Veluwsche klaring verschafte, geen reden tot verwickelingen gegeven en werd het bij de gedachtenwisselingen tusschen land-schap en hof over genoemde instructie zelfs niet ter loops aangeduid. Weldra echter moest daarin verandering komen, want aan eene geschikte aanleiding zoude het niet ontbreken.

Op verzoek van verschillende belanghebbende partijen 1) besloot in het jaar 1563 de toenmalige stadhouder, Karel van Brimeu, graaf van Megen, tot het uitschrijven van eene terechtzitting van de Veluwsche klaring te Engelandert Holt over te gaan. In menig opzicht voorwaar, kon die instelling als verouderd worden beschouwd. Bij menschenheugenis toch had geene terechtzitting plaats gehad, waren er, behalve eenige weinige bepalingen in den landbrief van 1532, omtrent haar geene wettelijke voorschriften voorhanden en heerschte er dus over haren aard en samenstelling veel duisters en onzekers. Hierin zocht men door het uitvaardigen van eene ordonnantie te voorzien, die door den stadhouder met de leden van het hof en na raadpleging van den drost van Veluwe en den richter van Veluwenzoom en, zooals het heette, met behulp van de oude klaarboeken, werd opgemaakt en den 28 Mei 1563 in werking trad 2).

De klaardag werd bepaald op den 1 September, des morgens ten acht ure, en de bepalingen omtrent de voorbereiding van en de rechtspleging op de terechtzitting dragen het onmiskenbare blijk van geroegeld te zijn geworden hoofdzakelijk volgens den inhoud van eene oude aantekening, die reeds meermalen door mij werd gebruikt en in de verhandeling van Van Hasselt is uitgegeven. Toch bemerkt men bij vergelijking van deze met hetgeen in de ordonnantie werd voorgeschreven twee voornamen punten van verschil en wij zullen zien, dat juist door deze de mislukking van die klaring is veroorzaakt. De bepaling,

van den hove, thans in het archief der prov. Gelderl. gemerkt *Spaansche Onlusten D. no. 7.*

1) Van Hasselt, *Klaarbanken*, bl. 14.

2) Geld. *Plach.* dl. I kol. 298.

dat de landsheer de kosten van de beschreven ridders en knechten zoude dragen, werd niet overgenomen. Daarentegen werd er vastgesteld, dat kanselier en raden nevens den stadhouder zitting zouden nemen, een voorschrift dat in de aantekening ontbreekt.

In den loop der maand Juli werden de beschrijvingsbrieven afgezonden, niet alleen aan de leden der ridder-schap, maar, in overeenstemming met art. 18 der Kanselarij-ordonnantie, ook aan de Veluwsche steden, opdat, zooals naar analogie met de bepaling van den landbrief van 1532 omtrent de lagere gerichten was voorgeschreven, Arnhem zich door twee, de overige door een afgevaardigde zouden doen vertegenwoordigen ¹⁾. Inmiddels was men er op bedacht, de houten gerichtsbank in gereedheid te brengen, die naar overgeleverde gewoonte partijen en rechters in zich moest bevatten. Hier reeds deden zich zwaarigheden op. De kosten tot hare oprichting moesten gevonden worden in het bedrag der breuken van fol appel d. i. de geldstraffen, die volgens den landbrief van 1532 hen troffen, welke zouden blijken ten onrechte in hooger beroep te zijn gekomen. Tusschen den rentmeester van Veluwe en den landrentmeester maakte het echter een punt van strijd uit, wie hunner tot het innen dier breuken gerechtigd en gevolgelyk tot het oprichten der bank verplicht was. In den aanvang van Augustus was de zaak nog hangende, waarop stadhouder, kanselier en raden haar aan de hoofdthesaurier-generaals en gecommitteerden tot de finantien te Brussel ter beslissing onderwierpen en, om haar niet op de lange baan te schuiven, aan den scholtis van het ampt van Apeldoorn last gaven, de bank te doen vervaardigen, waarvoor hem de kosten voorloopig door den landrentmeester zouden worden voorgesloten ²⁾. De kanselier en de drost van Veluwe begaven zich den 7 Augustus naar de gerichtsplaats om eene geschikte plek voor de opstelling aan te wijzen, terwijl het materiaal na te Arnhem te zijn bewerkt, met wagens naar

1) Van Hasselt, Klaarbanken bl. 11—13. Blijkens het oorspronkelijk stuk dagteekent de beschrijvingsbrief van Arnhem van 10 Juli niet van 10 Juni, zoo als Van Hasselt opgeeft.

2) Van Hasselt, Klaarb. bl. 13.

Engelanderholt vervoerd werd, waar de bank in de laatste week van Augustus werd in elkander gezet en afgewerkt 1). Inmiddels verkreeg de gevolgte gedragslijn te Brussel goedkeuring en bekrachtiging 2).

De 1 September 1563 zag den stadhouder, de leden van het hof en van de ridderschap, de stedelijke afgezanten en de overigen, wier ambt of wier belang het vorderde, te Engelandersholt vereenigd. Rechters en partijen waren aanwezig, alle toebereidselen waren gemaakt, toen door verdeeldheid, tusschen ridderschap en steden aan de eene en stadhouder en raden aan de andere zijde opgerezzen, de ordelijke loop der zaken werd verstoord. De stadhouder schijnt de zitting verdaagd 3) en zich naar het huis het Loo te hebben begeven, want daar was het, dat hij de eersten tot zich ontbood, om door samenspraak met kanselier en raden aan de opgekomen bezwaren een einde te maken. Het voornaamste bleek wel te wezen, dat kanselier en raden toegelaten waren geworden, nevens ridderschap en stedengezanten hunne stemmen uit te brengen. De stadhouder deed nu aan de laatsten door de eersten de twee bepalingen voorhouden, waardoor hun recht kon worden gestaafd: het 48^e art. der Kanselarij-ordonnantie en het voorschrift in den landbrief van 1532, waarnaar in genoemd art. verwezen werd en waarin toch duidelijk te lezen stond, dat de landsheer met zijne vrienden van rade en zijne ridderschap van Veluwe de klaring zoude houden. Den volgenden dag waren ridderschap en steden weder op de »Maelstat aen Engelandersholt" bijeen, om over het aangevoerde te beraadslagen en het resultaat hunner overwegingen in een geschrift op te nemen, dat zij aan den stadhouder deden toekomen. Onmiddellijk daarna, op dienzelfden dag, werd eene schriftelijke beantwoording met wederlegging van de geopperde bezwaren door den stadhouder opgesteld. Beide stukken 4) zijn merkwaardig om den strijd der toenmalige rechtsbegrippen vooral ten aanzien van het gezag en de beteekenis, die aan de land-

1) Van Hasselt, Klaarb. bl. 21 e. v.

2) Van Hasselt, Klaarb. bl. 14.

3) Van Hasselt, Klaarb. bl. 17.

4) Ouder Bijlage Aa en Cc.

brieven destijds werden toegekend. Zij bevatten met de overige tijdens dezen klaardag gewisselde stukken in het kort de gronden, die, behoudens geringe afwijkingen, ook in twee latere verzoekschriften van het kwartier met meerdere uitvoerigheid en volledigheid werden besproken. Wij behooren dus bij den inhoud dier stukken stil te staan en zullen aanvankelijk de het eerst gemaakte bedenkingen van ridderschap en steden volgen en daarbij van de wederlegging door den stadhouder bij ieder geschilpunt melding maken:

1°. De leden der ridderschap en de stedengezanten, hoewel bereid hunne persoonlijke gevoelens te kennen te geven, achtten zich bezwaard om van deze twistpunten kennis te nemen, omdat zij in te gering getal beschreven waren geworden en men ze door onderhandeling met gemeene geërfde ridderschap en steden te Arnhem vooraf uit den weg had moeten ruimen. — De stadhouder was van oordeel, dat er vrij wat meer personen opgekomen waren dan die, welke beschreven waren geweest, weshalve hij het opteekenen der namen van de aanwezigen gelastte, zoowel als van hen, die, afwezig, zich door niet-beschrijving verongelijkt waanden. Hij had gemeend het opperen van alle bezwaren te zullen voorkomen toen hij bij het samenstellen van de ordonnantie met den drost van Veluwe en den richter van Veluwenzoom en met de duidelijke woorden van den landbrief te rade was gegaan.

2°. Uit de reeds meermalen aangehaalde oude aantekening, uit oorkonden van 1357 en 1394 en extracten van 1444 en 1461 was gebleken, hoe de klaring voorheen werd gehouden en met ridderschap en stedenvrienden bekleed werd, bij hetwelk men vast besloten was het oud gebruik te handhaven zonder eenige nieuwigheden te dulden. Men twijfelde niet dat de stadhouder omstandiger berichten zoude aantreffen in de klaarboeken en andere oude registers en rekeningen in de rekenkamer, waarvan men inzage verlangde, bijzonder omtrent het getal en de namen van de vrienden van den rade, die in het gericht zitting hadden genomen, en hoe de kosten waren voorgesloten. — Daartegen werd opgemerkt, dat een beroep op de oude aantekening, als alle rechtskracht missende, niet gewettigd was, dat men zich niet herinnerde in de oor-

konden van 1357 melding van de schepenen van de steden, zooals beweerd werd, te hebben gevonden, zoodat men daarvan een authentiek afschrift begeerde, en dat, hoewel de inhoud der klaarboeken met de verder aangehaalde bewijsstukken overeenstemde, het bewijs toch kon worden geleverd, dat de raden deel aan de klaring hadden gehad. De stukken, ter rekenkamer voorhanden, waarvan gaarne inzage werd verleend, zouden ridderschap en steden weinig licht kunnen geven bepaaldelijk ten aanzien van het getal der terechtzittende vrienden van rade, terwijl in de rekeningen nergens van eene vergoeding van verblijfkosten van de leden der ridderschap werd melding gemaakt. Intusschen kon dit alles aan den tegenwoordigen stand van zaken weinig afdoen, daar deze door den zooveel lateren landbrief van 1532 geregeld was geworden.

3^e. Het aanvocren van den landbrief mocht niet ten nadeele van ridderschap en steden strekken, omdat uit dezen kon worden opgemaakt, aan welke oorzaak 1) hij zijn ontstaan te danken had gehad, en zijne bepaling over de klaring van de zijde van ridderschap en steden niet door een actus confirmatorius 2) was gevolgd geworden, waardoor men aan het oud gebruik had gederogeed en waartoe men zonder bewilliging van de volle kwartiersvergadering ook nu niet durfde over te gaan. — Die landbrief, zoo wierp men tegen, was op uitdrukkelijk verzoek van de Veluwsche landschap verleend, door haar aangenomen en sedert onafgebroken toegepast geworden en verwees over het betwiste punt niet naar den vroegeren landbrief, zoo deze soms mocht worden teruggevonden, of naar het oud gebruik, maar door dezen was alle daarmede strijdend oud gebruik vernietigd geworden. De andere tegenwerping kwam zeer bevreedend voor. Immers alle wettelijke voorschriften moesten als geldend worden beschouwd zoodra zij waren vastgesteld, al werden zij ook maar eveniente casu in werking gebracht. Daar dit alleen per contrarium usum had kunnen geschieden, kon de

1) Het verloren gaan van den ouden landbrief en het verlangen van het kwartier om een nieuwen, met het oude gebruik overeenkomenden te ontvangen.

2) Namelijk, het werkelijk zitting nemen van ridderschap en stedengezanten met de vrienden van rade.

bepaling in den landbrief niet als verjaard worden aangemerkt.

4°. De werkkring van stadhouder, kanselier en raden moest volgenderwijze worden omschreven. De stadhouder zoude met hen zitting mogen nemen, zich met hen bera- den en daarna, uit naam van den landvorst, zijn gevoelen met één stem te kennen geven. — De stadhouder beweerde daartegen, dat krachtens den landbrief de vrienden van rade gelijkelijc mede mochten oordeelen en klaren.

5°. In de oude ordonnantie (aanteekening) stond uitge- drukt, dat de vorst de kosten, door de ridderschap ge- maakt, zoude moeten vergoeden. — De stadhouder beriep zich op hetgeen hij vroeger had gezegd.

6°. Uit eene oude rekening van Arnhem was op te ma- ken, dat niet twee, maar zeven raadvrienden uit die stad moesten worden afgevaardigd. — Hierop werd aangemerkt, dat uit die rekening niet kon worden afgeleid, dat die zeven beschreven waren geweest of ook zitting hadden genomen. De stadhouder had de beschrijving van de stedengezanten geregeld op eene wijze als in den land- brief voor de lagere gerichten was voorgeschreven.

7°. Men meende dat de gravamina van appellanten, die tegen de gewezen vonnissen niet bij zittende gericht te boek waren gesteld, nu nog mondeling zouden mogen worden voorgedragen, opdat vervolgens ex actibus primae instantiae over de zaak zou worden recht gedaan. — Er werd geantwoord, dat de gravamina in de klaarboeken (niet in de signaten 1)), achter ieder proces werden aangetroffen.

De slotsom van de wederlegging van den stadhouder was, dat hij geene termen vond om zijne uitgevaardigde ordonnantie te veranderen en ridderschap en steden uit- noodigde om na rijp beraad, den vierden September, wanneer hij te Engelandersholt met hen zoude samen komen, een schriftelijk antwoord op zijne bedenkingen over te leveren. Van dat antwoord zoude zijn verdere gedraglijn afhankelijk zijn. Bleven zij in hun verzet volharden, dan was hij voornemens zich bij de verschenen gedingvoerende partijen te verontschuldigen door haar te verklaren, dat

1) De oudste Veluwsche signaten of gerichtsboeken, die door mij werden nage- slagen, bewijzen het tegendeel.

aan den landvorst de mislukking der gerichtsvergadering niet te wijten was, en verder de geheele zaak aan de eindbeslissing der landvoogdes te onderwerpen, waartoe dan alle stukken binnen den termijn van eene maand aan haar of aan den griffier van het hof zouden moeten worden toegezonden.

De beschikking des stadhouders was dus op alle punten afwijzend. Dit werd door ridderschap en steden gevreesd, zoo niet voorzien, want op den 3 September, voordat het antwoord was ingekomen, hadden zij elkander bij adellijke trouw en eer beloofd om, wat er ook geschieden mocht, hun op het oud gebruik gevestigde recht te handhaven, in de hoop dat hun streven met gelijken uitslag zoude worden bekroond als aan de vroegere pogingen ten aanzien van de klaring aan de Praast was te beurt gevallen. Dit verdrag, door den landschrijver in schrift gebracht, was met 64 naamteekeningen voorzien geworden ¹⁾. De verbondenen draalden daarom niet op het verkregen antwoord hunne bedenkingen in schrift te brengen en deze den volgenden dag met een begeleidend schrijven ²⁾ aan den stadhouder te overhandigen.

In dat »tegenbericht» werden alle twistpunten op nieuw behandeld en daarbij dikwijls naar de vroeger geuite meeningen verwezen. Op de zoogenaamde ordonnantie of oude aantekening werd veel gewicht gelegd. Wel is waar ontbraken daaraan uitwendige kenteekenen van authenticiteit en had men het oorspronkelijke niet in de stukken van de rekenkamer aangetroffen, maar van den anderen kant werd haar inhoud door de oude bescheiden eer bevestigd dan wederlegd, bevonden zich meerdere gelijkkluidende afschriften daarvan in verschillende handen en waren bovendien hare bepalingen met het oog op deze terechtzitting reeds ten deele opgevolgd geworden. Door het vertoonen van eene copie van de oorkonde van 1357 werd de geopperde twijfel weggenomen, of daarin wel schepenen van de steden werden genoemd. Ook op den landbrief kwam men met meer uitvoerigheid terug. Nimmer was deze in eenen zin beschouwd alsof zijne bepa-

1) Bijlage Bb.

2) Bijlage Dd.

lingen, welke bezwarend voorkwamen, niet voor wijziging vatbaar waren. Door dezen hadden ridderschap en stedenvrienden niet van hun oud gebruik stilzwijgend afstand gedaan, want zoodanige afstand werd niet vermoed maar had uitdrukkelijk vermeld moeten worden zijn. Hij moest dus overeenkomstig het oude gebruik worden uitgelegd vooral ook omdat op het oude gebruik geen *actus contrarius* was gevolgd en dit derhalve niet als verjaard kon worden aangemerkt. De houding, die, volgens hen, door stadhouder en raden in de klaring moest worden aangenomen, was geene andere dan die in de Overbetuwe en elders in het Roomsche Rijk was toegelaten. Op de voorziening in de verblijfkosten werd sterk aangedrongen, daar het te verwachten was, dat deze en de volgende zittingen van langen duur zouden zijn. Eene latere inzage van oude rekeningen en klaarboeken had hen overtuigd, dat ridders en knechten als oordeelaars genoemd werden en de hertogen groote onkosten voor deze terechtzittingen hadden gemaakt. Zij protesteerden dat hun de schuld aan de mislukking van de klaring zou geweten worden en verzetten zich eindelijk tegen eene onderwerping aan de uitspraak van de regentes, omdat in het slot van den landbrief zelven was vastgesteld, dat duistere, daarin voorkomende punten door den vorst en zijne raden met de landschap van Veluwe moesten worden verklaard.

De laatste tegenwerping mocht evenwel niet baten. De stadhouder verklaarde des middags niet in staat te zijn de zaak minnelijk te schikken en dat de beslissing aan het hof te Brussel moest worden gevraagd, waartoe door de ridderschap en stedenvrienden eenigen werden gedeputeerd. Hiermede werd aan de vergadering te Engelandersholt een einde gemaakt ¹⁾.

Te vergeefs zocht het Arnheemsche kwartier later nog den stadhouder van het genomen besluit af te brengen. Den 15 September werd hem een verzoekschrift ²⁾ overgegeven om hem te bewegen, *ex officio*, uit kracht van zijne commissie en instructie, door middel van kanselier en raden de zaak af te doen, eene gelegenheid, die tevens werd

1) Bijlage Ee.

2) Bijlage Ff.

aangegrepen, niet alleen om de vroeger reeds aangevoerde bewijsgronden nader uiteen te zetten, maar om nu ook aan de bepaling in den landbrief over de klaring, die men tot nog toe terzijde had zoeken te stellen, eene verklaring te geven, die met het oud gebruik overeen was te brengen.

De landbrief hield woordelijk in, dat de hertog met zijne vrienden van rade en zijne ridderschap van Veluwe de klaring zoude houden of in zijne afwezigheid zich door een van zijne vrienden van rade zou doen vertegenwoordigen, die dan met genoemde vrienden de wedersproken oordeelen zoude moeten klaren. Uit de eerste zinsnede, zoo beweerde men nu, mocht niet worden afgeleid, dat de raden even goed als de ridderschap tot stemming werden toegelaten, maar alleen dat zij den hertog bij het in eigen persoon voorzitten der gerichtvergadering behulpzaam zouden zijn, want anders had er in de tweede zinsnede moeten staan, dat de hertog, niet door één zijner vrienden van rade, maar door zijne raden, met een hunner als zijn stadhouder, zou kunnen worden vervangen, terwijl in dien samenhang met de vrienden, aan wie met den stadhouder het klaren was opgedragen, geene anderen dan de leden der ridderschap en de stedenvrienden konden worden bedoeld ¹⁾).

Spoedig nadat ridderschap en steden Engelandersholt voor goed hadden verlaten, was de hoofdstad van het Arnheemsche kwartier op maatregelen bedacht, om de te openen onderhandelingen met de regentes tot een goed einde te brengen. De kundige Nijmeegsche secretaris, Mr. Johan van den Have, werd belast, zich met Dr. Elbert de Leeuw ²⁾, den later zoo beroemden kanselier Elbertus Leoninus, toen nog hoogleeraar te Leuven, in betrekking te stellen. Met de noodige stukken voorzien, begaf hij zich den 11 September op reis en weldra kondigde een schrijven aan de regeering van Arnhem het slagen zijner pogingen aan.

1) Later in de supplicatie aan de landvoogdes ontkende men zelfs, dat in den landbrief van de hertogelijke raden werd gesproken, maar met de vrienden van den rade ook de ridderschap werd bedoeld „als hebbende tberaden, stemmen vnd telaren in saecken van Appellatien op Veluwe, ter manisse syner F. G.”

2) Ook met den licentiaat Wolter Jager Smitt of Gualterus Fabricius werd blijkbaar met hetzelfde doel onderhandeld. Hij verkoos echter zijn advies niet te geven, omdat hij geen betaling kreeg.

De Leeuw had zich bereid betoond, het kwartier met raad en daad bij te staan, was tot het opstellen van eene supplicatie aan de regentes overgegaan en had er op aangedrongen, dat in het gezantschap zich de vier kwartieren zouden doen vertegenwoordigen, daar de zaak het belang van de geheele landschap betrof. Die laatste raadgeving werd niet in den wind geslagen. Den 22 September deed Arnhem, in overleg met de ridderschap en de kleine steden, aanzoek bij de andere hoofdsteden om den raad en bijstand van de drie kwartieren, waarop zij krachtens het den 29 Nov. 1560 gesloten verdrag ¹⁾ aanspraak meende te mogen maken. Zij verlangde dat dezen, na over de zaak beraadslaagd te hebben, afgevaardigden zouden zenden op een nader door haar te bepalen dag, welke hare meening over deze zaak te kennen zouden geven en over de vraag of zij zich mede in het gezantschap zouden doen vertegenwoordigen. Zutphen betoonde zich aanstonds bereid in onderhandeling te treden en ook Nijmegen was daarvan niet afkeerig.

Den 12 October verscheen Van den Have, uit Leuven teruggekeerd, voor den Arnheemschen magistraat om hem van het resultaat van zijne zending verslag te geven en uit naam van den raad der stad Nijmegen mede te deelen, dat deze aan de door De Leeuw ontworpen supplicatie en het verlangen van het Arnheemsche kwartier zijne instemming gaf, maar tevens zijne medewerking verzocht, om van het hof te Brussel opheffing te verkrijgen van het verbod van executie, dat door kanselier en raden indertijd op een door schepenen van Nijmegen gewezen vonnis was gelegd en waartegen men tot nog toe vruchteloos in verzet was gekomen ²⁾. Nadat met de overige leden van het

1) Hiermede werd blijkbaar op de zoogenaande Seceete Union bedoeld, waarover De Meester, De Staten van Gelderl. in Ned. Jaarb. v. R. en W. dl. VIII bl. 602 en P. Nijhoff Bijdr. tot de gesch. van het Hof bl. 97.

2) Kanselier en raden hadden den 2 apr. 1558 den amptman van Overbetuwe gelast om de executie van het door de Nijmeegsche schepenen in hooger beroep op het Valkhof gewezen vonnis te schorsen en de zaak aan zich gelokken. De raad had daartegen hevig geïnteresserd. Toen beklag bij den stadhouder niet hielp, wendde deze zich tot de regentes, die bij eene algemeene resolutie van 4 apr. voor Paschen 1560 (Stilo curiae, 1561 Stilo communi) bepaalde, dat tot op het oogenblik, dat daarover met de landschap eene ordonnantie was gemaakt, kanselier en raden zich zouden onthouden van revisie van vonnissen van gerichtten,

kwartier was beraadslaagd, begaven zich den 26 October twee burgemeesters van Arnhem met den secretaris tot den Nijmeegschen magistraat. Zij deden het voorstel, dat er, hetzij te Nijmegen, hetzij te Arnhem, eene vergadering van gedeputeerden der vier kwartieren zou worden belegd, opdat in deze een ieder, die bezwaren had, zijne klachten in zoude kunnen leveren en dienovereenkomstig zou worden beraadslaagd en gehandeld. Wat het geschorste vonnis betreft, meenden zij, zooals de Veluwsche ridderschap had voorgesteld, dat de daarin betrokken gedingvoerende partijen in de vergadering moesten worden ontboden, om haar daar tot eene minnelijke schikking te bewegen of, indien dit niet gelukte, op andere wijze een vergelijk tot stand te brengen. De Nijmeegsche regeering keurde dit alles goed en gaf in bedenking, den 21 November voor de samenkomst te bepalen, en dat vooraf de in de kwartieren opgekomen bezwaren aan iedere hoofdstad zouden worden medegedeeld ¹⁾.

Deze onderhandelingen met de overige kwartieren hadden langzamerhand den termijn voor het opzenden van de stukken aan het hof te Brussel doen verstrijken. Hierin was echter door den stadhouder voorzien, die den termijn met twee maanden had verlengd, terwijl De Leeuw niet stil had gezeten en het belang en het gezantschap van het Veluwsche kwartier bij de hooggeplaatste personen te Brussel aanbevolen en vervolgens het uitblijven van het laatste verontschuldigd had. De stadhouder had inmiddels het plan opgevat om zelf naar Brussel te vertrekken en sloeg nu aan de regeering van Arnhem voor, dat hem daarheen de afgevaardigden zouden volgen, en was zelfs bereid zijn vertrek eene maand uit te stellen ten einde alles in gereedheid zou kunnen worden gebracht. Dit voorstel stuitte

waarvan geen appel tot hen viel, behalve ingeval van rechtsweigering of rechtsverkrachting (in afschrift in het Boek Spaansche onlusten n°. 7). Kanselier en raden hadden echter niettegenstaande herhaald beklag bij de regentes de executie blijven schorsen.

1) Hierop volgde eene onderhandeling over de vraag, of de uitnoodiging tot de landschapsvergadering door Nijmegen of door Arnhem zoude geschieden. Het eindresultaat was, dat de bijeenkomst op den 5 December te Nijmegen werd bepaald en Nijmegen zich met de beschrijving van Tiel, Bommel en het Roermondsche kwartier, Arnhem met die van het Zutfensche en ridderschap en kleine steden van het Veluwsche belastte.

echter op den onwil van de leden der ridderschap af, die allerlei redenen van verontschuldiging zochten te geven, zoodat de stadhouder, hierover verstoord, aan de burgemeesters van Arnhem, die hem dit kwamen melden, zijn misnoegen te kennen gaf en de vertraging, die in den loop der zaak werd gemaakt, toeschreef aan het belang van eenige regeeringsleden in het uitstel van behandeling der aanhangige processen, waarin hij wel door eene resolutie der regentes zou weten te voorzien. Hierop reisde hij in den aanvang van December af.

Den 6 December was het meerendeel der Geldersche staten op den voorgenomen landdag te Nijmegen vergaderd. De klachten over de aanmatigingen van kanselier en raden was het doel dat allen had vereenigd. Nijmegen verklaarde, hoezeer hare rechten waren gekrenkt door de schorsing van executie van het vonnis harer schepenen en vroeg om den steun der landschap bij haar verzoek aan de landvoogdes. Een brief van Elbert de Leeuw werd voorgelezen, waarin hij zich ten behoeve van de landschap beschikbaar stelde. Het verdrag van 1560 werd bekrachtigd, behalve door Tiel en Zutphen, welke laatste stad en kwartier daarin, naar het schijnt, niet of niet onvoorwaardelijk waren toegetreden. Daarna werd de geschiedenis van het geschil over de Veluwsche klaring verhaald. Nijmegen hield de klacht voor gegrond en bood haren bijstand ten behoeve van het Veluwsche kwartier aan, indien haar ook steun in hare zaak werd verleend. Het Roermondsche kwartier wilde beiden behulpzaam zijn. Zoo ook de overige afgevaardigden, indien hunne lastgevers van gelijke gevoelens waren. Alvorens, krachtens de op het tractaat van Venlo steunende bevoegdheid, zich tot de landvoogdes met een gezantschap te wenden, besloot men bij den stadhouder eene laatste poging tot opheffing van beide bezwaren te doen. Den brief, die daartoe werd geschreven en goedgekeurd, ontving de stadhouder te Brussel, waar hij in een onderhoud met Elbert de Leeuw blijk gaf, gunstig voor de zaak gestemd te zijn, maar niet in staat haar op eigen gezag ten einde te brengen, daar de Veluwsche aangelegenheid meer bijzonder kanselier en raden betrof en de hertogin reeds de Nijmeegsche in behandeling had

genomen. In Gelderland teruggekeerd, gaf hij den 4 Januari 1564 zijn antwoord mondeling aan de burgemeesters van Nijmegen te kennen, dat namelijk hij bereid was, tot eene minnelijke schikking tusschen de in het Nijmeegsche proces betrokken partijen mede te werken en hij gemachtigd was, een der raden naar Brussel af te zenden, die verslag omtrent de zaak der klaring behoorde uit te brengen en wien eenige afgevaardigden uit ridderschap en steden behoorden te vergozellen. Men verzocht voor het laatste een termijn van uitstel, opdat de landschap over deze aangelegenheden en de samenstelling van een gezantschap zou kunnen beraadslagen. De 30 Januari werd tot zoodanige bijeenkomst te Nijmegen bepaald. Van de afgevaardigden, die ten landdage opkwamen, waren die van het Zutfensche kwartier afwezig, evenwel niet omdat zij zich aan de zaak wilden onttrekken, want in een schrijven, dat ter vergadering werd voorgelezen, had het kwartier verklaard oendrachtig tot het verbond van 29 November 1560 te zijn toegetreden en reeds de personen te hebben aangewezen, door welke het zich in het gezantschap wilde doen vertegenwoordigen. Behalve het onderhandelen over de twee hoofdpunten werd den gezanten opgedragen, de belangen te behartigen van eenige ingezetenen, die in hunne land- en stadrechten verkort waren geworden en hunne bezwaarschriften hadden ingeleverd. Den 8 April zouden dezen te Brussel moeten zijn, voor welke vertraging men zich bij den stadhouder zoude verontschuldigen. Gedurende hun verblijf aldaar zoude Nijmegen de landschap bijeen mogen roepen, wanneer haar oordeel door de gezanten werd gevraagd, en na afloop der zending zouden deze jaarlijks beurtelings in de hoofdsteden bijeen moeten komen om van opgerezen moeielijkheden kennis te nemen. Ook wegens de kosten, die door hen werden gemaakt, hadden zij zich ten hove te wenden, opdat naar hun goeddunken aan de landschap daarvan voorschot werd gedaan. Aan den stadhouder werd van het besluit der landschap kennis gegeven, welke daaraan zijne goedkeuring gaf en beloofde ook zelf naar Brussel te zullen gaan.

Eindelijk gingen de door Nijmegen, Zutfen en Arnhem gedeputeerde gezanten op weg, maar, daar de stadhouder

nog niet aan zijne belofte had gestand gedaan, wisten zij door een schrijven van 6 April uit 's Hertogenbosch hem tot het vervroegen van zijn vertrek over te halen. Over Antwerpen en Mechelen kwamen zij den 8 April te Brussel, waar in den avond van den volgenden dag zich de afgevaardigden van het Roermondsche kwartier en Elbert de Leeuw met hen vereenigden. De laatste verbond zich het gezantschap in alles behulpzaam te zijn en legde haar de twee verzoekschriften over, die hij ten behoeve van Nijmegen en het Veluwsche kwartier ¹⁾ had ontworpen. Ook belastte hij zich met het onderzoek van eene ordonnantie op de manier van procederen in de graafschap Zutphen en van eene daarbij gevoegde supplicatie, welke de afgevaardigden van het Zutfensche kwartier hadden medegebracht, terwijl die van Roermond het verlangen te kennen gaven, dat ook in hun kwartier de rechtspleging door hooger beroep zou worden geregeld, waarvoor die der Zutfensche ordonnantie als model werd aanbevolen. Deze punten werden in overweging genomen en bovendien een verzoekschrift opgesteld, om tegen inbreuk op land- en stadsrechten te waken en maatregelen te nemen, waardoor in de bijzondere klachten der ingezetenen zou worden voorzien. Men wendde zich vervolgens tot Oranje, Egmond en Hoorne, die als leden van den Raad van State grooten invloed op de te nemen beslissingen konden uitoefenen en die dan ook den gezanten »vertroestlinghe andwoirdt" gaven en hen gastvrij onthaalden.

Toen De Leeuw zich tot den stadhouder begeven had om hem vooraf den inhoud der supplicaties mede te deelen en toe te lichten, werd hem de tegenwerping gemaakt, dat kanselier en raden hadden beweerd, dat de gedeputeerden niet gerechtigd waren buiten verlof van den koning of den stadhouder te vergaderen, een bezwaar, dat echter met een beroep op het tractaat van Venlo, het verbond van 1418 en zijne bekrachtiging in 1423 voldoende werd wederlegd.

Eerst den 17 April, des namiddags ten 3 ure, verscheen het gezantschap bij de landvoogdes in tegenwoordigheid van Oranje, Hoorne, en Barlaymont, den stadhouder en den president van den secreeten raad Viglius. De Leeuw

1) Het laatste volgt onder Bijlage Gg.

voerde het woord en zette in algemeene bewoordingen het doel van het gezantschap uiteen, hoe inbreuk was gemaakt op de privileges en gewoonten der landschap, die haar door vroegere vorsten en heeren, ook door keizerlijke en koninklijke constituties, uitdrukkelijk waren bevestigd, hoe de geopperde bezwaren slechts bijzondere belangen betroffen en daarom te eerder konden worden opgeheven. Hij vertrouwde, dat de landschap steeds de gepaste onderdanigheid had in acht genomen en de religie behoorlijk had onderhouden, zoodat zij aanspraak had om in deze te worden te gemoet gekomen. Van de ordonnantie, die op het beleid der justitie door het Zutfensche kwartier was opgemaakt, werd melding gemaakt en deze tegelijk met de vier supplicaties aan de regentes overgegeven. Deze, na met hare raadslieden in overleg te zijn getreden, liet door Viglius verklaren, dat zij met genoegen de betuiging van onderdanigheid en gehechtheid aan de religie had aangehoord en van harentwege bereid was in de vermelde bezwaren te voorzien, waarmede zij op dringend verlangen van het gezantschap de meeste haast wenschte te maken.

Den volgenden dag stelde De Leeuw twee memories op betrekkelijk de klachten van het Nijmeegsche en het Arnheemsche kwartier, die aan Viglius werden toegezonden. Het tweede geschrift behelsde eene toelichting van de bewijsstukken, die over de klaring werden aangeboden ¹⁾. Daarna werd er op den 20 April met de leden van den secreeten raad Dr. Joachim Hopperus en Dr. Philippus

1) Blijkens genoemde memorie werden in afschrift overgegeven: de oorkonden van 1357 en 1394 (Bijl. A en B), een aantal extracten uit de vier klaarboeken, die tijdens den klaardag van het vorige jaar gewisselde stukken (Bijl. Aa, Cc en Ee), de oude aantekening, waarvan kanselier en raden in antwoord op een schrijven van de ridderschap ten onrechte zouden hebben beweerd, dat zij niet in de registers der rekenkamer aanwezig was, en eindelijk het verzoek om en de bevestiging van den landbrief in 1532. Zoodaals uit de stukken blijkt, voegde men er bij: een extract uit het leenboek der abdij van Elten, bevattende een Veluwe'schen richtersbrief van 1449, welke verslag geeft van de uitspraak der klaring, vermeld bij Sloet, De Hof te Voorst, bijl. XIII, een extract uit de stadsrekening van Arnhem van 1470 (zie hiervoor bl. 8 noot 3) en extracten uit de overste rentmeestersrekeningen van 1399 of 1400 en van 1426, (zie van Hasselt, Klaarb. bl. 8. Ideen, Roozend. bl. 172, 173). Van eenige der opgenoemde stukken had men zich reeds, zooals wij zagen, in de onderhandelingen met den stadhonder bediend.

Cobelius, daartoe met commissie van de hertogin voorzien, over den inhoud der supplicaties beraadslaagd. De bewijsstukken over de Veluwsche klaring werden nagelezen ¹⁾ en hare bekostiging opzettelijk besproken. De gedeputeerden toonden aan, dat de koning niet alleen tot de breuk van 40 pond wegens onrechtmatig appel, maar ook tot die, welke de in het ongelijk gestelde partij opbrengen moest ²⁾, gerechtigd was en dat de oude ordonnantie uitdrukkelijk bepaalde, dat hij de verblijfkosten der ridderschap behoorde te dragen. Hopperus verklaarde, dat de stand van zaken voor het kwartier gunstig was en dat hij daarvan aan den secreeten raad kennis zou geven. Ten slotte werd er nog eene vijfde supplicatie overhandigd met de strekking, dat aan het Overkwartier vergunning zou worden verleend om op den voet van het ontworpen landrecht van Zutphen eene regeling van de rechtsbedeeling te maken, later door de regentes te bekrachtigen.

Nadat bij de landvoogdes op bespoediging der zaak was aangedrongen, werden den gezanten op den 22 April door den stadhouder en de twee commissarissen eenige vraagstukken voorgehouden o. a. of de stadhouder met kanselier en raden niet alleen met de leiding der terechtzitting van de klaring zou zijn belast, maar ook te zamen nevens ridders en knechten eene enkele stem zoude mogen uitbrengen, iets dat, daar de landsheer de kosten droeg, wel billijk mocht geacht worden ³⁾. De gedeputeerden namen hun beraad tot den volgenden dag en verklaarden dat naar het oud gebruik den landvorst slechts de omvraag, de ridderschap en stedengezanten het wijsdom toekwam, maar dat in het belang der justitie den eersten zou mogen

1) Als iets bijzonders wordt vermeld, dat de commissarissen hadden gezegd, dat de oude aantekening, waarop zoo groot gewicht werd gelegd, reeds aan de hertogin door kanselier en raden was toegezonden geworden, zooals „dieselue geregistreert (ipsa verba) weer in die Rekenkamer tho Arnhem.”

2) Er staat „dat die koeningh niet alleen der broecken allenthaluen van den Appellanten outfenge, tho weten viertich pont, sonder oick dairbeneffens was dat gerichte nae befindinge dairenbauen denseluen der ja den onrechten befonden wurd, operlecht.”

3) In de supplicaties aan den stadhouder had men aan stadhouder, kanselier, en raden, hoewel alleen tot de leiding der gerichtsvergadering bevoegd beschouwd, gezamenlijk ééne stem bij het oordeelen toegestaan. Dit laatste punt had men in de supplicatie aan de landvoogdes meer uit de verte aangeroerd.

worden toegestaan, eene overwegende stem uit te brengen (bijfall) wanneer door een gelijk getal de stemmen staakten. Ook ten aanzien van de kosten wilden zij de oude gewoonte gehuldigd zien, maar waren er niet afkeerig van dat, indien de ondervinding leerde dat zij buitenmate groot zouden zijn, daaromtrent eene verordening werd opgemaakt in gelijken zin als in de Zuffensche reformatie was voorgesteld. De stadhouder, over dezen loop der onderhandelingen tevreden, beloofde daarvan aan de hertogin kennis te geven, gelijk zij den 24 April door de commissarissen in den secreeten raad werden medegedeeld.

Den 25 April werden de gezanten bij de regentes ontboden, nadat hun door den secretaris Baptista Berty de ontworpen resoluties op de 5 supplicaties waren medegedeeld en buitendien hun eene gunstige beschikking was voorgelezen op een verzoekschrift, dat men nog dienzelfden dag had aangeboden en waarbij men had aangedrongen, dat door kanselier en raden aan de invordering van de penningen, ter bekostiging van het gezantschap op te brengen, niets in den weg zou worden gelegd. Die resoluties, hoewel niet alle direct afdoende beslissingen gevende, konden over het algemeen als voordeelig voor de landschap worden aangemerkt en daaronder ook die over de Veluwsche klaring, althans wat het hoofdgeschilpunt betrof, dat naar hetgeen op den 22 April was overeengekomen, geregeld was geworden. Alleen ten opzichte van de kosten was door de hertogin niet veel toegegeven geworden. Hoewel zich daartoe volstrekt niet verplicht rekenende, wilde zij die vergoeden, maar tot geen hooger bedrag dan van de profijten, welke de terechtzittingen op zouden leveren ¹⁾. De gezanten namen met deze, evenals met de overige beschikkingen, genoegen en betuigden der regentes daarvoor hunnen dank, toen zij in de beste verstandhouding van haar afscheid namen, waarbij hun tevens de noodige zorg voor de religie-aangelegenheden op nieuw op het hart werd gedrukt. Nadat zij De Leeuw voor de bewezen diensten hadden dank gezegden den volgenden dag hunne opwachting bij de raadslieden

1) Genoemde resolutie, door van Hasselt Klaarb, bl. 10, 11 medegedeeld, maar daar wegens een aantal misstellingen onverstaaubar, volgt onder bijl. Hh,

der regentes 1) hadden gemaakt, keerde men naar Gelderland terug, alwaar de gedeputeerden uit het Veluwsche kwartier den 12 Mei hun rapport voor den raad van Arnhem deden, hetwelk den 30 dier maand in volle kwartiersvergadering werd herhaald. De ridderschap nam echter met het besluit aangaande de kosten geen genoegen en kwam met de steden overeen, dat eene supplicatie deswegens door tusschenkomst van den stadhouder naar Brussel zoude worden opgezonden 2).

Nadat dus het hoofdbezwaar was uit den weg geruimd, werd van nu af aan dit geschilpunt van geheel ondergeschikt belang op den voorgrond gesteld en daaraan met zooveel aandrang vastgehouden, dat, toen de stadhouder in het jaar 1566 een nieuwen klaardag had bepaald, ook deze poging om den gedingvoerenden partijen eindelijk recht te doen wedervaren, op de hardnekkigheid der ridderschap in dat opzicht schipbreuk leed. Noch door den stadhouder, noch door de regentes werd op dit punt iets toegegeven, omdat zoodanige bekostiging nergens elders gebruikelijk was, de oude rekningen van de stad Arnhem bewezen, dat de verblijfkosten van hare afgevaardigden ter klaring door haar zelve werden betaald en de inkomsten der Veluwe, zooals kanselier en raden beweerden, nauwelijks toereikend waren, om de daggelden, die ten bedrage van 2 daalders per hoofd verlangd werden, te bestrijden 3). Het initiatief van het Veluwsche kwartier of liever van de landschap was dus noodig ten einde door

1) Aan de personen, die de belangen van het gezantschap hadden helpen bevorderen, werden later vereeringen in groote hoeveelheden wijn aangeboden, over wier aankoop en bekostiging breedvoerig tusschen de kwartieren werd onderhandeld. Men handelde daarmede geheel in den geest van den tijd, zooals ook blijkt uit het niet onaardige rijmpje, dat door Van den Have aan het hoofd van zijn hs. over Veluwsche landzaken werd geplaatst:

„Munera da summis

So wordt wael recht dat krom is,

Munera si non das

So wordt wael erom dat recht was.”

2) De voorgaande bijzonderheden van af den twist, den 1 Sept. 1563 te Engelandersholt ontstaan, zijn ontleend aan een hs. in het archief van Arnhem, bekend als Landdagsreces n°. 3 fol. 239—447.

3) Boek E van Landzaaken, Ordonnantien en Placaeten, voorheen ter griffie van den hove, thans onder rubriek Spaansche Onlusten D n°. 5 in het archief van Gelderl. fol. 205—209.

met eenige inschikkelijkheid te werk te gaan, het houden eener terechtzitting mogelijk te maken. Vijf jaren nadat de stadhouder voor het laatst te vergeefs eene vergadering der klaring had zoeken tot stand te brengen, wendden zich de staten van het vorstendom tot hem met de bede, dat hij tot het uitschrijven daarvan zoude overgaan, en op een der eerste Septemberdagen van genoemd jaar 1571 kwamen stadhouder, kanselier en raden benevens een veertigtal leden der ridderschap en stedengezanten te Engelandersholt te zamen, nadat de gerichtsbank in den tijd van vier dagen was opgesteld en met beschrijving en afkondiging de overgeleverde formaliteiten waren in acht genomen. Waren er nog eenige bezwaren aan de zijde van ridderschap en stedengezanten blijven bestaan, zij werden thans vóór den aanvang der terechtzitting door bespreking over en weder geheel uit den weg geruimd.

Men gaf den laatsten, zooals men zeide, in hun eigen belang in bedenking om, zonder dat dit ten nadeele van het oude gebruik zoude strekken, ditmaal het gericht binnen Arnhem te houden, welk voorstel echter zonder gunstige uitwerking bleef. Daarentegen sloeg de ridderschap voor, daar de door haar te maken kosten slechts zouden worden vergoed met hetgeen van het bedrag der appelbreuken uit de betaling van de timmering der gerichtsbank en van de verblijfkosten van kanselier en raden zoude overschieten, dat de ten onrechte appelleerenden tot het opleggen van het ontbrekende zouden worden veroordeeld. Toen de stadhouder verklaard had, niet van de resolutie der regentes af te mogen wijken, betoonden zich de afgezanten bereid, gedurende de 3 of 4 eerste dagen, zooals ook elders gebruikelijk was, zich zelven te bekostigen, maar meenden, indien de terechtzitting langer duurde, recht op een daalder daggeld te mogen hebben, hetgeen hun eindelijk na lange woordenwisseling onder zekere voorwaarden werd toegestaan. De begrooting werd verder in dier voege vastgesteld, dat van de door den landschrijver geboekte breuken eerst het aandeel der ridderschap zou worden bepaald en het overschot in handen van den landrentmeester gesteld, die daarmede, gelijk van ouds, de gerichtsbank en andere uitgaven bekostigen zou, terwijl voor ditmaal de verblijfkosten van kanselier

en raden afzonderlijk zouden worden vergoed. De drost van Veluwe en de richter van Veluwenzoom, hoewel de eerste zich tot $\frac{1}{10}$, de andere tot de $\frac{1}{2}$ der te innen breuken gerechtigd achtende, verklaarden met hunne aanspraken den gang der zaak niet te willen bemoeilijken en deden daarvan afstand onder acte van non-praejudicie. De overige door de ridderschap ingebrachte bezwaren betroffen de belangen van partijen. De landschrijver had geweigerd zonder uitdrukkelijke ordonnantie de gravamina van zekere appellanten in te schrijven. De stadhouder beval echter, dat dit in het vervolg moest geschieden en hij van die gravamina aan de andere partijen afschrift zoude geven, opdat zij die mondeling of schriftelijk zouden kunnen bestrijden. Ook gaf men de vrees te kennen, dat, daar sedert eene eeuw geen klaring was gehouden en de meeste vorderingen op erfgenamen en rechtverkrijgenden waren overgegaan, de laatsten uit onbekendheid met den stand hunner processen dezen rechtstermijn tot hun groot nadeel zouden kunnen verzuimen, welke moeilijkheid thans echter verwijderd werd door de bepaling, dat de behandeling van zoodanige processen tot de volgende klaring zou worden geschorst. Na dit alles in der minne te hebben geschikt, opende de stadhouder het gericht, liet den drost en richter benevens ridderschap en stedengezanten den eed afleggen, de processen oplezen en de gravamina mededeelen en, na den raad, Dr. Godert Pannekoick, tot zijn stedehouder te hebben aangesteld, werd het gericht tot den volgenden morgen geverst, waarop hij met kanselier en raden de terechtzitting verliet, omdat andere ambtsbezigheden hunne tegenwoordigheid elders noodzakelijk hadden gemaakt.

Tegen den 22 September 1573 werd eene nieuwe zitting van het klaringsgericht voorgenomen. De vorige had tengevolge van het overgroot aantal ongeklaard gebleven processen ongeveer drie weken geduurd ¹⁾ en het laat zich begrijpen, dat de zwaarigheden, verbonden aan het terechtzitten in het afgelegene Engelandersholt in eene houten loods, zich toen eerst goed hebben doen gevoelen en de gehechtheid van de Veluwsche ridderschap aan het veld

1) Van Hasselt, Klaarb. bl. 6.

gebrueck" wel eenigszins aan het wankelen zal hebben gebracht. Immers deze tweede klaring werd onder het voorzitterschap van Pannckoeck, die daartoe bijzondere commissie had ontvangen, te Engelandersholt aangevangen, maar den volgenden dag in de raadkamer te Arnhem voortgezet. Ridderschap en stedenvrienden werden vermoedelijk hierbij geleid door de »middelen vnd motiven," die hun op de vorige terechtzitting, hoewel toen zonder gunstig gevolg, voorgehouden waren geworden om hen tot deze afwijking van de overgeleverde gewoonte over te halen. Het vergevorderde jaargetijde, de hooge leeftijd van sommige terechtzittenden, welke daaraan en aan de ongemakkelijke levenswijze ter nauwernood weêrstand bood, de afgelegenheid der plaats, de kosten en eindelijk het gevaar, waaraan Arnhem door de afwezigheid van hare voornaamste regeeringsleden van de zijde der rebellen was blootgesteld, waren alle toen zoovle redenen geweest, waarom men het als raadzaam had voorgesteld om, nadat de bank te Engelandersholt was gespannen, de terechtzitting ingeleid en een proces opgelezen was geworden, zich gezamenlijk naar Arnhem te begeven, opdat aldaar de vergadering zoude worden voortgezet en, nadat de oordeelen in schrift waren gebracht, naar de gerichtsbank (die inmiddels naar oud gebruik onder de hoede van die van Brummen moest worden gesteld) terug te keeren om ze daar in de behoorlijke volgorde op te lezen. Had de ridderschap voorheen zich door genoemde redenen niet laten overtuigen, zij zal na de opgedane ondervinding tot deze wijze van handelen te gereeder zijn overgegaan.

Latere terechtzittingen wensch ik slechts met een woord aan te roeren. De 28 September 1574 werd voor de volgende bestemd, voornamelijk met het doel om het langdurige twistgeding van de geslachten van Plettenborch en Gendt met die van Rossum en Isendoorn over de nalatenschap van Marten van Rossum ten einde te brengen. Ook op het aanhouden van deze partijen werd eene klaring tegen den 17 October 1575 vastgesteld ¹⁾.

1) Van Hasselt, Klaarb. bl. 6. P. Nijhoff, Reg. archief Hattem bl. 36. Het verhaal van het op de eerste zitting van het klaringsgericht voorgevallene en bijzonderheden omtrent de twee latere zijn bekend uit een voormaals ter griffie

Wij hebben na de voorafgaande schets van de wederoprichting van het klaringsgericht onze aandacht te vestigen op de wettelijke bepalingen, waaraan het in het vervolg werd onderworpen. Die beschouwing is noodwendig met de geschiedenis van het latere landrecht verbonden.

De invloed van het Romeinsche recht, gevoegd bij de meerdere ontwikkeling, welke in de rechtstoestanden was gekomen, had langzamerhand eene herziening en verbetering van den landbrief van 1532 noodzakelijk gemaakt. Aanvankelijk had men door middel van enkele vorstelijke ordonnanties aanvulling en wijziging op zekere punten weten te verkrijgen, maar de meeste aanzochten deswegens waren vruchteloos gebleven en hetzelfde lot trof de Reformatie, die door het kwartier in 1564 ontworpen en daarna ter bekrachtiging aangeboden was geworden. De aansluiting van het hertogdom aan de overige Noord-Nederlandsche gewesten en de afzwering van het landsheerlijk gezag maakten nu, wel is waar, de tusschenkomst van het laatste overbodig, maar de bezwaren, immer aan eene codificatie verbonden, deden zich ook nu gevoelen en eerst den 16 Februari 1593 werd het »Gereformeert landtrecht van Velvwen vnd Velvwenzoom" door het Veluwsche kwartier vastgesteld, dat op den 26 December daaraanvolgende door de landschap werd goedgekeurd. Genoemde Reformatie bevatte eene »Ordinantie und maniere van Procediren in saccken van claringe aen Engellander holdt over wederspraecken ordelen." Reeds uit eene oppervlakkige beschouwing ontwaart men, dat daarin de landbrief en de ordonnantie van 1563 zijn gevolgd. Punten van verschil zijn: 1° de leden der ridderschap, welke deel uitmaakten van den raad in de steden, werden niet bij de beschrijving der ridderschap uitgezonderd; 2° de kanselier en raden, welke den stadhouder van raad zouden dienen, zouden met dezen niet meer dan ééne stem uitbrengen; 3° de

van den hove berustend hs. en het daarin voorkomende „Verbael van handelinghe geschiet ten aenfanghe der Claringen aen Engellanderholt 1571". Dit hs, door Van Hasselt gebruikt, werd ondanks de nasporingen van Mr. Gerdes Oosterbeek niet teruggevonden, zoodat ik mij behelpen moest met een excerpt, dat daarnit door Van Hasselt werd gemaakt en in het archief van Gelderland te vinden is.

gravamina konden mondeling worden voorgedragen; 4° de landsheer zoude de kosten, door ridders en knechten gemaakt, uit het bedrag der breuken vergoeden en, zoo dit niet voldoende was, de partijen tot oplogging noodzaken; 5° behalve deze laatste werden er bepalingen toegevoegd over den termijn van appel, van voorloopige executie hangende appel in zaken onder de waarde van 100 daalders en tegen misbruik van het rechtsmiddel van hooger beroep ¹⁾).

De Reformatie bleek echter voor verbetering vatbaar te zijn en deze althans ten aanzien van de aanwijzing van de zaken, waarin appel zou worden toegelaten, dringend te vorderen. Daarom ontving den 26 November 1600 de landschrijver Arndt van Steenler van het kwartier de opdracht om de signaten na te slaan en daaruit »als oick ut sijn selfs observatie” in de aanstaande kwartiersvergadering mede te deelen, welke zaken appellabel waren en wat er op dat punt aan het gereformeerde landrecht moest worden toegevoegd ²⁾. Kort daarna werd tot vereenvoudiging van het geheele procesrecht ook tot eene herziening van het landrecht in zijn geheel overgegaan. Eene commissie werd benoemd, die daarmede werd belast en naar wier rapport, in Januari 1602 bij het kwartier ingediend, eene nieuwe Reformatie werd opgesteld, die aan de landschap ter bekrachtiging werd overgelegd. Die bevestiging volgde, gelijktijdig met die van de nieuwe Reformatie der graafschap Zutphen, den 12 Mei 1604, nadat men bij landdagsreces van den 29 Maart tot een voorafgaand onderzoek door gedeputeerden der vier kwartieren en door het hof had besloten. Alvorens, den 21 Februari 1603 waren er in de landsvergadering pogingen aangewend geworden om de rechtspraak in de Geldersche klaringen voor goed af te schaffen. Genoemde instellingen pasten niet meer in dien tijd en men had de gebreken, die aan haar kleefden, maar al te goed leeren inzien. De gedeputeerden der landschap gaven in bedenking, dat de klaringen te Engelandersholt en aan de Praast, benevens de gebruikelijke

1) De bepalingen, die, in de klaring van 1573 gemaakt, onder bijl. II worden medegedeeld, zullen wel hierbij van kracht zijn gebleven. Zij behelzen het verbod van oppositie tegen de executie van eindvonnissen der klaring.

2) Kwartiersreces van Veluwe.

rechtspraak over de appellen van Tiel en Zandwijk zouden vervallen en de appellen voortaan voor de kanselarij zouden worden gebracht, waar zij ten overstaan van afgevaardigden uit de betrekkelijke kwartieren zouden worden afgedaan, nadat bij termijnen van 2 tot 2 maanden de wederkeerige bezwaarschriften der partijen in handen van den griffier waren gesteld, die in dat opzicht de bediening van den Veluwschen landschrijver, zooals deze in de ontworpen Reformatie was omschreven, had te vervullen ¹⁾. Het voorstel werd verworpen, want het vastgestelde gereformeerd landrecht handelt in het 23^e hoofdstuk »Van Appellatien vnd claringhe aen Engellander holt oucr weder-spraken Ordelen.» Welke veranderingen betrekkelijk dit onderwerp werden gemaakt, is ons nauwkeurig bekend uit het rapport der commissie tot herziening van Januari 1602, door De Meester ²⁾ uitgegeven. Met behulp van de remonstrantie, door den landschrijver bij het kwartier ingeleverd, werden nauwkeurig de gevallen bepaald, waarin hooger beroep toegelaten of uitgesloten zou zijn ³⁾. Appel werd toegestaan bij zaken, die met inleiding, peinding, boding en bezetting werden aangevangen wanneer het gevorderde niet onder de 100 daalders waarde had, maar werd onvoorwaardelijk verboden tegen vonnissen, bij verstek, op klachtverborging en contraverborging en in zaken van erfhuisrecht geweest. Het laatste gold ook ten aanzien van gewijsden, na het bieden en uitdoen van ruiming, het opdragen van den gerechtelijken eed door een van de partijen, in zuiver possessoire kwesties en cindelijk, naar bevinding van het gericht, in spoed vereischende zaken. Verder werd het verbod van oppositie ter zake van executie van een door de klaring geweest vonnis opgenomen en het voorschrift van den landbrief, waarbij aan den appellant gelast werd borg te stellen, hernieuwd. De wijze, waarop appel moest worden ingesteld, werd eenigszins anders geregeld. Wel bleef de termijn van appel dezelfde, maar de appellant moest voortaan bij

1) Landlagsrecessen.

2) Het Veluwsche Landregt blz. 563 e. v.

3) Reeds bij de vorige Reformatie was in een ander hoofdstuk vastgesteld, dat geen appel was toegelaten tegen vooroordeelen, dan alleen tegen dezulke, welke het gezag hadden van eene sententia definitiva. Dit bleef in de latere Reformatie.

de verborging zijn gravamen dubbel in geschrifte bij den landschrijver inleveren, die het dubbel aan de andere partij moest geven, opdat deze binnen eene maand zoude kunnen dienen van »straff vnd contrabericht," welke stukken met het proces zonder nieuwe bewijsstukken in de klaring moesten worden gebracht. In den tekst der oude Reformatie werden verder de volgende veranderingen gemaakt. Niet slechts om de 3 jaar, ook eerder, wanneer partijen het verlangden en de rechtszaken het vereischten, zou de klaring worden gehouden. De appellanten zouden bij het overleveren van hunne gravamina eene vaste som ter bestrijding van de onkosten inleggen, maar, wanneer deze niet voldoende was, zoude in de klaring, voordat de vonnissen werden uitgebracht, van de partijen, onverschillig welke, het ontbrekende worden gevraagd, maar tevens aan de verliezers de verplichting worden opgelegd het aandeel van de winners te vergoeden.

Een tijdsverloop van slechts weinige jaren was echter voldoende om de gebreken, die ook na deze wijzigingen en aanvullingen waren blijven bestaan, in het licht te stellen. Hoofdzakelijk waren het de zware onkosten, die de Veluwsche rechtspleging door hooger beroep bemoeijlikten en waaronder de gedingvoerende partijen gebukt gingen. Op grond daarvan werd van wege de stad Arnhem in de kwartiersvergadering van 20 Maart 1618 de voorslag gedaan, dat in het stuk der appellen veranderingen zouden worden gemaakt. Terstond werd daartoe besloten en eene commissie, uit drie afgevaardigden van de ridderschap en drie uit de steden bestaande, benoemd, die op aanschrijven van de gedeputeerde staten van het kwartier den 18 October 1619 op de nieuwe ridderkamer te Arnhem vergaderden en het 23^e capittel der Reformatie in behandeling namen. Het ontwerp werd den 13 Mei 1620 aan de kwartiersvergadering aangeboden, door haar bekrachtigd en op den volgenden dag door de land-schap gearresteerd, welke het hof provinciaal last gaf daarvan behoorlijk octrooi te verleenen ¹⁾ Sedert werd het in de latere uitgaven van de Reformatie van 1604 in-

1) Kwartiers- en Landdagsrecessen van genoemde dagteekening.

gevoegd en daarvan steeds op het titelblad melding gemaakt.

Deze nieuwe regeling ¹⁾ week op meer dan een punt van de Reformatie af. Op de voornaamste wil ik de aandacht vestigen. Voorheen werd in de rechtszaken, waarin het vrij stond in hooger beroep te komen, het appel toegestaan wanneer het gevorderde de waarde van 100 daalders had of die te boven ging. Dat bedrag werd tot 200 daalders verhoogd, terwijl bovendien appel werd uitgesloten in zaken, die met peinding (als middel van executie) tengevolge van een voorafgaand vonnis waren aangevangen ²⁾. De appellant moest binnen eene maand na het appel borg stellen en behoefde zijne gravamina tegen het vonnis niet in te leveren, zoodat de klaring eenvoudig op de stukken van de lagere instantie had recht te doen. Deed hij het echter, dan moest dit binnen denzelfden termijn geschieden. Gewichtiger waren de veranderingen, die in het wezen en de samenstelling van het klaringsgericht werden gemaakt. Om het groote ongerief, dat daarmede gepaard ging, zouden voortaan terechtzittingen te Engelandersholt niet meer noodzakelijk zijn. Zij zouden telkens krachtens kwartiersbesluit naar eene geschikte nabijgelegene plaats mogen worden overgebracht, hoewel men wenschte, »dat om die outheydtswil, ghelickewel de naem van claronghen aen Engellander holdt verblyve ende gecontinueert worde." De klaring zou door den stadhouder of diens vertegenwoordiger thans minstens om de twee jaren, omtrent Lamberti, moeten gehouden worden. Die termijn kon echter worden vervroegd op verlangen van partijen, maar dan ten haren koste. Niet alle leden der ridderschap zouden meer worden beschreven, maar slechts 18 hunner, die daartoe opzettelijk zouden worden benoemd en wier getal jaarlijks zou kunnen wor-

1) Met vrucht kunnen omtrent deze worden geraadpleegd: Goris, *Commentatio ad XXIII priores titulos Consuetudinum Velaviae* en vooral de onuitgegevene „Aenmerkingen over het Landrecht van Veluwen en Veluwezoom" van Arend van Slichtenhorst: verder ter vergelijking de Reformaties en Landrechten van Overijssel en de Zutfensche Reformatie.

2) De vraag of het aan de hoogere dan wel aan de lagere instantie stond, de toepasselijkheid van het appel te beoordeelen, werd later geregeld bij landdagsrecessen van 24 Mei 1621, 2 April 1626, 11 Dec. 1634 en eindelijk bij landchapsplakaat van 19 Dec. 1635, Geld. Placaetb. Dl. II, kol. 196, 225, 271, 276.

den veranderd ¹⁾. Zij zouden evenals de stedengezanten daggelden genieten. Ook het getal der raden werd tot twee beperkt. Eindelijk werd den richter van Veluwenzoom gelast zorg te dragen, dat de heeren van Dorenweerd en Rozendaal de afkondigingen zouden doen, tenzij zij het bewijs leverden door een privilege van die verplichting ontheven te zijn.

Door de laatste bepaling waren de gerichten dier beide hooge heerlijkheden aan de klaring als hoogste instantie onderworpen geworden. Het slot Rozendaal en de daarbij behoorende goederen hadden oorspronkelijk een afzonderlijk ampt uitgemaakt, maar waren door Karel van Gelre in 1536 met de rechten van eene hooge heerlijkheid aan de Scherpenzeels afgestaan, zonder dat er bewijs voorhanden is, dat beroep van het gericht aldaar tot de Veluwsche klaring werd toegelaten. Hetzelfde geldt ten aanzien van de heerlijkheid Dorenweerd, want het verzoek door de gedeputeerden der Veluwsche ridderschap en den magistraat van Arnhem, den 9 Febr. 1564 aan den heer van Dorenweerd gericht, om in zijne hoedanigheid van lidmaat van het kwartier tot het verbond van 3 Sept. 1563 toe te treden ²⁾, is het enige mij bekende voorbeeld, dat hij in de aangelegenheden der Veluwsche klaring werd betrokken. Toen door de commissie uit de kwartiersleden het ontwerp van de appelverordening van 1620 was opgemaakt, had zij bij het 14^e artikel aangeteekend, dat, daar in het oude artikel de heerlijkheden Dorenweerd en Rozendaal niet waren vermeld, men daaromtrent het gevoelen van het kwartier behoorde te vragen. De bezitters van die heerlijkheden gevoelden dan ook zich door deze uitbreiding van haren inhoud in hunne rechten verkort en dienden in 1646 en 1649 deswegens hunne klachten bij het kwartier in met het gevolg, dat de zaak in handen van eene commissie werd gesteld en de beslissing daarvan eindelijk aan het hof werd opgedragen ³⁾.

Men had met de bepaling dienaangaande in de nieuwe

1) Volgens kwartiersreces van 7 Oct. 1653 zouden daartoe alleen zoodanige mogen worden geadmitteerd, die eene vaste woonplaats in het kwartier hadden.

2) Landdagsreces, N°. 3 fol. 309.

3) Van Hasselt, Roozend. bl. 472, 474.

regeling met de gewoonte gebroken van te Engelderholt te vergaderen. De mogelijkheid daartoe werd door haar niet uitgesloten, maar niet waarschijnlijk is het, dat de overoude gerichtplaats ooit weder tot dat doel werd aangewend. Hare ligging midden in de onafzienbare heidevlakten der Veluwe, ver van een dorp of vlek van eenige beteekenis, maakte haar daartoe te ongeschikt en jaren lange ondervinding had maar al te goed de aan het oud gebruik verbonden bezwaren leeren kennen. Vandaar dat, toen er in het jaar 1626 weder klaring moest worden gehouden, er voorgeschreven werd, dat de leden van het gericht daartoe in den avond van den 15 Mei te Nijkerk bijeen zouden komen. Daar de tijd te ver gevorderd was om de zitting nog omtrent Lamberti te doen plaats hebben, werd op voorstel van het hof voor ditmaal dispensatie van die laatste verplichting verleend. ¹⁾ Dat overigens bij die terechtzitting zooveel mogelijk het oud gebruik in acht werd genomen, blijkt uit de omstandigheid, dat zij binnen eene houten, op de binnenplaats van een klooster opgeslagen gerichtsbank gehouden werd. ²⁾ Ook in het jaar 1649 wordt melding gemaakt van eene aanstaande zitting van het appellationsgericht, welke te Ede of Barneveld zoude plaats hebben, en in April en Mei 1655 werd op die laatste plaats nog in eene houten loods vergaderd. ³⁾

Tot ver in de XVIIe eeuw was derhalve de rechtspleging door hooger beroep op de Veluwe en zoo ook in geheel Gelderland op den ouden voet in stand gebleven, gelijk zij dan ook in de nieuwe, in 1622 ontworpen, maar eerst in 1651 gearresteerde Kanselarij-ordonnantie in dien zin ten deele omschreven en bevestigd was geworden. De gebreken, aan den overgeleverden toestand verbonden, vielen echter duidelijk in het oog. Behalve het appel van

1) Kwartiersreces van 28 Maart 1626. De landschap stond om dezelfde reden toe, dat tusschen de eerste en tweede afkondiging slechts 8 dagen zouden mogen verlopen. Landdr. 3 April 1626.

2) Van Hasselt, Klaarb. bl. 6.

3) Kwartiersreces van 21 Juni 1649 en Van Hasselt, Klaarb. bl. 6, 4°. Andere terechtzittingen worden vermeld in de kwartiersrecessen van 1620, 1622 (v. Hasselt t. l. a. pl.) en 11 April 1644. Krachtens landschapsbesluit van 15 Sept. 1653 werd het hof gemachtigd nogmaals den aanstaanden rechte dag te vervroegen. In de klaring van 1655 bekleedde de oudste raad van het hof de plaats van den stadhouder. Landdagsrec. 25 Juli 1654.

de lage bank tot het schepengericht was in de meeste steden het rechtsmiddel, dat als eene verkorting van hare rechten en privileges werd beschouwd, eene onbekende zaak gebleven. In de landgerichten en de rechtbanken binnen de heerlijkheden heerschte in zijne aanwending de grootste verscheidenheid en meermalen, tengevolge van het angstvallig vasthouden aan verouderde vormen en gebruiken, eigenaardige moeilijkheden en omslachtigheid. Die gehechtheid aan het oude stond aan het nemen van doeltreffende maatregelen tot hervorming en vereenvoudiging in den weg. Vandaar dat, toen in het in de geschiedenis der Geldersche staatsinstellingen zoo gedenkwaardige jaar 1675 een geheele ommekeer tot stand kwam, dit aan een bijzonderen samenloop van omstandigheden was toe te schrijven.

Toen in het laatst van 1673 en 1674 de druk der Fransche overheersching was geweken, was Gelderland als wingewest onder de souvereiniteit van de Staten-Generaal gekomen. Willem III, met de uitvoering van de bevelen van dat lichaam belast, vernieuwde de hooge regeering en de stedelijke besturen en verschatte daardoor aan zijne aanhangers een zoo groot overwicht in de provisioneele regeering, dat deze, gedreven door de dankbaarheid, die alom den landzaat vervulde, tot de aanbieding van de hertogelijke en grafelijke waardigheid aan den overwinnaar besloten. Dat aanbod werd door den prins van de hand gewezen, maar in de plaats daarvan het erfstadhouderschap wilig aanvaard en als een daad van zijn onbeperkt gezag werd het merkwaardige regeeringsreglement van Februari 1675 geschonken, waarin de bevoegdheid van alle regeerings- en rechtscolleges afzonderlijk was geregeld, dikwijls op eene wijze, die aanmerkelijk van de vroegere verschilde. Bij de omschrijving van den werkkring van het hof werd tevens eene verordening over de appellen van de stads- en landgerichten van het gheele gewest gemaakt. Van alle vonnissen, door die rechtbanken gewezen, zou men niet dan naar het hof mogen appelleeren, uitgezonderd in het stuk van jachtzaken, van dijkzaken in het Nijmeegsche kwartier, waartoe de vier dijkstoelen de hoogere instantie bleven vormen, en van vonnissen van het stadsgericht van Nijmegen, waarvan in het belang van de gewichtige privileges dier stad het appel tot de schepenen en schepenen-

richters van Aken zoude blijven bestaan totdat de stadhouder dit punt nader in overweging zou hebben genomen. Men maakte verder de beperking. »dat meede de subalterne »Gerichten waer van appellen vallen van eenig ampt offte »stad in de provincie, deselve appellen haren voortganck »houden sullen'', maar dat de zich bezwaard rekenende partij van de hoogere rechtbank nog naar het hof als derde instantie zoude mogen appelleeren. 1) Met die subalterne gerichten worden blijkbaar in de eerste plaats de lage banken of scholtengerichten in en bij de steden bedoeld.

In beginsel was door deze bepalingen de oude wijze van appel grootendeels afgeschaft geworden en, dat zij, evenzeer als de overige in het regceringsreglement, zoo weinig tegenspraak bij de landschap ontlokten, zal wel moeten toegeschreven worden aan de ingenomenheid, waarmede de nieuwe stadhouder werd begroet. Aanstonds sloeg men de handen aan het werk om een naderen algemeenen vorm voor de nieuwe rechtspleging door hooger beroep vast te stellen. Gecommitteerden werden door de landschap benoemd tot het opmaken van eene provisioneele ordonnantie, die reeds den 26 April door de landschap werd goedgekeurd, maar, daar men later inzag, dat de bekrachtiging door den stadhouder noodzakelijk was, werd er besloten nog met de afkondiging te wachten totdat deze haar zou hebben onderzocht. De publicatie door het hof volgde den 8 Mei 1676, nadat de stadhouder verklaard had met hare strekking in te stemmen.

Gelijk bij andere in een gevestigden toestand ingrijpende maatregelen, openbaarden zich vroegtijdig in het zoo onverwijld opgemaakte reglement gebreken en onvolledigheden. Daarom besloot de landschap reeds den 9 Februari 1677 aan eene commissie op te dragen, die te onderzoeken en, nadat de belanghebbenden hunne bezwaren hadden ingeleverd, redres bij den stadhouder aan te vragen. Nadat de verbeteringen waren aangebracht en de stadhouder zijne beschouwingen te kennen had gegeven, werd nu de provisioneele ordonnantie tegelijk met eene ordonnantie op de revisie van gewijsden van het hof, waartoe

1) Reces des Landdaghs binnen Arnhem in Febr. 1675 extraordinaris gehonden.

bij resolutie van den 26 April 1675 was besloten, door de landschap vastgesteld en den 28 Februari 1679 door het hof afgekondigd. Beide ordonnanties ondergingen echter nog eene herziening. Daartoe werd in 1685 en 1686 besloten met het gevolg, dat zij volgens het rapport der daartoe gecommitteerden en naar het advies van den stadhouder in 1688 door de landschap goedgekeurd en met den 17 Juli 1689 in werking werden gesteld. 1)

Langdurig waren de twisten, waartoe deze verordeningen aanleiding hebben gegeven en waardoor hare bepalingen veeltijds tot een doode letter werden gemaakt. Hardnekkig bleven zekere gerichten, vooral die in de voornaamste steden, zich tegen appel aan het hof, als eene inbreuk op de oude voorrechten en privilegies, verzetten. Bijzondere belangen werden op den voorgrond gesteld en het gewicht van den stap miskend, die voor het eerst op den weg was gezet, die tot eenheid in het rechtswezen kon leiden. Het ligt buiten mijn bestek, eene beschrijving van den loop en het einde dier geschillen te geven. Ook de aandacht mijner lezers, die over dergelijke onderwerpen reeds meermalen op de proef is gesteld, zoude daardoor zonder groot nut worden vermoeid, al leerde men daaruit ook, hoe destijds uit te groote bezorgdheid over hare dengdelijkheid nieuwe rechtsbepalingen werden geschuwd en hoe groote bezwaren het inhad, in de toenmalige rechterlijke inrichting doeltreffende veranderingen aan te brengen. Maar hebben wij wel het recht, ons daarover te verwonderen, en steekt onze tijd in dat opzicht zoo gunstig bij dien onzer voorvaderen af?

1) Gelders Placaetb. Dl. II. Kol. 452—461, 480—492, 560—572, in verband tot de landdagsrecessen van genoemde jaren. Ampliatien volgden op 1 Mei 1700, 2 Juli, 12 Dec. 1701, 5 Oct. 1711, 1 Mei 1712 en 1 April 1721. — Aangch. Placaetb. Dl. III. kol. 26, 37, 39, 194, 211 en 374.

VIJFDE HOOFDSTUK.

DE GERICHTSPLAATS TE ENGELANDERHOLT.

De tegenwoordige gemeente Beekbergen, in het burgerlijke met die van Apeldoorn vereenigd, wordt door den straatweg van Arnhem op Apeldoorn in twee ongeveer gelijke deelen verdeeld. Aan zijne oostzijde sluit zich de kom van het kerspeldorp Beekbergen aan en op dezelfde hoogte, iets meer noordwestelijk daarvan verwijderd, ligt de buurschap Engeland, een onaanzienlijk gehucht van eenige weinige boerenwoningen, maar dat om zijne hooge oudheid merkwaardig is. Immers reeds in het eerste jaar der IXe eeuw wordt het met de benaming van villa aangeduid. Dr. P. C. Molhuijsen, uitgaande van zekere verklaring van eene zinsnede van Adam van Bremen, heeft op gronden, vooral van taalkundigen aard, het vroegere verblijf der Angelen in Nederland aangenomen en daaruit afgeleid, dat zij ook de Veluwe hebben bevolkt en onder andere plaatsen aan Engeland en Engelandersholt hunnen naam hebben gegeven. ¹⁾ Zonder hier de geloofwaardigheid dier nederzetting te willen betwisten en mij op het gebied van taalstudie eenig gezag aan te matigen, houd ik toch de naamsafleiding van Mr. van den Bergh, die *eng* of *enk* door veld verklaart ²⁾, voor vrij wat natuurlijker. Een blik op eene uitgebreide kaart stelt het buiten twijfel, dat in den omtrek die laatste uitdrukking alge-

1) In Overijss. Alm. van 1841, Nijhoffs Bijdr. Dl. III, IV. en VI. N R. dl. I. en II. vgl. Mr. J. Dirks, Les Anglo-Saxons et leurs petits Deniers dits Sceattas, p. 44, 45.

2) In Nijhoffs Bijdragen Dl. V bl. 237, 247 en Handb. der Middeln. Geogr. 2^e dr. bl. 259.

meen wordt gekend. Tegenwoordig nog kan de enk, waaraan Engeland zijnen naam heeft ontleend, worden aangewezen en wij weten, dat van oudsher de gemeenschappelijke bouwlanden in Nederduitschland enken of esschen worden genoemd ¹⁾ en in het Veluwsche spraakgebruik akker en enk woorden van gelijke beteekenis zijn. Enkland of Engeland is dus eenvoudig bouw- of akkerland en de naamsafleiding van de Angelen of Engelen misschien even onjuist als de vroegere van Alionora van Engeland.

Deze plaats zal voorzeker in vroegere eeuwen welvarender en niet uitsluitend door eenvoudige landbouwers bevolkt zijn geweest, want haar gewicht valt reeds uit de vermelding in 1227 van zekeren Henricus judex in Engelant ²⁾ in het oog, terwijl buitendien aan eene plek aldaar merkwaardige bijzonderheden verbonden zijn. Op een erf, de Hertswede genaamd en in tegenstelling met de omliggende grondstukken vrij van tiendplichtigheid, plaatst de overlevering eene oude herberg, het Hert, zooals blijkt uit het markeboek der Bruggelermark, het Roode Hert genaamd, waar tot in de XVIIIe eeuw de geërfden dier mark vergaderden en waarvan een goed gesneden schoorsteenlijst uit de XVIIe eeuw afkomstig is, die thans nog bij een ingezetenen van Beekbergen wordt bewaard. Dit gesloopte gebouw moet van oude dagteekening zijn geweest of een ander, wellicht een statigen heerenhof, hebben vervangen, want onder spade en ploeg komen op het bouwland gedurig overblijfsels van middeleeuwsch vaatwerk te voorschijn en werd er voor eenigen tijd een rijke schat van zilveren munten ontdekt, die, daar in den loop der XIIIe eeuw begraven, luidens een bericht in de Utrechtsche Courant van 19 Maart 1860 in een gebroken potje ten getale van 800 stuks werden gevonden. Zeer te betreuren is het dat, toen de schat in zijn geheel door den heer C. A. Goedbloed te Beckbergen werd opgekocht en Prof. van den Chijs met de determinatie werd belast, van deze verzameling geene voldoende beschrijving is gegeven. Immers het verslag van den laatste in de Leidsche Courant van

1) Sloet, De Hof te Voorst, bl. 2.

2) Sloet, Oorkondenb. N° 504.

5 mei 1860 kan niet als zoodanig worden aangemerkt en, daar sedert de meeste munten zijn verspreid geraakt en het overschot versmolten werd, is eene wetenschappelijke beschrijving van de vondst geheel onmogelijk geworden ¹⁾.

In nauw verband tot de buurschap Engeland staat de aangrenzende, met bergruggen en zandwegen doorkruiste Bruggelensche heide, voorheen in hare gansche uitgestrektheid het onverdeelde eigendom van de geërfden der Bruggelermark. Thans echter, op een klein gedeelte na, is de geheele mark tusschen de geërfden verdeeld, nadat reeds vroeger een stuk aan den heer J. Voorhoeve HCz., was verkocht. Zij wordt begrensd in het westen en noorden door de Ucheler-, Order- en Wormer-, ten zuiden en ten oosten door de Spelder- en Lierdermarken. De Speldermark, voorheen onder hetzelfde bestuur als dat van de Lierdermark, is thans ontbonden, terwijl van de laatste het thans in bouw- en weiland herschapene Beckberger woud is afgescheiden geworden. De naam Bruggelen schijnt verband aan te toonen met het woud Braclog, dat in het charter van 801 wordt vermeld. ²⁾ Is die vooronderstelling juist, dan was destijds de Bruggelensche heide met bosschen begroeid en vermoedelijk reeds eene mark, want Hrodulf, de zoon van Wibald, schonk in dat jaar aan den abt Ludger, zijn hof (curtile) in de villa Englandi en met de daartoe behoorende weiden en rechten ook het aandeel voor een twaalfde in genoemd woud. ³⁾

De Bruggelermark staat ook als Engelandermark bekend. Het markeboek, door de geërfden bewaard, voert dan ook op den perkamenten omslag den titel van »Wilkoers boeck van Engellander Marcke'' ⁴⁾. De oudste willekeuren, namelijk die van 1523 tot 1620, zijn met eenzelfde hand

1) Slechts weinige kwamen aan het Leidsche Kabinet en aan het Provinciaal Utrechtsch Genootschap. Over die van laatstgenoemde instelling schreef de heer Maurin Nahuijs eene lezenswaardige verhandeling in de *Revue de la Numismatique Belge* T. IV, 3^e Serie. Deze bijzonderheden ben ik verschuldigd aan mijn vriend Jhr. Hooft van Iddekinge. Zie verder het ahangsel achter dit hoofdstuk.

2) Ook Dr. Molhuijsen, in de *Overijss. Alm.* 1841, bl. 143 noot 2, schijnt van dat gevoelen te zijn.

3) Sloet, *Oorkondenb.* N°. 22.

4) Hiervan werd mij door de vergadering der geërfden welwillend inzage verleend op het voorstel van een hunner, J. Schut, aan wien ik ook menige plaatselijke bijzonderheid verschuldigd ben.

geschreven, zoodat zij daarin omstreeks het laatste jaar moeten zijn te boek gesteld. In die van 1611 en van lateren tijd wordt er van »die erfgenaemen van Brucheler ofte Engelanders holtmarck" gesproken. In de oudere wordt er zonder aanduiding van Bruggelen over de gemeene erfgenamen van Engelandersholt en die van Engelandermarck als over dezelfde personen gehandeld en in 1571 leert men ze kennen als de erfgenamen van »Engellanderholtmarcke ind veenlanden ind moerren", terwijl van eene nauwe betrekking tot de buurschap Engeland blijkt 1). Het gedeelte der Bruggelensche heide, grenzende aan de Uchelermarck, dat door de Bruggelensche goërfden aan den heer Voorhoeve was verkocht en, na door dezen gedeeltelijk ontgonnen te zijn, in Juli 1873 aan den heer Groen van Prinsterer in eigendom is overgegaan, wordt thans bij voorkeur het Engelandersholt genoemd. Wij moeten dus aannemen, dat oorspronkelijk de gronden, bekend als Bruggelen met het daaronder behorende Engelandersholt, voorheen meerendeels met dichte bosschen begroeid, thans echter hoofdzakelijk uit heidevlakten bestaande, het gemeen eigendom waren van hen, die op hunne eigene hoeven in de buurschap Engeland bij elkander woonden. 2) Het vroegere bestaan dier bosschen wordt verder door den geheelen inhoud van het markeboek gestaafd, want zijne bepalingen, vooral de oudste, bewijzen, dat wij met eene holtmarck hebben te doen. Jaarlijks had de holtdeeling plaats, waarbij met den deelbijn het hout werd aangewezen, dat door de gerechtigden, ieder voor zijn deel, op de vier »holteldagen" onder het toezicht van de vorsters werd gehouwen en weggevoerd. Op holtspaken, bij kerkespraak in de kerk te Beekbergen aangekondigd, werden de willekeuren opgemaakt ten overstaan van den erfholt-richter, met wiens ambt sedert het jaar 1551 Frederick Schellart van Oppendorp, heer tot Schin, Gortsynch (Gürzenich) en Geysteren was bekleed, toen het hem bij hoves

1) „Item is oock verwillkeurt die buyten der buerschappe van Engellande woont, die sullen hebben een halff deel holts, off zy en sullen geen erfgenamen wesen, off zy sullen van alts daerinne geerft wesen" Willekeur van 1523.

2) De tegenwoordige Spelder- of Speulderholt ten zuidwesten van Engeland werd vroeger ook het Engelanderbosch genoemd; ten zuiden hiervan ligt het Engelandersand. Zij behoorden echter niet tot de Bruggeler- of Engelandermarck, maar onder de thans ontbonden Speldermark.

sententie van den 22 Januari van dat jaar in een geding met Johan van Renes van Wulven over de nalatenschap van heer Evert van Wilp, ridder, was toegewezen. Al treft men in het markeboek buitendien bepalingen aan, als die over het graven van turf en maaien van heide, en ziet men dat het opgaande hout al meer en meer door struikgewas werd vervangen, blijft daar toch geheel de aard van het bestuur en van de economie der mark, het bestaan van eene met bosschen overdekte streek vooronderstellen. Ouden van dagen herinneren zich den tijd, toen op de plaats, nu nog als Engelandersholt bekend, zware eikenboomen stonden, en thans ontwaart men daarvan nog de breede wortels, waaruit eenig kreupelhout oprijst, terwijl het de aandacht trekt, dat de naburige schuren en schaapskooien uit zware eikenstammen zijn samengesteld, die men in natuurlijken staat vruchteloos in den omtrek zal zoeken. Door dit alles wordt de omschrijving door Van Slichthorst van het Engelandersholt als gerichtplaats: »een schraale en eensaame vlakke rontsom beset met boomen” 1) gerechtvaardigd.

Het hoogste gedeelte van de hooge gronden van het Engelandersholt is de Heerenhul, een breed opglooiende heuvel, wiens oorspronkelijke bestemming tot vergaderplaats van »het hooge gericht van den hertog van Gelderland” in de herinnering van de Beekbergsche ingezetenen voortleeft. 2) Zijne uitgestrektheid maakt hem uitnemend geschikt om een groot aantal personen te bevatten. Onwederlegbare gronden zijn voor de zekerheid, dat juist hier ter plaatse de hooge bank gespannen werd, natuurlijk niet aan te voeren. Evenwel, al staat het van den eenen kant vast, dat dat gericht ook elders, zooals in de XIIIe eeuw, op den Uchelerberg gehouden werd, is de beteekenis van den naam, gevoegd bij de overlevering, wel een krachtig bewijs voor de stelling, dat van die plaats bij voorkeur werd gebruik gemaakt. 3) Die hul of heuvel is bovendien in meer dan een opzicht merkwaardig. Langs zijne hel-

1) Van Hasselt, Klaarb. bl. 5.

2) Het ware te wenschen dat door een of ander gedenkteeken de juiste ligging van deze merkwaardige plek voortdurend werd aangewezen.

3) Ook in het Geogr. Woordenb. van Van der Aa wordt de Heerenhul als

ling loopt een breed wagenspoor, voorheen deel uitmakende van den grooten heerenweg van Arnhem op Apeldoorn, thans echter buiten gebruik en zich aan den nieuweren straatweg aansluitende ¹⁾). Over zijne lengte is hij doorsneden door een lage, met dennen begroeide aardwal, die met een drooge sloot daarnevens tot grens strekt van de bezitting van den heer Groen van Prinsterer. Een hoop opgevoerden humusgrond, die zich op deze bevindt, en het daartegenover liggende vroegere „doel” der mark zijn blijkbaar van latere dagteekening evenzeer als de daartusschen gelegen kuil, die voor de woning van een schaapherder had gediend. Maar des te belangrijker zijn de talrijke kleine kuilen, die over den Heerenhul zijn verspreid en duidelijke sporen van bewoning vóór lang vervlogen eeuwen dragen. Mijne lezers zijn in staat gesteld, daaromtrent door een meer bevoegd beoordeelaar ²⁾ te worden ingelicht. Merkwaardig is verder een diepe greppel, welke de drie zijden van een 6 schreden langen, 4 schreden breedten rechthoek vertoont en zich tusschen den doel en den grooten kuil bevindt. De dikke laag zwarten heidegrond, dien men daarin aantreft, bewijst haar hoogen ouderdom. Voor eenigen tijd werd er op den afstand van eenige meters eene gelijksoortige insnijding gevonden. Niet geheel onmogelijk is het, dat zij een gedeelte der grondslagen hebben bevat van de houten gerichtsbank, die bij het houden van het gericht werd opgeslagen.

Van zoodanige richtbank of overdekte loods wordt de oprichting het eerst in den aanvang der XVe eeuw vermeld en ook uit dienzelfden tijd zijn bewijzen genoeg voorhanden, dat bij het klaren aan de Praast en het richten in de lage banken van het Nijmeegsche en Veluwsche vierendeel van eene dergelijke afgesloten ruimte werd gebruik

hoogste gerichtplaats der Veluwe genoemd en aan Prof. Moll werd in 1857 blijkbaar dezelfde plek als zoodanig aangewezen. Zie zijne Kerkgesch. dl. I. bl. 26 noot. Dr. Molhuysen t. u. pl. schijnt het Engelaenderbosch voor het Engelaenderholt te hebben aangezien.

1) Het bestaan van zoodanigen, oorspronkelijk recht door het bosch gehouwen weg werd reeds vermoed door Mr. van den Bergh, Middeln. Geogr. 2^e druk bl. 106.

2) Mijn geachte vriend, de Conservator aan het Rijksmuseum van Oudheden W. Pleyte in het aanhangsel achter dit hoofdstuk.

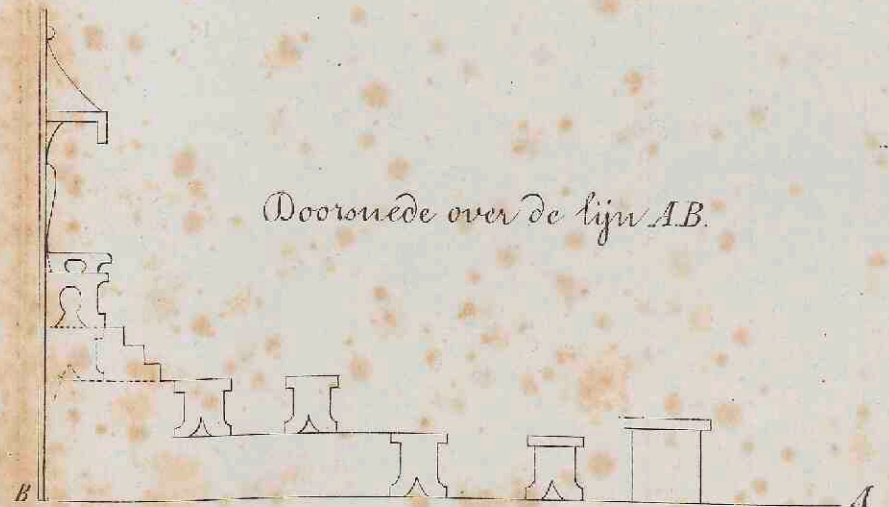
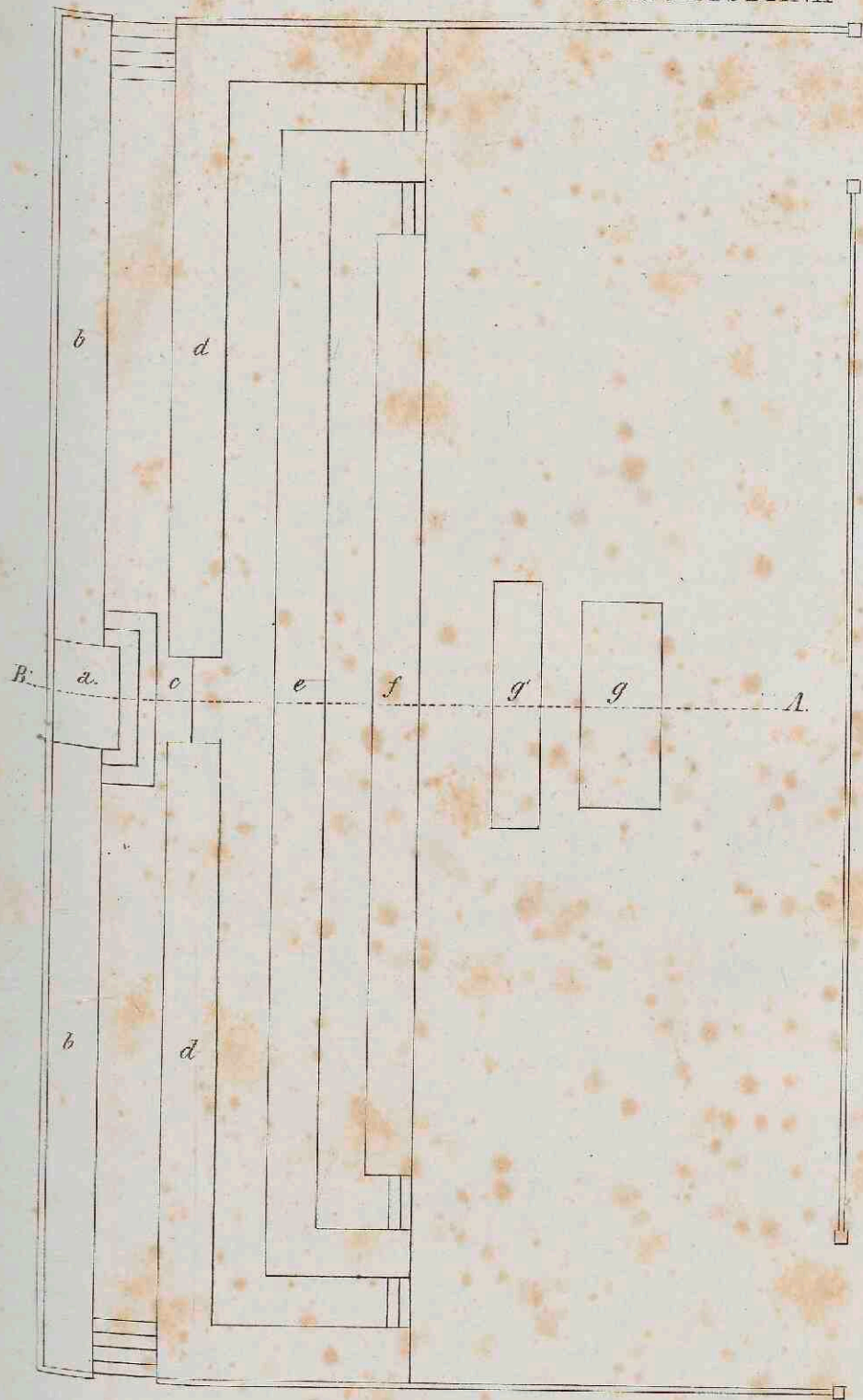
gemaakt ¹⁾. De kosten voor de oprichting werden door den landsheer gedragen. Toen er in 1563 besloten werd, op nieuw klaring te houden, werd er ook aan het samenstellen van eene richtbank gedacht, ter wier bekostiging de breuken van fol appel werden aangewezen.

Door Mr. Gerard van Hasselt werden in het archief der voormalige rekenkamer van Gelderland twee bladen gevonden met afteekeningen van zoodanige gerichtsbank, die hij in facsimile in zijne verhandeling heeft uitgegeven: op het eene een perspectievische schets en eene doorsnede, op het andere een platte grond. Zij wijken alle onderling af. Vandaar dat Van Hasselt niet geaarzeld heeft in de twee eerste de afbeeldingen te zien van de bank van 1563, in de laatste die van 1571, eene verklaring, die, hoewel waarschijnlijk, toch ook in verband met de door hem medegedeelde bescheiden niet geheel zeker is. Het verschil is echter niet groot en daarom geeft de hierbijgevoegde afbeelding in platten grond en doorsnede, met behulp van de teekening van 1571 gemaakt, eene tamelijk juiste voorstelling, hoe wij ons de samenstelling van de gerichtsbanken te Engelandersholt te denken hebben. Ik spreek van meer dan eene gerichtsbank, omdat het blijkt dat die van 1563 na de mislukking van de klaring van dat jaar werd afgebroken en het materiaal gedeeltelijk bij den bouw der nieuwe rekenkamer te Arnhem werd aangewend en ook die van 1571 na gemaakt gebruik uiteengenomen en naar het Bussenhuis te Arnhem werd vervoerd ²⁾. De bank bestond uit een aan alle zijden afgesloten en overdekt langwerpig vierkant met vier afzonderlijke toegangen. Tegen den achterwand stond de stadhoudersstoel (a), die met eenige trappen werd genaderd en waarboven het landsheerlijk wapen in een zoogenaamd saulvegarde was afgebeeld. De bank ter weërszijden (b) werd door kanselier en raden ingenomen. Onder deze stonden, aanmerkelijk lager, de twee banken van de ridderschap (d en e), waarop die van de stedelijke afgezanten (f) van nog geringer hoogte volgde. De griffier van het hof en de landschrijver namen plaats op eene kleinere bank (g') voor een

1) Van Hasselt, Klaarb. bl. 28. Idem, Roozendaal bl. 163.

2) Van Hasselt, Klaarb. bl. 24, 37.

GERICHTSBANK TE ENGELANDERHOLT.

tafel (g), die midden voor de laagste bank waren geplaatst, en de overblijvende ruimte was voor de gedingvoerenden bestemd. Midden in de eerste bank der ridderschap, aan de voeten van den stadhouder, was eene plaats (e), die afwisselend door den drost van Veluwe en den richter van Veluwenzoom werd bezet, wanneer zij bij de behandeling van de rechtszaken, tot hun ampt behoorende, beurtelings door den stadhouder met de leiding der vergadering werden belast. Voorzeker moct dit alles een schilderachtig geheel hebben gevormd, wanneer men bij eene eenvoudige versiering zich de ledige plaatsen ingenomen denkt door de krijgshaftige Geldersche edelen in de bevallige kleederdracht der XVIe eeuw.

Bij de ordonnantie van 1563 werd een gebruik van vermodelijk zeer oude dagteekening gehandhaafd, om namelijk de opgeslagen gerichtsbank met de zich daarin ophoudende aanzienlijke vergadering door de ingezetenen van het ampt van Brummen te doen bewaken. In een der klaarboeken vindt men omtrent die verplichting omstandig bericht. De richter had bij klokkeslag hen daartoe ontboden. De bewoners van de buurschappen, Empe, Tonden en Voorstonden hadden echter daaraan geen gevolg gegeven, omdat zij, hoewel tot het ampt van Brummen behoorende, in het kerkelijke niet onder Brummen maar onder Voorst stonden. Zij beweerden dat daarom het opontbod door middel van den peinder in ieder hunner buurschappen had moeten geschieden en, tegen de aanspraak van den richter in, dus niet breukhaftig te zijn. Tot het staven dier beweering gewezen, werd hun bewijs door de lage bank voor onvoldoende, maar in de hooge voor genoegzaam verklaard 1).

Ten slotte hebben wij het Engelandersholt uit een ook voor de geschiedenis merkwaardig oogpunt te beschouwen namelijk als politicke vergaderplaats voor het Veluwsche vierendeel. Daar ontvingen de Geldersche vorsten de hulde van hunne Veluwsche ridderschap, die daarheen opzettelijk werd beschreven. Hertog Arnold reed met dat doel in 1424 naar het nabijgelegen Beekbergen en vandaar

1) Bijlage U.

naar Hattem, Elburg en Harderwijk om in genoemde steden evenzeer als landshoer te worden erkend, gelijk dit reeds vroeger te Arnhem en denkelijk ook te Wageningen was geschied ¹⁾. Van Hasselt, wiens getuigenis door zijn uitgebreide kennis van Geldersche archieven waarde heeft, verklaart dan ook geheel onbepaald in zijne in verouderde woorden en zinsbouw opgestelde Kronijk van Arnhem (bl. 34) dat het Engelandersholt niet slechts tot gerichtplaats gediend heeft, »maer oock veur alle andere convocatien, des lands regering, policie ind sunts anders concernierende». Die mededeeling wordt bevestigd door het bericht van Nijhoff uit eene stadsrekening van Arnhem, waaruit is op te maken, dat toen de hertog in 1454 dubbelen tyns van de ingezetenen der Veluwe vroeg, ridderschap en kleine steden te Engelandersholt, denkelijk door hare hoofdstad Arnhem, beschreven werden om daarover te beraadslagen ²⁾.

Deze feiten zijn niet van belang ontbloomt. Aan gericht knoopt men bij voorkeur het denkbeeld van beslissing van rechtsgedingen en bestraffing van overtredingen, maar, naar het door de meesten aangenomen gevoelen, was gericht oorspronkelijk de vergadering der gemeente, waarin niet alleen over rechtsgevallen werd uitspraak gedaan, maar ook andere daden van zelfbestuur werden gepleegd. Wanneer men de gewoonte der bewoners van het vierendeel, om te Engelandersholt politieke bijeenkomsten te houden, niet enkel verklaren wil uit de geschikte ligging der plaats, midden in het hart der Veluwe, en daarin zeker verband zoekt met hare bestemming tot gerichtplaats of »maelstat» ³⁾ voor de ingezetenen dierzelfde streek, dan

1) Van Hasselt, Klaarb. bl. 7. Idem, Roozendaal bl. 165. Nijhoff, Gedenksw. dl. IV. bl. IX. vgl. Van Hasselt, Arnh. Oudh. dl. IV. bl. 42, waar het vertrek van Reinald III uit Arnhem „ad Veluam pro omagio ei faciendo” in 1355 reeds vermeld wordt.

2) Nijhoff, Gedenksw. dl. IV. bl. LXXXI noot 5.

3) Deze uitdrukking komt voor in een gedenkstuk der XVIe eeuw (Bijlage Aa) en kan even goed aan het plenum heymal in de XIIIe eeuw als aan den mallus van den Frankischen tijd herinneren. — De plaatsnaam Urthunsula in een charter van 855 wordt door Mr. van den Bergh met de naburige buurschap Oorden of Orden in verband gebracht en verklaard als zuil der godin Urth of Urdhr, godin van het noodlot, die in bosschen werd vereerd. Daarom ziet deze geleerde in het Engelandersholt een sacrum nemus, waarin, zooals Tacitus meldt, de gericht- en volksvergaderingen werden gehouden. Zie de Geld. Volksalm. van 1851 en zijne Handb. der Middeln. mythol. en geogr.

schijnt de vooronderstelling geoorloofd, dat er te Engelandersholt in algemeene gerichtvergaderingen zekere staatkundige belangen der Veluwe werden behartigd in een tijd, toen tusschen zaken, die het rechtswezen en staatsbelang betroffen, nog geen duidelijk onderscheid werd gemaakt. Deze stelling zou dan een grond te meer zijn, om reeds in het Frankische tijdvak het bestaan aldaar aan te nemen van eene gerichtvergadering, waar men uit de geheele landstreek te zamen kwam, en in haar eene vergadering der gouvgenooten te zien, strookende met de voorstelling, die door Waitz van het placitum generale onder de Karolingers is gegeven. Wij weten echter, dat door anderen het bestaan van zulk eene gouvvergadering wordt ontkend, en dat, indien men in het stelsel van Sohm nog eenig verband tusschen het placitum generale en het gericht te Engelandersholt wil zoeken, hoogstens het Engelandersholt de plek kan zijn geweest, waar, wel is waar, door den graaf in eigen persoon, bij voorkeur en ten behoeve van het geheele graafschap werd terecht gezeten, maar de dingplichtigen alleen de bewoners en geërfden der oude honderdschap waren, waarvan het Engelandersholt de gerichtplaats kan zijn geweest. De bovenstaande gevolgtrekking uit de tweeledige bestemming van het Engelandersholt schijnt nu wel voor de opvatting van Waitz, dus tegen die van Sohm te pleiten, maar kan in werkelijkheid in het stelsel van den laatste niet eens worden gemaakt, daar deze door in het Frankische gericht niet de vergadering van eene autonomie uitoefenende gemeente te zien de zaken, die niet tot de eigenlijke rechtspraak behooren, van die, welke daarin werden behandeld, duidelijk onderscheidt ¹⁾.

1) Sohm, Die Altdutsche Reichs- und Gerichtsverfassung B. I, inzonderheid S. 294, 295.

AANHANGSEL.

DE OVERBLIJFSLEN VAN VROEGERE BEWONING IN EN BIJ DE BUURSCHAP ENGELAND GEMEENTE BEEKBERGEN.

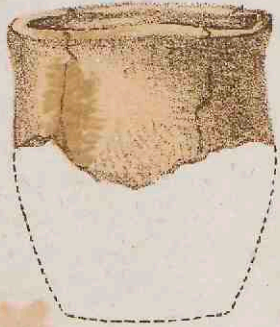
In den zomer van 1872 werd bij een bezoek van het Engelandersholt door een bewoner van Beekbergen, J. Schut, onze aandacht gevestigd op overblijfselen van Oud-Germaansch aardewerk, aldaar gevonden bij het ontginnen der heide aan de helling van een heuvel of verheven terrein, bekend onder den naam van den Heerenhul. Verschillende resten van vaatwerk, ruw van vorm en grondstof, waren uit kleine kuilen, die men aan de helling van genoemden grond in menigte aantreft, te voorschijn gekomen. Hij kon getuigen dat een tiental potten opgegraven waren geworden, gevuld met verbrande beenderen en allen door de arbeiders gebroken, of bij de opdelving reeds incengevallen. Slechts de fragmenten van eene had hij bewaard, en op ons verzoek werden wij eigenaars daarvan voor het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. De scherven, zorgvuldig incengepast, leverden ons eene urne van rood-bruine kleur, 23 centim. hoog en 22,5 centim. wijd, benevens de helft van den rand van een klein potje, dat ongeveer 9 à 10 centim. wijdte en ongeveer dezelfde hoogte moet hebben gehad (n° 1 en 2 der afbeelding). De beenderen, daarin nog aanwezig, zijn stukjes van het bovenarmbeen van een volwassen persoon; de overige zijn verloren gegaan. Een bezoek op de plaats der opgraving deed ons nog enkele scherven van ruwe potten ontdekken, waarvan wij eene als monster in het museum bewaren (n° 3 afb.). Eene opdelving in de nog ongerepte kuilen gaf ons het bewijs dat de arbeiders waarheid hadden gesproken, ofschoon wij onder de menigte, die wij op welwillende uitnoodiging van den vroegeren eigenaar, den heer J. Voorhoeve HCz., bij een hernieuwd bezoek in het voorjaar van 1873 hebben doen uitgraven, geen enkel gedeelte van een pot of iets anders hebben gevonden, dat bewijzen gaf van de industrie der vroegere bewoners.

Het feit mag aangenomen worden, dat bij of in de kuilen aan

1.

2.

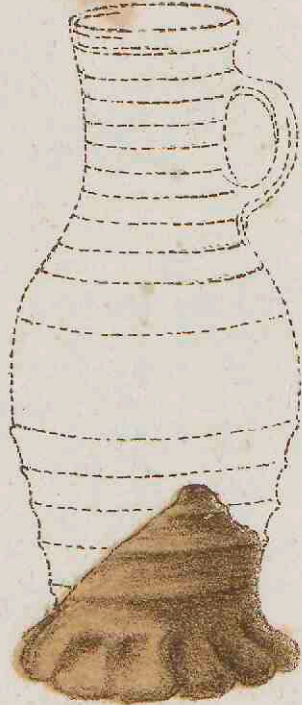
3.

5.

4.

den voet van de helling van den Heerenhul oud-Germaansch aardewerk met overblijfselen van verbrande lichamen wordt gevonden. Dit feit staat trouwens niet alleen. Zooals uit zijne handschriftelijke nalatenschap blijkt, vond Dr. Janssen in de menigte kuilen, die hij onderzocht, bijv. in die te Roekel, Lunteren en Weckrom, eveneens gedeelten van potten, en werden er ook vroeger in eenige andere steenen beitels ontdekt. Deze kuilen zijn van verschillende grootte. De door ons te Lunteren en Beekbergen onderzochte waren circa 2 meters van omvang. Allen vertoonen dezelfde eigenaardigheden. Een lage ronde wal met een uitloop, waar vroeger de ingang was, diende waarschijnlijk om een daarop bevestigd dak te schragen op de wijze, die bij de schaapherders op de heide en enkele familiën in de buurten van Hoog-Soeren bij het vervaardigen hunner hutten nog heden ten dage gebruikelijk is. De dikke laag heidegrond ter hoogte van ± 3 à 4 decimeters, die zich op den bodem bevindt, getuigt dat in de laatste eeuwen van deze kuilen geen gebruik is gemaakt. Allen leverden op genoemde diepte eene laag houtskolenasch, waaruit nog stukken van 4 centim. lengte te voorschijn kwamen. Blijkbaar hebben zij tot haardsteden gediend en zijn zij als overblijfselen van oude, sedert lang verlatene woonplaatsen te beschouwen ¹⁾.

Wellicht is de tijd van het gebruik dezer haardsteden eenigszins nader te bepalen. Is het aan Dr. Jaassen gelukt, om van de Germaansche op de Veluwe gevonden voorwerpen te bewijzen, dat zij van een tijd dagteekenen, toen men reeds met de Romeinsche beschaving in aanraking was gekomen, zoo geloof ik dat men van onze urne mag zeggen, dat zij in vorm zeer afwijkt met de gewoonlijk voorkomende en, hoewel grooter van omvang, gemodeleerd schijnt te zijn naar den Frankischen grondvorm. Immers de naar buiten gebogen rand en de hoekige kant van den buik geven haar geheel en al de gedaante van de kleinere Frankische potjes, die evenwel, voor zoover wij ze kennen, steeds eenige versiering dragen en van een fijner aarde zijn gebakken. De Frankische vond van de Ordermark, in de nabijheid van den Heerenhul, moge tot bewijs strekken, dat onze vooronderstelling geen grond mist. In dat geval is de urne te brengen tot den tijd van circa 400 na onze jaartelling.

Er is evenwel nog een andere vond gedaan, die ons ongeveer tot denzelfden datum terugvoert. Dicht bij de buurschap Enge-

1) De herinnering aan het wonen onder de aardoppervlakte leeft nog voort in de verhalen over het Heijke in Noord-Brabant. Reeds in de Germania van Tacitus vindt men van zoodanig gebruik de sporen.

land ligt de Hertswelde, een hoog stuk grond, waarop zich weleer een gebouw, het Hert genaamd, verhief, dat eerst in het laatst der vorige eeuw is afgebroken. Sedert onheugelijken tijd moet dit Hertshuis eene herberg zijn geweest, en het groot aantal scherven, middeleeuwsche baksteen, kanuen en kruiken, waarmede de grond als bezaaid is, toonen nog heden ten dage aan, dat hier voor langen tijd reeds veel moet zijn omgegaan. Wij verzamelden eene menigte halzen, ooren, buiken en bodems, stukken van kruikjes of zoogenaamde Jacoba-kannetjes, waarvan bijgevoegde afbeelding (n°. 4 afb) als type kan gelden. Moeten deze kruikjes tot de 13^e, 14^e of 15^e eeuw worden gebracht, toch zijn er nog andere resten van oude dagteekening en wel voornamelijk de door den heer Goedbloed indertijd aangekochte, maar sedert verspreid geraakte muntvond van het voorjaar van 1860 1). Na herhaald onderzoek vernamen wij, dat op de Hertswelde deze munten waren te voorschijn gekomen, volgens den een in een kruikje, volgens

1) Met behulp van het artikel van Prof. van der Chys in de Leidsche Courant van 5 mei 1860, van dat van den heer Maurin Nahuys in de Revue de la Numism. Belge t. IV. 3^e serie en van zijne met den heer Goedbloed gevoerde correspondentie geeft mij Jhr. Hooft van Iddekinge daarvan het volgende overzicht:

I. Graafschap Gelre. Gerhard III: denier bij Van der Chys, pl. I. Otto II: deniers van verschillenden stempel I. 1 en 2: obolen met dezelfde type, niet bij Van der Chys. — II. Graafschap Holland. Floris IV: deniers I. 1—II: obolen, I. 12 en 13. — III. Bisdóm Utrecht. Willebrand: deniers van Deventer. VIII. 4; deniers van Utrecht, VIII. 1: obolen, VIII. 3. Sede Vacante (1226—1228): deniers van Deventer VIII. 1: obolen van Deventer, VIII. 2: deniers van verschillenden stempel, afgeb. bij Nahuys t. a. pl. — IV. Hertogdom Brabant. Twee deniers, niet nader omschreven, denklijk van Hendrik I of Hendrik II. — V. Aartsbisdóm Keulen. Een denier van Koenraad I. — VI. Keizerlijk-Nijmeegsche munten vóór 1240. Deniers, Van der Chys, Frank. vorsten XIX. 3: deniers met andere type XIX. 1: obolen van dezelfde type, XIX. 2. Zie over deze munten de bijdrage van den heer De Voogt in de Revue Belge van 1867. — Eene volledige opgave is onmogelijk. De Geldersche, Utrechtsche en Hollandsche munten schijnen in vele, de andere in zeer weinige exemplaren te zijn voorgekomen.

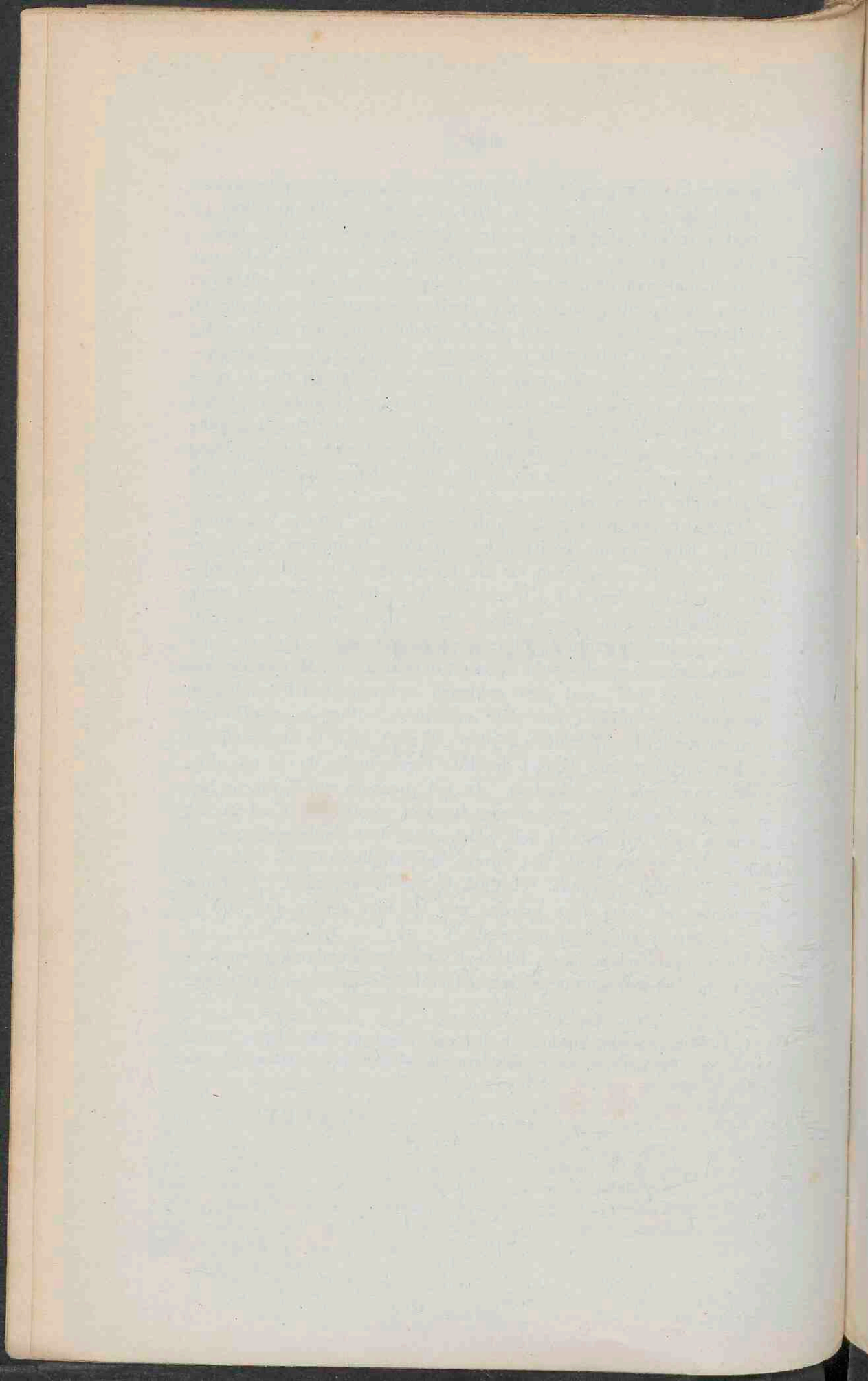
De heer H. v. I. besloot zijne mededeeling met de volgende opmerking: „De tijd van begraving, door Van der Chys op omstreeks 1250 gerekend, stel ik een tiental jaren vroeger. Door het voorkomen van eene munt van Koenraad I aartsb. van Keulen is het zeker dat de munten niet vóór 1237 kunnen begraven zijn, maar dewijl er geen enkel stuk bij is van den Utr. bisschop Hendrik van Vianden (1250—1267), wiens munten anders zooveel voorkomen, ja er ook van Otto III bisschop van Utrecht (1236—1249) niet één muntje bij was, zoo acht ik het waarschijnlijk dat deze schat nog in het jaar 1237 of zeer kort daarna in den grond is gekomen. De munten, waaruit de schat bestond, loopen over een kort tijdvak, alle zijn vermoedelijk geslagen tusschen de jaren 1225 en 1237. De goede conservatie die beweest, dat de stukken nog weinig in wandeling waren geweest, toonde dit bovendien aan.”

den ander in een grijs potje, dat gebroken was, volgens nader bericht evenwel in een potje (n°. 5 afb.), dat nog voorhanden was en berustte in het bezit van Hondrik Ruimer, eigenaar der Hertswede. Ruimer gaf de stelligste verzekering van het feit, dat evenwel niet onder zijn toezicht heeft plaats gehad. Deze pot is van binnen en op den bodem met vuil van verteerde bladeren en plantaardige zelfstandigheden bedekt, zonder dat men daarin eenig spoor ziet van indrukzels der munten, terwijl zijn zooveel hogere ouderdom het niet waarschijnlijk maakt dat zij daarin verborgen zijn geweest. Er blijft dus bij ons het vermoeden bestaan dat in een middeleeuwsch potje of kannetje de munten zijn gevonden en dat, toen het voorwerp gebroken was, zij in den bedoelden pot zijn bewaard, die in de buurt, misschien gelijktijdig op de Hertswede was gevonden.

Dit soort van aardewerk wordt meer op de Veluwe gevonden. In het Rijksmuseum bezitten wy uit Epe, Brummen en Wageningen geheele exemplaren en uit Weekrom, Kootwijk en Garderen gedeelten. Aan het Utrechtsche Genootschap behooren twee dergelijke stukken, een uit Ede en een uit Schonauwen bij Utrecht, en ook in het museum te Nijmegen is een goed exemplaar voorhanden, waarvan echter de afkomst onbekend is. Het aardewerk is zwart of geel, met oker gekleurd en met allerlei banden en streepen door middel van eene aaneenschakeling van ingedrukte punten versierd. Hetzelfde aardewerk treft men in Engeland aan en het vertoont daar geheel dezelfde versieringen en eigenaardigheden van vorm en baksel 1). In het museum van Hannover heb ik geene dergelijke exemplaren kunnen vinden en of ze in het noorden van Duitschland ook voorkomen, is mij onbekend; anders zoude het vermoeden, dat zij tot het Anglo-Saxische vaatwerk moeten worden gebracht, ten sterkste worden gesteund. De tijdsbepaling van onze urne zal dus wel tot niet eerder dan 400 of 500 mogen worden teruggevoerd.

De overblijfselen, in en bij de buurschap Engeland gevonden, getuigen dus van eene bewoning sedert de 5^e eeuw onzer jaartelling.

1) Eene keurige photographie van drie zulke vazen uit Schotland en Ierland berust in mijn bezit en verder vindt men afbeeldingen in de *Archaeologia* van 1869, p. 196.

BIJLAGEN.

1771

The first of the year was a very cold one, and the snow lay on the ground for several weeks. The weather was very disagreeable, and the people were much distressed. The crops were all ruined, and the people were obliged to live on their stocks. The winter was very long, and the people were much distressed.

BILLBORN

The second of the year was a very warm one, and the snow melted. The weather was very disagreeable, and the people were much distressed. The crops were all ruined, and the people were obliged to live on their stocks. The winter was very long, and the people were much distressed.

The third of the year was a very warm one, and the snow melted. The weather was very disagreeable, and the people were much distressed. The crops were all ruined, and the people were obliged to live on their stocks. The winter was very long, and the people were much distressed.

The fourth of the year was a very warm one, and the snow melted. The weather was very disagreeable, and the people were much distressed. The crops were all ruined, and the people were obliged to live on their stocks. The winter was very long, and the people were much distressed.

The fifth of the year was a very warm one, and the snow melted. The weather was very disagreeable, and the people were much distressed. The crops were all ruined, and the people were obliged to live on their stocks. The winter was very long, and the people were much distressed.

BIJLAGE A.

Wy Reinolt byder Gnaden Gaetz Harttoche van Gelren, ende Greue van Zutphen doen kond ende kenlick, allen luyden, mit desen apenen brieue, dat want Heer Bernt Vleychs Scholaster van Deuenter, verwaerer der Praestyen aldaer Spraests gchorige luyden van Deuenter vurs. binnen Veluwen geseten anegespraecken heeft, omme hem meer aff twinnen, dan Churmeetslude rechte, ende wy hem ende synen luyden, daerop enen genoemden dach gelacht hadden tot Engellanderholt in eenen volen hemaell, dat wy daer hielden, alse te richtenc nader whacheit. So vraechde wy daerop eens ordels Goswyn vander Horst, alse van desen vurs. saecken, die hem mit onsen Ridderen knapen ende Schepenen, van onsen Steden, daerop beriet, ende wysde voir recht. Want die Praest op dien genoemden dach, niet en queme, ende taelde syne horige luyde ane, omme meer dan Churmeetslude recht van hem tewinnen, dat die luyde voirt meer Churmeetslude blyuen sullen ende wy sy dairinne houden sullen, ende die Praest voirs. niet anders van hem hebben en sall dan Churmeetslude mit rechte sculdich syn tdoene. In oirkonde, ende stedicheit des hebben wy onsen segell, aen desen brieff doen hangen. Gegeuen jnt jaer ons Heren duiscnt driehondert seuen ende viefflich des Sonnendaechs nae Sente Seruaes dache.

Gecollationiert tegen syn besgellt originaell, is dese copie daermade taccordieren befonden by myn Wilhelm Sluysken openen Notarium.

Sluysken.

Landdagsreces N°. 3 in het archief van Arnhem fol. 410.

BIJLAGE B.

Wy Willhem byder Gnaden Gaidts Hartoege van Gelre, ende van Guilick ende Greue van Zutphen doen kondt allen luyden, mit desen apenen brieue ende bekennen dat Arat van Boicop, onse Lieue Raedt

op dach daet dis brieffs, voir ons in onser richtbancken tot Engellanderholt, daer wy mit onsen Ridderen ende knapen saten the gericht, veruolcht ende verwonnen heeft mit ordell ende mit recht elffhondert hollansche gulden hoestells, ende dnisent alde scilde te schaden, aen die helfft vanden alingen goede ende eruc van Hersloe, mit alle synen toebehocren, so als dat plach te wesen Gaderts van Stramprade ende Belen syns echten wieffs, ende voirt aen anders alle alsulcke goede ende erue als Bele wilner echte wieff Gaderts van Stramprade voirs., ende alle hoir kynderen liggende hebben in onsen lande van Veluwen buytten onsen Steden. In oirkonde des so hebben wy onsen segell van onser rechter wetenheit aen desen brieff doen hangen. Gegeuen in den Jaer ons Heren dusent driehondert vier und uegentich des sonnendachs op Sente Lucien dach. Onder stont geschreuen. Per dominum ducem presentibus de consilio dominis Johanne Balyu decano Zutphaniensi et Jordano de Wye milite.

Gecollationiert tegens syn wolbesegellt originaell, is daer mede taccordieren befonden by myn Wilhelm Sluysken openbaren Notarium.

Sluysken.

Landdagsreces N°. 3 in het archief van Arnheim fol. 410 verso.

BILLAGE C.

Copie

Hertoege van Gelre ende van Guilick end
Gracue van Zutphen.

Guede vrienden Soe ghy ons nu gesercuen hebt onder anderen worden dat uwe vrienden nu alhier op ons klaringen van den Rittren end knechten in Veluwen voirgelacht solde zyn zy nyet mede dairinne weesen en solden ons mede versueckende onse Rittren ende knechten voirs., also te bevroeden u by uwen alden Rechten ende gewoenten te holden, ende oick voir alsulcke onwille, cenen wandell ende genouch te moegen geschien &c., woe uwe brieff anders ende voirder inne helden mach, hebben wy desen seluen onsen Rittren ende knechten laeten hoiren ende van hem begeert, v hy uwen Rechten ende gewoenten te laeten, soe wy sy v off yemant noide aen zynen olden gewoenten en Rechten verkurt sien solden die ons dair op antwoirden dat van alder gewoenten nymant in der claringen en gebuert te sitten, te claeren ende te wysen, dan den Rittren ende knechten in Veluwen geseten, ende den heeren van Bronckhorst, van Baere, ende van Voirst, die men pleget te seryuen, ter claringen omme dat zy op Veluwen groitlick geguedt zyn ende hoiren man ende cygen luyden dair hebben, gelyck sy seggen men bevinden

soele inden alden gerichtzboecken inne halden dat die Ritters ende knechten van Veluwen geclaert hebben &c. End seggen mede all weertt waill dat op eenighen tyden yemant van der steden hier inder claringhe geweest weeren, des en dencken sy voirt aen nyet te lyden, als mont voir rechte off gewoente hebn. wolde want vele luyden in Veluwen groetlick geguedt ende woenhafflich zyn, den sy des oick nyet gonnen en willen ouermits dat sy totten claringhen nyet genoegh weesen en sollen. End roipen ons oick aen sy by hoeren alden gewoente ende Rechte te halden, Ende alsoe wy dan nyet en weeten wes ons hiervan gebuers is te doen willen wy dairinne op recht staen, ende doen aldes ons gebueren sal u ende eenen yegelycken by synnen rechten te halden, alsoe dat men ons billix nyet misdancken en sal wanneer ons dat aencompt soo dat gebuert.

Gegeuen toc Beebergen op sinte Gallen daege confessoris nostro sub secreto anno &c. xl nono. — Buyten op stondt gescreuen: Aen die burgermeistren Schepenen ende Raidt onser stadt Zutphen onse goede vrenden, hyr was noch buyten op gescreuen klaringhe toe Engelerholte. Ende was besegelt mit een roode opgedruckt zegel, soc dat men niet bekennen mochte by wat hertouch besegelt was.

Boek gemerkt Zutphen n°. 6 fol. 10, 11 in het Geldersch provincaal archief.

BIJLAGE D.

Herderwyck. — Item dair nae op eyne anderen Richtdach heft Geryt die Bruyn mit Reyner van Tstuelc synen voirspreke angesproken Herman van Collen als dat Herman eyn huys gebruyckt ende bewoont heft tot Geryts onwille eyn jair langk tendens den jaeren dat Herman dat halue huys van hem gepacht had ende woent dair noch ynne ende des gebruyckt wellie halue huys Geryt voirs. bewijst heft inden gericht mit eyne openen Schepen brieue dat dat halue huys Geryts voirs. tobehoirt Ende wellie halue huys voirg. woert is iijje Arnh. gulden dair Geryt hem voir anspreckt ende Herman voirs. begheert heft voir den Scholte ende gerichtsluden tot Herderwyck Ende Gheryt seyt dat Herman mit recht seggen sal off he dat halue huys bewoont ende gebruyckt off nyet.

Item hier op antwort Herman van Collen mit synen voirspreke ende seyt dat die bruyckweer van den huys die hem Gheryt anthyet eyn jair dat hy die heft vander Stat van Swolle ende nyet van Gheryt Brunen of ymant van synre wegen ende seyt mede dat dat huys Geryts voirs. nyet en is ende dat der Stat van Swolle is ende dair van gebruyckt heft als by hem bewysen wil mit Schepenen brieuen van Swolle ende seyt thyet hem Geryt yet verre van schaden off enigerhande saiken dat hy des onschuldic is.

Item hier op seyt Geryt die Bruyn met synen voirspreke dat dat halue

huys syn is als hy yuden gericht mit segel ende brieuen bewyst heft als recht is, ende dat die schepenen van Swolle dair nye gheyn recht noch eygendom angehadt en hebben off noch en hebben, mer die schepenen van Swolle hebben hem verdreuen mit cracht ende gewalt ende hebn hem syn guyt mit onrecht genomen des Geryt tot gheenre antworde noch to rechte komen en moichte of noch en kan als stractmair ende lantmair is, des heft Herman van Collen dat halue huys gekoft vanden schepenen van Swolle nochtans hem waile kundich was dat die schepenen voirs. dair enghen recht to en hadden ende mit gewalt Geryt voirg. genomen hadden, aldus heft Herman vurs. dat halue huys bewoint ende gebruyekt Ende heft hem ynden gericht vermeten to bewysen dat dat halue huys den schepenen van Swolle tobehoirt ende Gheryt nyet, dair Geryt noch op seyt dat Herman dat bewysen sal als recht is, off dat hy vellieh wesen sal inden iijje Arnh. gulden dair hem Geryt voir anspreckt. Ende want Geryt inden gericht bewyst heft mit eynen bese-gelden brieue dat dat halue huys syn is ende he des nye vytgagaen vertegen noch weerlois geworden is als recht wist (sic) ende hoe Herman van Collen dat bewysen sal dat dat halue huys der Stat van Swolle is ende Gheryts nyet des begert hy eyn ordel.

Item dit ordell is bestaidt an Sweder van Wagensfelt die dair op wysde voir recht want Geryt die Bruyne mit eynen schepenen brieue inden gericht bewyst heft dat dat halue huys syn is, ende Herman hem vermeten heft dat dat der Stat van Swolle is So sal Herman dat bewysen mit segel ende brieff als recht is dair des Geryt die Bruyn mit synen vryen wille mede vertegen ende oeuver gegeuen heft als recht is.

Item dat ordel wedersprack Herman van Collen mit synen voirspreke ende wysde voir recht mach Herman van Collen bewysen als hy hem vermeten heft mit schepenen brieuen van Swolle dat dat bewysnes genoich is, want dat huys onder den gerichte ende bynnen der stat van Swolle gelegen is, ende dat hy vorder gheyn bewys doin en sal ende seyt dat dat recht is.

Item Herman van Collen is syn ordel afgeclairt v merk ende Gheryt die Bruyne is syn elagelic guyt toegewyst.

Clairboick anno 1423 incepto fol. 25.

BIJLAGE E.

Anno xxvje.

Houelake. — Item eyn ordel vraget Arnt Nagel mit Henrick van Schelenberg synen voirspreke ende seyt want he Herman Rutgers. beuacren ende bevonden heft op synen erve dat syn is ende dair hy dat besidt van heft nae vytwysinge synre Richters ende Schepen brieue dic he dair

van heft dair Herman voirs. Arnde syn korn van outmeyet ende outfucrt heft geweltliker hant vyt den lande van Gelre ynt Sticht dat Arnt bewysen mach mit voele gueder mannen die dat gesien hebben So seyt Arnt dat Herman dair voir gheyn onscholt doin en sal, hy en soile des gewalts staen ter kunde ende ter wairheit ende tot des heren besien want Herman van den erue jn Arnts clage steet nae ynhalt des richtboicks dair die clage ynue geschreuen steet ende seyt dat dat recht is Ende begheert des cyn ordel.

Item hier op antwort Herman Rutgerss. mit Wolter op den Dicke synen voirspreke

Item dese ordele syn bestaidt an Reyner van Estuelt die dair op wysde vur Recht dat Herman syn onscolt dair mit recht voir doin moichte.

Item dat ordel weder spreckt Arnt Nagel mit Henrick van Schelenberg synen voirspreke ende wyst voir een beter recht ende seyt want Herman in synre clage steet vanden cruc nae ynhalt des Richtboicks dair Herman Arnde dat gewalt ende die ontfuringe boeuen der clage an synen korn vanden Eruc gedain heft dat voele gueder manne gesien hebben dair Arnt Hermanne mede vervolgede vyt den lande van Gelre ynt sticht So seyt Arnt dat Herman des mit recht mede gaen sal ter kunde ende ter wairheit ende tot des heren besien, ende seyt vynt die herc mit der kunde ende mit der wairheit dat dat also geschiet is als hem Arnt vermeten heft dat dan Herman dair gheyne onscolt voir doin en sal ende wyst dat voir recht.

Item want Herman Rutgerss. syn ordele nyet en heft doin beschryuen soe wysen ende claeren die Ridder ende knechte Herman velle van v merck.

Item Herman Rutgerss. en heft syn ordel nyet doin beschryuen off hy en heft synen voirspreke oick (nyet) dair aff beuolen dair omme en wart dat ordel ter naester voirledenre claringe nyet gelesen.

Clairboick anno 1423 incepto fol. 28.

BIJLAGE F.

Anno xxx.

Gerdoren. — Item aldus seyt Geryt Rutgerss. mit Henrick van Schelenberg synen voirspreke want he Jan van Kaete angesproken heft voir vij Arnheimsche gulden van butingen dair Jan voirs. eyn buytmeester van is geweest dat Jan dair gheyns dienstrechts af genyeten en sall hy hy en sall kennen off verseken ende seyde dat dat recht were ende ghorde des eyn ordell.

Item dair op antwort Jan van Kaete ende seyt he sy eyn dienstman

syns heren ende en sal hem hier nyet te rechte staen ende seyt dat dat recht is ende gheert des eyn ordell.

Item dese ordele syn bestaidt an Lubbert vanden Glinde die der synen verst nam ende Lubbert vanden Glinde wijst voir recht want Geryt Rutgerss. ende Jan sementlic geroeft hadden ende hoir lyff ende guyt dair omme tsamen gewaccht hadden yn heren veden dair Jan eyn buytmeister aff was dat Jan Geryt Rutgerss. voirs. van synen deele richteinge doin sal gelyck hy hom angesproken heft.

Item dat ordell wederspreckt Jan van Kaet mit Ludolph Luysman synen voirspreke want die anspraeke nyet en dregt an pacht of an verdient loen off an verterde cost dan alleyne van schaede ende an scholt ende Jan voirs. eyn dienstman is syns heren dat he mit recht syns dienstrechts genyeten sall ende voir schaede ende scholt voir eynen dagelischen Richter nyet staen en sall ende wyst dat voir eyn beter recht.

Item Geryt Rutgerss. is syn ordel aff geclairt op v merck.

Clairboick anno 1423 incepto fol. 41 verso.

BIJLAGE G.

Berneuelt. — Item Helmert van Tonhouen sprack an Henrick Wynkop ende Ryquyn Melyss. sementlic dat sy sitten in synre verstoruenre erfnisse die synre suster van hoeren kynderen angestoruen is ende syn suster vort geerfft heft op Helmert voirs. ende Henrick ende Ryquyn voirs. en hebben noch en willen Helmert voirs. die erfnisse nyet rumen noch vten ter tyt dat hy dat bi gueden mannen hem eisschede te vten ende hebben Helmert voirs. dair an gheschaedt C alde scilde ende begert dair gericht aff ende dair toe voir eynen ketell den Helmerts wyff synre suster loende ende voir eyne koe die Helmerts wyff oick synre suster leende ende Henrick ende Ryquyn voirs. en willen des oick nyet vten ende des te schaeden x Ryns gulden.

Item op die anspraeke die Helmert Tonhoff mit Ludolph Luysman synen voirs. duynt op Henrick Wynkop en Ryquyn Melyss. voirs. Antworden Henrick ende Ryquyn mit Lubbert vanden Glinde hoeren voirspreke ende seggen synt den male dat sy den hylixbrieff gans ende gheuec geloest hebben den sy inden seluen gerichte thoenden, wes Helmert voirs. hem dair en bocuen thyet vanden C scilden te schaeden off woe hy dat inden gerichte genoempt heft ende mede van anderen guede als bedde ketell ende koe woe dat vort genoempt mach wesen, dat dat Henrick ende Rykout voirs. tot gheynen onstaeden komen en sall an hoeren gueden rechte want dat seggeworde ende gheyne hylixvorwarden en syn, dair op seggen sy vort dat sy hem dair voir ter leger banck nyet staen en soilen want dat schaede ende scholt is ende Henrick ende Rykout

voirs. hoirs gueden rechten dair an genyeten soilen ende soilen staen ter hoger banck voir hoeren genedigen heer dair sich dat mit recht geboirt ende seggen dat dat recht is ende begeren des eyn ordell.

Item op die antworde die Henrick ende Ryquyn voirs. doin seyt Helmert voirs. want he Henrick ende Ryquyn voirs. toe spreckt voir verstoruen erfuisse ende geleent guyt dat sy mit rechte dair aff gheens dienstrechts genyeten en soilen Sy en soilen vtinge der verstoruene erfuisse bewyssen ende betalinge des geleenden gelts off seggen dair mit rechte tegen ende seyt dat dat recht is ende begert des eyn ordell.

Item dese ordele syn bestaidt an Clais van Aller van Stoutenborch die dair op wysse voir recht dat Henrick ende Ryquyn voirs. van verstoruene erfuisse gheyns dienstrechts genyeten en soilen sy en soilen vtinge dair aff bewyssen off antworden dair voir mit rechte.

Item dat ordell dat Clais van Aller van Stoutenborch wyst voir recht dat wederspreken Henrick ende Ryquyn voirs. mit Lubbert vanden Glinde hoeren voirspreke ende wyssen voir eyn beter recht ende seggen want dat van schaede ende van scholt drecht dat sy mit rechte hoirs dienstrechts dair an genyeten soilen ende dair van ter leger banck nyet staen off antworden en soilen ende seggen dat dat recht is.

Die Ridder ende knecht claeren dat Henrick Wynkop ende Riqwyn Meliss. van den erstalen geens dienstrechts genieten en sullen mer sullen staen ende antwerden ende vanden rede guede off schade, dair sullen sy hoirs dienstz rechtz inne genieten off sy willen ende en doruen dair niet van antwerden sy en willent doen.

Clairboick a° 1432 incepto fol. 38.

BIJLAGE H.

Heerde. — Item Roloph Derich soen [mit] Willem Koninek syn voirspreke sprickt ain Johan Nyeman dat hy hem ontboert heeft, dat hy hem waill bewyssen will v klymmer dair hy geuallen is op syn dienstrecht ende dair op wysse Jan Wemmers. voir recht wanttet beneden v merck is ende mer v klymmer en dreecht dat hy dairomme syns dienstrechtz dair an nyet genyeten en sall.

Item dat ordell dat Jan Wemmers. laiste wysse voir recht dat wedersprickt Jan Nyeman myt Derich Byll synen voirspreke ende wyst voir een beter recht ende scydt want hy een dycnstman is syns heren dat hy des genyeten sall ende ther legher bancken dair omme des then rechten nyet stain en sall ende wyst dat voir een beter recht.

Item Johan Nyeman geet syns ordels aff.

Clairboick a° 1432 incepto fol. 62 verso.

BIJLAGE I.

Dit is geclairt.

Arnhem. — Item jut jair van xxxiiij^{den} op sente Andrics dach voir midwinter sadt Arnt Gruter toe gerichte tot Arnhem mit gerichtsluden hier nae beschreuen als Henrick Wolff ende Henrick van Waanchem dair sprack Ryquyn die Lewe Euert Paep an dat hy hem sculdich weer x Arnh. gulden die he Ryquyn nyet bolait en hedde ende hedde Ryquyn dair an geschaet v Arnh. gulden ende Ryquyn voirs. begerden gericht ende seyde want Euert ouer gaff voir den gerichte dat hy hem terstont antworten wolde op syn ansprake Soe seyt Ryquyn voirs. dat hem Euert terstont bekenen off verseken sall ende seyt dat dat recht is ende begert der eyn gerecht ordell. Oick bekenden Euert Paep dat der gulden mer ix en weer jut selue gerichte.

Item hier op antwort Euert Paep dat he Ryquyn die Lewe mit ij seiltbair mannen die dat schryuen of seggen soilen betalinge bewyssen will ende seyt mach hy dat doin dat he dan van Ryquyns ansprake gheyne noit lyden en sall ende der scholt verlaeten wesen ende seyt dat dat recht is ende begert des eyn ordell.

Item dese ordele syn govraccht Henrick van Wanckem die dair op wees voir recht dat dat bewys dat Euert Paep mit seiltbair manuen mit segworden off mit hoeren schryuen Ryquyn voirs. an synre ansprake gheijn onstade doin en sall ende dat Euert Paep Ryquyn die Lewe nae ansprake ende antwort mit rechte terstont kennen off verseken sall.

Item dat ordell dat Henrick van Wanckhem wees dat wedersprack Euert Paep ende wees voir eyn beter recht ende seyde mach hy Ryquyn voirs. betalinge bewyssen mit ij seiltbaren mannen mit hoeren woorden oft brienen dat sy seggen off schryuen dat Euert Ryquyn voirs. betaait heft, dat Euert mit rechte Ryquyn dair en thenden nyet vorder sculdich en is te betalen ende synre ansprake ontladen sal wesen.

Item Henrick Bentinck laefden an des Richters hant Euert Papen toe recht toe brengen als men wedersproeken ordele Claren sall in Veluwe.

Item Ryquyn die Lewe is syn ordell afgeclairt.

Clairboick a° 1432 incepto fol 86.

Het geheele stuk behalve de uitspraak der klaring is doorgehaald.

BIJLAGE K.

Brommen. — Item op die wysinge die Jacob Schymmelpenninck Aernt ter Steghen toegewyst heft ende die Jan van Groessen mit Derick Voskuyle synen voirspreke wedersproeken heft Soe seyt Aernt voirs. want

hem dat ordell nae den lantrecht ystwerff toegewyst is ende Jan voirs. dat nu wedersproeken heft dat Jan van Groessen mit recht sculdich is wyssheit te setten jndes gericht's hant off Aernt voirs. Got beraidt ende syn guede recht dat hy weten moege an ween ende wair dat he synen schaede ende onkost an verhaelen moege want men Jans guyts ende crffs voirs. nergent in Veluwen en weet ende seyt dat dat recht is ende begert des eyn recht ordell. Bestaidt an Aernt te Scharpenbuys die dair op wyssde voir recht, Want Aernt ter Steghen genuech geguet weer jn Veluwen ende men Jans guyts van Groessen jn Veluwen nyet en wuste dat Jan voirs. mit rechte sculdich is wyssheit te setten off Aernt voirs. Got berait ende syn guede recht dat he moige weten wair an he synen schaeden verhaelen moige.

Item dat ordell dat Aernt te Scharpenbuys gewyst heft voir recht dat wederspreekt Jan van Groessen mit Derick Voskuyle synen voirspreke

Die Ridder ende knecht claeren want Johan van Groesen syn wederspraeke niet bescreuen auer gegeuen en heeft soe claeren sy Jan vellich.

Clairboick a° 1432 incepto fol. 89.

BIJLAGE L.

Hattem. — Een ordell vragede Aernt Knoep van wegen Joncker Frederix vanden Rutenberge ende seghet dat hy gepant heeft jn syn guet dat geheiten is Bertolts guet van Ecke dat Bertolt voirs. ontfangen had jn lyftocht van Jonffer Effemnyen van Buckhorst myt allen synen toebehoeren als dat gelegen is jnden gerichte van Hattem ende is een leen dat Frdorich voirs. the leen helt van Johan van Buckhorst des hy hoff ende heer heeft, ende besitt nae leenrecht, alsoe tot een stichts leenrecht dair op seghet Aernt voirs., mach Frederich voirs. dat bewysen myt synen leenhere als stichtz leen recht is dat hem die here vanden lande myt recht jn syn leen halden sall ende jnden besitte des leens ende seghet dat Aerntz vander Lawick besitte gheen besitt en is want nyemant gheen besitt hebben en mach van leene buten hant des leenheren Ende seghet dat dat recht is Een ordell weert is off en is. Bestaedt ain Johan Trysberch Hasensoen die des synen verst nam Sess weken all vyt. Geschiedt op sente Andries auont des heyligen apostels. Gherichtslude Johan vanden Damme Hermen van Herworden Roloph Smydt Johan Trysberch Henrich Janss. Jacop Aertss. Johan die Vclicke Anno xxxviij.

Op die ainsprake die Aernt Knoep duet als een voirspreke Frederix vanden Rutenberghe als dat hy gepant heeft ain synen pacht dat leenguet wesen solde ende weer des jn besitte &c. Antwoirdt Hugu Willemss. als een voirspreke Aerntz vander Lawick ende syre dochter als een mombair synre dochter dat guet sy een eygelick guet ende dat

wederdeell onuorschoyden en is gheen leenguet ende heuet dat beseten als een mombair syns wyfs voir ende nac synre dochter waill thien off tweliff jair lanck off langer onbespraken mittlen rechte van ymant ende trecket des nyet vorder dan ain die pechters die dat voirg. guet van hem gepacht hebben ende die pacht jairlicx Aernt betailt hebben Ende mede seghet Aernt voirg. als een mombair synre dochter Syn dochter sy een wailgebaren dienstwyff hoirs heren ende hy een wailgebaren dienstman syns heren dat hy ofte syn dochter myt rechte voir enen dechgelixschen gericht nyet stain en derff dair syn dochter off hy als een mombair aff onterft solden werden Ende seget dat dat recht is, ende gheert des een recht voirordell Bestaet ain Johan Trysberch Hasensoin die des synen verst nam Sess weken Gcschiedt op sente Andries auondt des heyligen Apostels Anno xxxviij.

Hyr op wysde Jan Trysberch Hasensoen voir recht want Aernt vander Lawick een besitter is des erues ende hy een dienstman is ende syn dochter een dienstwyff dat se myt recht voir den dechgelixschen richter nyet the recht stain en doruen sy en willent doyn.

Dat ordell dat Jan Trysbergh laitste wysde voir recht dat wedersprack Aernt Knocp van wegen Joncker vanden Rutenberge ende wysde voir een beter recht syn ordell stantachtich want een leen is als hy bewysen will nae vytwysinge syns ordels.

Dyc Ridder ende knechte claeren want Frederich van Rutenbergh ende Aernt vander Lawick myt peydingen ain die banck gekomen syn dair pandweringe op geschiet is soe sall Aernt vander Lawick myt synre dochter stain ende verantwerden die pandweringe ende en sall gheens dienstrecht dairyne genyeten.

Clairboick a° 1432 incepto fol. 113.

BIJLAGE M.

..... — Item Wemmer van Puttensteyne als een voirspreke Lenssen Wynterpoels van Doesborgh sprack ain een dcell Hollanders vyt Zelant ende nyt Holland dat sy oen gcschedicht hadden opter zee ain synen schepe ain synen guede ende ain synen neue die dair geuangen is soe guet als twedusent schilde Ende segge want sy onder enen heren geseten syn dair dat geschyet is dat sy dat guet myt rechte zoilen richten want dat guet yn Zelant off yn Holland gebruyekt is Ende sogge dat dat recht is.

Item op die ansprake die Wemmer van Puttensteyn doet als een voirspreke van wegen Lenssen Wynterpoels van Doesborgh op die Hollanders dat sy hem toe schaeden gedain solden hebben soe guet als twedusent schilde dair op antwoordt Eaert ther Huernen van wegen der Hollanders ende seecht hem onschullich der voirg. twedusent schilde ende seeght voort dat die Hollanders stain op enen vryen baedem ende syn des naerre hoerre onscholt dan hem myt

eniger byticht off seggewoirden auer the gaon syn ende segge dat dat recht is Een ordell weert is off en is.

Item op die onschult die die Hollanders gewedt hobben &c. dair op antwortd Lense Wynterpoell voirg. myt Wemmer van Puttensteyn synen voirspreke Ende seeght dat sy myt recht dair geen onscholt voir doyn en sullen, sy en soilen richten ende gelden die tweedusent schilde die die Hollanders off Zeelanders geschedight hebben, mach hy dat bewysen als hy hem vermeten hoest, dat sy dat guedt ende haue yn Zelant off yn Hollant gebruyekt hebben dat hem opter zee geschedight is want Hollant ende Zelant onder enen landtzeren geseten is ende segge dat dat recht is Een ordell weert is off en is.

Bestaedt ain Heurick vander Lair die des synen verst nam thent op onser lieuen vrouwen auont visitacionis noest komende Anno xxxvij Gherichtslude die gemeyne Schepenen.

Hy op wysde Henrick vander Lair voir recht, dat die Hollanders die ain wege noch ain velde nyet geweest en syn noch dair nyet ain toe wynnen noch toe verliesen en hadden dair Lense Wynterpoell dat syne genamen wart myt hueric onscholt quydt soilen wesen.

Dat ordell dat Henrick vander Lair wysde wedersprack Lense Wynterpoell myt Hugen Willems. synen voirspreck Ende segede want die Hollander ende Zelande onder enen heren geseten ende auerkomen weren dat men alsullich guet als vyt Oestlant queem nemen solde dat myt wille ende consent der Hollander ende Zelande geschiedt is Ende op dat auerkomen die van Zirkzee die van Doesborch als Lense Wynterpoell myt synen gesellen hoir guedt soe buten veden ende schult affgenamen hebben ende bynnen hoir stat gesloten omslaigen ende gebuydt Soc wyse hy voir een beter recht, dat die Hollander voirden schaeden als sy die van Doesborch soe bewysliken gedain hebben gheen onscholt doyn en soilen, mer soilen den schaeden richten ende segge dat dat recht is. Gerichtslude die gemeyne schepene Anno xxxvij^o op onser lieuen vrouwen auont visitacionis.

Die Ridder ende knechte claeren dat ordell van Henrick vander Lair gewesen stantachtich ende die Hollanders ter onscholt ende Lensen Wynterpoell vellich.

Clairboick a^o 1432 incepto fol. 114.

BIJLAGE N.

Gerderen. — Item Henrick Steuen Euertz soins soin sprack an Johan Euertzs. synen oem voir dat hy hem Rume syn guet tot Vddel mit alle synen toebehoeren soe dat gelegen is ende alsoe dat syn is na vytwysinge eens gerichtliken bylixbrieffs want hy hem wederomme dair aff doin wil een affgescheit byden magen ende vrynden off byden gericht

hoe hy dat schuldich is te doin Ende want hy dat niet geruymp en hefft soe hefft hy dair by te schaden C olde schylde ende die achterstedige jairRente.

Item Henrick voirs. sprickt noch an Jan Euertss. synen oem voir xxxij ymen ende anderen huysrait die hy augetast hefft by synen onmundigen dagen doe hy syn momber was ende eyscht hem dat ende l Ryns gulden te schaden.

Item op anspraken Henrick Steuen Euertz soins soim antwert Jan Euertss. mit Maes Claess. synen voirspreke ende seyt hy is een dienstman syns heren hy en sal vanden schade ymen ende anderen huysrait hoe hy die genoempt mach hebben ende het Richtboick begrepen hefft hier ter leger bancken niet ten Rechten staen hy sal dair van staen ter bancken dair hy mit Recht hoirt ende seyt dat dat Recht is ende goert des een Recht voirordel Beheltlicken hem &c. Voirt seyt Jan vanden guede tot Vddel dat sy syn guet ende dat hebben hem syn ouders angeerfft ende is hem oick toegescheiden byden vrynden ende byden magen ende mitten here, ende seyt mach hy dat alsoe beschynigen mit vrynden ende magen off nyt anderen gueden schyn dat dat alsoe geschiet is Ende hefft dat dair op beseten xviii jair lanck off langer onbespraken mitten Rechten van Henrick off van yemant anders soe en sal hy hem dair niet vorder op antwerden ende seyt dat dat Recht is ende gert das een Recht ordel ende die here is hem schuldich te holden jn synen besyt.

Item op antwerde Jan Euertss. seyt Henrick Steuen Euertz soins soim met Derick Voskuil synen voirspreke int yrst vanden guede tot Vddel dat guet syn guet ende is dair angekomen mit Recht na vytwysinge eens besegelden Richters brieff dairin die hylivvorwerden gelydt die tusschen synen seligen vader ende moeder bededingt was betuygt is als recht is Ende wil dair aff doin Jan synen oem een affgescheit gelyck by dat schuldich is te doin na vytwysinge des seluen brieffs Ende syn vader is opten seluen guede gehylickt an synre moeder na vytwysinge des seluen brieffs Ende alle die woirde die Jan seyt off seggen mach dat hy van dien guede besyt te hebben off dat hy van dien guede mit Henrick synen neue gescheiden solde wesen dair op seyt Henrick hy en hebbe geen besyt van dien guede des eygendoins als Recht is, Want doe Henrick dat guet an quam off besteerff van synen doeden vader doe was hy onmundich ende lange tyt dair na, ende doe was Jan syn oem syn rechte gebaeren momber ende dat besyt dat Jan alsoe gekregen hefft op Henrick syns neuen guet dat en sal Henrick mit Recht niet hynderen ende is een onrecht besyt, Oick seyt Henrick soe syn vader gestoruen is by synen onmundigen dagen ende Jan syn oem syn momber geweest is soe en hebbe hy niet konnen komen an syn bewys synre hylivvorwerden jn wat maten jn hylivvorwerden syn vader an desen guede an synre moeder bestaedt wart, ende doe Henrick an synen brieff gekomen is hebbe hy syn guet oick gesocht mit Recht gelyck by dat hier beschinicht ende seyt dat hem die here dair schuldich is jn te halden. Voirt seyt Henrick vanden affgescheit dair Jan syn oem affseyt hy en hebbe geen affgescheit van hem ten sy dat Jan dat gemaickt hebbe by synen onmundigen tyden doe hy seluer syn momber was

Ende dat gescheit dat alsoe gemaickt is dat en sal oick van geeure worden wesen mit Recht ende en is niet gegaen noch gemaickt als Recht is want dat ju synre onmundigen tyt geschiet is Ende oick synen brieff niet en hadde noch gekrigen en konde eer deser tyt Ende Henrick seyt dat hem die here mit Recht schuldich is te holden ju synen erffguede ende die te laten Rumen want hy dat beschuyicht mit enen Richters brieff dair syns vader ende moeder hylis vorwerden ju betuygt ende ju beschreuen syn dair hy ju beerfft is ju synen onmundigen dagen, ende geen worde noch geen vermyt off vorwerden die hem Jan vermyt en sal Henrick niet hynderen men sal hem mit recht holden ju synen guede na vytwysinge syns brieffs voirs. ende seyt dat dat Recht is ende gert des een ordel Bestaedt an Amelrinck van Hoorn die der synen verst nam

Item op die ander antwerde Jan Eucrtss. duet seyt Henrick voirs. mit synen voirg. voirspreke als van den xxxij ymen ende anderen huys Raet ende cleynolt na vytwysinge der anspraken, Jan syn oem hebbe syn monber gewest in synen onmundigen dagen ende hebbe dat voirs. guet van Henriex wegen alsoe angetast ende is hem mit Recht schuldich dat weder vyt te Reicken ende te gelden off Rechte antwert dair van te geuen ende alle die woirde die Jan seyt off seggen mach die en sullen Henrick hier niet an tonstaden komen ende seyt dat dat recht is ende gert des een ordel Bestaedt an Amelrinck van Hoorn die der oick synen verst nam.

Item Amelrinck van Hoorn wyst voir Recht mach Henrick Stouen Euertz soins bewyssen als hy hem ju synen ordel vermeten hefft dat syn vader gehylickt is op dat guet tot Vddel dat hy die ander kynder affgueden solde dat hem dan dat besyt dat hem Jan Euertzs. syn oem vermyt an Henriex guede by synen onmundigen tyden geen onstade doin en sal Ten were sake dat Jan bewyssen mucht als recht is dat Henrick dair aff gescheiden were by synen mundigen dagen Voirt wyst Amelrinck dat Jan van den schade syns dienstrechts genyeten sal mer dat hy antwerden sal op die ander ansprake van den ymen ende anderen huysrait die Jan angetast hefft by Henriex onmundigen dagen.

Item dat ordel dat Amelrinck voirs. laeste wysden voir Recht dat weder sprickt Jan Euertzs. mit Maes Claess. synen voirspreke ende wyst voir een beter Recht ende seyt want syn vrynde ende mage hem dat guet tot Vddel toegescheiden hebben ende byden here dat hy wael beschynigen wil mit enen gueden Richters plaekaetzbrieff dat dat alsoe geschiet is dat dat dan stantafflich wesen sal ende seyt voit van den anderen ymen ende huysrait dair Henrick aff seyt dat is een byticht ende sal dair syns dienstrechts affgenieten ende hefft dat oick by Henriex mundigen dagen xij off xiiij jair lanck beseten ende wyst dat voir een beter Recht &c.

Item die Ritter ende knechte claeren die wysinge die Amelrinck van Hoorn gewesen hefft stantafflich.

BIJLAGE O.

Ede. — Item Wulfken Morrensoen sprack an Pilgrim Brantzs. als dat hy Wulfken syn zaet affhendich gemaickt hefft van syns selfs laut dair hy hem loemoet ende schade an gedaen hefft also guet als C Rynsgulden ende gert gericht.

Item op antworde Pilgrims seyt Wulfken hy wil hem auergaen mit ij off iij dienstlude dat hy dat gedaen hefft Ende en were des niet genocch so wolde hy des dair en theynden mit hem ter konden gaen so en sal hy geen onscholt dair voir doin want hy een horich man is, ende seyt dat dat Recht is ende gert des een ordel Bestaedt an Wulffer van Byler die der synen verst nam.

Item Wulffer van Byler wyst voir Recht sytemael Wulfken Morrensoen angesproeken hefft Pilgrim Brantss. ende dair anspraicke ende wederantwort opgegaen is Ende Pilgrim dair niet tegen en hefft doin schryuen so wyst hy Pilgrim vellich vander anspraicke na vytwysinge des Richtboicx.

Item dat ordel dat Wulffer van Byler laeste wysden voir Recht dat weder-sprickt Pilgrim Brantss. ende wyst voir j beter Recht ende seyt want hem Wulfken toegesproken hefft voir schade ende gebreck na vytwysinge des Richtbox dair hy op die tyt op geantwert hefft ende syn voirspreke syn antwert niet en hefft doin schryuen so en hefft hy niet meer verlaeren dan syn schryfft dat hy niet doin schryuen en hefft Ende also hy hem dan mitten Richtboick bewyst dat hem Wulfken konde ende wairheit vermeten hefft ende hy des noch niet bygebracht en hefft als hy hem vermeten hefft so seyt hy dat hy mit Recht niet vellich en is eer hy dat bewys gedaen hefft als hy hem vermeten hefft na vytwysinge des Richtboicx ende wyst dat voir j beter Recht.

Item Ritter ende knchte claeren die wysinge die Wulffer van Byler gewesen hefft stantafftich.

Clairboick a° 1444 begonnen fol. 151.

BIJLAGE P.

Epe. — Item die Richter van wegen myns ghenedigen heren sprack an Arnt Voleqwynss. Henrick vanden Broick, Henrick Gansnebe ende Geryt Poel als dat sy in hoeren buerschap van Vaessen Enen waterganck hebben dair se die wangen aff maken verwacren ende wachten soelen mit hoeren buer Recht dat hoir water bedecket jnder weteringe bliuen sal, welcke buer Recht se van mynen ghenedigen heren vander heerlieheit hebben Ende want se dan dat buer Recht so niet gehalten ende

verwairt en hebben als se schuldich syn te doin na hceren buer Recht ende hoir water niet bedeecket geleyt en hebben Ende die buer die dair beneden liggen van Emps ende anders dair mynen ghenedigen heren den thiende aff tobehoirt verdrenckt ende verderfft hebben Ende die voirs. buer hoir zact, So hebben se mynen genedigen here ende synre hoger heerlicheit dair an gebroickt M olde scilden Ende seyt dat se dat buer Recht noch schuldich syn te holden cude te verwaeren dat dair nyemant genen schade by en krige ende beteren hem synon schade voirs. ende gert gericht ende gerechter antwert.

Item op auspraick des Richters seggen dese voing. lude ten yrsten den schaden onschuldich hoe dat Richtboick jnhelt, Ende seggen mede dat se mynen ghenedigen heren off nyemant anders mit hoeren waterganck genen schade gedaen en hebben die se hem schuldich syn te Richten Ende seggen hem der auspraeken alinge ende al onschuldich hoe dat Richtboick dair van jn holden mach Ende se syn dienstlude hoirs heren ende staen hier op enen vryen baden ende syn naerre hoerre onscholt dan hem yemant mit segwoirden off bytichten an te komen is off dat hoir aff te wynnen is Ende hebben den waterganck gehalten als hoir voirvaderen gedaen hebben tot desen dagen to Ende seggen mede off se ter onscholt gewyst worden dat se die onscholt mit recht doin soelen ter hoger bancken ende niet hier ende seggen dat dat Recht is ende geren des j ordel.

Item op antwerde Arnt Volqwynss. Henrick vanden Broick Henrick Ganseneb ende Geryt Peel seyt die Richter van myns gheuedigen heren wegen so se hier onscholt gewedt ende gedingt hebben die se hier niet gedaen en hebben off doin en willen so syn se mit Recht vellich want wye onscholt wedt off dingt voir die lege banck die is schuldich die onscholt dair te doin Ende die Richter seyt voit so se seggen dat se den waterganck gehalten ende verwairt hebben als hoir voirvaderen gedaen hebben tot desen dage to so syn se schuldich dat by te brengen ende te bewysen als Recht is dat se dat soe gehalten hebben als se schuldich syn te doin Ende en moegen se des so niet bewysen so syn se vellich der anspraken ende broickafflich ende soelen mynen ghenedigen heren dat Richten ende beteren want se geen voirordel gedingt en hebben ende seyt dat dat Recht is ende gert des j ordel Bestaedt an Arnt van Aken.

Item Arnt van Aken wyst voir Recht so als Arnt Folqwynss. Henrick vanden Broick Henrick Ganseneb ende Geryt Peel op hoir onscholt hier gedingt hebben voirden schade tegen den Richter Ende so se verre gedingt hebben vander onscholt na vytwysinge des Richtboix so soelen se die onscholt hier doin ende anders nergent doin se des niet dat se vellich syn Ende mogen se dan voit bewysen als Recht is, gelyck se hem vermeten hebben ju hoere antwert na vytwysinge des Richtboix dat se dan genen noit lyden en soelen van des Richters tospraick Ende dit bewys soelen se doin auer xiiij dagen ten neesten gericht off dair en theynden als recht is.

Item dat ordel dat Arnt van Aken laeste wysden tusschen den Richter van myns ghenedigen heren wegen ende Arnt Folqwynss. mit synen

gesellen als vanden schade als dat se dair aff hier ter onscholt staen sol- den ende anders nergent dat waderspreckt die Richter vanden schade na vytwysinge des Richtboicx ende anders niet ende blyfft voirt byder wysinge Ende seyt want se onscholt gewedt hebben ter hoger bancken tot Engellanderholt te doin off se die schuldich weren te doin ende niet hier ter leger bancken na vytwysinge hoirs ordels Ende also se dan hier ter bancken togespraken syn ende dair hoir onscholt voir jn hoerre antwert niet gebaden off gedaen en hebben Ende op hoir woirde ge- bonden syn mit Recht die niet te verbeteren so syn se mit Recht vellich vanden schade vander anspraken na vytwysinge des Richtboicx want men en sal off en mach nyemant mit Recht meer off vorder to wysen dan hy seluer geeycht ende bedingt hofft Ende also se dat dan seluer niet ge- eyscht en hebben so syn se mit Recht vellich ende wyst dat voir j be- ter Recht.

Item die Ritter ende knechte claeren die wysinge die Arnt van Aken gewesen hefft stantafftich.

Clairboick a°. 1444 begonnen fol. 174 verso, 175.

BIJLAGE Q.

Brummen. — Item die Richter gichten mitten gerichtsluden als dat Henrick Berntzsoen syn voirspraken Recht niet opgegeuen en hefft, ende bleeff jn synen woirden ende voirspraken Recht staen, doe hy die we- derspraick dede die hier nae bescreuen volget.

Item Henrick Berntzs. hofft een ordel gedingt jat begyn vanden ge- richt van wegen Arnts ter Wedem mit synen gesellen, off hy enich ordel hoirden wysen van desen voirg. dat hoin ten na ginck, off hy dat we- derspreken mucht mit Recht ende bliuen staen jn synen woirden als hy voir ende na stont jnden Rechten dair Keyner van Stoonbergen op wys- den dat Henrick dat doin mucht jn dien dat hy dat dede als Recht is. Ende voir bedingt hefft mit enen ordel soe seyt Henrick voirs. dat die waderspraick die hy nv van deser luden wegen gedaen hefft stantafftich wesen sal, want hy dat voir bedingt hefft als voirs. is Ende die Richter geuolgt hefft all dat hy mit Recht doin mucht ende seyt dat dat Recht is ende gert des een ordel.

Item op die waderspraick die Henrick Berntsz. gedaen hefft van wegen Arnts ter Wedem mit synen gesellen seyt Henrick Besselinck mit Derick Voskuil synen voirsprake, die waderspraick en is niet gegaen als Recht is, want hy syn voirspraken Recht niet opgegeuen en hefft, Ende jn sy- nen bedingden woirden voir ende na gebluen is gelyck die Richter mit- ten gerichtsluden dat gichten, Ende dairomme en is sy van geenre wer- den, ende en is niet geschiet als Recht is ende seyt dat dat Recht is

ende gert des een ordel Bestaedt an Derick ten Wal die der synen verst nam.

Item Derick ten Wal wyst voir Recht na gichtinge des Richters mit synen gerichtsluden dat Henrick Berntss. syn voirspraken Recht niet opgegeuen en hefft, ende ja synen woirden is bliuen staen, als hy voir ende nae stont, soe en is die wederspraick van geenre werden die hy gedaen hefft van wegen Arnts ter Wedem mit synen gesellen.

Item dat ordel dat Derick ten Wal laesto wysden voir Recht weder-spricht Arnt ter Wedem mit synen gesellen, mit Johannes van Aem ende wysen voir een beter Recht ende seggen, syntemael Henrick Berntzs. van wegen Arnts ter Wedem ende syne gesellen bedingt hefft, off hy enich ordel hoirden wysen van deser voirg. wegen dat desen ten nae ginck, dat hy dat wederspreken mucht ende bliuen ja synen bedingden woirden, Ende nader wysinge die Reyner van Steenbergen dair op gewesen hefft, gelyck ende mit sulken woirden als dat Richtboick dat tsamen rytwyst, soe seyt Arnt mit synen gesellen, dat die wederspraick die Henrick Berntzs. van hoeren wegen gedaen hefft van werden wesen sal ende wyst dat voir een beter Recht.

Item die Ritter ende knochte claeren Dericks wysinge ten Wal stant-aftich.

Clairboick a°. 1444 begonnen fol. 126.

BIJLAGE R.

Brummen. — Item op anspraeke Henrick Besselincks die hy gedaen hefft op Arnt ter Wedem ende syn mede gesellen woe die genoempt syn, die pantweringe tegen hem gedaen hebben Antworden Arnt ende syne gesellen voirs. mit Johannes van Aem hoeren voirsprecke dat sy alle drie dienstlude syn, Ende datmen dairomme hoir guet niet peynden en sal mit enen onderpeynder, soe als dese peyndinge geschiet is Ende en trecken des niet vorder dan an gichtinge der peynderen Oick soe en sal dese peyndinge vanden onderpeynder van geenre werden wesen want sy geschiet is an zaet dat opten lande stont ende noch niet gemeyt en was, dat jnden Rechten geacht wordt gelyck criffnisse te peynden, dat doch een onderpeynder mit Recht niet peynden en mach, dairomme seggen Arnt ende syne gesellen voirs. dat sy een Rechte pantweringe gedaen hebben ende bcgeren des een Recht voirordel Bestaedt an Gelys Yseren die der synen verst nam.

Item hier op gichten Reyner van Steenbergen die geswaeren peynder dat hy dese peyndinge niet gedaen en hefft Ende dat Arnt ende syn gesellen voirs. hoir pande ter gueder tyt An hem gewert hebben Ende die onderpeynder gichten dat hy dese peyndinge gedaen hefft.

Item op die pantweringe die Arnt ter Wedem ende syn gesellen hoe dat sy genoempt syn gedaen soldon hebben na gichtinge Reynken des peynders als tegen die peydinge die Henrick Besselinck mit recht voir syn pacht ende Rente gedaen hefft, an guet dat op syns selfs Erue gewassen is, dair hy den schoeff mitten Rechten na geuolgt is seyt Henrick Besselinck voirs., dat hem die pantweringe jn geenre wys onstade doin en sal an synen Rechten, hieromme want Arnt ter Wedem voirg. ende syne gesellen peydinge geleden hebben ende opbadinge ende veilinge jn herbergen ende den here den coep gebaden hefft die des niet en wolde, ende enen coper gehadt hefft ende een weet geschiet is mit twen dienstluden, dair sy die pande an loessen off weren mach na vytwysinge des Richtbox Ende die pande en syn niet geloest off gewert bynnen tyden, ende an die hant als se dat mitten Rechten schuldich wercn te doin Voirt seyt oick Henrick Besselinck voirg. dat hem moegelijk die pantweringe geen onstade doin en sal an synre Rechter peydinge, want een yegelijk lantheer naden lantRecht van Veluwen nacre is synre pacht ende Renten op syns selfs Erue mit Recht te veruolgen ende te holden dan hem dat yemant is mit enigen coep schuldich is affhendich te maken Ende seyt dat die here Henricks cooper schuldich is te stercken, alsoe dat hem syn verwonnen guet ende syn Rechte peydinge geutet warde sonder langer verloch ende seyt dat dat Recht is ende geert des een recht ordel Bestaect an Gelys Yseren die der synen verst nam.

Item op die peydinge die Henrick Besselinck voir synen pacht ende Rente gedaen hefft op syns selfs Erue ende op die pantweringe dair tegen na vytwysinge des ordels wyst Gelys Yseren voir Recht, dat Henrick Besselincks peydinge mit Recht stantaffich is, want hy voir synen pacht ende Rente gepeynt hefft, ende die pande opgebaden hefft Ende veilinge in herbergen gedaen hefft Ende den here den coep gebaden hefft ende enen coper gehadt hefft Ende Arnt ter Wedem mit synen gesellen een weet dair aff geschiet is, mit twen dienstluden hoir pande anden cooper te loessen Ende want Arnt voirs. dese peydinge aldus alinge geleden hefft, voirder pantweringe, ende oick die pande an des copers hant niet gewert en hebben Soe wyst Gelys voirs. Henrick Besselincks peydinge stantaffich Ende wyst mede want die pantweringe niet geschiet en is ter gueder tyt an handen Henrick Besselincks off syns copers Ende Henrick voirs. oick geen weet vander pantweringe geschiet en is, eer des neesten gericht, dair na neest volgende, soe en sal Henrick voirs. jnden Rechten die gichte die Reynken die peynder gicht an synre peydinge geen onstade doin, want die pantweringe die hy gichtede achter Ruggge geschiet solde wesen, ende niet ter gueder tyt an Henrick voirs. off synen coper gekundiget en is Ende oick Reynken die peynder voirs. van alsulken ontholdenen pantweringe die soe verre mit Recht verwonnen syn alleen mit Recht geen gicht schuldich is te doin, hy en gicht se mit twen gueden mannen als Recht is, des niet geschiet en is, dairomme wyst Gelys Henrick Besselincks peydinge stantaffich ende mit genen coep syn pande affhendich maken en mach buten Henricks voirs. wille.

Item dat ordel dat Gelys Yseren laeste wysden voir Recht dat wederspreken Arnt ter Weden Willem die Brouwer ende Gerit ten Goer mit Henrick Berntss. hoeren voirspreke ende wysen voir een beter Recht ende seggen dat sy alle drye dienstlude syn Ende datmen dairomme hoir guet niet peynden en sal mit enen onderpeyder soe als dese peydinge geschiet is, ende en trecken des niet vorder dan an gichtinge der peynderen. Oick soe en sal dese peydinge vanden onderpeyder van geonre werden wesen want sy geschiet is an zact dat opten lande stont ende noch ongemeyt was, dat juden Rechten geacht wordt gelyck erf-nisse te pcynden, dat doch een onderpeyder mit Recht niet peynden en mach, dairomme seggen Arnt ende syne gesellen dat sy een Rechte pantweringe gedaen hebben ende wysen dat voir een beter Recht.

Clairboick a° 1444 begonnen fol. 127, 128.

BIJLAGE S.

(Apelderloe). — Item die Richter van wegen myns ghenedigen heren gesynt an Jacop Lambertss. so hy hem hier togespraken hefft van saken die hy gedaen hefft die hem treffen an syn lyff ende guet dair een wysinge op geschiet is gelyck als dat signaet jnhelt dat hy mit mynen here ter konden gaen sal mit meer ander bewyse dair Jacop wederspraeke opgedaen hefft Ende want dan die Richter Jacop liggende Erue niet en weet ende hy hier syt als j pechter ende bouman Ende mit synen lyue guede ende beesten dagelix vyttten lande trecken mach als hy wil So seyt die Richter dat hem Jacop geerffde borgen ende wysheit dair aff schuldich is te doin off hem Got ende syn guede Recht seligden tot myns heren behoeff dair an hy die broicken die v merck ende anderen onkost an verhalen mach Angesien off die Richter van wegen myns ghenedigen heren cost dair an gedaen hefft off doende worde wair hy den an verhalen solde dat hyt dairom schuldich is te doin ende seyt dat dat Recht is ende gert des j ordel.

Item op anspraeke des Richters seyt Jacop Lambertss. mit Symon Henriexs. synen voirspraeke hy is een gebaeren ondersaet myns ghenedigen heren ende is hier woenafflich juden lande ende hefft dair altyt gewoent ende hefft haue ende guet te mēnen ende te mellicken ende syt op eenre gueder bouwyngē ju enen gueden bedriue Ende en is mit Recht niet schuldich enige wysheit off borgen te setten gelyck als hem die Richter tyt off tosprickt eer der tyt dat hy hem mitten Rechten verwonnen hefft ende vellich geclaert is ende hier oick niet ten bancken en hoirt ende seyt dat dat Recht is ende gert des j Recht voirordel &c bestaedt an Goessen Mom die dair op wysden.

Item Goessen Mom wyst voir Recht syntemacl Jacop Lambertss. niet by en brengt off en bewyst Erue lant ende guet dat hem tobehoirt

dat tot sulker werden steect off den Riehter die claringe to ginge dair hy die broicken die v merck ende den cost vanden konden an verhalen mucht dat Jacop dan mit Recht schuldich is wysheit ende borgen te setten voirder wederspracke die hy nv hier gedaen hefft.

Item dat ordel dat Goessen Mom nv laeste wysden voir Recht dat wederspreckt Jacop Lambertss. ende wylt syn ordel stantafftich ende van werden ju allen punten als hy dat gedingt hefft ende voir j beter Recht.

Clairboick a° 1444 begonnen fol. 196.

BIJLAGE T.

Ede. — Item Heyn Schys so hy gepeynt hefft an Eruc ende guet dat Gysc van Bryler achter gelaten hefft voir lxxx Rynsgulden hoeststol ende lxxx Rynsgulden te schaden na vytwysinge syns verwyns tot Engellanderholt sprack an coman Reyner voir dit voirg. gelt so hy pantweringe gedaen hefft ende eyscht hem dat van Gysen guet van Bryler ende gert gerichtz ende gerechter antwert.

Item op anspraeke Heyn Schyssen seyt coman Reyner als j mombor Henriex syns wyffs, Gysen dochter van Bryler die sake dair hy hem nv voir gepeynt ende togespraken hefft den Inganck ende dat Recht dair aff hefft Heyn yrst bestaen ende gevordert voirder hooger bancken tot Engellanderholt so sal hy die sake voirt dair vernolgen ten eynden vyt Ende die peydinge die hy nv hier gedaen hefft mit Arnt van Aken den auersten peynder een onrechte peydinge is ende van geenre werden want Arnt geen peynder vanden Ampt van Ede en is Ende dair yemant dach leggen mach ten Rechten ende en sal hem niet hynderlick wesen ende en sal dair vorder genen noit aff lyden want alle saken die ander hoger bancken begonnen syn dair geeyndt werden soelen ende seyt dat dat Recht is ende gert des een Recht voirordel.

Item op antwerde coman Reyners seyt Heyn Schys die scholt die hy eyscht die was Euert van Bryler Gysen soen schuldich Heyn Schyssen wyff Ende Euert was een peynder to Voirst ende sterff ende bleff dese scholt schuldich so besetten Heyn Schyssen wyff Euertz achter gelaten guet dat Gyse weder ontsetten ende ginck op syn dienstRecht staen aldus so must Heyn Schyssen wyff dat veruolgh doin voir mynen ghenedigen heren Ende hefft Gysen guet dair besat ende veruolgt mit Recht dair Gyse ontsatinge op hefft laten doin dat Heyn bewysen wil dair wysinge opgesciet is ten laesten gericht gelyck dat geschiet is Ende alsoe hy dan syn guet gewonnen hefft so hefft hy dair voir moeten peynder mit Arnt van Aken den auersten peynder dair coman Reyner pantweringe op gedaen hefft Ende so hefft hem Arnt van Aken dach geleyt ander bancken Ende want men anders geen guet slyten wyngen off

berichten en mach van erfsguede dan voir enen Richter van Veluwen ende hem dan aldus dach geleyt is so eyscht hy hem dat guet ende hefft dair een Rechte peydinge voir gedaen also verre hyt bewysen mach datter ontsatinge opgescbiet is ende die here sal hem stercken ende en sal geen voirordel hebben tegen dat verwyn tot Engellanderholt ende seyt dat dat Recht is ende gert des j ordel bestaedt an Jan van Dolre die der synen verst nam.

Item Johan van Dolre wyst voir Recht mach Heyn Schyss bewysen ende bybrengen als Recht is gelyck hy hem in synre anspraeke ende ordel vermelen hefft dat die peydinge dan van werden is.

Item dat ordel dat Jan van Dolre laeste wysden voir Recht dat waderspreckt coman Reyner ende wyst syn ordel stantafftich ende voir j beter Recht gelyck hy dat voir van woirde te woirde gedingt hefft Ende want Heyn Schys oick niet bewesen en hefft dat dair ontsatinge opgescbiet is so en is dat verwyn ende slytinge van geenre werden ende en sal hem niet hynderlick wesen want hem oick nye geen weet geschiet en is ende hem oick nye niet schuldich gewest en is off gelaefft en hefft so en sal hy hem oick mogelick niet opleggen off betalen ende wyst dat voir j beter Recht.

Item die Ritter ende (sic) claeren want Heyn Schys geen bewys gedaen en hefft voir synre peydinge dat die peydinge dan van geenre werden en is.

Clairboick a° 1444 begonnen fol. 212 verso, 213.

BIJLAGE U.

Brummen. — Item die Richter van wegen myns ghenedigen heren sprack an Geryt Janssoin ende die ander so se hy namen ende tonamen genoempt syn Ende seyt so myn ghenedige here syn claringe hefft doin kundigen te gueder tyt xiiij dage te voeren tot Engellander holt te Rich- ten ende te claeren Ende also dat dan een gewocnt is dat die gene die juden Ampt van Brummen woenafftich syn tot Engellander holt dan te wesen plegen mynen ghenedigen here die baenRitsche heren ende die Ritterschap dair te waken ende te waeren nochtans dair en bauen hefft die Richter die klok doin slaen omme die gemeyn buer den kloeken slach dair te volgen Ende also dan Geryt Janssoin ende die ander den kloeken slach niet geuolgt en hebben, so hefft se die Richter van myns heren wegen doin peynden elek voir iij lib. dair se pantweringe opgedaen hebben ende gert des gerichtz ende gerechter antwort.

Item op anspraeke des Richters antwerden Jan Gerytssoin (sic) ende syn gesellen ende seggen wanneer men se plech te verbaden tot enigen dienst ons ghenedigen heren soe plechmen een yegelick te verbaden an hoir buerschappen mitten peynder ende niet mit enige kloekenslach

want se verre buten den kirsipel van Brummen jnden kirsipel van Voirst geseten syn ende den kloekenslach niet gehoeren en konnen ende jnden kirsipel van Brummen niet to kireken en hoeren hoe wael dat se onder den Ampt van Brummen staen nochtans hoeren se to Voirst te kireken Ende want men se dan nv gepeynt hefft van kloekenslage die jnden kirsipel van Brummen geschiet is, dat buten hoeren kirsipel gelegen is dair se niet to kireken en hoeren dat bauen hoir olde gewoenten ende verbadinge is, want tusschen hem ende den kirsipel een buerschap gelegen is gcheiten Vken die plechmen te verbaden mitten hoern te blasen Ende dese andere buerschappen voirs. dair Geryt Janss. ende syn gesellen woenafflich syn die plech men te verbaden an hoeren buerschappen Ende want dan die Richter hier en bauen dese voirg. lude gepeynt hefft bauen hoeren olde gewoenten so is dat een onrechte peydinge Ende se hebben een Rechte pantweringe gedaen Ende die Richter sal hem holden jn hoeren olden gewoenten ende Rechten ende seggen dat dat Recht is ende geren des een ordel.

Item op antwerde Geryt Janssoin ende syn gesellen antwert die Richter myt Derick Voskuil synen voirspreke ende seyt die klok is op die tyt geslagen beyde jnden Ampt van Voirst ende Brummen dair se van Rechts wegen op schuldich weren te volgen Ende van dien twen kircken hoeren se van Rechts wegen te kireken Oick mede seyt die Richter myn ghenedige here hefft ter gueder tyt die klaringe doin kundigen jn allen kircken xiiij dage te voeren dat van olts Recht ende gewoenten gewest syn dat se mynen ghenedigen here tot Engellandorholt plegen te volgen Aldus soe waeren se nv op dese tyt oick schuldich te volgen mit Recht Ende want dan dese voirg. ende elck bysonder dair niet to doin en willen mit hoeren Ede dat sy des kloeken slach niet geweten en hebben so syn se mynen ghenedigen heren broickafflich dair aff, ende vellich vander pantweringe Ende alle die woirde die se seggen van hoeren olden gewoenten ende weet hem to doin tegen myns ghenedigen heren gewoenten ende Rechten die en soelen mynen ghenedigen heren niet hynderlick wesen want off een Richter off een peynder hem jn voirtyden Een weet gedaen hedde dair se hem to gewilliget hedden dair mede en genen sy myns ghenedigen heren Recht ende gewoenten niet auer Ende want se niet en beschynigen als Recht is dattet hoere olde gewoenten ende Rechten syn dat men hem een weet doin sal so syn se mit Recht vellich ende seyt dat dat Recht is ende gert des een ordel bestaedt an Rense van Mekeren die der synen verst nam.

Item Rense van Mekeren wyst voir Recht mach Geryt Janssoin die woenafflich is to Voirstonden mit synen gesellen bewysen ende bybrengeu als Recht is als se hem vermeten hebben jn hoere antwert so sal se die Richter laten jn hoeren olde gewoenten ende Rechten Ende dat die Richter dan een onrechte peydinge an hem gedaen hefft ende dit bewys soelen se doin ten neesten gericht off dair en theynden als Recht is.

Item Reyner toOesterhusen tuygt op synen Edt dat hem wittich is dat die peynder jnder tyt den bueren van Emp van Tonden ende Voirston-

den heren gebade plech te kundigen van huse te huse want se verre geseten syn ende den kloekenslach niet gehooren en kunnen ende hefft synen Edt hier toe gedaen.

Item Roloff Ribbe tuygt des gelycks dattz hem oick wittich ende kundich is wael xxxv jair.

Item Claes Berwoldinck tuygt des gelycks van 1 jaeren Henrick Enertz soin van xxx jair Jan Byterdinck van 1 jair Derick Schuerinck van xxx jair Jacop ten Haue tuygt van xl jair Henrick die Groet van xl jair Werner Claes soin van 1 jair Dobbe Andriess. van xxx jair Henrick Gysbertzs. van xxviii jair Rant die Moineck van xxx jair Derick Gort van xx jair Gerit Huginck van xx jair ende Lubbert Werners soin tuygt des gelycks van xxv jair Ende dese voirg. getuge hebben sementlicken hoeren edt hier to gedaen.

Item Reyner van Steenbergén gicht dat dese voirg. tuge mitten Rechten hier to gebrocht ende gebaet syn te tugen vanden voirg. bueren.

Item Geryt Janss. mit synen gesellen seyt mit synen voirspreke so als Rense van Mekerén gewesen hefft na vytwysinge des Richtboicks so hebben se bewys genoeg bygebrocht want se bewyst hebben mitten voirs. tugen die hoeren edt hierto gedaen hebben ende hier an te winnen ende te verliesen hebben ende jnden voirg. buerschappen niet en wonen dat se dan bewys genoeg gedaen hebben ende sullen dair mede volstaen ende soelen vander pantweringe ontladen wesen Ende die here sal se jn hoeren olden gewoenten ende besyt holden ende seggen dat dat Recht is ende geren des een ordel bestaedt an Reyner van Steenbergén die dair op wysden &c.

Item Reyner van Steenbergén wyst voir Recht dat die voirs. buer van Tonden Emp ende Voirstonden niet bewys genoeg gedaen en hebben na wysinge Rensen van Mekerén na vytwysinge des Richtboicks.

Item dat ordel dat Reyner van Steenbergén laeste wysden voir Recht dat wederspreken dese voirs. buer ende seggen dat se bewys genoeg gedaen hebben na wysinge Rensen van Mekerén na vytwysinge des Richtboicks ende soelen dair mede volstaen ende wysen dat voir j beter Recht.

Item die Ritter ende knechte claeren die wederspracke stantafflich ende dat die buer bewys genoeg gedaen hebben.

Clairboick a°. 1444 begonnen, fol. 267, 268.

BIJLAGE V.

Brummen. — Item Arnt vander Merck als j momber syns wyffs spreect an Gabel Alymoel soe hem Arnt jn hefft doin leyden jn dat derdendeel van allen nagelaten guede als Hille ter Alymoel achtergelaten hefft als vanden guede gheiten Alymolen guet ende anders so syn huysvrouwe dair an gerechticht is ende hoer angekomen is van Hillen hoeren

mooden des hem Gabel onderwynt ende eyscht hem scheydinge deilinge ende vytinge ende dair en theynden 1 olde scilden te schaden.

Item Bransenborgh wyst so Herman Broickhuys gemochticht van Gabel Alymoel syns selfs wair geworden is tegen Arnt vander Merck dat Arnt yrst bybrengen ende bewysen sal als Recht is allet dat hy hem jn synre anspraken vermeten hefft eer Herman van Gabels wegen antwerden sal ende dit bewys sal Arnt doin auer xiiij dage ten noesten gericht off dair en theynden als Recht is.

Item Henrick te Voshusen ende Henrick ter Alymoel tugen op hoeren edt die se dair to deden so se dair to verdaget ende gebrocht syn mit Recht van Arnt vander Merck als dattz hem wittich ende kundich is als dat Hille ter Alymoel die gestoruen is Arntz wyff vander Merck hoir moeye was ende dat Arntz voirs. wyff so na is van geboirt ende bloede als Gabel Alymoel is wanttz suster ende brueder kynder syn Hillen voirs ende al effen nae synt tot Hillen achtergelaten guet.

Item Arnt vander Merck duet syn bewys mit Henrick te Voshusen ende Henrick ter Alymoel gelyck die nu hier getuygt ende beholden hebben mit hoeren Ede als voirs. steet Ende Arnt seyt dat hy bewys genoech dair mede gedaen hefft nader wysinge die Bransenborgh gewesen hefft ende nader anspracke als hy hem vermeten hefft dat syn wyff so na is van bloede Hillen ter Alymolen als Gabel Alymoel is tot hoeren nagelaten guede ende dit guet hoir gewest is want se suster ende brueder kynderen syn ende sal mit desen bewyse volstaen ende dair en sal hem geenrehande saken an tonstaden comen ende die here sal Gabel off syn gemechtichde so guet hebben dat hem scheydinge ende deilinge geschiede ende seyt dat dat Recht is ende gert des j ordel.

Item op alsulken bewys als Arnt vander Merck hier gedaen hefft tegen Herman van Broickhuys gemochticht van Gabel Alymolen wegen seyt Herman dat bewys en is niet genoech ende gogaen na wysinge Bransenborgh ende als hy hem jn synre anspraken vermeten hefft Hierom want hy niet bewesen en hefft dat dat guet ter Alymoel dair hy hem jn had doin leyden Hillen ter Alymoelen hoir was ende dat bewys dat hy duet mit dien twon die mede erfgenamen dair an werden mogen dat Hille ter Alymoel Arntz wyff so na is ende dat hy erf dair aff hoeren wil dair en seyt Herman niet weder ende dat en sal hem an Gabels guet ter Alymoel niet hynderlick wesen dat een heerlick leeu guet is ende Gabel ende syn voirvaedoren hoff here ende besyt hebben dat hy beschynigen mach als Recht is Ende alle die woirde die Arnt seyt off bewys dat hy duet dat en sal hem dair niet hynderlick an wesen ende en hefft niet bewys genoech gedaen nader wysinge ende Herman is mit Recht quyt vander anspraecken ende die here is hem schuldich te hoelden jn synen besyt ende leenscher weren ende seyt dat dat Recht is ende gert des j Recht voirordel bestacdt an Hertger Negel die der synen verst nam.

Item Hertger Negel wyst tusschen Herman Broickhuys van Gabel Alymolen wegen ende Arnt vander Merck want Gabel Alymoel seyt dat guet een heerlick leen guet te wesen ende jnden besyt ende leenscher weren

is dair Arnt niet weder en seyt so sal die here Gabel jnden besyt holden des guetz tertyt to dat hy dair vyt gesleten ende gewonnen wort mit enen beteren Recht.

Item dat ordel dat Hertger Negel laeste wysden voir Recht dat wedersprickt Arnt vander Merck ende wyst voir j beter Recht ende scyt want Hertger niet dan alleen gewesen hefft vanden leenguede dair Arnt niet voir gesproeken en hefft dat hem die wysinge niet hynderlick wesen en sal anden anderen guede dair hy voir gesproeken hefft ende syn bewys affgedaen hefft dair syn wyff so na is als Gabel Alymoel is dat sal stantafftich wesen ende datmen hem dair scheydinge ende deilinge aff doin sal off die here salt hem doin ende wyst dat voir j beter Recht.

Item op alsulke wysinge als Hertger Negel hier gedaen hefft dair Arnt van der Merck geern wederspraick op doin solde, dair op seyt Herman Broickhuys mit synen voirspreke gemechticht van Gabel ter Alymolen wegen want Arnt vander Merck hier jnden gericht gestaen hefft ende hefft Hertger Negel des ordels vermaent dair Hertger op vyt ginck ende beryet hem ende weder jngecomen is jut gericht Ende Arnt hefft dair noch des ordels geeycht dair Hertger doe op wysden So seyt Herman nadon lautRecht van Veluwen na claringe der Ritter ende knecht jn voirtyden van sulken saken dat Arnt mit Recht geen wederspraick doin en sal noch en mach van dien ordel want hy geen Ruym Rekenynge voirden ordel begert en hefft noch oick syn voirsprakenRecht niet opgegeuen en hefft ende seyt dat dat Recht is ende gert des j ordel bestaedt an Aelbert Apeldoern die des synen verst nam.

Item Aelbert Apeldoern wyst voir Recht want Arnt vander Merck niet bewysen en can mitten gericht Ende want den gericht dat oick niet te hogen en is doe Arnt vander Merck die wederspraick dede tegen Herman Broickhuys dat hy doe syn voirspraken Recht opgegeuen hefft ende Ruyme Rekenynge gegert hefft voirder wysinge dat hy dan op die wysinge geen wederspraick doin en mach want hy dat niet gedaen en hefft als Recht is.

Item dat ordel dat Aelbert Apeldoern laeste wysden voir Recht dat wedersprickt Arnt vander Merck ende wyst voir een beter Recht ende seyt hy stont op die tyt jnden gericht bloet ende alleen ende en kondengen voirspraick gekrigen omme syn gelt so hefft hem die Richter gegont syns selfs voirspraick te wesen ende voirsprakenRecht so hefft hy dair jnder bancken gestaen ende hefft een ordel hoeren wysen dat hem te na ginck dat hefft hy ter gueder tyt wederspraken by sittende gericht ende schynender sonnen ende seyt dat hy mit Recht wael wederspraick doin mach ende dat die wederspraick die hy so gedaen hefft ter gueder tyt van werden is ter tyt to die Ritter ende knecht hem die saken aff claeren ende wyst dat voir een beter Recht.

Item die Ritter ende knecht claeren die wysinge die Aelbert Apeldoern gewesen hefft stantafftich:

Clairboick a° 1444 begonnen fol. 283.

BIJLAGE W.

Velp. — Item die gherecken die myn here van Wysch an die een syde ende myn joncker van Culenborgh an die ander syde an malckanderen hebben na inholt des Richtboicx syn sy verbleuen in manieren hier na bescreuen also dat sy twe des dages voir sent Jacops auont nest tokomende sullen wesen tot Arnhem des anderen dages elck van hem te hebben drie van hoeren vrynden to acht vren to voirmiddage op sente Johans kirhoff (sic) die Erbeiden ende versueken soelcn off sy die partyen voirs. mit gonsten off anders konden gescheiden Ende off se des niet gevynden en konden so solden elke drie vrynde vander syden als voirs. is hoir voirnemen als sy gern gehadt hadde dat die partien to beyden syden gescheide hedden gewest in eenre Cedelen beschryuen ende die schryfft auergeuen den hogebaeren fursten mynen ghenedigen lieuen heren hertoge van Gelre ende synre genaden brueder heren van Egmont ende die soelcn die schryffte voirg. to beyden syden auersien ende dair van vytspreken tusschen den dage ende sente Lamberts dage dairna nest volgende Ende so wes myn ghenedige here ende myn here van Egmont also dair van vytsprekende werden soelcn se to beyden syden vast ende stede holden Ende hier op is die Claringe van beyden syden opgestalt onvermynt elcker syden hoirs Rechten ende al dinck sonder argelyst actum by gerichtslude die gemeyn Ritterschap inder claringe des dynxdages op sente Peter ende Pouwels auont a° &c lvij°.

Los blad in Clairboick a° 1444 begonnen.

BIJLAGE X.

Een Ordcl vragede Peter Zwartkot van wegen Johans van Karler als een mombor Aliden van Karler synre moeder ende seecht Soe Johan van Zallant laitst wyssde tot Englanderholte voir myns heren genaiden van Gelre, mach Jonefron Alyt van Karler bewisen dat sie mit besate an dat gerichte gecomen is, soe sall dat guet dair voir behacht wesen, des quam Johan vurs. als een mombor synre moeder ende bewysde dair mit apenen besegelden ordelen op fransyn gescreuen, die Hake vanden Rutenberge als een Richter in dier tyt dair auer besegelt heeft, Ende Hake oick inden seluen ordele gegichtet heeft dat Alyt van Karler vurs. mit besate an Derics guet van Zalne gecomen is, Ende die selue besegelde ordele oick vander seluer besate mede inhalden, dair Pete (sic) vurs. op seecht, dat dat bewises genouch is want die Richter dat besegelt heeft, Voirtmeer soe bewysde Johan als een mombor synre moeder vurs. mit Henric ende Egbert den Jongen, ende Johanne then Oldenhuys, die dair to ge-

bracht weren mitten rechte, ende zwoiren dat auer den heiligen to Hattem voir die banck, dat sy dair by geweest hebn ende hem kondich is, dat Hake Richter vurs., Derics guet van Zalne besettode van wegen Aliden van Karler, ende dair oick by weren, doe Alyt vurs. die ansprake dede op Derics guet van Zalne vander seluer besate, Hier op seecht Peter vurs. dat dat bewises genouch is also vurs. stait na der wisinge die Johan van Zallant gewesen heefft, ende als myns heren Richtboick dair van jnholt, ende segge dat recht is.

Op dat Ordell dat Alyt van Karler mit Johan oiren soen ende momber mit Peter Zwartkot oiren voirspraickc doit, als op sulc bewys als sie doit opten praist van Clarenwater ende sinen conuente Autwort die praist vurs. mit Aernt Knoip sinen voirsprake ende seecht, want Peter vurs. hem vermet dat Johan van Zallant laitswerff wyssde tot Englanderholte, dat Alyt van Kerler noch staen solde oir bewys te doen, als sie voir gedaen solde hebn, soe seecht hy, dat sie dat bewisen sall also recht is, dat hy soe gewyst heefft, eer der tyt dat die praist op oir bewys sculdich is te antwurden ende seecht dat dat recht is, ende begeert des een gerecht voir ordell, beheltlic hem syns gueden rechts, off hy dair vurder to gewyst wurde,

Dese ordele syn geuraicht Engbert van Oldennele, die dair op wyssde voir recht, dat Johan van Karler bewisen sall also recht is, dat Johan van Zallant soe laitswerff wyssde,

Item Dat ordell dat Engbert van Oldennele wyssde voir recht, dat wedersprack Peter Zwartkot van wegen Johans van Karler als een momber syure moeder, ende wyssde syn ordell stantthafflich dat hy geuraicht heefft, ende voir een beter recht Ende wyst mede voir recht, want Johan van Karler bewyst heefft mit apenen besogelden brienuen ende mit apenen besogelden ordelen ende mit drien gueden mannen als syn ordell begrepen heefft, dat dat stantthafflich wesen sall, ende dair ghien recht buten gaen en sall, na wtvisinge der wisinge die Johan van Zallant gewesen heuet,

Die wederspraike wederleechde Aernt Knoip ende seechde, dat die wisinge die Engbert vurs. gedaen hadde stantthafflich wesen solde, ende hy dair ghiene wederspraike in en hadde, want hy syn voirspraken recht niet opp gegeuen hadde na den lantrechte,

Mede seecht Peter, all seecht Aernt Knoip van des cloisters wegen van Clarenwater, dat Pcter vurs. dat ordell niet wederspreken en mochte, dat Peter vurs. dat wall doen mach, want schulte ende Scepene beyde partyen des gegont hebn ende to gewyst. Dair omme sall dat wederspreck stantthafflich wesen,

Item dese saken hebben Alydt van Kerler mit Steuen van Brienuen hooren gekaeren momber ende here Willem Bor praest te Clarenwater mit Jan Bentinck synen momber hebben hoir saken opgesat ten neester clarunge toe jn alle der maten als die nu staen.

Los blad in Clairboick a^o. 1444 begonnen.

BIJLAGE Y.

Berneuelt. — Item Jan van Brienen als een volmechticht Amptman des Abtz van Paderborn spreckt an Elbert van Schaffeler so hy wair geworden is syns boumans so hy gewest hefft mitten Richter van Veluwen ende gerichtsluden opt guet te Schaffeler des Abtz horige guet ende hefft ontwaringe gedaen alle den genen die dat guet bruyecten eygendom off besyt hem dair an vermeten ende op die selue tyt mitten geswaren peynder dair op geschut na vytwysinge eenre hantvesten ende Richtersbrieff den die Richter van Veluwen doetertyt dair aff besegelt hefft tussen den Abt voirs. ende den genen die des Abtz guede ju Veluwen gelegen doctertyt hadden beseten ende bruyecten weleke ontwaringe voirweygeringe opgeschiet is ende schatinge opgekert is van Elberts bouman dair beyde partyen een stemmlick dach van Rechten op geleyt is huden te dage vanden Richter ende geswaren peynder so seyt Jan van Brienen Amptman voirs. dat dat guet te Schaffeler des Abtz horige guet mit onrecht beseten wort want die hantvest ende Richtersbrieff puntlick juhelt dat alle des Abtz guede dair myn ghenedige here syn vaichtdye auer hefft nyemant besitten en sal hy en sy dair horich ende lodich na ende mit vorderen Rechten na vytwysinge der hantvesten want dit voirg. guet te Schaffeler alsulken guet is gelyck voirs. steet ende nu dair en bauen der hantvesten ende gerichtlicken brieffs beseten ende gebruyekt wort so seyt Jan voirs. dat die Richter hem dat guet schuldich is doin te Rumen vanden genen die hem eygendom besyt off bruyckweer anden guede vermyt tertyt toe dat se dair horich ende lodich na synt ende alle des guetz Recht doin na vytwysinge der hantvesten ende gerichtlicken brieffs want alle Richters briue stantafftich syn ende wesen soelen ende Richten hem tot des Abtz behoeff alsulek opgeboirt guet dat hy van dien guede geboirt hefft syntertyt toe dat hy dat also mit onrecht beseten hefft dat Jan voirs. acht also guet als ij^e olde francrycksche scilden ende beteren hem dair to synen schade tot des Abtz behoeff oick also guet als ij^e olde scilden ende gert gerichtz.

Item Jan van Brienen volmechticht Amptman spreckt des gelycks an Euert Heyn Tantz soen Fye van Vffschaten ende Renne van Estvelt off syn gemechtichde elck van synen guede mitter anspraeke als voirs. is ende gert gerichtz.

Item op anspraeke Jans van Brienen so hy nu weder anspreckt mitter anspraeke des se affgegaen syn op hoir voirordel seggen Seger Gysbertss. gemechticht Elberts van Schaffeler Euert Heyn Tantz soen ende Fye van Vffschaten se en syn mit Recht niet schuldich te antwerden op Jans toespraeke Ten sy sako dat hy se weder ant Recht wyrfft mit peydinge badinge off besaet als Recht is want se huden des dages genen Richtdach en hebben Ende nyemant wynnen off verliesen sal off en

mach ten sy dat hy yrst ant Recht geworuen wort als Recht is ende seggen dat dat recht is ende geren des j Recht voirordel &c.

Item op antwerde Elberten van Schaffeler Euert Heyn Tantz soen Fye van Vffschaten ende Seger Gysbortz soen so hy seyt gemechticht te wesen seyt Jan van Brienen so dese voirg. lude hoirs ordels affgegaen syn ende nu dit dat neeste gericht is nader claringe ende dese voirg. lude nu antwert geuen ende seggen datmen se weder ant Recht weruen solde &c. Ende want se dan in hoere antwert gecomen syn so hefft Jan noch staen wachten ende waeren hoere antwert ende seyt want se hoirs ordels affgegaen synt so en is men hem niet schuldich weder ant Recht te weruen mer se syn nu mit Recht schuldich Rechte antwert te geuen op syn toespraeke Ende want se nu weder hier ant Recht comen ende dingen hier een ordel ongebaet ende geen Recht antwert en geuen op syn toespraeke off hem en weren mit beteren Rechten dan dair Jan mede spreckt dat se dan mit Recht vollich syn vander anspraeke van schade ende hocffstel ende Jan syn elegelycke guet gewonnen hefft ende want se geen Rechte antwert gegeuen en hebben so en soelen se oick geen voirordel dair ja genieten ende seyt dat dat Recht is ende gert des j ordel bestaedt an Bransenborgh.

Item Bransenborgh wyst voir Recht na dien Elbert van Schaffeler Euert Heyn Tantz soen Fye van Vffschaten ende Seger Gysberts soen gemechticht voirgengeren synt jnden Rechten op anspraeke Jans van Brienen ende hoir Recht onder een voir ordel gesat hebben des se affgegaen synt so soelen se ten neesten gericht dage na hoeren affganck weder ant Recht comen onder den seluen dwanck des Rechten dair se yrst op ant Recht gecomen weren Doin se des niet so soelen se vellich wesen der anspraeke.

Item dat ordel dat Bransenborgh laeste wysden voir Recht dat weder spreken Elbert van Schaffeler ende Seger Gysberts soen gemechticht ende Fye van Vffschaten ende wysen hoir ordel stantafflich ende voir j beter Recht gelyck se dat voir van worde te worde gedingt hebben als datmen se yrst weder ant Recht weruen solde mit badinge peyndinge besatinge schatinge off anders eer so enen Richtdach hebben off wyunen off verliesen soelen moegen want se op hoir voirek ende affganck weder ledich staen als doe se yrst ant Recht geworuen woren ende wysen dat voir j beter Recht.

Item Elbert van Schaffeler Seger Gysbertss. ende Fye van Vffschaten gaen elck hoir ordels aff.

Clairboick de 1461 fol. 9, 10.

BIJLAGE Z.

Reden. — Item die Richter sprack an Arnt vander Merck na gichtinge des peynders so hy gepeynt hefft an Arnz Erue vander Merck

ende an een pert dat Arntz was ende voirt an synen pacht voir een onrechte juleydinge die hy gedaen hefft an Gabel Alymolen guet ende dair van onder ordel gecomen is ende een onrechte wederspraeke gedaen hefft dat hem affgeclaert is als voir die broicken die hy dair an gedaen hefft dair hy pantweringe opgedaen hefft ende dach geleyt is ende eyscht hem dat ende gert gerichtz.

Item op anspraeke des Richters seyt Arnt vander Merck so hem die Richter toespreckt ende gepeynt hefft voir broicken van eenre onrechter juleydinge ende broicken van een onrechte wederspraeke hy en is den Richter niet broickafftich vander juleydinge want hem dat noch niet affgeclaert en is ende dair weder voir denckt te spreken als dat syn tyt hefft Ende seyt voir vander broicken vander onrechter wederspraeke dat hy die broicken als die v merck wael betaelt hefft Ende dien Richter niet meer off vorder tot myns ghenodigen heren behoeff dair an gebroickt en hefft ende sal dair mede volstaen ende seyt dat dat Recht is ende gert des j voirordel.

Item op antwerde Arntz vander Merck seyt die Richter so als hy Arnt gepeynt had voir broicken van een onrechte juleydinge die hy gedaen had ende oick gepeynt had voir broicken van dat Arnt mit onrecht een wederspraeke gedaen had dair Arnt tsamen pantweringe opgedaen hefft dair hem een stemmelick Richtdach opgeleyt is, na gichtinge des peynders so seyt die Richter want Arnt dan geen Rechte antwert gegeuen en hefft opter pantweringe dat hy dan mit Recht vellich is vander pantweringe Voirt seyt die Richter dat Arnt mit recht broickafftich is vander onrechter juleydinge want hem die sake die Ritter ende knecht affgeclaert hebben ende mit dier juleydinge geen Rechtvorderinge meer doin en mach hy en moet dat van nyes bogynnen Oick seyt die Richter so als Arnt dair niet tegen en seyt ju synre antwert hy en hebbe een onrechte wederspraeke gedaen dat hem Aelbert Apeldoorn affgewesen had dat Arnt oick wedersprack dat hem die Ritter ende knecht tsamen affgeclaert hobben dairom en sal hy niet volstaen mitten v merck mer hy sal syn broicken gelden ende hefft dairom een onRechte pantweringe Ende want dan Arnt voirs. dese weer al banen claringe gedaen hefft der Ritter ende knecht so sal hy den here die broicken dairaff Richten ende beteren ende die Richter sal hem seluen stercken dat hem Arnt geen pande meer dair voir weren en sal, ende seyt dat dat Recht is ende gert des een ordel bestaect an Hertger Negel [die des synen] verst nam.

Item Hertger Negel wyst voir Recht tussen den Richter ende Arnt vander Merck van broicken van eenre onrechter juleydinge ende een onrechte wederspraeke die hy gedaen hefft dat hem tsamen affgeclaert is omme dat hy dye wederspraeke niet gedaen en had als Recht is voir weleke broicken die Richter Arnt hefft doin peynden dair Arnt pantweringe opgedaen hefft ende dach geleyt is ende want Arnt dan geen Recht antwert gegeuen en hefft opter pantweringe dat hy dan mit Recht broickafftich is want mit die v merck die hy betact hefft myns heren broicken niet mede gedoet en syn.

Item dat ordel dat Hertger Negel laeste wysden voir Recht dat weder-

sprickt Arnt vander Merck ende wyst syn ordel stantafftich ende voir j beter Recht gelyck hy dat voir van woirde te woirde gedingt hefft ende seyt soc die juleydinge ende vytleydinge geschiet is dair hefft hy den Richter syn Recht aff gegeuen ende vernuegt ende dair en is hy niet meer aff schuldich Voirt seyt Arnt dat guet dair hy hem jn had doin leyden dat en is hem noch niet affgewesen off geclaert ende steet dair noch van onder Rechten ende hem en is niet meer affgeclaert dan want hy geen Ruym Rekenynge gegert en had voirder wysinge eer hy die wederspraeke dede dat is hem affgeclaert ende dair hefft hy die v mercken aff betaelt ende en is dair niet vorder aff schuldich off broickaftich ende sal dair mede volstaen ende quyt wesen ende en sal dair voirder genen noit aff lyden ter tyt to dat hem dat guet affgewesen off geclaert wort ende wyst dat voir j beter Recht.

Item die Ritter ende knecht claeren die wederspraeke stantafftich als vander v merck ten were sake dat die Richter bowysen dat die saken vander juleydinge vyt gesleten were so solde Arnt die broicken dair aff gelden.

Clairboick de 1461 fol. 49.

BIJLAGE Aa.

Erbiedongh der Ritterschap mitten steden vrienden van Veluwe an onsen G. heeren stadthelder Grauen tot Megeu &c., dat dieselpighe gehorsamlich ende willich op die maclstatt an Engelderholt erschonen, gestalt die gerichtzbanck aldaer nae alten walhergebrachtten herkomen tho helpen becleden,

Ende dwiel ons G. heer stadthelder gisteren dieseluige op dat huijs ain Loe by syn G. tho komen hefft doen erfordren aldaer sy oick guetwillich erschonen,

Heefft onder anderen furnemlich den lantbrieff Anno 1532 durch Hertoch Karlen loifflicher gedechtenis opgericht der Ridderschap ende stede vrienden durch den Cantzler lacten vorhalden, Sonderlich die clausel anfangende *Voert soe wy beuinden &c.*

Item noch den xvij artl. vuyt der Cantzelrie ordenongh anno 1547 opgericht ende wat dair op tot beuestigongh derseluiger mocht gevolcht syn &c.

Vuyt weleken allen is Inferiert worden als soll ons G. heer Stadtholder Cantzlar ende sementliche Coniehliche Rheden vermoge beroirtes lantbrieffs ende Cantzleyen ordenongh befoeght ende berechticht syn dit gericht an Engelderholt mit der Ridderschap ende geerffden oick stede vrienden tho besitten mitto stemmen ende helpen tho claren,

Waer op die Ridderschap ende stede vrienden oir bedencken bis op huyden genomen,

Ende befinden vor irst sich etlicher mathen beswaert, dat sy jn geringer antall alhier verschreuen ende erschonen, Ende dese beroirte pun-

ten vernemen van welcken by den gemeine geerffde Ridderschap ende der steden vrienden voirhin eer men hier opter maelstatt erschienen binnen Arnhem onser erachtens wael behoirt hed tho communiceren ende tho accordiren, daermit v. G. Cantzler ende Conichliche Reden sampt der Ridderschap hier ter plaetzen dishaluen niet langh opgehalden ende die parthien niet besweert wurden,

Edoch soe voel onsen personen betreft syn wy oirbuedich ende willich onse einuoldige meinongh v. G. tho ontdekken.

Erstlich befinden wy een alde optekenongh van die claringhe an Engelande holt, woe ende welckoir gestalt diesolue hieruormaels geobserueert ende gehalden, Twyuelen oick niet v. G. werden daer van claren autenticken ende gueden bericht wyder ende breder in den clairboecken ende anderen alden registeren ende rekenonghen in die Rekenkamer befinden, wie voel frunden vanden rade mit namen ende thonamen dit gericht mit beseten, ende die kosten verschaten hebben onderdenich ende dienstlich biddende v. G. gelieuen Sulcke boicken ende optekeningh ons niet to verhalden,

Ten anderen wurd een clarongh befonden de dato 1357 besegelt van heeren Reynolt Hertoch van Gelre &c. dair vuyt claerlicken affthonemen, dat eener genant Goesswyn van der Horst mitten Ritteren Knapen ende Schepenen der steden sich beraden ende recht ende ordel gewesen hefft,

Then derden is dergeliken bewyslyck vuyt een ander besegelde clarongh van Hertoch Wilhem de dato 1393, daerjn Ritter ende Knapen geclaert ende sententiert hebben,

Ten vierden blickt vuyt diuersen extracten van Anno xiiij^e xliij dat Ridder ende Knocht geclaert hebben,

Ten vyftten ende gelickfals de Anno xiiij^e lxj.

Vuyt welcken extracten ende clarongh oick hantgripelick afftonemen welckoir gestalt die processen alhier angefangen ende geindicht syn worden,

By welckoir form ende manieren van onuerdenckelich jairen hergebracht die Ridderschap ende vrienden van den steden bedacht syn sonder eenige veranderingh oder nyeuwerongh to verblyuen, Bidden oick v. G. in statt der Kon^t. Ma^t. ons daer by genedich willen hanthauen.

Waertegens niet soll Irren wat vuyt den beroirten lantbrief Anno &c. 32 opgericht wurd anetogen Angemeret die oirsaick daer vuyt crindlich wairom die voirs. lantbrief opgericht is,

Ende dwiel op den voers. lantbrief (soe voel anuemongh ende bewilligongh der ridderschap ende geerffden betreft) eenige actus confirmatorius niet gevoelt is, welckoir den alden walhergbrachten gebruyeken soll konnen off mogen derogiren, Synt wy twyuels vrij, dat derselnuige lantbrief den vorigen duckmails gehaldenen ende expedyrten clarongen in eenigen punct niet sall nadelich syn,

Beswren sich oick in eenigen deel ofte punct daer van aff to treden, Syn des oick voer oiren personen niet mechtigh sonder verwilligongh der sementlicken geerffden Ridderschap ende steden vrienden,

nochmalz biddende, dat v. G. bouen dese erbidongh ons vorder niet besweren willen,

Belangende die session ende stemmen van den stadtholder Cantzler ende Raeden, is der Ritterschap ende steden meinongh, dat ons G. hoer Stadtholder ter claringe sall muegen sitten mitten heer Cantzler vud Raeden, vnd dat syn G. mitten seluen sich bespreken, ende volgens ju plaetz Co: Ma^{te}. den laurfursten syn G. voorraem mit een stem sall verclaren,

Aentreffende die costen van die Ritterschap jst die meinongh dat Co. Ma^{te}. dieselue costen sal dragen, achtervolgende den vierden art^l. van zekere alde ordinancie ju dese auergegeuene schriften angetagen.

Soc voel aengaet die personen van den stoden, wie voel daer van mit ter claringe sitten sullen, Is die meynongh dat gesien hebbende zekere extracten van Rekeningen der Stadt Arnhem, mentionerende van soeuen personen, desgelicks achtervolligende tselue alde gebruyck al nu oick geschien sall, Ende vuyt den anderen vier steden jctlick een persoen.

Beruerende die Graamina der appellanten, Is die meinongh, dat sulcke graamina (die nae den gewesene sententien by sittenden gericht niet to boeck gebracht syn) alnu by monde vurgedragen, ende dat volgens ex actibus prime iustantie geclaert sall worden.

Naar twee gelijktijdige afschriften in Landdagsreecs
N°. 3. fol. 242, 243, 436, 437 in het Arnhemsch
archief.

Boven een der afschriften staat: „Dat originael hieruan js ons g. heren Statholder onergegeuen den ij Septembris Anno Ixij.”

BIJLAGE Bb.

Vp huyden den ij^{en} Septembr. xv^olxij synt die vande Ritterschap van Veluwen sampt die gedeputeerde der hooft ind cleyne Steden des seluen quartiers hieronder gescreuen ju alder onderdenicheyt alhier aender bancken erschienen woe oir l. oick opten eersten des voorss. maendts Septembris gedaen hebben omme den Ed. ind waelgeboren Charles van Brumeu Grauc tho Megen fryheer tot Housdaing Esperlecq &c. als Stadtholder ind Capiteyn generael van wegen Co. ma^{te}. onses allergenedichsten heren die banck te helpen becleden ind saust alle te doen woe oir vuralderen van alden tyden te doen plagen ten cynde dat partyen die aen deser bancken te doen moegen hebben Recht ind justicie mach wederfaeren mit den bescheyde dat oir l. vur eerst genedlicken moegen affgedaen worden al sulcke besweernissen als oir l. zyn G. op gisteren articulatum hebben doen leueren zulex dat den tho weder nyet gedaen mach worden, Ende off hier en tegen ind besunder tegen den alden wael hergebrachten gebruyck van appellatien by zyn G. ofte ymandt anders yetwes vurnamen worde (als oir l. nochtans nyet en verhoepen) geloouende daeromme ind gelauen

in kraft deses by adelicken trouwen vnd eere allet wes oir l. descnt-
haluen in eeniger manieren auercommen mochte tselue malcanderen te
helpen defenderen ind vuytdragen tot waelfaert ind onderhalinge der alde
ind waelgebrochte gebruyck des voorse. quartiers, op dat oir l. hyer
en bouen nyet besweert dan dat dese vurgenaemen appellatie tot wael-
faert der onderdanen ind anderen des behoeuende zyn gebuerlicke voert-
ganck mach gewinnen gelyck onlanx opten Praest ind andere oerden
in der saecken van appellatien geschiet is twelck oir l. mit aller onderda-
nicheyt alsnoch (woe oick vurher) als goetwillige onderdanen hoechbe-
roempter Co. ma^{ts}. gantz dienstlick versouckende dat zyne G. desc mit
aendacht belieue te behertigen als oir l. gantselicken zyn betrouwende
nyet twyfelende sulcx well te geschien zoe oir l. mits desen nyet anders
en dencken vur te nemen dan oir l. eedtshaluen tot conseruatie ind be-
scherminge oirder alde gebruycken ind priuilegien die oen oick by loeff-
licke tractaten van Kcy^e. als Co. mat. onsen aldergenedichsten her ver-
segelt vnd beloeft zyn tseluige oir l. tallen tyden tegen zyn G. geneycht
zyn te verschulden mit erbidong zynen G. in Stadt hoechberoempter Co.
ma^{ts}. oiren landtfursten alle guetwillicheyt ind obediencie wie gehoersame
onderdanen eedtshaluen verplicht vnd te doen schuldich.

(Get.) Wylhem van Scherpensell, Coenrait van Mekerem, Frederich
van Pallant, Authonis van Middachten, Kaerl van Gelder, Joesech van
Arnhem, Carll van Steenbergen, Henryck van Essen, Willem van Haef-
ten tot Puiten, Johan van Holtzwyller, Wynant Hackfort, Caerl van
Lennep, Johan van Hel, Johan toe Boecop, Rick van Essen, Johan
Bentinck, Gerhardt van Ryswyck, Brant van Deelen, Cornelys van
Wees, C. de Middachten, Harman van Mekerem, Hermen van Ol-
derberneuelt, Johan Hackfort, Philips van Varick, Thomas vanden
Zandt, Derick Rypperbant, Lubbert the Hoeff, Sweer van Apel-
doorn, Elbaert van Voerst, Hanryck Bentyck, Andres van Ap-
peltorn, Wyllem Bentyk Zs., Carcelis Mom, Ghisbert van Mekerem, Euert
van Mekerem, Arnt vand^r Hoenen, Claes vander Hoeven, Wyllem van
Haafden, Gisbert vander Hueven, Wilhelm, Johan van Hel,
Casin van Aldenbarneuelt, Henryck van Keppel, Johan van Holthusen,
Gerrit van Mekerem, Jacop van Ommeren, Ot vander Zandt, Wyldt
van Bruyckhusen, Joest van Bronckhorst, Wyllem van Dornynck, Frans
van Horst, Derek vander Lauwyck, Cornelis van Ryemsdyck, Daem van
Heerdt, Frederick de Ruter, Wyllem Maeckloff, Wilhelm Bentinck tho
Staefferden, H. v. Ysendoren a Blois, Mor van Domseler, Aelbert v.
d., Pelegerum vanden Gruithuis.

Aldus gedaen ten dage ind jare vts^a. in presencie van my lantser.
ondersc.

(get.) Jan Botter.

Oorspronkelijk stuk in Boek IV n°. 141 in het
Arnhemsch archief.

BIJLAGE Cc.

Antwoirde by mynen Genedige Her die Stadtholder ouergegeuen den Ritterschap ende gedeputeerden der steden van Veluwen op zekere articulen by hem zyne G. gepresenteert opten ij^{en} Septembris xv^e lxij.

Diewyle die vi eerste onnoedich syn to beantwoorden opt vijf^e Soe alle die Ritterschap beschreuen, die de drost ende Richter bij cedulle ouergegeuen, ende syne G. dunckt datter wael soe voele zyn alster beschreuen zyn ende meher, Is ende wordt daeromme denseluen Drost ende Richter beuohelen, dat sy mitten Landtschryuer aenstondt alle die ghoene die hier zyn by naeme ende toename bij geschrifte ouergeuen by guede distinctie,

To weten eerst die ghoene die beschreuen ende gecompareert syn

Ten anderen die nyet beschreuen edoch gecompareert zyn, ende hierenbouen noch die zy meynen dat behooren beschreuen te zyn ende nyet verschreuen noch gecompareert en zyn.

Noch opten seluen artikkel aengaende dat zy laeten luyden dat zyn G. voor eerst binnen Arnhem oires erachtens mitte gemeyne Ritterschap ende stedefrunden behoort hadde te communiceren ende accorderen &c. Verclaert zyn G. nyet achterwegen gelaten to hebben daerdurch dese verschryuinge ende claringe te Recht ende nae behoir geschieden sol moegen, Ende tot dyen eynde als voorhin verclaert geweest, beschreuen gehadt te hebben den drost van Veluwen ende Richter van Veluwenzoom, volgentz derwellicker aduis ende guetduncken ende mit Rype deliberatie van Raide mit sampt die helle woorden des Landtsbrieffs syne G. die ordonnantie tot desen clairdach dientlick opgericht, Tegen diewellicke (nae syner G. beduncken) nyemant sich behoort hadde te streuen Id hadde oick syne G. nyet verhoipt, dat die Ritterschap sich tegen oiren eygen Landtbrieff, den sy doch zelfs versocht ende soe lange gebruyckt ende sich daernaen in allen anderen puncten gehalden hebben, sollen hebben vernemen laeten.

Opten achtsten is onnoedich yet te seggen.

Opten ix^{en} aengaende die onbeteykende ongeauthentizeerde ende ongedateerde cedulle, Diewyle men nyet en weet bij wyen zy geconcipeert is, ende is nyet noodich wyders te zeggen dan op ghisteren gesacht, dan moegen die Ritterschap ende Steden des zeker zyn, dat daer van gheen autentyck bericht in eenige clairboecken Registeren off Rekeningen iuder Rekenamer beuonden en is, noch oick woe voel vrunden van Raede dit gericht beseten, want al ist zoe datmen in een clairboeck alleenlick beuindt in als omtrent xxj persoenen, die dit gericht mitten vorsten beseten hebben, So en beuindt men nochtans gheen eygentlick onderscheidt wie van denseluen Raeden ofte van der Ritterschap geweest zyn, Vnd wordet oick nyet beuonden op eenige Rekeningen (soe op ghisteren verclaert) dat van wegen des fursten eenige onkosten voorde Ritterschap ge-

rekent, daer doch veel weyniger saeken gerekent worden, wellicke boecken oick hun nyet geweygert sullen worden te openen.

Opten x^{en} en is id onthalt van zyne G. noch vanden Cantzler vnd Raeden nyet, dat jnden brief van Hertouch Renoult hier gementioneert, eenige mentie gemaect is van Schepenen Ende wordt begeert dat daer van copie autenteyck ouergeleneert worde.

Opten xj^{en}, xij^{en}, xijj^{en}, xiiij^{en} ende xv^{en} wordt bekent dat die andere clairboecken meest oick zoe halden, nyettegenstaende dat beuonden wordt, dat die claringe oick byden Raeden geschiet is, als ghisteren bewesen is ende noch jndyden noot bewesen sall worden, Edoch is altselue geschiet lange voor date des landtbriefs, by wellicke een forme gegeuen is, hoemen dese claringe van doen voort aen halden soll.

Opten xvj^{en} js clair dat die Landtbrief op eernstlick versoeck der Landtschap denseluen gegundt is, by hun aengenomen, ende oick zedert altyt stedelick gebruyckt is worden Ende off nu schoen die alde landtbrief beuonden worde, en is nochtans nyet versproecken, dat jndyden geualle die nyeuwe gecasseert soll worden, woe oick dese nyeuwe landtbrief sich egheenes deels deses puncts haluen totten alden landtbrief noch totten alden gebruyck Refereert, dan is bij den seluen alle alde gebruyck (twellick denseluen to weder hadde moegen geweest zyn) opgeheuen ende geannichileert.

Opten xvij^{en} jd juhalt deses artyckels is vrompt om hoeren, gemerckt alle ordonnancien, soe baldt die gemaect zyn van weerden zyn, hoewel die nyet to werck en zyn gestelt, Twellick nyet cher geschiet, dan eueniente casu, ende en is oick dese Landtbrief nyet geprescribeert, ende en kan oick nummermeer dan per contrarium vsum geprescribeert worden.

Opten xvij^{en} js onnoedich yetwes to seggen.

Opten xix^{en} js id juhalt des Landtbriefs contrarie doses artickels, zoe daer gescyt wordt, dat die vrunden van Raiden mede ordelen ende claren sullen.

Opten xx^{en} js ghisteren ende oick hier voor genouch geantwoort.

Opten xxj^{en} js die Rekeninghe daer gementioneert by eenige vanden Raden gesien, dan en wordt daer jnde nyet beuonden, oires onthalt, dat dieselue vrunden beschreuen ofte ter claringe geseten hebben, waeromme syn G. volgende die vergunninghe der steden bijden landtbryeuen gedaen, to weten dat die stadt Arnhem twee ende die kleyne steden een van oiren Raedtzvrunden op die gemeyne gerichtsdagen solden moegen schicken Heeft hun sullix in dese claringe oick nyet willen beuemen, Hoewael inden Landtbrief daer vande claringe mentie gemaect wordet van gheene schepenen en wordet gementioneert.

Opten xxij^{en} ende lesten is op ghisteren den gedeputeerden to kennen gegeuen datmen benindt ju allen alden clairboecken (daermen hun oick ghisteren visio aff gepresenteert als oick noch) dat sullicke grauamina nyet jnden signaten dan jnden clairboecken achter id proccs gestelt beuonden worden.

Vuyt alle wellicke Redenen syn G. gemoueert wordet ju dese ordonnancie nyet te kunnen noch moegen veranderen, Gesynnende daeromme nochmaels,

dat die sementlicke Ritterschap ende gedeputeerde der steden (sonder dat yemant sich middeler tyt vertrecke) hier op sich noch bespreken ende bedencken, ende syne G. op ouermorgen, nementlick saterdage toecommende to neghen vliren voor middage, aen Engellanderholt (daer syn G. sich alsdan vinden sal) een claere onbedeckte schrifttelick antwoord geuen Om dan wyders gedaen to worden nae bechoir, mit dem aenhanghe, dat soe verde syluyden alsdan noch in oire ongefundeerde voirnhemen sollen willen volharden, syne G. gecoynt is, tegen den partyen die aen desen gerichte bescheiden, ende voorts yedermaulick to onschuldigen, vnd verthoonen dat by zyne G. nyet en staet, dat id recht synen voortganck nyet gewonnen, ende die partyen gheen Recht en hebbe wederfaren, Ende wil syn G. alsdan alle desen handel aen die durchluchtige hoichgeboren Furstinne die Hertoughinne to Parma &c. generale Regentinne in name ende van wegen Co. Ma^{ts} ouerschicken, om oirer F. G. verclaringe (diewellicke derseluer in naem syner Ma^{ts}. toekhompt) te vermbemen, waer toe die voors. Ritterschap vnd verordente der steden jnsgeliex allet ghoene, wes oen guetduncken sal binnen een maent tyts peremptorie an handen des greffiers van desen houe, om oirer F. G. toegeschickt to worden, auerleueren sullen off zelffs oirer F. G. sullix behanden laeten.

Naar twee gelijktijdige afschriften in Landdagsreces, N°. 3 fol. 243 verso — 245, 438—440, in het Arnheemsch archief.

Onder een der afschriften staat: „Diese vurs. Copie js den Ridderschappen ende Stede vricenden van Veluwe den iij Septembris Anno &c lxiij....”

BIJLAGE Dd.

Supplication aen ons G. H. Stathalder apart auergegeuen op Saterdach den iij dach Septembris Anno &c lxiij.

Dem Edelen &c.

Verthoonen oitmoedelicken die Ritterschap ende gedeputierden der hoefft ende cleine steden des quarttiers van Veluwen tegenwoerdich alhier versammelt, Hoe dat oer l. sich in aller gehoersamheit opten j^{en} dach deses ietziges Maentz Septembris, woc oock noch verschenen syndt om v. G. tot forderungh der iustitien die banck aen Engellanderholt thelpen becleden ende besitten, achteruolgende idt alde waelhergebrachte gebruck. T is nu so, dat oer l. sich etlicker maten dem gebruck tho weder beswaert befonden, die vurs. banck tho helpen besitten, gelick v. G. wyders in geschriften is auergegeuen, ende noch desen morgen achteruolgende v. G. verclaringe auergegeuen sall worden, niet twiefelnde dan

ganslick vertrouwende, dat v. G. claerlicken daer wth sullen hebben tho spoeren, dat oer l. anders niet en begeren dan oer alde waelhergebrachte gebruck, tweck hun van oiren vuolderen is naeglaten tho obseruieren ende tonderhalden, tot waelfaert der onderdanen des vurs. quarttiers, vnd allen anderen die aen deser bancken tdoen solden moegen hebben, dienstlick ende jn alle onderdenicheit biddende ende begerende, dat v. G. dese saecken mit andacht belieuen tho berharttigen, vnd oer l. tegen oer alde waelhergebrachte bewesen gebruck niet besweren, sonder oer daer by thalden ende tho handthauen, tot eendrachticheit der onderdanen ende waeluaert des vurs. quarttiers, daeraen warden v. G. oer l. recht vnd sonderlinge affectie bewysen, tweck oer l. tegens v. G. nae alle oire vermuegen niet onuerschult en willen laten. Ganslick vertrouwende v. G. werden achteruolgende derseluer Commission ende jnstructie dese beswernisse alhier genedlicken affdoen.

Naar een gelijktijdig afschrift in Landdagsreces, N°. 3 fol. 245 verso, 246 in het Arnhemsch archief.

BIJLAGE Ee.

Tegenbericht der gecriffden Ridderschappen sampt Stedenvrienden van Veluwe op die antwoordt ons g. Heren Stathelders den iij Septembris Anno &c. lxij ouergelieuert.

Irstlich omb tho weten die namen der Ridderschappen ende Stedevrienden van Veluwe, so alhier an Engellanderholte tegenwoordich beschreuen syn &c., wyders jn den irsten ende tweden articulen der antwort vermeldet, volgen dieselue als insgelichen die namen der personen, so sich anghueuen vor Riddermatigen ende nyet beschreuen syn, ende glickewaill sustinieren, dat sy mit behoirden beschreuen to wesen, jn enen cedel hierbygefuecht betckent A.

Opten jnhalt des iij artickels van der antwort, latent die Ridderschappen ende Steden by voriger articulierter meynongh verblyuen, Ende verhapen daer mit tegen syn g. nyet gestreefft odir tegens den Lantbriefff gedain thebben.

Opt jnhalt des viffen, beghinnende aldus, Opten ix^{en} &c. dair jn van onbetekende, ongeautentisierde ende ongedatierde Cedulen mentioniert wurd, verclaren die Ridderschap ende Stedevrienden, dat sy vermereken idt verfolg ende gebrueick huydiges daghes mit verkondigongh ende verschryuongh oick spannung der bancken na jnhalt deseluer cedulen geobseruiert tsyn, wairnan diverse alde Copien alnoch onder verscheiden personen op Veluwe, ende jn den Steden befonden worden eynes jnhaltz, wiewail die eyn van den anderen nyet geweten, des mit

eide to bestédigen, dairom dan die Cedull nyet vor eyn blote Charta-bell tho orachten.

Ende off waill dairuan gheiu autentiek odir enich schriftlich bewys in enigen clairboicken Registeren offte Rekeningen befonden (des men sich doch eyns anders versiet, jnsonderheit dwyll in eyn Clairboick omtrint xxj personen, die dat gericht mitten Lantfursten beseten hebben doch sonder ondersheit, wie van den seluen Raiden off Ridderschap gewest syn, angetekent werden) ende oick jnt soeuende artickel van der Antwort bekant wurd dat andere Clairboicken meest oick so halden, So achten Ridderschap ende Stede vrienden nochtans dairuor, dat die alde manier, gebrueick ende ordenong (off die schoin jn denseluen nyet begrepen) gelickewaill jn den anderen opgetekenden punten ende articulen der Cedulaen oick behoirt angenommen ende achteruoelcht tho werden.

Opten jnbalt des vj^{ten} Exhibiren Ritterschap ende Stedenvrienden die bogerte Copie van Hertoch Reinoltz brieff, dairjn vythdruckelich diese worden beschreuen stain, *So vraigden wy daerop eens ordels, Goeswyn vander Horst, als van desen vurs. saicken, die hem mit onsen Ridderen Knapen ende Scepenen van onsen Steden dairop beriet ende wiesden voer recht &c.*

Dairuyth clairlich blickt, dat Hertoch Reinolt allein die frag ende die Ridderschap ende Steden dat berait ende wysdom gehad ende behalden hebben.

Opten vij, achten ende negenden, So voill den Lantbrieff betrefft, als soll dairju eyn forme gegeuen, hoe men dese Claronghe vortan halden ende dat dairmit alle alde gebrueick opgeheuen ende annihiliert syn soll &c., Is tho weten dat die forme des Lantbrieffs so hard verbuntlich nyet angenommen odir achteruoelcht is, dat idt inhalt desseluegen (so fern besweerlick befonden wurd) nyet sol moghen verandert werden, voil weniger dat die Ridderschap ende Stedevrienden dairmit sich oires alden walhergebrachten gebrueicks stilswygens solten begheuen hebben, Odir dat dairuyth enige correctie odir annihilatie des alden loifflichen gebrueicks tho presumiren, gemerckt dat enige correctie nyet vermoedet, sonder geschowt moit werden, so lang ende tertytto, dat die mit claron litteren ende worden expresselick geinduciert, jngefuirt ende vytgedrukt werde.

Sal dairom jn den stridigen punten ende articulen (so voill die session stemmong ende oncosten belangt) die nye Lantbrieff nae den loifflichen alden walhergebrachten gebrueick ende gewoinheit verstanden werden, jnsonderheit dwyll deshaluen ghein actus (die den alden vorigen gebrueick contrarie) geuoelcht, Ende dairom durch den angetogen Lantbrieff den alden gebrueick per nullum contrarium vsum aut prescriptionem kan derogiert werden.

Opten xj^{ten} persistiren Ridderschap ende Stedevrienden by voriger meynongh, verhapende v. g. dairmit genoichsam gepresentiert thebben, jn anmerckong dat dergelicken ende nyet mheer jn den Ampt van Ouerbetuwe, oick anderen orden togelaten, gebrueickt ende vsiert wurd, oick anschow nemende, dat jn allen saken jm Roimschen Ryek, der Heren odir Lantfursten Raeden, pro parte corporis Principis gereputiert wer-

den, ende nyet meer dan mit oiren Heren odir Lantfursten jn eyner stemmen tho voliren odir suffragiren hebben.

Opten xij. Antreffende die kosten seggen die Ridderschappen ende Stedevrienden, dat jn dem fall wail behoirt nac aller billicheit sonderling respect ende consideratie genomen tho werden, umb middelen to fynden die Ridderschappen durante judicio to verplegen Nadenmail van so langwylige jaren diuerse processen vorhanden, die by hon luiden sullen moiten visitiert ende expedyrt werden, dat dairon van tocomenden tyden ende gerichtten eyn bestendige ordenongh dairuan gemackt werde.

Opten xij^{ten} verblijuen die Ridderschappen ende Stede vrienden by oire vorige meynongh, ende Referiren sich des puntz haluen tot Hertoch Reinoltz besegelden brieff, ende totten extract der Rekenoug van die Stat Arnhem, hier by per copiam ouergelacht betekent B ende C.

Opten xiiij Referiert men sich totten voriger meynongh ende totten alden articulierten Clairboicken (die men begert tho moghen sien ende visitiren) dairnae den parthien ordenongh tho gheuen, ende to vorsien, dat die processen nyet verlengt off verstreickt, mer volgende den alden gebruick, secundum acta allegata et probata prime justantie opt kortst expedyrt ende terminiert moghen werden. Ende alnu gesien hebbende die alde Clairboicken ende Rekenongen, erfind sich dair jn, dat allein Ridder ende knechten geclairt, ende dat oick die Lantfurste jn wenich dagen grote pennongen ende oncosten verdain hebben, dair nyth dan wail to sporen dat syn g. die Ridderschap verpleget.

Op die genomen Conclusion der antwort, Seggen Ridderschap ende Stede vrienden, dat sy nyet verhapen jn oire meinongh ongefundiert to syn, odir v. g. enige orsaick tho geuen, sich dorgestalt (wie jn der Conclusie vermelt wurd) oirethaluen tegens den parthien to onschuldigen, odir dat Recht optohalden.

So auerst dat Roecht an Engellander Holt (nadem die banck gisteren gespannen) synen vorganck nyet gewinnen, dan vyth vorangetogene orsaken verblijuen soll, protestiren Ridderschap ende Stedevrienden dat sulx durch hoirluyden nyet behindert oder verorsaickt sy worden.

Insgelichen seggen Ridderschap ende Stedevrienden, dat dieser handell an ons g. vrouwe Hertoghin tho Parma, generael Regentin &c. nyet behoirt ouergeschiekt, noch Ridderschap ende Stedevrienden derhaluen terminus peremptorius prefigiert, noch oick van oir F. g. allein decidiert tho werden, Nadenmaill dat jnt slot des Lantbriefz, vythdruckelick versien ende vorbehalten is diese nauolgende clausel, *Ende op dat wy an onse hocheit endt nymantz an synen Rechten verkort en werde, willen wy, off wy in tocomenden tyden bewonden, dat enige guede punten in desen Lantbrieff nyet begrepen, dairby gesat, off enighe affgedain behoeffden to werden, dieselve mit tolsin ons Raide ende Lantschap van Veluwen korten ende lengen, als dat van noiden sall syn.*

Biddende ende persistirende dairom nochmailz by oire vorgeuommen Conclusie, gansselick vertrouwende, v. g. werden achteruolgende derseluer Commissie ende Instructie dese beswerenisse alhier genedelicken affdoen.

A f f g e s c h e i d t

Den vierden dach Septembris Anno &c. lxij tho namiddach js verclaert van ons G. Heren Statholder, dat syn G. die saeck niet weet thoe accorderen, ende sall daer van declaratie tho haue moeten versocht werden.

Daer tho dan verordent syn Joseph van Arnhem, Johan vander Hell die olde, Johan tho Boicop, Derek Rijperbant van Ritterschap, Reinerus Kempinck Burgermeister der Stat Arnhem, Zweer van Hoickelom Burgermeister der Stat Harderwick, om tho hoeue tforderen.

Daermit dan die saecke vnd claronge is opgestalt ende verbleuen.

Naar twee gelijktijdige afschriften in Landdagsreces
N°. 3, fol. 246—249, 441—443 verso in het
Arnhemsch archief.

Hierbij zijn gevoegd, als de onder A, B en C aangeduide bescheiden, een lijst dergenen, die wel en niet beschreven waren geworden, en de onder Bijlage A en in de Inleiding van dit geschrift bl. 8 noot 3 afgedrukte stukken.

B I J L A G E F f.

Supplication Myn Heer Statholder apart aurgegeuen
den xv Septembris Anno lxij.

Dem Edlen ind wolgeboren Kaerll van Brimeu Graue
tho Megen friher tho Humbercourt, Her tho
Housdaingh vnd Esperleeq &c. Ritter vander
oerden des gulden vlies vnd Co. Ma^{ts}. der fursten-
dombs Gelre vnd Graeffschaps Zutphen Stadthol-
der ende Capitein generuell Onsen g. L. Heren.

Wie waell v. g. opten tweden ende vierden dach deses lopenden Maindtz Septembris durch die gemeine Ritterschap jnd Stedefrunden damaels acn Engellanderholt vergadert oer L. meinungh ende bericht op allen strydigen punten tusschen v. G. sampt Cantzler ende Raeden ain einor vnd oer L. van wegen der ondersaten van Veluwen anderdeils erwassen in aller onderdenicheit behandet ende toegestalt ys worden, Myt angehoffter dienstlicher bidde ende begerte, dat v. G. gelieuen wolden denseluen by oer meininge (dem alden waelhergebrachten gebruyck, ocrens bedunckens, ganslielik ende geheell gemees wesende) genedelicken thanthanen ende to erhaldden, So kunnen doch auermaels dieselue gemeine Ritterschap ende Stedefrunden v. G. jn statt Kon. Ma^{ts}. vnsers allergeneditsten heren onangesocht ende claechlicker wyess onuermeldet nyet laeten, vnd jerstlick soe voell den stridigen punct des Lantbryeffs beruert twiiffelen oer

L. nyet dan vertrouwen genslick, so veer v. G. denseluen myt andacht vyf hoghen begaefften verstande erwuegen ind behartigden, dat die selue v. G. alsdan genedelick affnemen kunden, die Ritterschap ende Stedefrunden ja oire jntentie ende meininge nyet ongefundiert tsyn, Noch dat oer L. anders nyet begeren, dan by oorer alder lanckwyliger gewoeneheit tblyuen, Dan wiewaell Hoehwyse Kon. Ma^{ts}. Cantzler ende Raden sustinieren, wt crafft desseluen punctz neffens v. G. mede ther claringe twillen sitten ende te stemmen, Moegen oer L. woll lyden, dat oer w. neffens v. G. sampt Ritterschap ind Steden ther claringe sitten, auerst soe voell die stemminge beruert welen sich v. G. genedentliche tho erjneren, dat sulx onbestendiger wyse vurgnamen wurdt, Gemerckt op allen oirden dair ein furst ofte heer syner hoehheit nha in furstlicher digniteit inden gerichteren oder sunst in anderen hoehwichtigen saicken myt zyner furstlicher G. hoehwysen Reden erschient, dat die furst ende Raeden semptlich vur ein corpus erachtet ind nyet meer dan myt einer stemmen to votieren ind suffragieren thogelaten worden, Twelck v. G. in statt hoehstberumpter Con. Ma^{ts}. oeck alsoe (wie waell hauen gebrueck) toegelaten js, Naedenmaell in voell diuersche ende verscheidene claringen voer voelen jaeren ain Engellanderholte vytgeclaert synde, noch van fursten noch Raeden, dan alleen van Ritterschap ind Schepenen vanden Steden gementioneert wordt, Daervyt oeck claerlicken, ind jusonderheit vyt hertouch Reynoldt besegelde bryeff ind sententie affthonemen dat syn f. G. alleen sittende (als nu ter tyt derseluer syn f. G. drossat offt Richter op Veluwen) dat ordell ain einen van der Ritterschap ofte Stedefrunden bestadet, ende dat die selue sich mytten Ritteren, knechten ind Schepenen der Steden beraeden heeft vnd anders nyet, dan die bloete vraegh ind bestadinge des ordels, ind die Ritter ind knecht dat wysduub gehadt hebben, Alsoe dat Con. Ma^{ts}. Cantzler ind Raeden, dweill denseluen toegelaten is worden myt v. G. eine stem te hebben, dacrinne nyet te beschwaren hetten, jusonderheit gemerckt Con. Ma^{ts}. ain mennichfuldicheit van stemmen (oeres bedunckens nha) weinich gelegen Then anderden off nu waell durch Cantzler ind hoehwyse Raeden gesacht ys worden, als solde durch oprichtungh des Lantbryeffs, die olde waellherbrachte bewesene gebrueck vernichticht, opgeheefft, ind geannihiliert syn, Daerup genen oer L. naevolgenden gruntlichen tegenbericht, Aingesien die heer vanden lande then hoegen gerichte ain Engellander holt, nae data des opgerichten Lantbryeffs nyet ther claringe geseten, noch ennige Actus den vurangetogenen gebrueck to weder gehalten worden, waernyt die meininge des vurs. Lantbryeffs tot den effect, (als Cantzler ind Raeden den seluen tot mercklicken nadcill des vuerigen alden gebruecks, priuilegien ind vryheiden van Veluwen sinistre interpreteren willen) verclaert ys, sall der vurg. Lantbryeff den duckgemelten alden gebrueck gemees, geinterpretiert behoeren te worden: dweill gheen nyhe recht tho presumieren steet ingestalt tho zyn, sonder expresse vernichtinge oder veranderinge, des voerigen rechten oder gebruecks, vt est textus expressus in c. 1 de constitutionibus Li. VI, vbi dicitur consuetudini nihil preiudicari lege postmodum lata nisi nominatim hoc caueatur, vnd dat die lantbryeff

dom alden gebruyck gemeess ys opgericht: oeck dat nyewerlt der Lantschap meinunge geweest, van oeren alden waelhergebrachten gebruyck aff tho stain, ys genoechsam vyt die petition, daerjunc durch die Lantschap den Lantbryeff op tho richten, jnt jaer xxxij ongefeliclyc tho Wageningen begeert, aff tho nemen, onder anderen vermeldende, *Dat syn furstliche G. by syne furstliche genaeden sempliche hoechwyse Raeden Ritterschap ind Steden der alinge Lantschap van Veluwen einen gueden Lantbryeff nae alder gewoenten ind nae den besten reden ind rechten by den Gedeputierden, alst nae Lantrechten van Veluwen behoert, willen doin begrypen schryuen ende besegelen &c.* Daeruyt meer dan genouch tho verstain, soe veer die Lantbryeff nae alder gewoenten gemaickt ind naeden Lantrechten van Veluwen opgericht worden, dat die Lantschap oeres alden gebruycks daer durch nyet onsatt, sonder meer inden seluen gebruyck (twelck in desen stridigen punct myt verschidenen sententien, claringen ind ordinantie bewesen) gesterekt ind geuriet, Dat oeck nyewerlt des fursten meininge geweest zy, der Lantschap ain oeren Rechten offte alden gebruycken tho willen vercorten, doet sich beuinden vyt dat eiude des Lantbryeffs, daer junc dese naeuolgende clausula der Lantschap vurbehalden *Vnd op dat wy ain onse hoicheit ind nyemant ain synen gueden rechten vercort en werden, willen wy (off wy in toekomenden tyden befunden, dat enige guede puncten in desen Lantbryeff nyet begrepen, dair by gesath, off einige affgedain behoeffden tho werden) dieselue myt toedoin ons Raitz ind Lantschaps van Veluwen korten ende lengen, als dat van noede sall syn,* want soe der Lantbryeff soe verbundtlick angenommen weer geweest, datmen denseluen gehcell sonder ennige myddeil in zynen litteren ind boeckstauen (woe waell in specie alst mucht schienen den alden gebruyck ind petition der Lantschap contrarie) solde moeten achteruolgen, solde syn furstliche G. vyt aingeborener furstlicher myldicheit tot furdell syner f. G. ondersaten den seluen nyet hebben inscrieren, ind die aff ind thoesatt, veranderingh ind correctien presumieren laten, Daer junc oeck algereetz vyt cracht van dien myt thodoin der Lantschap enige veranderingh, int jaer vnss heren duysent vyffhondert acht vnd viertich dem thicnsten dach in Octobri geschiet is, Den darden, daer junc Cantzler ind hoechwyse Raeden dese naeuolgende woerden *myt vnse frunde van Raide* tot voerstant oerer intentie interpreteren, ys frembt omb hoeren, gemerckt dat die furst persoenlick selfs nergent behoert tho wesen offte yetwes tho doin sonder bywesen syner G. Raiden, Dairuyt danoch nyet tho inferieren ys, dat die frunde van Raide als richters ende stemgeners ther claringe sitten ende sententieren, sonder dat sie oeren heren int ghene zyn G. tho doin toesteet raeden sullen moegen, Dan dese meynunge blickt clerlicken vyt dem dat volght *Offt then minresten einen van vnser frunden van Raide in vnse plaetze ind stede aldaer schicken sullen,* Daeruyt tho verstain dat in affwesen des furstlichen persoins, die sunst doch syn Raede in mate vurs. by sich mach ind behoert tho hebben, die Stattholder soe nyet gequalificiert wesende, Eyn allein daer geschickt werden ind sitten sall, in des fursten stede, sonder meer daer by, Anders had daer stain kun-

nen off moeten, *Onse Reden in vnse stat jnd ein van hem in vnse plaitze tho schicken*, Twelek die particul *Eyn* geheell vytsluyt, Ind syn derhaluen dese woerden, *die welcke mytten frunden vurs.* nyet vanden Reden dan van die Ritterschap ind Stedefrunden tho verstain, vnd solden durch die vurangetogene woerden *myt vnser frunden vurs.* alleen Cantzler ind hoechwyse Raeden verstanden worden aingesien gheen Ritterschap ind Steden daer nae volgen; kunde oeck geinferiert werden, dat Ritter ind knechten vytgeslaten, ind oer w. allein mytten Lantfursten ther claringen sitten solden, Twelek doch tinholt des Artickels ex diametro contrariert, dweill die selue woerden vander Ritterschap ind Steden allein verstanden worden moeten, Then vierden, dweill by jemant gemouiert muht werden, onbehoerlick tho zyn, dat die ghene, soe ein mail in der saicken gesententiert, then anderden mail die selue reuidieren solden, js der Ritterschap ind Steden meinungh nyet, dat sulcx geschien sall, dweill die selue in gheringer antall in den noderen gerichteten geseten ind die Ritterschap alhier ain Engellanderholt in merer ind groeter antall erschienen, dair alsdan die in prima instantia gewesen oer stem in secunda instantia verliesen sullen, Dweill dan v. G. hantgryplick hyer vyt tho vernemen, dat eines fursten Raeden pro parte corporis principis erachtet, ind v G., sampt Cantzler ind Raeden durch die Ritterschap ind Stedefrunden (wie waell sulcx nyet gebruycklick omb des gelieffden freedleuens will vnd dat sy sich tegens Con. Ma^{ts}. Reden ongern leggen solden) eine stemme tho geuen toegelaten ys worden Then anderden gemerckt gheen contrarius Actus tegens den alden gebruyck gevsiert: noch oeck die Lantschap vanden seluen oeren alden gebruyck affgetreden: vnd zyn furstl. G. intentie nyet geweest duckbenocmpten alden gebruyck tho vernichtigen, Then darden, aingesien die woerden *myt vnse frunde van Raide*, anders geinterpretiert behoeren tho worden dan Cantzler ind Raeden die selue interpretieren, Then vierden dewiell die jerste ordellwysers oer stem verliesen sullen, Vnd naedem dese saicke nyet sonder beschwerlicke groete kosten ind moeyten der Lantschap tho Bruyssel befordert kan werden, vnd v. G. in naem ind van wegen Con. Ma^{ts}. onser allergenedichsten heren, achteruolgende oer genaeden daer thoe gegeuene instructie ind commissie, genouchsame macht ind auctoriteit gegeuen, dese jertz vurgeuallene ind dergelicke beschwernisse aff tho doin, gemerckt derseluer v. G. daerdurch vns by vnser Rechten, priuilegien ind alden waelherbrachten gebruyck, inhalt des Tractactz vur Venloe opgericht, (waer tegen oer l. dan durch dyt mysverstandt ind sinistre interpretatie des vurs. Lantbryeffs mercklick vercoert solden worden) tho hant-hauen, schutzen ind schermen: vnd soe daer tegen jetwes durch onuerstandt vurnamen wurde tho expedieren operlacht: Is demnha oer l. demoedige, onderdenige ind seer dyenstliche begerte, dat v. G. ex officio oeren beuchel nha die vurangetogene beschwernisse gnedichlicke behertigen ind Cantzler ind hoechwyse Raeden daerhyne berichten willen, dat hyer jne also versien ind remediert moege worden, dat onnoet wyders ain hoeger ouericheit ain tho halden Des wy oeck lieuer, vyt bewechlicken oirsaicken, vermydet saegen. Dyt doende.

Aingainde die kosten van die Ritterschap, twiuelen die selue nyet, oer l. achteruolgende den alden gebruyck daer van gequyt sullen worden.

Naar een geliĳktijdig afschrift in Landdagsreces N. 3 fol. 259—262 verso in het Arnhemseh archief.

BIJLAGE Gg.

Aen die Hoichgebaren Furstinne Harttouchinne toe
Parma Plasance &c. Generaell Regentinne &c.

Geuen toe kennen in aller onderdenicheit, die Bannerheren Ritterschap vnd Steden des Furstendombs Gelre vnd Graeffschaps Zutphen, woe dat van alden tyden vnd onuerdenckelicken Jaren, ein Gerichte aen Engellanderholte op die Veluwe is geweest, vnd alnoch is, daer die Fursten van Gelre, in saecken van Appellatiën, tegen vonnis in ander Gerichtz bancken, op die Veluwe geweesen, toe rechte geseten hebben, mit Ridderen vnd knechten op die Veluwe geerfft, vnd dat folgende den alden waelhergebrachten gebruck vnd gewoetheit, dem Fursten alleen die vraege vnd Manisse, vnd die Ritteren vnd knechte dat beraet, stemmen vnd wiesdom alletyt gehatt vnd gehalden hebben, nae wtwysinge diuerse Cedulaen, Claerboecken, vonnissen offte Clarongen, ordinantie, rekenungh vnd opteickenungh, wtdruckelick vnd mit claren woirden vermeldende, dat die Fursten van Gelre, ter Appellatiën aen Engellanderholt alleen sittende (als nhu ter tyt syn E. G. drost offte Richter op Veluwen) dat ordell aen einen van der Ridderschap offte Stedefrunden bestadet, vnd dat dieselue, sich mit den Ritteren, knechten vnd Stedefrunden beraeden heeft, vnd die Furst anders niet, dan die blote vragh vnd bestadungh des ordells, vnd die Ridderen vnd knechte, dat wiesdom alleen gehat hebben, daerdurch oick auer dat gantze Furstendom vnd besonder op die Veluwe, idt furgemelte gerichte aen Engellanderholt, genoempt wort Claerungh van Ritteren vnd knechte, gelijk in andere oirden vnd plaetzen, als in dem Lande van Ouerjessel, Jae oick binnen dat vurg. Furstendom, als in Ouerbetuwen die Appellatiën opgen Praest, auer aller menschen gedencken, in derseluyger manieren, in tegenwoirdicheit des Fursten offte van einige geerffden in Ouerbetuwe volmacht hebbende, van syner E. G. van Ritteren vnd knechten verelaert vnd gedeceidiert syn, vnd noch dachelix geclaert vnd gedeceidiert werden, in fuegen, dat belangende idt vurs. gebruyck van der jurisdiction, stemmen vnd claren van Ritteren vnd knechte, opter Veluwen, geen dubitatie en is, noch kan gemaect werden, dan also Harttouch Charllofflicker gedechten den tienden Junij Anno &c. 32: wesende den alden Originaell Landtbrief op Veluwen durch verleden kriechslopen verbracht vnd vorlaeren: ten versuecke vnd begertte van der Ritterschap vnd Steden Groot vnd klein, vnd ondersaten der gemeiner Landtschap vnd

quarttirs van Arnhem, einen neuen Landtbrief, op die Veluwe opgericht, vnd verlehent heeft gehatt, daermit syner Furstlicker genaden, nae dinerse plebisciten vnd ordinantien, die men soll onderhouden in die bancken vnd gerichtren opter Veluwen, in sekere puntten beloebet heeft, alle jaer off ten minsten ten driem jaeren eins, mit die frunde van Rade vnd Ritterschap van Veluwen aen Engellander hollt ter clarungh tho sitten, offte ten geringsten eene van die frunde van Rade in syner F. G. plactze tho schicken, diewelcke mitten frunden vurs. alle appellatien solden ordelen vnd claren &c. So ist geboirt dat in Septembri des naestledem drem vnd tsestigsten jaers, als nae vurgaende verschryuongh onser Genedigen Heren Statholders Grauen tho Megen &c. Ritteren vnd knechten aen Engellanderhollt goetwillich erschienen waeren, om volgende die vurgacude waelhergebrachte gewoenhe, die strydige saecken van Appellation toe claeren vnd determinieren, Hoichwyse Con: Mat^{ts}. Cantzler vnd Raden, sich daer oick gefuecht hebben, vermeinende vnd sustinierende mit ter clarungh toe willen sitten vnd tho stemmen, wt crachte van die vurgeschreueue punten, und verleenuongh van den neuen Landtbrief, als solde daermit neue forme gegeuen syn, vnd idt waelhergebrachte gebriick vnd vurgaende gewoenheit, gederogiert wesen. Welck doch (onder reuerentie gesproecken) gaer is onbestendich vnd sonder fundament, Angesien den vurg. neuen Landtbrief, by der Landtschap, op die alde gewoenheit forme vnd maniere geboden vnd versocht, vnd by lofflicker gedachten Harttouch Charll verleent is, niet ter derogation oder veranderongh, van vurgaende waelhergebrachte gewoenheit; aeuerst tot gewisselicker obseruantie van denselueigen, vnd dat die ondersaten der Landtschap, ju oiren alden rechten gehalten vnd beschermet, vnd durch dat verlos des vurgacuden brieffs voirtaen niemant verkorttet werden. Als apentlick blickt by den versoeck vander Landtschap, vnd inhalt vanden neuen Landtbrief, sulcks apentlick vermeldende, vnd sich auerall referierende tot die alde gewoenheit, vnd alleinlick, vernewt synde, ouermitz idt verlos van dem originaell, vnd om die plebisciten nae der alder waelhergebrachter gewoenheit van den Gerichten op die Veluwe gewisslick toe moegen weten, vnd des van noot synde, toe kunnen bewysen, sonder einige veranderungh, gelick oick nae recht geen veranderungh offte derogation van vurgaende plebisciten vnd gewoenheit, vnd voelweinigiger van jurisdiction, gepresumiert mach werden, idt weer saecke, sulcks mit wdruckelicken woirden, verclaert wurde, gelick als in twe andere puntten, in denselueigen Landtbrief, begrepen geschiet is, vnd niet belangende idt claren vnd stemmen in questie, So by den neuen Landtbrief folgende dat versoeck vander Landtschap op die Veluwe, Harttouch Charll lofflicker gedachten, niet en vermaent van meinongh tsyn, den waelhergebrachten gebriick van clarungh toe veranderen, offte dat stemmen vnd claren Ridderen vnd knechten affthomen, offte toe verminderen vnd anderen mit tho deillen: aeuerst ter contrarion geneicht tsyn, ter begertten van der Landtschappen, die olde gewoenhe schriftlick tho vorsatten, vnd tho voirsien, dat niemant byt verlos van den alden Landtbrief verkorttet werde, Vnd daerbeneuen

moegen vnd behoeren die woorden van den strydigen punt, mit onse vrunde van Rade wesende van die Ritterschap vnd geerffden op Veluwen, vermitz Ridderen vnd knechte, in dat stuecke proprie syndt frunde van Rade des Fursten, als hebbende iheraden, stemmen vnd telaren in saecken van Appellatien op Veluwe, ter manisse syner F. G. vnd dattet folgende woirt *van Veluwe*, nae rechte determiniert alle die vurgaende woorden, van onsen Raedt vnd ons Ridderschap, vnd beteickent dat beide die vurg. qualiteiten tho samen genhomen vnd in eodem genere personarum verstaen moeten werden, Vnd des toe meer, overmitz in die naefolgende clausule aldus luydende, *Off ten minsten einen van onsen vrunden van Raede, in onse plaetze vnd steden aldaer stellen vnd schicken sullen diewelcke mitten frunden vurs. &c.* dat woirt frunde, necessario verstaen vnd gereferiert moet worden toe die Ridderschap vnd generwyse admittieren separatie van die vurg. qualiteiten Item dat Furstlicke G. by vurg. strydigen punt jmmers niet vermeint en heeft toe comprehendieren opgemelten Heren Cantzler vnd Raeden, befyndt sich oick wt dien, dat also wannecr ciniger Furst ofte heer, persoanlick in syn Furstlicke digniteit erschient, in einige Furstendom, vnd sich die kentenisse van saccken annimpt, dat als dan gein stemme noch claren competiert, dem van Prouintiaell Raden, oder genslick still staen propter preeminentiam dignitatis: oder semptlick mit dem Furst, vnd staende in latere sue dignitatis, tamquam partes que relate ad totum, per se non considerantur, vur een Corpus geacht werden, vnd niet meer dan mit eener stemme volieren vnd suffragieren moegen, vnd dien behaluen, so veer Hoichwyse Cantzler vnd Raeden tho gelaten wheren in cenigen deill mit tho claren vnd tho stemmen, solte by den neuen Landtbrieff, niet alleen verandert wesen, die forme vnd manier van claren, nae die alde waelhergebrachte gewoente, anerst oick den naem vnd intitulatie van idt claren, vnd sol niet meer geheitten worden, Clarungh van Ridderen vnd knechten, aber van Cantzler Raede vnd anderen, buytten alle gewoentten van pronuntieren, oick in proprio Consistorio den Heren Cantzlar vnd Raeden binnen der Stat geassigniert, Welcks in geinre wyse die meinongh is geweest, van syner F. G. wt reden vurs. Vnd oick, want als die neuwe Landtbrieff verleent worde, gein twieffell ofte dubitatie en was, van die jurisdictie, claren vnd stemmen van Ridderen vnd knechte, op die Veluwe; sonder alleen van plebisciten vnd alde gewoentten, daer nae Richteren Ridderen vnd knechte mit claren vnd exercieren van oir jurisdictie sich behoeren tho regulieren; so wtdrucklick verclaert steet jnt begin oder proemium van den neuen Landtbrieff in desen woorden *daernhae sy in den gerichtē sich wusten tho regulieren &c.* Gelick oick by denn neuen Landtbrieff van die Plebisciten vnd gewoenthe, welke constituta et certa manente Jurisdictione goobscruiert solde werden, allene geordiniert is, Vnd so verre betreft den strydigen punt *Voirtz so wy befinden &c.* is niet inholdende einige neuwe Ordinantie ofte insettinge, maer alleene een simpele personale beloffte des Fursten van in toekommenden tyden (gelick sync F. G. vurvaderen vnd Heren plaegen tho doen) acu Engellander hollte ter Appellatien

tsitten, daer jnne vermitz turbatie van vurgaende oirlogen syn F. G. gebrecklick was geweest, daer tegens allein versien wort, in den ange- tagenen strydigen punt, sonder einige veranderingh offte derogatie van der vurgaender jurisdiction jnsouderheit gemerckt nyewerlt vnd in geener maten des Landtschaps meininge geweest van oiren waelhergebrachten gebruck aff tho staen. Als oick volgende der vurg. Landtbriefff gein *actus possessorios* geadmittiert, noch oick ietwes gedaen hebbende con- trarie der vurgaender gerechticheit, vnd gebruick, Welck syn F. G. int verlehenen van den nieuwen Landtbriefff oick niet heefft willen vermin- deren, aeuerst perseuerieren, behalden vnd confirmieren, so genocchsam verstaen wurdt, boueuen die ander reden hier voir verhaelt wt die woirden des proemij oder begintsels van den Landtbriefff, aldus luydende, *Vp dat dan daerdurch nhu voirt aen niemant verkortet en wurde &c.* vnd wederom jnt einde van denseluygen Landtbriefff wt dese clausele der Landtschappen vurbehalden *Vnd op dat wy aen onse hoicheit, vnd niemant an synen goeden rechten vercort en werden, willen wy off wy in toekommenden tyden befunden, dat einige goede puntten in desen Landt- briefff niet begrepen, daer by gesatt, of einige affgelaen behoeffden twerden dieseue mit tho doen ons Raeltz vnd Landtschaps van Veluwen kortten vnd Lengen als dat van noden sall syn &c.* daer wt handtgrypelick bewesen wort die Ridderschap vnd Stedefrunden op Veluwe ja oir intentie vnd meinongh waell gefundiert tsyn, vnd dat sy durch idt voernemen van Heren Cantzler vnd Radeu merklick beswaert vnd verkorttet solden wesen in oire olde gerechticheit, priuilegien vnd gewhoenheit dat welcke gaer beswerlick is vur allen ondersaten niet gehalden vnd geconseruiert tho werden, besonder naedem by spetiackl tractaten, vnd eiden by Fur- sten int aennhomen vander Landtschap dieseluige geconfirmiert syn, gelick oick geschiet is in desen, vnd wiewaell dit allet Hoichwysen Heren Cantzlaer vnd Raeden tho kennen gegeuen, so hebben dieselue doch sulliks alles onaengesien, by oirer voiriger meinongh van alie tho samen *pro numero personarum*, mit toe claren vnd stemmen, tegen waelherge- brachte gebruck vnd alde gewoente, successiuelick by Kei^r. vnd Con. Ma^{tt}. geconfirmiert, vnd seer quado consequentie in toekommenden ty- den, van ander priuilegien rechten vnd gebrucken, des vurg. Fursten- doms, die in gelicker manier solde moegen vermindert, vnd tho niet gebracht werden, verhart, Vm welkes tho verhueden vnd tot conser- uation van der Landtschaps gerechticheit hebben die supplianten die vurgaende besweronisse demutlick den opgemelten Heren Statholder vnd Gubernatoer Generaell &c. tho kennen gegeuen, Mit dienstlicker begeertte, dat die vurses. neuwicheit vnd indracht affgestallt werde, vnd die Ritterschap vnd Steden op Veluwen by oire alde gebruck vnd ge- rechticheit mochten blyuen, Vnd want daerop niet gefolcht is syndt die supplianten durch hoichdringender besweronissen genocdicht, folgende den Tractaet vur Venlo, cleglick aen v. F. G. als Hogher Ouericheit aen tho halden, diewelcke in affwesen Con: Ma^{tt}s. folgende den vur- genoemden Tractaet vur Venlo, vnd den Reces van Kon. Ma^{tt}. tho Gent Anno &c. 59 opgericht, hierjnne behoirt tho versien, Biddende

demuetelick v. F. G. belieue toe rust vnd merer onderdanicheit vander gansser Landtschap, volgende den vursch. Tractaet vnd reces, die vurg. beswering vnd indracht genedich aff tho stellen, tho niet doen vnd remedieren, Ten einde: sy supplianten Ritterschap vnd Steden van Veluwe by oire waelhergebrachte gebruck, gewoeneheit van onuerdenckelicken jaeren moegen verblyuen, vnd idt recht vnd iusticie aen Engellanderholt, in gewoentlicker manieren, ten gerijue van parthien voirtganek mach hebben, Vnd niet langer opgehouden werden, Allet nae breder vermeldinge van zekere olde ordinantie van dese strydige claringe, wesende v. F. G. ongetwieffelt by Cantzler vnnnd Raeden toegeschickt vnd sullen sy supplianten vnnnd die gansse Landtschap verplicht syn tegens Kon. Ma^t. vnd v. F. G. mit onderdanige getrouwicheit vnnnd gehoersamheit datselue toe allen tijden verdienu.

Oorspronkelijk stuk in Landdagsreces N°. 3
fol. 365—368 verso in het Arnhemsch archief.

BIJLAGE Hh.

Nhaedem der Hertoghinne tho Parma Plasentz &c. Co. Ma^{ts}. tho Hispanien &c. onses allergenedichsten heren Nederlanden generaele Regente, der jnhalt deser supplication mit oick vander stucken daerop dienende aengebrocht is geweest, haer hoich: hebbende alles wael vnd rypelyck erwegen, heeft geordineert vnd ordineert by desen, dat die clarongen aen Engellanderholt hier angetogen, sullen geschieden vnd gehouden worden by gewoentlicke authorityt, superintendentie, directie, omvraege vnd toeval (wanneer daer gelyck getal der stemmen were van Ridder knecht vnd stedefrunden die ierst met goeden verstande vnd bericht ge hoert sullen wordden) van syne Ma^t. als hertogen van Gelre vnd grauen van Zutphen, oft der seluer stadtholder in yetz gerurter landen, oft van den ghoenen vuyt den Raede syner Ma^{ts}. aldaer die de selue Co: Ma^t. oft statholder in hoer plaetze sal willen stellen, mitsgaders van Cantzler vnd Raeden, die wellicke al to saemen, oft eenige der seluer die by ordinantie van den statholder aldaer sullen erschinen, int ghoene voirges. is met syne Ma^t. oft der seluer stadtholder oder oick met desseluen stadtholders substitut doch maer voir een lichaem in dem toeval gerekent ende gehouden sullen wordden, des versteet vnd verordent haer hoich: dat die ritter knecht vnd stedefrunde die ouer die eerste sententie van wellicke die clarong versocht wordt geweest sullen hebben, nyet en sullen moegen sitten ter clarong der seluer sententien, vnd belangende de costen van voirs. clarongen die by syne Ma^t. der seluer stadthaldere, Cantzler vnd Raeden, Ritter vnd knecht gedaen sullen wordden Woewael haer hoich: vermeynt syne Ma^t. in den voirs. costen nyet gehouden to syn,

woe oick in gelycken zaecken tzelue nergens en geschiet, Is niettomin haer hoich: vredich dat die voirs. costen to last syner Ma^{ts}. staen suljen, soe wytt die proffytten der voirs. clarongen (achtervolgende den landtbrief van Veluwen daeraff synde) sullen moegen strecken vnd nyet voirden, Geschiet by haer hoich: te Bruesselle den xxv^{en} dach Aprilis xv^e. lxxij.

(get.) Margarita.

Naar het oorspronkelijke, gesteld in margine van de hiervoor gaande Supplicatie der landschap.

BIJLAGE II.

Copia van den Originael by den z.^{en} Lantscriuer Jacob Botter onderschreuen.

Tgericht heft geclaert datmen op gewesen Sentencien aen Engelandersholt geen pantkeringe en sal moegen doen, dan dat die Heer den tryumphant sal stercken, Indien hy by den Hooge gericht beuonden wordt, nae vermoegen die Claeronge aen Engelandersholt te recht gepeynt te hebben. Actum Inden hoegen gerichte van Engelandersholt, gehalden te Aernhem opte Raetkamer vpten xxvij^{en} Septembris 1573.

Tgericht heft geclaert, datmen geen Rumongen en mach vuitthoen op gewesen Sentencien aen Engelandersholt, dan als men wil bewiesen datter Rumonge geschiet is aen goederen die den Triumphant by de voirs. Sentencien niet toorcandt en sin, ende dat dyc kennisse van sulcke oppositie vallen sal ant hooge gericht, Actum In den hoegen Gerichte van Engelandersholt tot Arnhem opte Raetkamer, den xxvij^{en} Septembris xv lxxij Onder stoudt J. Botter.

Naar een afschrift, voorkomende in het hs. „Lantbrieff ende andere Vcluwesche Saecken” van J. v. d. Haeve, thans onder rubriek: Justiticele Zaken, in het archief van Golderland.

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN.

Toen dit geschrift voor het grootste gedeelte was afgedrukt, zag het tweede gedeelte van het Oorkondenboek der Graafschappen Gelre en Zutphen van Mr. L. A. J. W. Baron Sloet het licht. Ook kwam mij te laat in handen het evenwel reeds vroeger gedrukte Tijdsrekenkundig Register op het oud-provinciaal Archief van Overijssel, waarin de korte inhoud der bisschoppelijke judiciaalregisters is medegedeeld, die nog belangrijke gegevens over de Overijsselsche klaringen en hooge bank bevatten. Zonder kennisneming der judiciaalregisters zelve, had echter van de in dien inventaris medegedeelde bijzonderheden door mij geen behoorlijk gebruik kunnen worden gemaakt. Had ik werkelijk de bewerking dier bronnen ondernomen, dan had dit tot eene meer uitvoerige beschouwing dier Overijsselsche instellingen geleid, die minder goed met den aard en het doel van dit geschrift zou zijn overeen te brengen en beter in eene afzonderlijke verhandeling zou passen.

In den tekst zijn de volgende verbeteringen aan te brengen:

- Bl. 2, r. 40, de inhoud en de loop, *lees*: den inhoud en den loop.
" 13, " 25, buitenlandsche gestichten, *lees*: buitenlandsche geestelijke gestichten.
" 24, " 14, ambtsplichten zijn eerst, *lees*: ambtsplichten is eerst.
" 47, " 28, rechtregels, *lees*: rechtsregels.
" 61, " 29, 30, hooftak, *lees*: hoofdtak.
" 64, " 15, vertoont, *lees*: vertoonen.
" 100, " 28, dochter van Gosen of, *lees*: dochter van.
" 162, " 4, van het kwartier met, *lees*: van het kwartier en de land-
schap met.
-

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

Het legaat van eene aan den legataris toebehoorende zaak is geldig, wanneer aan een derde een op die zaak gevestigd zakelijk recht toekomt en de erflater van die laatste omstandigheid kennis draagt.

II.

Lex 51 pr. D. ad legem Aquiliam (IX, 2) strijdt niet met lex 11 § 3 en 15 § 1 eod.

III.

Het Frankische gericht was alleen tot de uitspraak over rechtsgevallen bevoegd, niet tevens de autonomie uitoefenende vergadering eener met politieke rechten voorziene gemeente.

IV.

Ten onrechte verklaart Planck (Beweisurtheil S. 15 u. f.) de betrekking van lager en hooger gericht in de middel-

eeuwsche rechtspleging door hooger beroep altijd uit de zuiverder rechtskennis, die het hoogere gericht geacht werd te bezitten.

V.

De actie tot echtscheiding tegen een onder curateele gestelde moet worden ingesteld tegen zijn curator.

VI.

De opsteller is geen eigenaar der gebouwen.

VII.

De verkooper van een onroerend goed is behalve tot de opdracht van art. 671 B. W. tot inbezitstelling verplicht.

VIII.

Wanneer door den lastgever macht tot substitutie is verleend, eindigt de substitutie niet door den dood des oorspronkelijken lasthebbers.

IX.

De enkele bekentenis is als voldoende bewijsmiddel bij eene vordering tot echtscheiding aan te merken.

X.

Art. 91 W. v. K. is niet toepasselijk op het kostelooze vervoer van goederen door voerlieden en schippers.

XI.

De houder, die den wissel bij onvolledig endossement verkregen heeft, is niet gerechtigd op eigen naam betaling te vorderen.

XII.

De actie, bedoeld in art. 398 W. v. K., is eene civiel-rechtelijke, instellen door den eigenaar of de reederij.

XIII.

Bij het niet-verschijnen van den gedaagde, behoeft de eischer de door hem aangevoerde daadzaken niet te bewijzen.

XIV.

Tot de strafbaarheid van mondelinge bedreigingen met bevel of voorwaarde wordt niet de bedoeling vereischt om aan de bedreiging gevolg te geven.

XV.

Poging tot bedriegelijke oplichting is daar, wanneer de gelden of goederen afgegeven zijn.

XVI.

Het moedwillig in brand steken van heide valt onder art. 444 C. P.

XVII.

In strafzaken behoort hooger beroep niet tot correctio-
neele zaken te worden beperkt.

XVIII.

Terecht verdedigde Bilderdijk in zijne Theses Inaugurales de stelling: »Privilegium magnum (quod jam vocant)

a Maria Burgundiae Batavis concessum, quominus ab initio valuerit, nihil obstat. Hodie tamen ullam ejus vim superesse, haud affirmaverim."

XIX.

De bepaling van art. 145 Gw. doelt niet alleen op de tenuitvoerlegging van het vonnis, maar ook op de uitspraak van den rechter.

XX.

Ons stelsel van Grondwetsherziening is af te keuren.

XXI.

Buitenslands gevestigde naamlooze vennootschappen behooren in Nederland geheel onbelemmerd te worden toegelaten.

XXII.

Het is wenschelijk dat langs wettelijken weg verdeling van marke- en andere dergelijke in gemeenschap bezetene gronden mogelijk zij.

XXIII.

Op de Nederlandsche regeering rust de plicht om tot herleving van het nationaal kunstgevoel mede te werken: 1°. door het onderhoud van en voortdurend toezicht op de vaderlandsche monumenten, 2°. het oprichten en aanvullen van musea van kunstvoortbrengsels en 3°. het algemeen verschaffen van onderwijs in de kunstgeschiedenis.